

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HEMŞEHRİ DERNEKLERİNİN YEREL SİYASET
ÜZERİNE ETKİLERİ: 2004–2009 YEREL
YÖNETİMLER SEÇİMİ BUCA İLÇESİ ÖRNEĞİ**

Zekiye Seda SÖNMEZ

Danışman

Yard.Doç.Dr.Ahmet Nazmi ÜSTE

2010

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Hemşehri Derneklerinin Yerel Siyaset Üzerine Etkileri:2004–2009 Yerel Yönetimler Seçimi Buca İlçesi Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Zekiye Seda SÖNMEZ

İmza

ÖZET

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Hemşehri Derneklerinin Yerel Siyaset Üzerine Etkileri:2004–2009 Yerel
Yönetimler Seçimi Buca İlçesi Örneği

Zekiye Seda SÖNMEZ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Kamu Yönetimi Programı

Araştırmamızda bir sivil toplum kuruluşu örneği olan hemşehri derneklerinin siyasi olarak özellikle yerel yönetimler seçimlerine ne derece etkisi olduğunu, işlevlerini, seçim sürecinde üyelerini etkileyip etkilemedikleri üzerinde durulmuştur. Bu amaçla öncelikle sivil toplumun tarihsel süreç içerisinde gelişimi ele alınmış sivil toplum örgütleri ile birlikte hemşehri ilişkilerinin seçim sürecinde formel olmayan yapısı üzerinde durulmuş doğdukları kentlerden göç eden bu kişilerin siyasal tercihlerini kullanırken özellikle nelere dikkat ettikleri, hangi kriterleri baz aldıkları üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. Siyasi partilerin halkın desteğini alabilmesi için devlet iktidarının kontrolünü ele geçirmeye ve sürdürmeye ve bu suretle ne şekilde politika belirlemesi gerektiği hususları çalışmamızda vurgulanmıştır. Siyasi partiler toplum için siyasi sosyalleşme amacıdır olgusundan hareket edersek hemşehri dernekleri de sivil toplum kuruluşu olarak buna bir aracı mekanizma konumundadır dememiz mümkün. Siyasi partiler iktidarı ele geçirmek ya da ortak olmak için kamuoyu oluşturmak veya kamuoyunu etkilemek için çeşitli propaganda yöntemlerine başvururlar bu kapsamda yapılacak propagandanın belirlenmesinde hemşehri derneklerine yönelik nasıl bir tavır sergilenmesi gerektiği tezimizde mevcuttur.

Tezimiz üç bölümden oluşmakta olup birinci bölümde sivil toplumun tarihsel arka planı anlatıldıktan sonra Türkiye’de sivil toplumun tarihsel süreci

ele alınmış, Osmanlı'dan başlayan ve dönemin sivil toplum adını verebileceğimiz sistemini anlatan bölümün ardından Cumhuriyet Dönemi sivil toplumun oluşumlarından tek partili dönem ile çok partili dönem sınıflandırılması yapılarak bahsedilmiştir. Daha sonra 1980 sonrasında sivil toplumun gelişim süreci üzerinde durularak Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları örnek verilerek açıklanmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde sivil toplum kuruluşu olarak dernekler ele alınmış, Türkiye'de dernek kurma hakkının tarihsel gelişimi; Cumhuriyet Öncesi Dönem, Cumhuriyet Dönemi, 1961 Anayasası Dönemi ve 1982 Anayasası Dönemi çerçevesinde incelenmiştir. Dernek statüsünde kurulan hemşehri dernekleri ile ilgili kapsamlı bilgi baskı grupları ile birlikte değerlendirilerek verilmiş olup, hemşehri dernekleri alan araştırmamıza bilgi tutan ön çalışma kısmını oluşturmuştur.

Üçüncü bölümümüzde de Buca ilçesinde bulunan, aktif bazı hemşehri dernekleri seçilerek onlar üzerinde anket uygulanmış olup, anketimizden çıkan her bir netice kendi içerisinde ayrı ayrı değerlendirilmiş ve sonunda da toplu analiz şeklinde bütünlük bir çalışma ile hemşehri dernekleri üzerindeki araştırmamız anket çalışmamızın yorumlanması ile sonlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Hemşehri Dernekleri, Buca İlçesi, Yerel Siyaset

ABSTRACT

Master's Degree Dissertation

Effects Of The Citizens' on The Local Politics:2004-2009 Local Governments

Example of Buca Municipality

Zekiye Seda SÖNMEZ

Dokuz Eylül University

Institute of Social Sciences

Department of Public Administration

In This research, the function of citizens' associations, the example of civil society establishment, on the election of local government politically and what extend they affect the elections of the local government and whether they affect the members in the election process are issued. For this reason, initially, the development of civil society in historical process is examined. Also, the informal structure of citizens' associations and the society establishments is mentioned. Furthermore, the interests of those immigrating from their hometown as politically and how they make their preferences while voting and the criterias of those while supporting a political party are the subject of this thesis. The fact that the political parties should take the control of the government and what political views they should have is emphasized in this study. Just as the aim of the political parties should socialize politically for the society so are the citizens' associations the inevitable groups that should be taken part in the process. Political parties apply several propagandas to take over the government or to be one of the partners or to influence the society. For this reason, in this thesis, we mention the propagandas that should be done to gain this purpose and we also mention how we should behave to the citizens' associations to gain their support.

Our thesis consists of three parts. In the first part: after talking about

the historical background of civil society we handle the process of civil society in Turkey. After the part where we talk about the civil society system in that era, we talk about the civil society establishments in Turkish Republic dividing the era into two parts as single-party era and multi-parties era. This study is explained by giving examples of civil society establishments in Turkey. In the second part; we talk about the associations as civil establishments, the historical development of associations in Turkey the Republic of the period before, the Republican period, the period of 1961 constitution and 1982 constitution and the citizens' associations which have been found as associations are examined.

In the third part; we declare the results of the survey we have done among some citizens' associations founded in Buca. We have analysed the results of the surveys and we have interpreted the results one by one and we explain them in our study.

Key words: Civil Society , Citizens' Associations , Buca District , Local Politics

İÇİNDEKLER

YEMİN METNİ.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	XII
TABLolar.....	XIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİ

1.1 SİVİL TOPLUM KAVRAMI.....	4
1.1.1 SİVİL TOPLUMUN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	9
1.1.2.TÜRKİYE' DE SİVİL TOPLUM'UN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	35
1.1.2.1.Osmanlı'da Sivil Toplum Potansiyelleri.....	37
1.1.2.1.1. Millet Sistemi.....	38
1.1.2.1.2. Loncalar ve Vakıflar.....	39
1.1.2.1.3. Tasavvufi Topluluklar.....	44
1.1.2.2.Cumhuriyet Dönemi Sivil Toplum.....	48
1.1.2.2.1. Tek Partili Dönem.....	49
1.1.2.2.2. Çok Partili Dönem.....	57
1.1.2.3. 1980 Sonrası Sivil Toplum.....	63
1.1.2.3.1.Devlet Merkezli Modernlikten Toplumsal Modernleşmeye: 1980 Sonrası Dönemde Sivil Toplum.....	65
1.1.2.3.2.Politik Kültür: 1983 Sonrası Dönemde Sivil Toplum.....	71
1.1.3.TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI.....	78
1.1.3.1.Dernekler.....	79
1.1.3.2.Vakıflar.....	81
1.1.3.3.Sendikalar.....	84
1.1.3.4.Mesleki Kuruluşlar.....	85

İKİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK DERNEKLER

2.1 TÜRKİYE'DE DERNEK KURMA HAKKININ TARİHSEL GELİŞİMİ.....	88
2.1.1 Cumhuriyet Öncesi Dönem:.....	88
2.1.2 Cumhuriyet Dönemi:.....	90
2.3.2.1. 1921 ve 1924 Anayasası'nda Derneklerle İlgili Düzenlemeler.....	90
2.3.2.2. 1924 Tarihli Medeni Kanun.....	90
2.3.2.3. 1938 Tarihli Cemiyetler Kanunu.....	91
2.1.3 1961 Anayasası Dönemi:.....	91
2.1.4. 1982 Anayasası Dönemi:.....	94
2.1.4.1. 1995/2001 Yılları Anayasa Değişikliği.....	95
2.1.4.2. 2908 Sayılı Dernekler Kanunu.....	96
2.1.4.3. 5253 Sayılı Dernekler Kanunu.....	98
2.2. HEMŞEHRİLİK VE BASKI GRUPLARINDAN HEMŞEHRİ DERNEKLERİ	100
2.2.1. Hemşehri Kavramı.....	100
2.2.2. Hemşehri Dernekleri.....	105
2.2.2.1. Baskı Grupları.....	108
2.2.2.2. Baskı Gruplarının Özellikleri.....	110
2.2.2.3. Baskı Gruplarının Fonksiyonları.....	111
2.2.2.4. Baskı Grupları ve İdeolojiler.....	113
2.2.2.5. Baskı Grupları ve Otorite ile İlgili Sorunlar.....	115

2.2.3.Hemşehriliği Doğuran Nedenler.....	116
2.2.3.1.Hemşehriliğin Sosyo – Politik ve Kültürel Nedenleri.....	116
2.3.3.2..Hemşehriliğin Ekonomik Nedenleri.....	118

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI: BUCA İLÇESİNDE BULUNAN HEMŞEHRİ DERNEKLERİ ÜYELERİNİN SİYASAL TERCİHLERİ

3.1.BUCA İLÇESİNDE BULUNAN HEMŞEHRİ DERNEKLERİ.....	119
3.1.1. Hakkari ililer Derneği.....	119
3.1.2. Selanik Türkleri Derneği.....	128
3.1.3. Gaziantep ililer Derneği.....	137
3.1.4. Erzurumlular Derneği.....	144
3.1.5. Mardin ililer Derneği.....	151
3.1.6. Kosova-Rumeli Derneği.....	158
3.1.7. Samsunlular Derneği.....	164
3.1.8. Ardahanlılar Derneği.....	169
3.1.9. Nevşehir ililer Derneği.....	176
3.1.10. Niğdeliler Derneği.....	182
3.1.11. Vanlılar Derneği.....	187
3.1.12. Toplu Analiz.....	192
SONUÇ:.....	203
KAYNAKÇA.....	213
EK.....	223

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	Anavatan Partisi
c.	Cilt
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CIVICUS	Vatandaş Katılımı İçin Dünya İşbirliği
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DİSK	Devrimci İşçi Sendikası
DP	Demokrat Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
MESS	Metal Sanayicileri Sendikası
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
RP	Refah Partisi
SİAD	Sanayici ve İşadamları Derneği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC.	Türkiye Cumhuriyeti
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TESK	Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÖB-DER	Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği
TRT	Türkiye Radyo ve Televizyonu
TÜSEV	Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
vb.	Ve benzeri
vs.	Vesaire
yay.	Yayımları
yy.	Yüzyıl

TABLULAR

Tablo-1 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin Seçilmesinde Etkili olan Unsurlar.....	120
Tablo- 2 Üyesi Olduğunuz Derneğin, Siyasal Tercihinizin Oluşumuna Etkisi Nedir?.....	121
Tablo-3 Dernek Üyelerini Birbirine Bağlayan Temel Nokta Nedir?.....	122
Tablo-4 Dernekteki Hemşehrilerinizle Siyasal Olarak Bir Yakınlık Var mı?.....	123
Tablo-5 2004 ile 2009 Yerel Seçimlerindeki Siyasal Tercih Değişikliği.....	124
Tablo-6 Siyasi Tercihi Etkileyen Faktörler Nelerdir?.....	125
Tablo-7 Siyasette Hemşehri Desteğinin Önemi.....	125
Tablo-8 Derneğe Üye Olma Sebebi.....	126
Tablo-9 Derneğin Seçimlerdeki Etkisi.....	127
Tablo-10 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin Seçilmesinde Etkili Olan Unsurlar.....	128
Tablo-11 Üyesi Olduğunuz Derneğin Siyasal Tercihinize Etkisi.....	129
Tablo-12 Sizi Derneğe Bağlayan Temel Nokta.....	130
Tablo -13 Dernek Üyeleri İle Siyasal Yakınlık.....	131
Tablo-14 İki Seçim Arası Seçmen Tercihi.....	131
Tablo-15 Tercihiniz Neden Değişti?.....	132
Tablo-16 Oy Kullandığınızda Kararınızda Etkili Olan Faktörler.....	133
Tablo-17 Siyasette Hemşehri Desteği Önemli mi?.....	134
Tablo-18 Derneğe Üye Olma Sebepleri.....	135
Tablo-19 Dernek Sizi Ne Şekilde Etkiledi?.....	136
Tablo-20 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin Seçilmesinde Etkili Olan Unsurlar.....	137
Tablo-21 Üyesi Olduğunuz Dernek Siyasal Tercihinizin Oluşumunda Sizi Etkiliyor mu?	138
Tablo-22 Sizi Derneğe Bağlayan Temel Nokta.....	138
Tablo-23 Dernekte Hemşehrilerinizle Siyasal Yakınlık.....	139
Tablo-24 2004-2009 Seçimleri Arasında Tercihiniz Değişti mi?.....	140
Tablo-25 Oy Kullandığınızda Kararınızda Etkili Olan Faktörler.....	140
Tablo-26 Siyasette Hemşehri Desteği Önemli mi?.....	141

Tablo–27 Derneğe Üye Olma Sebepleri.....	142
Tablo–28 Üyesi Olduğunuz Dernek Son Seçimlerde Sizi Ne Şekilde Etkiledi?.....	143
Tablo–29 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin Seçilmesinde Etkili Olan Unsurlar.....	144
Tablo–30 Derneğin Siyasi Tercihin Oluşumunda Etkisi.....	145
Tablo–31 Sizi Derneğe Bağlayan Temel Nokta.....	145
Tablo–32 Dernekte Hemşehrilerinizle Siyasi Yakınlık Var mı?.....	146
Tablo–33 2004 ve 2009 Seçimlerinde Tercihiniz Değişti mi?.....	147
Tablo–34 Tercihiniz Neden Değişti?.....	147
Tablo–35 Oy Kullandığınızda Etkili Olan Faktör.....	148
Tablo–36 Siyasette Hemşehri Desteği Önemli mi?	149
Tablo–37 Derneğe Üye Olma Sebebi?.....	149
Tablo–38 Dernek Seçimlerde Sizi Nasıl Etkiledi? ?.....	150
Tablo–39 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin Seçilmesinde Etkili Olan Unsurlar.....	151
Tablo–40 Dernek Siyasi Tercihinizi Etkiliyor mu?	152
Tablo–41 Sizi Derneğe Bağlayan Temel Nokta.....	153
Tablo–42 Derneğinizdeki Hemşehrilerinizle Siyasal Olarak Bir Yakınlık Taşıyor musunuz?	153
Tablo–43 2004 – 2009 Seçimlerinde Tercih Değişimi?	154
Tablo–44 Tercihiniz Neden Değişti?	155
Tablo–45 Oy Kullandığınızda Kararınızda Etkili Olan Faktörler.....	155
Tablo–46 Siyasette Hemşehri Desteği Önemli mi?	156
Tablo–47 Derneğe Üye Olma Sebepleriniz.....	157
Tablo–48 Dernek Sizi Ne Şekilde Etkiledi?	157
Tablo–49 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin Seçilmesinde Etkili Olan Unsurlar.....	158
Tablo–50 Derneğin Siyasi Tercihinize Etkisi.....	159
Tablo–51 Dernek Üyelerini Birbirine Bağlayan Temel Nokta.....	159
Tablo–52 Dernekte Hemşehriler İle Siyasi Yakınlık Var mı?	160
Tablo–53 2004 ile 2009 Yerel Seçimlerindeki Siyasal Tercih Değişikliği.....	160
Tablo–54 Tercihiniz Neden Değişti?	161

Tablo-55 Siyasi Tercihi Etkileyen Faktörler.....	162
Tablo-56 Siyasette Hemşehri Desteği Önemli mi?	162
Tablo-57 Derneğe Üye Olma Sebebi.....	163
Tablo-58 Derneğin Seçimlerdeki Etkisi.....	163
Tablo-59 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyeleri Seçiminde Etkili Olan Unsurlar.....	164
Tablo-60 Dernek Siyasi Tercihinizi Etkiliyor mu?	164
Tablo-61 Üyeleri Derneğin Bağlayan Temel Unsur.....	165
Tablo-62 Dernek Üyeleri İle Siyasi Yakınlık.....	165
Tablo-63 2004 – 2009 Seçimlerinde Seçmen Tercihi Değişimi.....	166
Tablo-64 Tercihiniz Neden Değişti?	166
Tablo-65 Oy Kullandığınızda Kararınızda Etkili Olan Faktörler.....	167
Tablo-66 Siyasette Hemşehri Desteği Önemli mi?	167
Tablo-67 Derneğe Üye Olma Sebepleriniz.....	168
Tablo-68 Üyesi Olduğunuz Dernek Son Seçimlerde Sizi Ne Şekilde Etkiledi? ...	169
Tablo-69 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin Seçilmesinde Etkili Olan Unsurlar.....	170
Tablo-70 Üyesi Olduğunuz Derneğin, Siyasal Tercihinizin Oluşumuna Etkisi.....	170
Tablo-71 Dernek Üyelerini Birbirine Bağlayan Temel Nokta.....	171
Tablo-72 Dernekteki Hemşehrilerinizle Siyasal Yakınlık.....	172
Tablo-73 2004 ile 2009 Yerel Seçimlerindeki Siyasal Tercih Değişikliği.....	172
Tablo-74 Tercihiniz Neden Değişti?	173
Tablo-75 Siyasi Tercihi Etkileyen Faktör.....	173
Tablo-76 Siyasette Hemşehri Desteğinin Önemi.....	174
Tablo-77 Derneğe Üye Olma Sebebi.....	174
Tablo-78 Derneğin Seçimlerdeki Etkisi.....	175
Tablo-79 Belediye Başkanı ve Meclis Üyelerinin Seçiminde ne etkili?	176
Tablo-80 Dernek Siyasi Tercihinizi Etkiliyor mu?.....	176
Tablo-81 Üyeleri Derneğe Bağlayan Temel Sebep.....	177
Tablo-82 Dernek Üyeleri ile Siyasi Yakınlığınız Var mı?	177
Tablo-83 2004 -2009 Seçimlerinde Oy Kullanırken Parti Değiştirdiniz mi?.....	178

Tablo-84 Tercihiniz Neden Değişti?	179
Tablo-85 Oy Kullandığınızda Kararınızda Etkili Olan Faktörler.....	179
Tablo-86 Siyasette Hemşehri Desteği Önemli mi?.....	180
Tablo-87 Derneğe Üye Olma Sebepleri.....	180
Tablo-88 Üye Olduğunuz Dernek Son Seçimlerde Sizi Ne Şekilde Etkiledi?.....	181
Tablo-89 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin Seçilmesinde Etkili Olan Unsurlar?	182
Tablo-90 Üyesi Olduğunuz Derneğin, Siyasal Tercihinizin Oluşumuna Etkisi.....	183
Tablo-91 Dernek Üyelerini Birbirine Bağlayan Temel Nokta.....	183
Tablo-92 Dernekdeki Hemşehrilerinizle Siyasal Yakınlık.....	184
Tablo-93 2004 ile 2009 Yerel Seçimlerindeki Siyasal Tercih Değişikliği.....	184
Tablo-94 Siyasi Tercihi Etkileyen Faktörler.....	185
Tablo-95 Siyasette Hemşehri Desteğinin Önemi.....	185
Tablo-96 Derneğe Üye Olma Sebebi.....	186
Tablo-97 Derneğin Seçimlerdeki Etkisi.....	186
Tablo-98 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin Seçilmesinde Etkili Olan Unsur.....	187
Tablo-99 Derneğin Siyasi Tercihinize Etkisi.....	188
Tablo-100 Sizi Derneğe Bağlayan Temel Nokta.....	188
Tablo-101 Derneğinizdeki Hemşehrilerinizle Siyasal Olarak da Bir Yakınlık Var mı?	189
Tablo-102 2004 Yerel Seçimlerinde Oy Kullandığınız Parti ile, 2009 Yerel Seçimlerinde Oy Verdiğiniz Parti Arasında Değişiklik Var mı?.....	189
Tablo-103 Oy Kullandığınızda Kararınızda Etkili Olan Faktörler.....	190
Tablo-104 Siyasette Hemşehri Desteği Önemli mi?.....	190
Tablo-105 Derneğe Üye Olma Sebepleriniz.....	191
Tablo -106 Üye Olduğunuz Dernek Son Seçimlerde Sizi Ne Şekilde Etkilemiştir..	192
Tablo-107 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin Seçilmesinde Etkili Olan Unsurlar Sizce Nelerdir?.....	193
Tablo-108 Üyesi Olduğunuz Derneğin, Siyasal Tercihinizin Oluşumuna Etkisi...	194
Tablo-109 Sizi Derneğe Bağlayan Temel Nokta.....	195

Tablo–110 Derneğinizdeki Hemşehrilerinizle Siyasal Olarak da Bir Yakınlık Taşıyor musunuz?.....	196
Tablo–111 2004 Yerel Seçimlerinde Oy Kullandığınız Parti İle 2009 Yerel Seçimlerinde Oy Verdiğiniz Parti Arasında Değişiklik var mı?.....	197
Tablo–112 Tercihiniz Neden Değişti?.....	198
Tablo–113 Oy Kullandığınızda Kararınızda Etkili Olan Faktörler.....	199
Tablo–114 Siyasette Hemşehri Desteği Önemli mi?.....	200
Tablo–115 Derneğe Üye Olma Sebepleriniz.....	201
Tablo–116 Üyesi Olduğunuz Dernek Son Seçimlerde Sizi Ne Şekilde Etkiledi?...	202

GİRİŞ

Sivil toplum, devlet idari yapısı dışında kalan özerk, gönüllü, kendine özel bir yasal düzeni olması ile birlikte kendi iç düzenini kendisi belirleyen, toplumsal yaşamın içerisinde organize olmuş örgütlü bir düzen olarak tanımlanabilir. Yirminci yüzyılın sonlarında kavram özellikle demokrasi ile adı anılmaya başlanmıştır. Demokrasiye geçiş ve demokrasinin pekişmesinde sivil toplumun rolü Türkiye açısından da üzerinde önemle durulması gereken bir kavram olarak durmaktadır. Özellikle 1980’li yıllardan başlayarak sivil toplum, Türk siyasi literatüründe sıkça rastlanan kavramların başında gelmiştir. Kavramın demokratikleşmedeki kaçınılmaz etkisi vurgulanmıştır. Sivil toplumun Türkiye’deki durumu konusunda bir saptama yapabilmek öncelikle bu kavramın Batı siyasi düşünce ve toplumsal tarihindeki evrimi üzerinde bir incelemeyi zorunlu kılar. Bu amaçla sivil toplum kavramının geçirdiği evrimi karakterize eden teorilere tezimizde yer verilmiştir. Önceleri sosyal sözleşmecî filozoflar tarafından doğa halinden çıkıp, siyasi bir otorite etrafında bir araya gelmek biçiminde tasvir edilen bu kavram devletle özdeş kılınmıştır. Zamanla özdeşlik yerini devlet – sivil toplum düalizmine bırakmıştır. Bu düalizmin en net ifadesini Hegel’in fikirlerinde buldu. Hegel teorisinde, sivil toplumu ‘özel ’ menfaatlerle ‘evrensel’ menfaatlerin denkleştirilmesi çabasının bir unsuru olarak ele almaktaydı. Bu hali ile sivil toplum, aile ile devlet arasında yer alan bir sosyal alandı; özel kişilerden, gruplardan, faaliyetleri hukuk tarafından düzenlenen, bu nitelikleriyle de devlete doğrudan bağlı olmayan kurumlardan oluşan bir yapıydı. Marx’a göre ise sivil toplum ‘siyasi alan’ dışında kalan bir sosyal alanı ifade eder. Marx’ın sivil toplum ile ilgili fikirleri onun ekonomi merkezli bakış açısının ürünleriydi. O, sivil toplum alanını ekonomik ilişkilerden ibaret görüyordu. Çağdaş sivil toplum kavramı bu teoriler ışığıyla biçimlenmiştir. Bu ve buna benzer bazı teoriler tezimizin ilk bölümünde ayrıntılı bir biçimde incelenmiş ve vurgulanmıştır.

Teorisi birinci bölümde anlatılan sivil toplum aynı zamanda Batı toplumsal tarihinin bir aşamasına da işaret etmekteydi. Feodalizmin temellerinin sarsıldığı bir dönemde , artan ticari faaliyetlerin de etkisi ile ortaya çıkan özerk kentler, sivil toplumun oluşumuna katkı sunmuştur.. Bu amaçla Türkiye’de sivil toplumun

gelişimi konu edilmektedir. Ancak Türkiye’de sivil toplum konusunda bir saptama yapabilmek için Osmanlı toplumu üzerinde de bir inceleme yapmamız gerekir. Osmanlı İmparatorluğu, otoritenin sultanın elinde toplandığı patrimonial bir devlettir. Batı’da, sivil toplumun çıkışını sembolize eden özerk kentlerin dengi Osmanlı toplumunda bulunmamaktadır. Ancak Osmanlı toplumunun kendine özgü yapısı, sivil toplum unsuru olarak değerlendirilmeye elverişli örgütlenmelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, çalışmamızda loncalar, vakıflar, millet sistemi (azınlıklar) ele alınmıştır. Bunlar çoğu kez devlet aygıtının bir parçası olarak işlev görmüş olsalar da, özellikle, merkezi idarenin zayıfladığı dönemlerde, geniş sayılabilecek bir hareket alanına kavuşmuşlardır.

Bu gelişmeler ışığında tezimizin ikinci bölümünde sivil toplumdan bahsedilmiş olan kavram, Cumhuriyet döneminde asıl ifadesini bulmuş, cumhuriyet rejimi ve onun getirdiği hukuk düzeni, sivil toplumun gelişmesi için uygun ortamı yaratmıştır. Tek partili dönemin millet-devlet-parti özdeşliğinin, çoğulcu bir toplumsal yapılanmaya izin vermediği söylenebilir de, çok partili döneme geçiş ile birlikte, toplumsal hayatta bir hareketlilik başlamıştır. Ancak aralarda gelen askeri darbeler ile kesintiye uğrayan siyasi süreç, Türkiye’de sivil toplumun gelişimine sekte vurmuştur. 1961 Anayasası döneminde sivil toplum, katı ideolojilerin ve aşırı siyasi kutuplaşmanın kurbanı olmuş, 12 Eylül askeri müdahalesi sivil toplum konusunda geri adımların atıldığı bir dönemi başlatmıştır. 1990’lara gelindiğinde ise Türkiye’de sivil toplumun, entelektüel çevrelerce işlenmesinin olumlu katkılarıyla birlikte, toplumsal alanda karşılığını bulan bir kavram durumuna gelmeye başladığı söylenebilir.

Sivil toplum örneği olan hemşehri dernekleri de tezin bu bölümüne eklenmiştir. Türkiye’de 1950’lerden sonra hızlı bir kentleşme sürecine girmiştir. Türkiye’de kentleşmenin sanayileşmeden hızlı gelişmesi nedeni ile kentlerde çeşitli sorunlar ile karşılaşmıştır. Bu problemler (istihdam, barınma, ulaşım) yerel yönetimler tarafından çözülemeyince, kırsalda bulunan dayanışma biçimleri, kentlerde hemşehri dayanışması olarak ortaya çıkmıştır. Hemşehri dernekleri kentlerde kendiliğinden ortaya çıkmamıştır. Bu birliklerin geçmişte ve kırsal

toplumlarda işlevini yerine getiren kurumlar vardır. Hemşehri derneklerinin ara kurum olma özelliği toplumu sürekli bir denge halinde tutmuştur. Tezimizde nüfusun belli bir yerinde toplanan sivil toplum örgütü niteliği taşıyan hemşehri dernekleri Buca ölçeğinde yerel yönetimler seçimlerine bakışı bazında değerlendirilecektir.

Tezimizin son bölümü yani üçüncü bölümünde, Buca ilçesinde bulunan aktif derneklerden on bir tanesi üzerinde yerel yönetimler baz alınarak anket yapılmıştır. Anketimizde özellikle yerel seçimlerde dernek üyelerinin Belediye Başkanı ve meclis üyelerini seçerken etkili olan kriterler nelerdir? Dernek üyeleri siyasi anlamda mensubu bulunduğu dernekten ne şekilde etkilenmiştir? Dernek üyelerini derneğe bağlayan asıl sebepler araştırılmış özellikle dernek üyelerinin dernekte bulunan hemşehrileri ile siyasi bir yakınlığı olup olmadığı incelenmiş, 2004 yerel seçimleri ile 2009 yerel seçimlerinde seçmen tercihleri değişmiş mi? Değişti ise de ne şekilde değişti? Bu değişikliğin sebebi neydi? Değişen bu kararda etkili olan unsurlar neler olmuştur? Gibi sorulara ayrıntılı bir biçimde cevaplar aranmıştır. Bu aşamadan sonra siyasette hemşehri desteği önemli midir? Sorusu ile hemşehriliğin özellikle yerel yönetimler seçimleri bazında etkili olup olmadığı incelenmiş. Çıkan neticeler elma dilimi şeklinde grafikler üzerinde gösterilerek analiz edilmiş ve bu analiz çerçevesinde sonuçlar çıkartılmıştır. Tezimiz Buca ölçekli gibi görünse de asıl amacın Ülke genelinde yapılan siyasette hemşehri derneklerinin oynadığı rolün varlığına ışık tutulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİ

1.1 SİVİL TOPLUM KAVRAMI

Sivil toplumun etimolojik kökenine baktığımızda, kelimenin Fransızca-Latince kökenli olan *civils*, *civilius* kökeninden geldiğini görürüz. Bunun da anlamı medeni, şehirli, şehir hayatına adapte olmuş olan, görgü kurallarını iyi bilen demek olmakla birlikte nazik ve kibar anlamlarını da çağrıştırmaktadır ve Türkçe’de “sivil” şeklinde telaffuz edilmektedir. Sivil kelimesi terim olarak kullanıldığında; “şehir adabı” “medenilik, bedevi(köylü) olmamak”, halk arasında ise “askeri olmayan, asker sınıfından olmayan, üniforma giymemiş” gibi farklı anlamlara gelebilmektedir. Fransızca “askeri olanın karşısında olan” anlamında kullanılan sivil toplum, tarihsel süreç içerisinde “devletten olmayan”, hatta yer yer “devlete karşı olan” anlamını da taşımıştır¹.

Sivil toplum, aynı zamanda devletin müdahalesi dışında birey ve grupların kendi alanlarını düzenlemelerini ihtiva etmenin yanında; devletin ve devlet otoritesi dışındaki ekonomik ve toplumsal alanı nitilemek için kullanılan ve kendi ilke kurallarına göre işleyen otorite alanı dışında kendi kendini düzenleyen özerk alanları ifade etmek için kullanılan bir kavramdır².

John Keana sivil toplumu; şiddet karşıtı, kendi kendine örgütlenen, kendi kendini değerlendiren ve yansıtan, hem birbirleriyle hem de onların eylemlerini sınırlayan ve mümkün kılan devlet kurumlarıyla sürekli bir gerilim içerisinde olma eğiliminde bulunan yasal koruma altındaki devlet-devlet dışı kurumların karmaşık ve dinamik bir topluluğunu hem tanımlayan hem de tasavvur eden bir ideal-tip

¹ Kemal Gözler, **Devletin Genel Teorisi**, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2007

² Aytekin Yılmaz, **Sivil Toplum Demokrasi ve Türkiye**, Yeni Türkiye Sivil Toplum Özel Sayısı Yıl:3, Sayı:18, 1997, s. 86.

kategorisi olarak tanımlar ³. Bu tanımda dikkat çeken şey sivil toplum kavramının hem var olanı tasvir eden, açıklayan hem de geleceğe yönelik tasavvurlar için yol göstericilik yapma kapasitesine sahip bir araç olarak düşünülmesidir. Bu tanımla ilgili önemli bir diğer nokta da sivil toplumu sadece devletin dışında yer alan ve yasal koruma altında bulunan alanla eşanlamlı görmemesi, aynı zamanda sivil toplumun eylemleri dolayısıyla hem devlet kurumları ile hem de kendi içinde karmaşık ve yeri geldiğinde gerilimli ilişkilerle karakterize olduğuna dikkat çekmesidir ⁴.

Habermas sivil toplumu, “yurttaşların bir araya gelerek gruplar (kamular) oluşturmaları, devletin etki alanı ve ekonomi alanı dışında gönüllü olarak bir araya gelerek sosyal ilişkilerde ürettikleri yapılar ve oluşturdukları iletişim yapıları olarak tanımlamaktadır. Ona göre sivil toplumda çoğulculuk ve şeffaflık esastır. Sivil toplum bireylerin doğrudan içinde yer aldıkları küçük çaplı gönüllü kuruluşlara ve sosyal yaşamda oluşan adaletsizliklere karşı duyarlı, problemlerin belirlenmesine ve bu problemlere ilişkin görüşlere ilgi gösterir. Sivil toplum, küçük çaplı gönüllü kuruluşların problemlerine devletten özerk çözümler üretmesine hoşgörülüdür. Devletin kamusal meselelerle ilgili ürettiği çözümleri denetleyici ve bu çözüm sürecinde aktif rol gören bir yapıya sahiptir. Böyle bir görevi yerine getirecek sivil toplumda sorunların açıkça tartışılmaya açılması esastır⁵.

Bassam Tibi’ye göre sivil toplum kavramı su ön şarta dayanmaktadır: “*Toplumsal ve siyasal kurumlar özerktirler; devletle ilişkilidirler, fakat devlet tarafından denetlenmezler ve devlete tabi değildirler.*”⁶.

³ John Keane, **Civil Society: Old images New Visions**, (Oxford, Cambridge: Polity Press, 1998), s.6.

⁴ Funda Onbaşı , **Sivil Toplum**, İstanbul, L&M Yayınları, 2005, s. 46

⁵ Ursula- Nothelle Wildfeuer , **Soziale Gerechtigkeit und Zivilgesellschaft**, Schöning, 1999, s.

240.’dan aktaran, İlyas Doğan , **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**, Alfa Basım Yay., İst., 2002, s.s. 267-268.

⁶ Bassam Tibi, **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası** , İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s.36

John Ehrenberg ise “sivil toplum nedir” sorusunun cevabının ancak “onu oluşturan yapıların ne yapmakta olduğuna, nasıl örgütlendiklerine ve hangi siyasal ve ekonomik güçlerin etkisinde olduğuna bakarak” verilebileceğini belirtmektedir. Bu nedenle onun kendi başına, kendi içinde bir tanımını yapabilmek mümkün değildir ve basitçe piyasa-dışı, devlet-dışı bir gönüllü kamusal aktivite alanı anlamak yeterli olmamaktadır ⁷.

Diamond ise sivil toplumu, örgütlü, sosyal yaşamın gönüllü, kendi kendini destekleyen, devletten özerk olup bir yasal düzen ya da ortak kurallarla bağlı olan, özel alan ve devlet arasında duran aracı bir varlık olarak tanımlar ⁸.

Charles Taylor ise, sivil toplumun gerek, devlet sahasının dışında “otonom”, gerekse devlete eklenen hatta onu dönüştüren yönünü üç aşamada belirtmektedir:

“1) Devlet gücünün vesayeti altında olmayan özgür dernekler ve örgütlü toplulukların olduğu yerde sivil toplum vardır.

2) Sivil toplum ancak bir bütün olarak toplumun, devlet vesayetinden özgür olarak, bu dernekler ve örgütlü topluluklar yoluyla kendini yapılandırabildiği ve eylemlerini koordine edebildiği yerde vardır.

3) Bunun seçeneği veya ona bir tamamlayıcı olmak üzere, bu örgütlerin bir bütün olarak devlet politikasının gidişatını önemli ölçüde belirleyebildiği veya onu etkileyebildiği yerde sivil toplumdan söz edebiliriz”⁹.

Dahrendorf, sivil toplumu; kanun hakimiyetinin olduğu, öte yandan özerk kurumlardan oluşan bir “ara sektörün yaygın bir biçimde geliştirilmesi yani devlet ya da bir başka merkezi otorite tarafından yönetilmeyen, halkın iradesini temsil eden

⁷ Onbaşı . A.g.e. s.47

⁸ Onbaşı, A.g.e. s.47

⁹Charles Taylor , “**Modes of Civil Society**”, **Public Culture**, 1990, s. 98’den aktaran, Mustafa Erdoğan , “**Sivil Toplum: Bir Kavramın Anatomisi**”, **Liberal Düşünce**, Sayı:10–11, Bahar- Yaz 1998, s.6.

kurumlar” olarak ele almaktadır. Ona göre yeni siyasi kurumları oluşturmak, anayasa ve seçim kanunu yapmak altı ay alır. Yarı yarıya islerliği olan bir ekonomiyi oluşturmak ise belki altı yıl, ama sivil toplumu kurmak altmış yıl sürebilir. Özerk kurumları oluşturmak ise en güç istir¹⁰.

Sarıbay ise; gönüllü, kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü bir sosyal yapılanmayı¹¹ sivil toplum olarak tanımlamaktadır. Bu yapı, yasal düzen veya ortak kurallar dizisi gibi özgürlüklerin ve özerkliklerin güvencesi olan kurumsallaşmış bir temele oturur. Bu hem devlet iktidarını sınırlayıcı, hem de o iktidarı hukuka dayandığı sürece meşrulaştırıcı bir gücü bağrında taşır. Dolayısıyla, sivil toplum devletten özerk olmayı içerir ama ondan yabancılaşmayı zorunlu kılmaz.

Sivil toplum kavramı ile devlet ve demokrasi kavramları arasında önemli bir ilişki vardır. Sivil toplum için demokrasi olmazsa olmaz bir fenomen olurken, sivil toplum kavramı da literatürdeki yerini önce devlet benzerliğine daha sonra da devlet karşıtlığına borçludur denilebilir. Başka bir ifade ile sivil toplum kavramı, bütün varlığını ve anlamını devlet karşısında kazanmıştır da denebilir. Sivil toplum kavramı her ne kadar demokrasi ve devlet kavramları ile ilişkilendirilmiş olsa da yine de hangi devlet yapısında ve hangi demokratik düzeyde sivil toplumdaki söz edilebilir olduğu tartışılabilir. Bunun için de herhangi bir toplumun sivil toplum olup olmadığının bir takım kıstasları ya da şartları olması gerekir. Buradan yola çıkarak literatürde sivil toplumun, ”toplumsal farklılaşma”, toplumsal örgütlenme”, “gönüllü birliktelik”, “toplumsal düzeyde otonomileşme” ve “baskı mekanizması oluşturma” diye beş önemli koşulundan bahsedilmektedir. Sivil toplumun var olabilmesi ve gelişebilmesi için öncelikle toplumsal düzeyde etnik, kültürel, dinsel, ideolojik, mesleki vb. gibi sosyolojik kategoriler bazında farklılaşabilme olması gerekir. İkinci olarak her türlü siyasal katılımı sağlayacak ve politika üretebilecek sosyal

¹⁰ Ralf Dahrendorf, **Sivil Toplum Özerk Kurumlar Yaşatır**, New Perspectives Quarterly, WPQ

Türkiye Cilt: 1-2 1991, s.72-74

¹¹Yavuz Atar, **Demokratik Toplumda Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet Düalizmi**, Yeni Türkiye Dergisi, c.3 Sayı:18, Kasım-Aralık 1997, s.98

örgütlenmelerin de sağlanması gerekir. Zira sivil toplum aynı zamanda örgütlü toplumdur. Üçüncü temel şart da örgütlenmenin gönüllü birlikteliği sağlayıcı nitelikte oluşmasıdır. İradı olmayan zorunlu ve tabii örgütlenmeler sivil toplum unsuru olarak kabul edilemez. Dördüncü temel şart da sosyal grup, kimlik veya kategorilerin devlet karşısında “otonom” bir statüye sahip olmaları gerekir. Başka bir ifade ile devletin müdahalesine maruz kalmaksızın sosyal grup veya kategorilerin kendi kaderlerini tayin etme hak ve inisiyatifine sahip bulunmaları gerekir. Sivil toplumun var olabilmesinin ve gelişebilmesinin beşinci şartı ise sivil toplum örgütlerinin baskı grubu niteliği göstererek demokratik yoldan (lobicilik, protesto, miting, grev gibi.) baskı mekanizmalarına yönelebilmeleridir ¹². Bu bağlamda Çaha Sivil toplumu, demokratik bir yapılanmayı, toplumsal katılım temeline oturtacak, toplumsal farklılaşmayı sağlayacak, yaygın sosyal örgütlenmelerin yolunu açacak, temel hak ve yükümlülükleri yaygınlaştıracak bir araç olarak görmekte ve sivil toplumu “*devletin şekillendirmediği, kendi inisiyatif ve renkliliğine terk ettiği devlet dışı bir alanı ifade etmekle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda aktif ve örgütlü siyasal katılım ve politizasyon sürecini de ifade etmektedir*” şeklinde tanımlamaktadır ¹³.

Kısaca özetlemek gerekirse sivil toplum kavramının birden fazla anlamı olduğu ve bu kavramın farklı dönemlerde farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Sivil kelimesinin tanımlanmasıyla başlayan süreç zamanla, bazı toplumsal ve siyasal hareketlere bağlı olarak “toplum” kelimesi ile birleşmiş ve “sivil toplum” şeklinde bir kavram ortaya çıkmıştır. Sivil toplum; devlet müdahalesini kabul etmeyen ya da siyasal iktidarın belirleyici olmadığı, bireylerin ve grupların herhangi bir makamdan izin almadan kendi irade ve istekleri ile örgütlenebildikleri, bireylerin ve grupların kendi kaderlerini tayin edebildiği, maksimum düzeyde bireysel özgürlüğü hedefleyen, maksimum düzeyde aktif demokratik katılımın olduğu, buna karşılık askeri ve sivil bürokrasinin de minimum düzeyde olduğu, her türlü sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel etkinliklerin örgütlü olarak gerçekleştirilebildiği organizasyonel bir faaliyet alanıdır. Sivil toplum kavramı

¹² Ömer Çaha, **1980 Sonrası Türkiye’de Sivil toplum Arayışları**, *Yeni Türkiye: Sivil Toplum Özel Sayısı*, Sayı 18, 1997.

¹³ Ömer Çaha, **Liberal Ve Sosyalist Ülkelerde Sivil Toplum**, [www.liberal.org.tr/dergiler/ldsayi16\(12-12-2004c\)](http://www.liberal.org.tr/dergiler/ldsayi16(12-12-2004c)).

bazılarınca zannedildiği gibi askeri toplumun karşısı olmadığı gibi¹⁴ bütün topluma karşılık gelmek üzere de kullanılmaz. “Sivil”, genelde devlet iktidarının dışında kalan alandır¹⁵. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere, sivil toplum birbirine eklemlenmiş örgütlü toplumsal kesimleri ifade eder. “*Sivil toplum sadece örgütlenmek değil aynı zamanda sivil ruha sahip bireylerden kurulu bir toplumdur*”¹⁶.

1.1.1 SİVİL TOPLUMUN TARİHSEL GELİŞİMİ

İlk defa batıda ortaya çıkan, devlet ve siyasal toplumla aynı anlamda kullanılan sivil toplum, batıdaki mutlak monarşilerin bütün güç ve baskılarına rağmen kontrol altına alınamayan ve böylece özerk bir sürecin şekillenmesini sağlayan güç olmuştur. Ortaçağda batıdaki şehirlerde oturan kişiler, zamanla şehirli olarak kolektif bir bilinç geliştirmiş ve sivil toplum olgusunun dogmasını sağlamışlardır. Batı monarşileri sivil toplumun izlerini hiçbir zaman tam olarak silememiş; sivil toplum, iktidarı dizginleyen bir güç olarak süregelmiştir.

Sivil toplum kavramının temellerine bakıldığında bu kavramın Antik Çağda Eski Yunan’a kadar uzandığı görülmektedir. Antik Çağda, devlet ve siyasal toplumla aynı anlamda kullanılan sivil toplum, zamanla gelişerek devletten ayrı bir nitelik kazanmaya başlamış ve bugünkü anlamına kavuşmuştur. Bugünkü anlamına ulaşıncaya kadar sivil toplum kavramının geçirdiği evreleri incelemek, bu konuda, düşünürlerin buldukları döneme ilişkin ortaya koydukları fikirleri ele almak, sivil toplum kavramını anlamak açısından faydalı olacaktır.

Sivil Toplum çerçevesindeki tartışmaların tarihinin Eski Yunan’a kadar götürülmesi mümkündür. Antik Çağ Yunan siyasal düzenini site ya da şehir devleti

¹⁴Aytekin Yılmaz, **Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye**, Yeni Türkiye Dergisi c.3 sayı:18 Kasım-Aralık 97, s.86

¹⁵ Mehmet Ö.Alkan, **Osmanlı’da Cemiyetler Çağı**, Tarih ve Toplum Dergisi, c.40 sayı:238, Ekim 2003, s.5

¹⁶ İlyas Doğan, **Sivil Toplum, Alfa Yayınları**, İstanbul 2002, s.230.

olarak adlandırılan “Polis” karakterize eder. Polis, sınırları belirli bir toprak üzerinde kurulmuş siyasal, sosyal, askeri ve ekonomik bir bütün olarak ortaya çıkmıştır¹⁷.

Polis’lerde siyasal düzen, modern anlamdan çok farklı ve eşitsiz bir yapıyı öngörmekte. Örneğin Polis’lerde siyasal hayata katılma hakkı olanlar yalnızca yurttaşlardır. Yurttaşlar ise Polis’lerin genel nüfusuna oranla sınırlı bir azınlıktır. Yine demokrasinin ikinci temel direği olan özgürlük ise, Eski Yunan’da, yurttaş sayılan kimselerin siyasal özgürlüğü olarak değerlendirilmiştir¹⁸. Antik Çağ’da Sivil Toplum ilk kez Aristo’da karşımıza çıkmaktadır¹⁹. Sivil toplum kavramı Antik Yunan’dan 18. yüzyıla kadar devlet ile özdeş sayılan yurttaşlar topluluğu anlamında kullanılmıştır. Devlet ile siyasal iktidar karşıtı olarak ele alınması 18. yüzyılla birlikte olmuştur. Sivil toplum kavramının bu ayrım çerçevesinde, modern bir içeriğe kavuşmasına önemli katkılar sağlayan ana öge, Batı’nın altyapısal ve üstyapısal birikiminin ürünü olan modernleşme sürecidir.

Aydınlanmanın temelinde yükselen modernleşme süreci; kapitalizm, sanayileşme, kentleşme, ulus-devlet, demokrasi, laiklik ve insan hakları gibi temel dinamiklerini de içermektedir²⁰.

Sivil Toplum kavramının dayandığı en temel kaynak olarak Aristoteles’in ‘Politika’ adlı eseri gösterilebilir. Bu eserde toplulukların en yücesi ve en yüksek iyiliğe ulaşmak isteyeninin ‘polis ‘ veya ‘siyasi toplum’ olduğu belirtilmektedir. Aristo, eserlerinde sivil toplum kavramını “koinonia politike” şeklinde kullanmıştır. Aristo bu kavramla site devleti çatısı altında birlikte yaşayan, yasalarla belirlenmiş kurallar sistemi içindeki özgür ve eşit yurttaşları, ahlaki bir kamuyu tanımlamıştır. Bu kavram bir yandan özgür yurttaşların ortak kullandığı alanı gösterirken, aynı zamanda toplumun parçalarıyla birlikte bir bütününe de işaret etmektedir. Aristo bu kavramdan özgür bireylerin yaptıkları sözleşmelerle bir araya gelip birlikte yaşamalarını anlamaktaydı. O “koinonia politike” kavramından hem toplumu

¹⁷ Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yay., İst., 2000, s. 1.

¹⁸ Göze , **A.g.e.**, s.s. 5-6.

¹⁹ Fatih Duman, **Sivil Toplum**, s. 348.

²⁰ Gazanfer Kaya, **Kamusal Hizmetler Gerçekleştiren STK’larının Neo-Liberal Politikalar Karsısındaki Konumları**, çevrimiçi, www.sosyalhizmetuzmani.org/kamusalhizmetler.htm, 02.08.2004

oluşturan toplulukları (örneğin aile) hem de bu toplulukların oluşturduğu “polis”i kastetmekteydi. Bununla birlikte düşünür birey ve polis ayrımına gitmemiştir²¹.

Kısacası Antik Yunan düşüncesinde birey ile toplum; site ile site dışındaki alan yani “res publica” ile “res privata” arasında açık bir ayrım yapılmamıştır. Bu dönemde kişi ile toplumun bir bütünü parçaları olduğu anlayışı egemen olmuştur. Yani polis (devlet), ailenin doğal bir basarımı olmuştur. Polis kültüründe devlet, vatandaşlardan oluşan topluluğun amaçlarını ve siyasal ahlakını ortak bir payda olarak benimsetmeyi amaçlayan ve bu konuda toplumu eğiten bir kurum görevini üstlenmiştir²². Bu anlayış devlet-sivil toplum karşıtlığından çok siyasal toplumun, toplumu kuşattığı bir düşünce yapısını ifade etmektedir.

Sivil toplumun toplum- devlet ilişkilerinde özerk bir birim olarak ortaya çıkmasının temeli Orta Çağ’da atılmıştır. Özellikle Orta Çağ’ın temel siyasal karakteristiği olan Feodal düzendeki değişimler, aynı zamanda sivil toplumun gelişiminin nedenini oluşturur.

Feodal düzenin temel siyasal parametresi ise iktidarın bölünmüşlüğü ve parçalanmışlığıdır. Bu vasatta, krallıkların iktidar güçleri yerel otoriteler olan feodal beylerce zayıflatılmış ve sembolik bir sınırdan kalmıştır. Feodal düzenin bu konjonktüründe şehirleşme ve ticaret etkin bir konumdan uzaktı. Şerif Mardin’e göre bu tablodaki ilk önemli değişiklikler, şehirlerin ve ticaretin yeniden canlanmasına bağlıdır. Bu gelişme feodal sisteme en ağır darbeyi vurmuştur²³.

İktidarın bölünmüşlüğü ile meydana gelen yeni özgürlük, gelişim süreci içinde çok geçmeden, yeniden örgütlenmiş bir toplumsal düzende arkaik yapılarını koruyamayan eski dirliklere bile yayıldı. Derebeyleri ya gönül rızası ile ya da buyrultu yahut zorla, özgürlüğün yavaş yavaş, uzun zamandan beri topraklarını

²¹ İlyas Doğan, **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**, İstanbul, 2002, s. 9.

²² Doğan , a.g.e, s. 11.

²³ Şerif Mardin, **“Sivil Toplum, Siyasal Kültür ve Sosyal Yapı”**, **Türkiye’de Sivil Toplum ve Siyaset**, Haz: Türköne, Mümtaz’er, ÖNDER, Tuncay, İletişim Yay., İst., 2000, s. 10.

kirayla işleyen çiftçilerin olağan durumu olan köleliğin yerini almasına izin verdiler. Buralarda toprağın yönetim biçimi değiştikçe onunla birlikte, halkın yönetim biçimi de değişti; çünkü her ikisi de ortadan kalkmak üzere olan bir ekonomik durumun sonuçlarıydı ²⁴.

Sivil olanla, siyasal olanın ayrımının henüz yapılmadığı bu anlayışta, sivil toplumun diğer toplum düzenlerinden farkı, hak ve haksızlığın ayrıldığı düzen olmasıdır. Sivil toplum ve devlet neredeyse eşanlamlıdır ve iyi vatandaşlıkla yakın ilişkilidir. Sivil toplumun bu siyasi tanımı, Ortaçağa kadar kullanılmıştır.

Sivil toplum olgusunun zeminini 12. yüzyılda gelişmeye başlayan kentler ve ticaret burjuvazisi oluşturmaktadır. Sivil toplumun, yönetimi temsil eden devletin bir parçası olarak görüldüğü bu anlam, Ortaçağ'da ticaretin ve tarımın gelişmesi sonucu kentlerin canlanmasıyla birlikte değişmeye başlamıştır. Kentlerde doğmakta olan bu zenginlik kaynağını hem korumak hem de ondan yararlanmak isteyen soylular sınıfı, kent burjuvazisi ile uzlaşmaya gitmek durumunda kalmıştır. Burjuvaların kent yönetiminde geniş özerklik kazanmaya başladıkları bu süreçte ortaya çıkan şehir hukuk ve kurumları sivil toplumun oluşmasına zemin hazırlamıştır ²⁵. Şehirlerle birlikte ticaretin gelişmesi sürecinde, feodal asillerin üretken sınıfın ticaretinden faydalanmaları çerçevesinde; asillerle şehir ahali arasında, asillerin şehir hayatına karışmamaları, şehirlerin kendi askeri güçlerini örgütlemeleri, hukuk kurallarının şehrin belirlediği şekilde uygulanması konularında uzlaşma yapıldı. Bu süreçte şehir ahali, güvenliklerini sağlamak için krallıkların oluşmasını desteklediler. Merkezîyetçi-bürokratik devletler sistemine dönüşen yapılanmada, devlet üretici sınıfların desteğine her zaman muhtaç olduğu için, yeni devletler şehirlielerin ekonomik verimliliğini kısıtlayan uygulamalardan kaçındılar. Dolayısıyla, devlet ile sivil toplum arasında karşılıklı sözleşme ve anlaşmanın olduğu görülmektedir.

Feodal beylerin ve burjuvazinin ekonomik, siyasi karşılıklı bağımlılığı birçok yeni toplumsal gelişmeleri de tetiklemiştir. Söz konusu bağımlılık ilişkisi,

²⁴ Henri Pirenne , **Ortaçağ Kentleri** , İletişim Yay., İst., 2000, s.160.

²⁵ Mardin, a.g.e. s. 1918-1922

burjuvazinin şehir hayatında özerkliğini aşama aşama gerçekleştiriyordu. Kentler artık hukuksal bir çerçeveye özgürlük söyleminin belirli sınırlarda da olsa yaşandığı mekanlar haline gelmiştir. Feodal düzen içerisinde gerçekleşen bu yenilik zincirinin doğal olarak son halkasında sivil toplumun belirginlik kazandığını görüyoruz. Diğer bir deyişle, sivil toplum; orta sınıfa kentsel yaşamda sağlanan birtakım sivil özgürlükler temelinde ortaya çıkan, merkezi otoriteden bağımsız ve özerk kurumların şahsında gelişme imkanı bulmuştur ²⁶.

Orta Çağ'ın sonlarına doğru sivil toplumu oluşturan bir diğer politik parametre ise merkezi mutlak krallıkların kurulması ve bunun tetiklediği toplumsal, iktisadi ve ekonomik gelişmelerdir. Özellikle ekonomik zenginleşmenin siyasal boyutta mutlak krallıklara kazandırdığı prestij, burjuvaziye görece özerk bir manevra alanı sağlamaktaydı.

Merkezi mutlak egemenlik anlayışını benimseyen monarşilerin ne kadar güçlü oldukları ekonomik güçlerine ve ordularına bağlıydı. Güçlü ordu beslemek güçlü bir ekonomiye sahip olmakla mümkündü. Bu nedenle feodal düzenin ardılı mutlak krallıklar toplumun diğer kesimlerinden çok burjuvazinin gelişmesini desteklemekteydi. Gittikçe güçlenen burjuvazi ise giderek kendi yorumlarını ölçüt olarak kabul eden yeni bir dünya görüşü geliştirmekteydi ²⁷. Bu süreç içerisinde kavramın devlet-toplum bağlamında neyi ifade ettiğine dair farklı paradigmlar ve ekoller ortaya çıkmıştır.

Sözleşmeci kuramın temel felsefi varsayımı, doğa durumu ve sivil / politik toplum arasındaki diyalektik üzerine inşa edilmiştir. Bu kuramda doğa durumu eşitlik ve özgürlüğü tanımladığı ölçüde; çıkar, çatışma ve rekabet potansiyelini barındırır. Doğa durumunun sınırlarının bu boyutlara ulaşma imkanı, sözleşmeci kuramda düzenleyici ve koruyucu bir tarafsız hükmi şahsiyet olarak devleti doğurur. Devlet doğa durumunun rekabetçi ve çatışmacı yüzünde, toplumsal yaşamın barış ve huzur içinde devamının sigortası görülür.

²⁶ Duman, **A.g.m.**, s. 348.

²⁷ Doğan, **A.g.e.**, s.31.

Kısaca sözleşmecî kuram içinde sivil toplum ve siyasal toplum doğa durumu karşılığını ifade eder. Dolayısıyla sivil toplum, toplumsal bir karakterden sıyrılıp; yönetsel ve iktidar alanını kapsamakta. Bu kuram içerisinde politik ya da sivil topluma sözleşmeyle birlikte biçilen roller arasında da belirgin farklılıklar vardır. Örneğin T. Hobbes'ın Leviathan modelinde devlet, özcü anlamda mutlak, Rousseau'da kolektif ve genel otorite, Locke'da ise sınırlandırılmış niteliktedir.

Thomas Hobbes'un siyasal felsefesini karakterize eden ana kaynak Leviathan'dır. Hobbes Leviathan'da mutlakîyetçi bir perspektiften hareketle toplumsal sorunlara çözüm sunmuştur. Literatürde ağırlıklı olarak, Hobbes'un mutlakîyetçi felsefesinin İngiltere'de kargasalı bir sivil savaş ve parlamento ile kral arasındaki yoğun mücadele döneminden mülhem olduğu belirtilir.²⁸ Hobbes Leviathan'ında insanın güven içinde yaşamasının ancak mutlak bir devlet otoritesi altında mümkün olabileceğini anlatmıştır. Devlet otoritesinin paylaşılmasına karşı çıkarak, sivil bir yönetim veya devletin, güçlerin bölündüğü bir ortamda yaşamasının mümkün olmadığını savunmuştur. Tüm hakların bir sözleşme ile tek bir iradeye yani devlete devredilmesini savunan düşünürün, bununla devlet-sivil toplum ayırımına gitmediği anlaşılmaktadır.

Hobbes devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi açıklarken doğa durumu varsayımından faydalanmıştır. Devlet-sivil toplum özdeşliği Hobbes'un bu teorisinde açıkça ortaya konmakta ve bu konuda çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Hobbes bu modelinde devleti ön plana çıkarıp, bireyler, barış (devlet) uğruna sivil toplumdan vazgeçmez ise toplumsal insanın doğa (savaş) durumuna dönme tehlikesiyle karşı karşıya kalacağını vurgulamıştır. Doğa durumu varsayımına göre insanlar doğuştan eşit olarak yaratılmış varlıklardır. Herkesin başkalarıyla eşit haklara sahip olduğu düşüncesi, sürekli bir çekişmeye, insanlar arasında bir kaosun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle toplumda güvenlikten söz etmek mümkün değildir. Bu çatışma durumunun sona ermesi için insanları korkutan genel bir gücün bulunması

²⁸ K. R. Minogue, "**Thomas Hobbes ve Mutlakîyetçilik Felsefesi**", **Siyasi Düşünce Tarihi**, Haz:

David Thomson, Metropol Yay., İst, 2002, s. 71

gerekmektedir. Bu gücün bulunmayışı toplumdaki kargaşanın temel nedenlerinden biridir. İnsanları sınırlayacak herhangi bir yasa ya da güç olmadığından insanlar kendi doğruları çerçevesinde bir hak anlayışı içindedirler. Bu yüzden bu dönemde hak-haksızlık, adalet-adaletsizlik kavramlarından söz etmek mümkün değildir²⁹. Korunma ve güvenlik ihtiyacı hisseden bireyler, bunun doğa durumunda gerçekleşmeyeceğini anlayınca, kendilerini zora dayalı cezai yaptırımlarla sınırlayabilecek zorlayıcı bir güce kendiliğinden gereksinim duymuşlardır. Bu sebeplerden dolayı Hobbes, mutlak ve güçlü bir siyasal erkin ortaya çıkmasını rekabet, yarış ve çatışma halindeki insan doğasının barış içinde yaşama özlemine dayandırmıştır. İnsanlar bu nedenle sınırsız özgürlüklerinden vazgeçerek kendi istekleriyle aralarında yapmış olukları bir sözleşme ile bu sözleşmeye taraf olmayan bir egemen güce karşı haklarını sınırlandırma yoluna gitmişlerdir. Başka bir deyişle toplumsal çoğulculuk ve farklılık kralın şahsında tek bir iradeye dönüştürülmüştür.³⁰ Bu durum egemenle karşılıklı bir sözleşme değil tek taraflı doğa durumunda sahip olunan hakların terk edilmesidir. Sözleşmede egemenin yani devletin yer almaması ona sınırsız bir davranış serbestisi vermektedir. Devleti sınırlayacak hukuk ya da başka herhangi bir kuraldan söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle devlet doğa durumunda mümkün olmayan iyi-kötü, haklı-haksız, doğru-yanlış gibi ayırımları tek taraflı olarak belirleme yetkisine de sahiptir. Yurttaşların devlet tarafından konan kuralları doğru ya da yanlış olarak değerlendirme yetkisi yoktur. Sivil toplumda yani devlette sözleşmeye uyulup uyulmadığını karşı konmaz bir otorite anlamına gelen devlet denetleyecektir³¹.

Dönemin kaotik ortamı Hobbes' un siyasal felsefesini büyük ölçüde etkilemiş ve "doğa durumundaki kargaşanın mutlak devlete geçişle sükûnete ereceği", politik varsayımının omurgasını oluşturmuştur. Hobbes, beşeri hayatın rekabetçi olduğuna ve statü sembolleri için mücadeleden bağımsız olmadığına inanır. Eğer herhangi bir yasal ve medeni devletin dışında böyle tekil insanların bir toplamına ne olabileceğini

²⁹ Doğan İlyas, a.g.e., s. 48.

³⁰ Thomas Hobbes, **Leviathan**, Der. C.B.Macpherson, Penguin Book, 1968, Ayrım I, Böl. 14, s. 189-227.

³¹ Dogan, a.g.e., s. 56.

hayal edersek bu tasarımı, Hobbes'un "doğa durumu" olarak düşündüğü şeyi andıracaktır³².

Hobbes'da sözleşmenin gerçekleştiği sivil toplum aslında bir nevi doğal haklar karşılığı olan sivil halin bir anlatımından ibarettir. Hobbes, sivil toplum unsurlarını, içinde din dahil olmak üzere devletin çatısı altında toplamaktadır. Devlet her tür yasanın da yapıcısı olduğu için artık dinsel yasaya gerek kalmayacaktır. Devlete itaat aynı zamanda Tanrı'ya tapınma görevini de ifade etmektedir³³.

Hobbes' un felsefi kurgusunda insan, doğa durumunda eşit, bencil ve özgürdür. Bencil yönü eşitliği ve özgürlüğü istismarına yol açan özsel varlığıdır. Dolayısıyla Hobbes' un siyasi felsefesinde -özcü bir parametreden esinlenilerek- insan, doğası itibarıyla "kötülük" ve "çatışma" üreten patolojik bir varlıktır. İnsana yönelik kronik şüphesini Hobbes şu sözlerle dile getirir:

*"Ne bir sanat, ne bir edebiyat, ne bir toplum ve hepsinden kötüsü, sürekli korku ve zorlu ölüm tehlikesi. İnsanın hayatı yalnız, fakir, pis, vahşi ve kısa "*³⁴.

Hobbes' a göre medeni yönetimin bulunmadığı bu doğa durumunda, "insan insanın kurdudur" (Homo homini lupus) ve "herkesin herkesle savaşı" vardır³⁵.

Hobbes' un teorik kurgusunda, özünde kötü olarak resmedilen doğal yaşam, aynı zamanda düzenleyici ve mutlak bir otoritenin de zorunluluğunu meşrulaştırır. Doğal yaşamın bencil, özgür ve eşit bireyleri bu kaostan tüm güçlerini ve haklarını bir sözleşmeyle sınırsız ve mutlak güç sahibi olan Leviathan' a (devlet) devrederek kurtulur. Böylece toplumsal alandaki çıkar ve rekabet kaynaklı savaş ortamından, Leviathan' ın mutlak hükümlerinde barış ve huzur ortamına kavuşulur.

³² Minogue, a.g.e. s. 72.

³³ Cemal Bali Akalı, **Sivil Toplumun Tanrısı**, İstanbul, Engin Yayıncılık, 1995, s. 119.

³⁴ Thomson, A.g.e., s. 73.

³⁵ Duman, A.g.e., s. 349.

Hobbes' un siyasal kurgusunda sivil toplum, doğal halin karşıtını ifade eden politik toplum yani devletle özdeşdir. Dolayısıyla bu modelde sivil toplum, politik toplumun angajmanlığında ve toplumsal istemleri karakterize eden bir tasarımın dışındadır.

Rousseau'da teorik kurgusunu inşa ederken doğa durumunu veri alır. Ancak Rousseau'nun resmettiği doğa durumu Hobbes' un vurguladığı gibi çatışma ve bencilliğin alanı değil; temel ihtiyaçların –yeme içme, barınma- karşılandığı nötral alandır.

Rousseau'ya göre, doğa halindeki ihtiyaç temelli bu nötralize durumu, çatışma ve kaos alanına dönüştürme ihtimali olan temel itki mülkiyettir. Mülkiyet temelli çatışma ve rekabet, üstün ve tarafsız bir yapılanmanın zorunluluğunu üretir. Rousseau'nun bu soruna getirdiği çözüm de, bütün toplumun genel mutabakatıyla oluşan hükmi ve kolektif bir vücut metaforuyla anlamlandırılan “genel irade”dir ³⁶.

Rousseau, sivil topluma özgü toplumsal ilişkileri doğallıklarından ayırıp tarihsel alana yerleştirerek, sivil topluma eleştirel bir bakış benimsemiştir. Doğa durumu ve sivil toplum arasında mutlak bir kopukluk vardır, herhangi bir geçiş söz konusu değildir. Düşünür bu şekilde burjuva toplumunun kimi yönlerini (örneğin insan/ yurttaş ikiliği, parayla ölçülen zenginlik) doğallıktan ayırarak eleştiriye tabi tutar. Toplumun eleştirilen yönlerine karşı çözümler de yine toplum içinde aranır; düşünürün “kurtuluş” önerisi, doğal ile tarihsel arasında bir sentez kurulmasıdır. Bu sentez, “toplum içinde yaşayan doğal insanın varoluş koşullarının gerçekleşmesiyle mümkün olur.

Rousseau doğa durumu anlayışını yalıtılmışlık ve sınırlı ihtiyaçlar eksenleri üzerine oturtmuş ve insanın temel amacının yemek-içmek-barınacak bir yer bulmak olan öteki hayvanlardan farksız olduğunu belirtmiştir. Doğa durumunda insanların birbirlerine karşı hiçbir görev ve sorumlulukları olmadığı gibi mülkiyet ve buna bağlı olarak uygarlığın yarattığı eşitsizliklerde yoktur. Doğa durumu anlayışını

³⁶ David Thomson , A.g.e, s. 71.

yalıtılmışlık ve sınırlı ihtiyaçlar eksenleri üzerine oturtan Rousseau özel mülkiyeti sivil toplumun temeli olarak alır ve doğa durumu ile sivil toplum arasındaki kopukluğu vurgulayarak sivil topluma geçisin köklü bir dönüşüm gerektirdiğini ileri sürer³⁷. Anlaşılacağı gibi Rousseau'ya göre de doğa durumunda barış egemendir. Doğal insan ne kötü, ne mutsuz, ne mutlu, ne ahlaklı, ne erdemli, ne de akıllıdır. Sadece içgüdüsel davranan bir hayvandır³⁸.

Rousseau'ya göre insan “sosyal bir varlık” olarak hayvan statüsünden çıkar. Ve ancak bu topluluk içerisinde medeni (sivil), özgür bir insan olur³⁹. Toplum sözleşmesi adlı eserindeki açıklamaya göre; insanlar zamanla artan ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmişler ve evrimsel süreç mülkiyeti ve mülkiyet etrafındaki kavgaları doğurmuştur.

Bunun sonucu olarak insanlar hem bu kavgaları engelleyecek bir egemenin yönetimi altına girmek hem de doğa durumundaki özgürlüklerini korumak için bir sözleşme ile tüm haklarını topluma devretmişlerdir. Böylece mülkiyeti korumak ve barış içinde yaşamak isteyen bireyler genel iradenin etkisinde olan sivil toplumu oluşturmuşlardır. Genel irade oluştuktan sonra bireyler farklılıklarını kaybederek genel iradenin birer taşıyıcısı haline gelmişlerdir. Bu noktadan sonra Rousseau özel çıkar, inisiyatif ve kimliğe dayalı teşebbüslere karşı bir tavır takınmaktadır. Çünkü özel inisiyatif ve uzantısı durumlar, bireyleri rasyonel bir egoizme yönelterek farklı taraflara çekecek ve ayrı düşürecektir. Bu nedenle kamusal alandaki farklılık ve ayrılıkların mutlak bir harmoniye dönüşmesini öngören Rousseau, bu görüşüyle aslında modern dünyadaki sivil toplum hareketlerinin önünde durarak adeta “otoriter” bir yolun işaretini vermektedir⁴⁰.

Rousseau genel irade kavramı etrafında oluşturduğu çözümlerle ile Fransız Devrimine giden süreçte oldukça etkili olmuştur. Sivil toplum açısından bakıldığında

³⁷Gülgün E. Tosun , (2000); **Sivil Toplum Örgütleri İçinde Katılım ve Örgüt İçi Demokrasi**, Birikim, 130, s. 54.

³⁸ Sabine George, **Siyasal Düşünceler Tarihi II**, İstanbul, Sevinç Matbaası, 1969, s. 274.

³⁹ George, A.g.e. , s.279

⁴⁰ Çaha, A.g.m, s. 188-213.

Rousseau'da da sivil toplum sözleşme ile oluşan uygar topluma tekabül etmektedir. “Genel irade” ile bireyler, toplumsal bütünü bir parçası haline gelerek yalıtılmışlık ve yalnızlıktan kurtulurlar. Bu yönüyle Rousseau, günümüz modern ulus devletlerinin kolektif değerler altında bütünleşmiş ve kaynaşmış yurttaş tasarımlarına teorik bir zemin hazırlamıştır. Genel irade kavramsallaştırması aynı zamanda literatürde ikili tartışmalara yol açmıştır. Rousseau etrafındaki spekülasyonlar, “genel iradeyle insanların çoğunluğun oluşturduğu iradeye teslim olarak özgürleşeceği” perspektifi üzerinden yürütülmüştür. Bu önermeyle Rousseau, bir yanıyla demokrasi kuramının bir başka yanıyla da otoriter anlayışların kurucusu diye kabul edilmesine yol açmıştır ⁴¹.

Gerek Hobbes, gerekse Rousseau başlangıç noktası olarak bireyi, bireyin çıkarı ve rızasını esas almakta, ancak sonuçta her ikisi de mutlakiyetçi, kapsayıcı bir devlet ve kamusal alana ulaşmaktadırlar. Bu tür bir devlet ortaya çıktı mı artık sivil toplum düzeyindeki farklılıklar sona erer. Bu nedenle bu iki düşünürü liberal gelenekten çok devletçi bir gelenekte değerlendirmek daha doğru olur. Hem Hobbes hem de Rousseau'da sivil toplum Batı'nın kamusal alanda ortaya çıkardığı uygar topluma tekabül etmektedir. Sivil toplumun karşıtı öteki insanların yasadıkları sivil olmayan toplumdur ⁴².

Rousseau'da sivil toplum, toplumsal sözleşme yoluyla ortaya çıkan siyasal toplumdur. Daha önce bir sivil toplum yoktur. Devlet ve sivil toplum sözleşme ile birlikte doğar. Doğa durumunda mülkiyet temelli çatışmalara yönelik çözümlediği “genel irade” modeli aynı zamanda sivil toplumu betimler. Sivil toplum bu modelde sözleşmeyle oluşan politik toplumla özdeş anlamda ve uygarlık sahasını ifade eder.

Devleti instrumental anlamda belirgin hale getiren ilk düşünür Locke olmuştur. Locke'un başlangıç noktası Hobbes ve Rousseau'da olduğu gibi birey ve bireylerarası sözleşmedir. Ancak buradan hareketle Locke diğer düşünürlerde olduğu gibi yarı-Tanrısal veya ölümcül bir Tanrı niteliğinde olan bir devlete ulaşmaz.

⁴¹Hasan Bülent Kahraman ,**Liberalizm-Hobbescu Devlet Gizli İlişkinine Ussallık Bağlamında Foucaultgil Bir Yorum** , Doğu - Batı, Sayı:28, Ankara, 2004, s.112.

⁴²Çaha , a.g.e., s. 29.

Aksine Locke, bireyler arası sözleşmeye dayalı oluşan siyasal otoriteyi bireysel özgürlüklerin kamusal alandaki bir güvencesi olarak görmeye devam eder. Başka bir deyişle bireylere, içinde kaybolup gidecekleri bir siyasal otorite değil, kendi mülkiyetlerini (yasam, özgürlük ve mal) koruyacak nitelikte bir siyasal yapı öngörmektedir. Siyasal yapının (devletin) devamlılığı şartını bu yapının bireyin temel haklarını güvence altına alıp almamasına bağlamaktadır.

Locke' un siyasal teorisinin merkezinde diğer sözleşmecî düşünürlerde olduğu gibi doğa durumu ve bunun diyalektiğinde bulunan yasal sivil/politik toplum modeli vardır. Locke' un doğa durumu anlayışının temel odağı “eşitlik” ve “özgürlük” üzerinedir. Doğa durumunun kendisine has dinamiğinde bireyler, eşit ve özgür olarak istediklerini yapabilme imkanına sahiptirler. Ancak bu özgürlüğün başkalarının özgürlük sahasının başladığı yere kadar hüküm sürebileceğine dair rezervleri vardır. Locke, özgürlük ve bunun uygulamasına yönelik koyduğu rezervi mutlaklaştırmaz. Bu yönüyle de Hobbes' un doğa durumu parametrelerinden ayırır. Çünkü Hobbes' ta doğa durumu, mekanik bir sebep-sonuç algılamasına bağlı olarak sürekli çatışma ve savaşlarla iç içe kaotik bir evrendir. Locke göre ise, doğa durumunda toplumsal ilişkilere egemen olan mükemmel bir rasyonellik ve uyum bu zeminin savaş ortamı olarak nitelenmesini önler⁴³.

Locke' un siyaset felsefesinde sivil toplum, kamusal alanda gerçekleşen bir sözleşmeyi takip etmektedir. Bu kavramın karşıtı politik toplum değildir; hatta sivil toplum, politik toplumla aynı anlama gelmektedir. Locke' a göre kendi aralarındaki anlaşmazlıkları yatıştırmak ve suçluları cezalandırmak üzere itaat edilen yasaya ve yargıya sahip olan bir otoritenin altında bir araya gelenler sivil toplum yaşamına geçmiş olurlar. Oysa başvuracakları genel bir merci olmayanlar, diğer insanlardan ayırt edilemeyenler veya kendileri ile başkalarının davranışlarını kendileri yargılama durumunda olanlar tamamen tabii halde yaşamaya devam etmektedirler. Ancak bireylerin doğa durumlarından tamamen vazgeçtikleri ve doğa durumundaki muameleleri kamusal otoriteye bıraktıkları zaman sivil toplum gerçekleşmiş olur.

⁴³ Doğan , A.g.e. s. 61.

Ancak sivil toplumda gerçekleşen siyasal otorite bireyleri tatmin ettiği sürece bireylerin gözünde meşruiyetini sürdürebilir. Bu noktadan hareketle Locke daha on yedinci yüzyılda genel bir kanı olarak kabul gören mutlak monarşik rejimlerin kaçınılmaz olmadığını, bunun yerine bireylerin doğa durumundaki mülkiyetlerini maksimum düzeyde tatmin edebilecek yönetim biçimlerinin olabileceğini vurgular. Kısaca Locke' da sivil toplum, bireylerin rasyonel tercihlerinin bir uzantısı olarak gelişir. Diğer bir deyişle sivil toplum, bireylerin etik tercihlerinin bir sonucu olarak kamusal alanda politik bir boyut kazanır. Kamusal alanda devlete kadar uzanan politik çizgi bireylerin tercihlerinin bir uzantısıdır.

Locke' un doğa durumunda resmettiği bu düzenin devamında temel rol, ussal bir varlık olması münasebetiyle özgür ve eşit bireylere verilmiştir. Ancak bu ussallık vasfı, mutlak anlamda sorunsuz ve mükemmel bir doğa yaşamını sağlama imkanına sahip değildir. Özellikle doğa yasasını çiğneyene karşı, bu davranıştan zarar gören herkesin elinde o kimseyi yargılama ve cezalandırma hakkı vardır. Ancak bu durum, yani saldırıya uğrayanın aynı zamanda hem davacı hem de yargıç olması durumu, bu hakların kullanılmasıyla bir savaş durumu yaratma potansiyeline sahiptir ⁴⁴.

Locke için iktidarın meşruluğunun temel koşulu yönetilenlerin bu konuda uzlaşma içinde olmalarıdır. Fakat uzlaşma tek başına yeterli olmayıp bunun yanında bireysel hakların tanınması ve bunlara saygı gösterilmesi zorunludur. Devletin amacı ve görevi, hukuka uygunluğu sağlamak ve sosyal davranış normlarını doğal haklar aracılığıyla düzenlemektir. Locke' un ortaya koyduğu yönetim modeli sınırlı yetkilere sahip ve halkın onayına dayalı olarak işlerin yürütüleceği bir devlettir. Onun düşüncesinde yasalara göre yönetim esastır. Locke hukuku çiğneyen yöneticilere karşı toplumu bir engel olarak koyar. Toplum hukuku çiğneyen yöneticilere karşı isyan edebilir ve bu doğal bir hak niteliğindedir. Böylece hukukla sınırlı olmayan bir yönetim anlayışının karşısına sosyolojik bir engel koyar. Bu yaklaşımla Locke' un devlet ve toplumu farklı iki organizasyon olarak düşündüğü görülmektedir ⁴⁵.

⁴⁴ Duman, A.g.e. s. 350.

⁴⁵ Doğan, A.g.e., s. 63-66.

Locke'un burada devlete biçtiği rol doğal olarak, Hobbes' un mutlak ve tanrısal boyutlara varan devlet otoritesine izafe edilen anlamların dışında teknik ve araçsal niteliktedir. Çünkü Hobbes' un siyasal analizinde devlet, doğa durumunda değişmez bir gerçeklik olan "kötülük" ve "çatışma"nın son bulması adına devreye girer. Dolayısıyla devlet, kendisine biçilen bu hayati role binaen, mutlak ve metafiziksel nitelikleri devşirme meşruiyetine kavuşmuştur. Ancak, Locke' un modelinde ise devlet, idealist tasavvurların dışında, doğa durumundaki eksiklikleri tamamlama rolüyle devreye sokulmaktadır. Yani burada devlet otoritesinin mutlak ve metafiziksel bir görünüm kazanmasının düşünsel hiçbir meşruiyeti yoktur. Locke' un siyasal teorisinde devlet otoritesi icra planında da birtakım prensip ve ilkeler düzeneğiyle sarmalanmıştır. Bu da, aynı yaklaşımda devletin metafiziksel bir varlıktan ziyade, teknik bir aygıt olarak karakterize edildiğini gösterir. Locke devletin araçsal ve teknik yönlerini şu şekilde dile getirir:

*"Sivil yöneticiye verilen bütün itimat, güç ve otorite, sorumluluğunu yüklediği bu toplumdaki insanların iyiliği, korunması ve huzuru için kullanılmaktan başka hiçbir amaca yönelik değildir. Sivil yöneticilerin, insanların ruhlarının iyiliği ya da onların öbür dünyaya ilişkin kaygılarıyla hiçbir ilişkisi yoktur; onun iktidarına, sadece insanların toplum içinde birbiriyle rahat ve huzurlu yaşamaları için güven duyulur"*⁴⁶.

Son olarak Locke' da, özgürlük ve eşitliğin kalıcı kılınması adına fertlerin sözleşme ile haklarını devlet otoritesine devretmesiyle sivil toplum gerçekleşmiş olur. Burada sivil toplum, sözleşmecî geleneğin diğer teorisyenlerinde olduğu gibi doğa durumunun dışındaki politik toplum yani devletle aynı anlamdadır.

18. yüzyıla kadar toplumsal sözleşmecî düşünürlerin devletle sivil toplumu aynı manada kullandıkları görülmüştür. Hegel' in sivil toplum olgusuna yaklaşımı toplumsal sözleşmecî düşünürlerin (klasikler de denilebilir) görüşlerinden farklıdır.

⁴⁶ Maurice Cranston, John **Locke ve Rızaya Dayalı Hükümet**, Siyasal Düşünce Tarihi s. 93.

Sivil toplumun modern bir anlam kazanmasında Alman idealist düşünce ekolünün önde gelenlerinden Hegel başat rol oynamıştır. Hegel sivil toplumu, siyasal toplumu göstermek için değil siyasal toplum öncesi anlamında kullanılmıştır. Hegel sivil toplumu bir toplumsal sınıf ve gelişmenin bir aşaması olarak görmektedir. O'na göre sivil toplum, üyelerinin korunması ve pazarın işlevselliği için zorunlu olan kurumlar ve toplumun ticari sektörünü oluşturan pazardır. Dolayısıyla sivil toplum daha önce yaşanan bir olgu değildir. Sivil toplum uzun ve karmaşık bir tarihsel dönüşüm sürecinin ürünüdür⁴⁷.

Sivil toplumu “burjuva toplumu” (Bürgerliche Gesellschaft) kavramı ile ifade eden düşünürü göre, sivil toplum bir yandan bireysel, özel çıkarların, bencil arzuların ve ihtiyaçların savaş arenasını sürdürürken, diğer yandan ekonominin gelişmesinin koşulu olan çelişkileri de içinde barındırır. Hegel'e göre sivil toplum, doğal düzenin, doğal yasaların güvencesi altında değildir. Hegel tam da bu noktada devlete dengeleyici rol vererek, bireysel ve ailevi ilişkileri düzenleyen sivil toplum yanında, eylem düzeyinde rasyonalite olarak sivil toplumu düzenleyecek egemen bir güce yani devlete gereksinim olduğunu ileri sürer⁴⁸.

Burada sivil toplum, bünyesindeki kargaşayı kendi iç dinamikleriyle çözüme kavuşturamadığından, evrensel ve tarafsız bir alan olarak devlet otoritesine ihtiyaç duymaktadır. Yani sivil toplum devlet ilişkisi aynı zamanda “zorunlu” ve “nihai” bir entegrasyondur. Hegel bu “zorunlu” bağıntıyı şu şekilde açıklamaktadır:

“Özel hakların ve özel mülkiyetin (aile ve sivil toplum) alanlarının aksine devlet, bir bakış açısından harici zorunluluktur ve onların en yüksek otoritesidir. Doğası gereği yasaları ve çıkarları ona bağlı ve bağımlıdır. Öte yandan bununla beraber o, onların içerisindeki ‘nihai içkinliktir’ ve onun gücü, kendi evrensel gücünün hedefiyle bireyin özel çıkarlarının birliğinde

⁴⁷ Gülgün E. Tosun, **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, İstanbul, 2001.s,37.

⁴⁸ R.S.T Peters , **Hegel ve Ulus Devlet** , Siyasal Düşünce Tarihi s.175.

yatmaktadır; bireylerin devlete karşı hakları olduğu oranda ona karşı yükümlülükleri vardır ”⁴⁹.

Sivil toplum, aile ile devlet arasında yer alan ahlaki hayatın alanıdır. Söz konusu üç birimin (aile, sivil toplum, devlet) temsil ettiği etiksel değerler de farklı niteliktedir. Bu mantaliteyi açıklığa kavuşturmak için, öncelikle Hegel’ yen düşünce sisteminde ailenin hangi ahlaki ve düşünsel kodları temsil ettiğini ve bunun sivil toplumla bağıntısını analiz etmek gerekir. Sivil toplum, pozitif bir alan değil, çözülmesi gereken çatışmaların olduğu sorunlu bir alandır. Bu bağlamda Hegel sivil toplumu, bireysel çıkarların çatıştığı, ailedeki sıcak ilişkilerin olmadığı ikellikler alanı olarak tanımlamıştır. Hegel’e göre “sivil toplum”, kazanç, şahsi mutluluk ve kişi statüsünün korunması gibi hayat kesitlerinin toplu olarak yaşanmış şeklinin ifadesidir.

Dolayısıyla, sivil toplum aşamasında toplumsal ilişkiler aile aşamasından farklı etiksel değerlere dayanır. İlk olarak ön plana çıkan ilke tikel ilkesidir ve burada birey yalnızca kendi özel amacına odaklanır. Aynı zamanda sivil toplum alanını niteleyen diğer kodlar, çatışma, rekabet, hırs gibi yine bireysel çıkarları vurgulayan normlar etrafında oluşmaktadır ⁵⁰.

Hegel’ in sivil toplumu tikel çıkarlar merkezli nitelendirmesine yönelik temel referansı, bu alandaki ilişkilerin odağında bulunan “ihtiyaç” olgusudur. Hegel’ e göre “ihtiyaç”, sivil toplumdaki etğin anahtar kavramını ve bu alandaki çekişmenin temel objesini oluşturur. İhtiyaç unsuru, beraberinde zorunlu olarak bir “ihtirası” doğurur ve bu da sivil toplumdaki çatışma, güvensizlik ve ayrışmalara yol açar. Aile içinde var olan uyumluluk, karşılıklı güven ve saygı esası kaybolur, yerine korku, güvensizlik ve çatışma hakim olur. Kısaca sivil toplum Hegel’de farklılık, özel çıkar ve çatışma alanı olur ⁵¹.

⁴⁹ Tosun , A.g.e., s. 39-40

⁵⁰ Duman, A.g.e., s. 353.

⁵¹ Çaha, A.g.e., s. 30

Hegel' de sivil toplumun en belirgin özelliği sivil toplum-devlet ikiliğinin gündeme girmesi ve bu ayrımın iyice netleşmesidir ⁵². Bu anlamda Hegel, “societas civilis” kavramının geleneksel karşılığını radikal biçimde değiştiren ilk kişi olarak kabul edilir. Artık sivil toplum ve devlet klasiklerin kullandığı gibi aynı anlamlarda kullanılmayacaktır. Artık sivil toplum önceki düşünürler gibi siyasal toplumu göstermek için değil, siyasal toplum öncesi anlamında yani doğal toplum evresi anlamında kullanılır ⁵³. Fakat bu doğa düzeni daha öncekilerin doğal düzeni değildir, egemen bir güç tarafından organize edilmesi gereken bir doğal düzendir. Toplumsal yaşamın sivil toplum şeklinde örgütlenmesi gereği, devlet denilen üst yapısal bir örgüte evrensel bir gereksinim doğurur. Bireyin öznel yapıdan nesnel bir yapıya kavuşturulmasının yolu olarak Hegel, bireyin vicdan sorunlarından kurtarılarak öznel bireyci ahlaktan koparak toplumsal nesnel hukuk kurallarına uymasının ancak sivil toplum, dolayısıyla da devlet içinde mümkün olacağını ileri sürer ⁵⁴. Hegel böylece devletin topluma karşı üstün bir konumda olduğunu ve bu nedenle öncelikli olduğunu söylemektedir. Sivil toplum, kişisel çıkarların çatıştığı bir alandır. Bu çıkarların kendiliğinden uzlaşması mümkün görülmemekte ve bu nedenle bu alanın devletin kontrolüne bırakılması istenmektedir. Bu uzlaşmayı sağlayacak olan ise tarihin son sözü olarak devlettir. Bu görüş sivil toplum terimine kendisinden önceki evrelere göre daha az olumlu bir anlam kazandırmaktadır.

Sivil toplumun devlete bağlanması, sivil toplum kavramının klasik anlamından uzaklaşmasının temel özelliğidir. Hegel'e göre devlet Burjuva Toplumu'nun korunması için gerekli olan ve bu nedenle sivil topluma üstün olan bir varlıktır. Devlet sivil burjuva toplumunun çelişkilerini bu toplumu ortadan kaldırmadan aşacaktır ⁵⁵.

Görüldüğü gibi sivil toplum konusunda en kapsamlı ayrımı yapan Hegel' in bu kavramla ilgili düşüncelerinden genel olarak iki sonuç çıkarmak mümkündür:

⁵² Erdem Tefik, **Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**, Yüksek Lisans Tezi, 1996, Kırıkkale, s. 42.

⁵³ Tefik, A.g.e, s. 42.

⁵⁴ Tosun, A.g.e, s. 37.

⁵⁵ M. Lütfullah Karaman, **Sivil Toplum Kavramı ve Türkiye Üzerine Değerlendirmeler: Bir Yeniden Bakış**, Türkiye Günlüğü, Sayı: 10, Mart 1990, s. 5.

Birincisi, sivil toplumun varlık sebebi tamamen güçlü, donanımlı ve metafiziksel bir devleti ortaya çıkartmaktır. Bu noktada sivil toplum, tarihsel ruhun (Geist) geçici bir uğrağı olup, bu ruhu transandantal bir devlete taşımayı amaçlayan bir misyona sahiptir. Başka bir deyişle, sivil toplum devletin gelişim seyrine bir gerekçe teşkil etmektedir. Sivil toplumun Hegel’deki ikinci misyonu ise birincinin aksine, iyimserliğe yol açabilecek bir nitelik taşımaktadır. Hegel’in tanımlamasında farklılık özgünlük ve özerklik alanı olan bir sivil toplum tipolojisi söz konusudur. Hegel sivil toplumun bu boyutunu olumsuz olarak yorumlamış olsa da Hegel’den sonra sivil toplum tartışmalarına zemin teşkil eden anlayış, temelde bu düşünce olmuştur. Kısaca, Hegel, kendinden önceki ‘mutlakıyetçi’ düşünürlerle aynı sonucu ulaşmaktadır⁵⁶.

Kısaca Hegel’in teorisinde sivil toplum, sözleşmecî gelenekteki devletle özdeş kalıplardan sıyrılarak otonomiye kavuşsa da, özsel anlamda karmaşık ve düzensiz bir zemindi. Bu yanıyla da süreç içerisinde evrensel devlete evirilen bir aşamayı karakterize ediyordu. Yani, asılması zorunlu bir eksiklik ve çatışma sahasıydı. Bu paradigma, Hegel’in sivil topluma ilişkin pesimist bakış açısına, neden olarak karşımıza çıkmakta. Yine, sivil toplum-devlet kopukluğuna dayalı telakkisiyle, sözleşmecî kuramcılardan ayrılan Hegel, devleti idealize etme bağlamında söz konusu ekolle ortak bir noktada buluşuyordu.

Marx’ın sivil toplum çözümlemesinde karşımıza çıkan ilk özellik, sözleşmecî düşünürler ve Hegel’de vurguladığımız, devletin idealize edilmiş ve metafizik bir entite (varlık) metaforunun ters yüz edilmesidir. Marx’ın teorisinde devlet, doğa durumu (Hobbes, Locke, Rousseau) ya da sivil toplum alanında (Hegel) meydana gelen çatışma ve karmaşayı çözümleyici bir üst, tarafsız organ değildir. Aksine bu kategorilerdeki tüm dinamiklerin kendisinde içkin, bağımlı bir birimdir. Marx’ın sivil toplum konusundaki çıkış noktası Hegel’in devlet anlayışının eleştirisinden başlamaktadır. Marx’a göre devletin sivil toplumdaki çelişkileri ortadan kaldıracak gücü yoktur. Hegel’in söylediğinin tersine, devlet sivil toplumu değil, sivil toplum devleti kontrol etmektedir. Devlet sivil toplumun siyasi bir kurumudur. Marx’a göre

⁵⁶ Çaha , A.g.e. s.32.33.

“tarihin asıl sahnesi” sivil toplumdur. Bu alanda var olan ilişkiler altyapıya ilişkin yani iktisadi ilişkilerdir. Sivil toplum Marks'ta iktisadileşmektedir⁵⁷.

Görüldüğü gibi, Marx, devletin evrensel çıkarları cisimleştiren ve uyrukları üzerinde tarafsız şekilde hüküm süren ayrı bir varlık olabileceğini varsayan Hobbes, Locke ve Hegel' in savundukları modeli reddeder. Ona göre modern devlet, yanılısamalı bir evrensel topluluktur. Aslında, sivil toplumun tikel, tarihsel olarak özgül çıkarlarını pekiştiren bir kurumdur⁵⁸.

Marx, sivil toplumu, ilkel ve feodal çağ üretim ve yaşam biçiminden farklılaşmış kapitalist burjuva sınıfından hareketle karakterize eder. Burada sivil toplum, ekonomik ilişkilerin şekillendiği ve gerçekleştiği dinamik bir alandır. Dolayısıyla üretim ilişkilerinin cereyan ettiği alan sivil toplumu tanımlar. Üretim ilişkileri, toplumun ekonomik yapı özellikleri, toplumdaki bilinç şekilleri ve bu ilişkileri meşrulaştıran hukuk ve siyasal yapıdır. Üretim ilişkileri toplumun ulaştığı bir aşamadır ve üretim faaliyetlerinde bulunanlardan ayrı “zorunlu” ilişkilerdir. Üretim ilişkileri bireylerin bilinciyle biçimlendirilemez. Aksine, üretim biçimi bir toplumdaki siyasal ve entelektüel yaşam biçimlerini etkiler⁵⁹.

Gelinen noktada Marx'a göre, tüm sosyal ilişkiler arasından ekonomik ilişkiler temel yapı ilişkileridir. Üretim ilişkilerinin tümü toplumun ekonomik yapısını oluşturur ve bu temel üzerine hukuki, siyasal, entelektüel yapı kurulur⁶⁰.

Marx'ın ekonomiye atfettiği bu tekil rolle, bu alanı tanımlayan sivil toplumun toplumsal ve siyasal düzendeki belirleyiciliğine işaret etmektedir. Yani, ekonomik bir alan olarak sivil toplum, Marks'ın çözümlemesinde, devletle özdeş (Hobbes, Locke, Rousseau) ya da devlet öncesi bir kategori (Hegel) değil, aksine devlet dahil her tür birimi etkileyen ve yönlendiren bir dinamiktir. Bu bağlamda Marx'ın devlet-sivil toplum diyalektiğinde sivil toplumu önceleyen sözleri önemli görünmektedir:

⁵⁷ Ziya Ölmez, **Sivil Toplum Kavramı Ve Türkiye'de Sivil Toplum Tartışmaları**, Ankara, 1994, s.24.

⁵⁸ Keane, A.g.e., s. 94.

⁵⁹ Doğan , A.g.e. s. 170.

⁶⁰ Göze, A.g.e.s. 286.

“ Önceki tüm tarihsel aşamalarda mevcut üretici güçler tarafından belirlenen ve sonuçta karşılık olarak bunları belirleyen ilişkilerin biçimi sivil toplumdur... Sivil toplumun asıl tüm tarihin gerçek odak noktası ve sahnesi olduğunu, kendisini prenslerin ve devletlerin eylemleriyle sınırlı tutarak gerçek ilişkileri göz ardı eden şimdiye dek kabul görmüş tarih anlayışının ne kadar saçma olduğunu burada görüyoruz... Sivil toplum, üretici güçlerin gelişiminin belli bir aşamasında bireylerin bütün maddi ilişkilerini kucaklar. Sivil toplum, verili bir aşamanın bütün ticaret ve sanayi hayatını kapsar ve bu haliyle, dış ilişkilerinde kendisini ulusallık olarak ortaya koymak ve içerde de devlet olarak örgütlenmek zorunda olsa da devleti ve ulusu aşar ”⁶¹.

Devleti, kendinden önceki sözleşmecî düşünürler ve Hegel’ in aksine, “baskıcı”, “tikel” ve koşullanmış bir aygıt olarak gören Marx’a göre devlet, etik düşüncenin bir gerçekliği, tikel çıkarların sentezlendiği insan aklının gelişiminin nihai aşaması değildir. Devlet, toplumun yoğunlaşmış ve örgütlenmiş şiddeti olarak baskıcı, sınıf egemenliğinin bir aracı olarak evrensel olanı değil, tikel, tarihsel çıkarları temsil eden ve sivil topluma göre ikinci derecede ve bağımlı olan bir aygıttır.⁶²

Marx’ın devlete ilişkin çözümlemesinde, devletin sivil topluma göre pasif konumda bulunmasıyla birlikte ona bağımlılığı birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Devletin özellikle egemen güçlerin angajmanlığına soyunması, Marx’ın devlet tahayyülünün ilk vurgusudur. Burada devlet, sivil toplumdaki çatışmaları uzlaştıran üst kurumsal sentez değil, sivil toplumun bir türevidir. Sivil toplum devletin şahsında kaybolmaz, aksine yeniden üretilir. Çünkü sivil toplumda güçlü olan ve üretim araçlarına hakim olan sınıf, devleti ve onun normlarını da belirler ve sivil toplumun işleyiş kurallarını kendi lehine çevirir⁶³.

⁶¹Karl Marks, *The German Ideology, Selected Works*, c.1, s. 38’den aktaran, Bobbio Norberto, **Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı -Sivil Toplum ve Devlet**, s.101.

⁶²Duman, A.g.e. s. 354.

⁶³Çaha, A.g.e. s. 38.

Görüldüğü gibi Marx'ın yaklaşımında devlet, toplumun egemen sınıfının kendisini dile getiriş biçimidir ve bu sınıfın egemenliğinin kaynağı da sahip olduğu ekonomik güçtür. Egemen sınıfın toplumsal ve ekonomik baskınlığı sonuçta bu egemenliği tetikleyen düşüncelerin üretimini ve yaygınlaşmasını da beraberinde getirir. Marx'a göre "egemen sınıfın görüşleri bütün çağlarda egemen görüşlerdir". İdeoloji, egemen sınıfın kendi çıkarlarını toplumun ortak çıkarları olarak sunma girişimi haline dönüşür. Egemen sınıfın yerine geçmek isteyen her yeni sınıf kendi çıkarını toplumun her kesiminin ortak çıkarıymış gibi göstermek, kendi düşüncelerine evrensellik formu vermek durumundadır. İşte devlet denilen olgunun ekonomik ilişkiler temelinde şekillenen sivil toplum ve ona içkin özelliklerin yansıması olarak meydana gelmesi bu süreçlerle gerçekleşmektedir ⁶⁴.

Marx'ın teorisinde, sivil toplum devlete bağımlı olarak düşünülmekten çıkmış, tersine devletin topluma bağımlı olduğu, onun sivil toplum tarafından belirlendiği varsayılmıştır.

Marx' a göre, sivil toplum altyapıdır, devletse üstyapıdır. Marx, sivil toplumun anatomisinin ekonomi politikte aranması gerektiğini belirtir ve hemen sonra en ünlü formülleştirmelerinden "birinde altyapı ve üstyapı arasındaki ilişkiler hakkındaki tezinde", sivil toplumun, üretici güçlerin gelişiminin belli bir aşamasında bireylerin bütün maddi ilişkilerini kapsayacağını belirtir. Marx' a göre, iktisadi ilişkiler alanı olarak sivil toplum siyasi ve hukuki üstyapıyı oluşturan devletin sosyo-ekonomik temelidir. Sivil toplum esas itibariyle mülkiyet ilişkilerine dayanan burjuva düzeninin kendisidir; o özel mülkiyet ve piyasa ilişkilerinin oluşturduğu alan, yani ekonomidir. Marx' a göre sivil toplum belirli dönemdeki ticari ve endüstriyel ilişkilerin tümüdür ve devleti ve ulusu aşan bir boyuttadır ⁶⁵.

Marx, sivil toplumun sadece ekonomi ile sınırlı olduğunu ve politik ekonomi ile iç içe bulunduğunu söyler. Dolayısıyla, Hegel'in devlet kontrolüne verdiği sivil toplum, Marx' a göre, devleti kontrol altında tutar. Sivil toplum Marx' ta tarihsel

⁶⁴ Onbaşı A.g.e., s.s.35-36.

⁶⁵ Sefa Usta , **Avrupa Birliği' ne Giriş Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları: Sivil Toplum, Demokrasi ve Güven**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006, s.53.

süreç içinde ortaya çıkan özgül bir aşamayı ifade eder. Sivil toplum, üretici güçlerin gelişmesinin belli bir aşamasında bireylerin bütün maddi ilişkisini kapsamaktadır.

Marx' ın sivil toplumu sadece ekonomik alanla sınırlamaya çalışması, onun en büyük eleştirisi aldığı noktalardan birisidir. Hegel her ne kadar sivil toplumu burjuva toplumu ile eş anlamlı görmüş ise de, Marx gibi sadece ekonomik alanla da sınırlandırmamıştır⁶⁶.

Marx' a göre, devlet-sivil toplum çelişkisi ne liberalizmdeki gibi sivil toplumu (burjuva) kendi haline bırakıp devleti ona bağımlı kılmakla, ne de Hegel 'deki gibi sivil toplumun üzerine devleti koymakla asılacaktır. Bu ayrımın asılması bir radikal devrim gerektirir. Bu ise ancak toplumda sınıfların ve devletin ortadan kaldırılmasıyla mümkündür. Görüldüğü üzere sivil topluma olumlu bir değer atfetmeyen Marks, sivil toplum ve siyasal toplumun uzlaştırılmasının değil, ortadan kaldırılmasının gereğini vurgulamaktadır.

Devlet, Marksist felsefede; evrensel ve ulusal ihtiyaçlar doğrultusunda gelişen ve tüm toplumu aynı noktada buluşturan bir kurum olarak değil, egemen sınıfın egemenliğini meşrulaştıran aracı bir kurum olarak gelişmiştir. Marx, devleti çok açık bir ifadeyle bir sınıfın çıkarını yineleyen ve geliştiren bir kurum olarak yorumlamaktadır.

Bu çerçevede düşünüldüğünde Marx'ın sivil topluma olumsuz bir anlam yüklediğini görüyoruz. Aynı olumsuzluktan hareket eden Hegel metafiziksel bir devlete ulaşırken, Marx devletin olmadığı sosyalist bir topluma ulaşmıştır.

Batı'da kapitalizmle birlikte sivil toplum-siyasal toplum ayrımı başlar. Aynı zamanda siyasal özgürleşme de 13. yüzyıldan itibaren sivil toplumu oluşturur. Modern sivil toplum evrensel bir sınıfı, proletarya sınıfını doğurur. Marx, devlet-toplum ikileminde devleti topluma bağlı ve onun altında görüyordu. Bu noktada

⁶⁶Osman Arslan, **Kuramsal Ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999.s.38.

Marx çözümlü Proletarya diktatörlüğünde buluyordu ⁶⁷ .Marx, özgürlüğü, devletin topluma bağımlılığıyla açıklamış, bunu sağlayacak olan topluluğun da sivil toplum üzerinde denetim mücadelesi veren işçi proletarya sınıfı olduğunu savunmuştur. Marx, devlet-toplum ikileminde devleti tamamen ortadan kaldırmayı öngören bir düşünce tablosu çizmektedir. Bu noktada da yine eleştiri almaktadır. Çünkü az da olsa bile devlete her zaman ihtiyaç vardır, böyle bir devlet sivil özgürlüklerin güvenceye alınması açısından adeta koruyucu bir kalkan görevi yapmaktadır ⁶⁸ .Marks sivil toplumun çelişkiler ve çatışmalar üreten bir formda ele almış, ancak buradaki çözümlenmesi, tarafsız ve kapsayıcı bir organ olarak devlete kapı açmamış; aksine otoritenin topyekun ortadan kaldırılması gerektiğini vurgulamıştır.

Gramsci, Marxist ekol içerisinde sivil toplum tartışmalarına önemli katkılarda bulunan bir düşünürdür. Marx' tan farklı olarak sivil toplumu bir üst yapı süreci içerisinde algılar. Bu açıdan bakıldığında Gramsci sivil toplum kavramını Marx' tan değil, doğrudan doğruya Hegel'den almıştır. Çünkü Gramsci, sivil toplum kavramını Hegel' le aynı anlamda kullanmıştır.

Sözleşmeciler kuramcılardan Hegel'e değin doğa durumunun ürettiği ilkel, karmaşık ve akıl dışı toplumsal düzenden, uygar, medeni ve düzenli bir yapıya evrimi devlet temsil etmekteydi. Ancak bu yaklaşım, Marks'la birlikte ters yüz edilmiş ve devletin doğa durumunu ortadan kaldırdığını belirten bir anlayışla başlayan düşünce çizgisi, sonuçta devletin kendisinin ortadan kaldırılması gerektiği yollu teorisinin ortaya çıkması ve pekişmesiyle sonuçlanır.

Gramsci'de de Marks'ta olduğu gibi devlet, bir amaç ya da tarihin ve toplumun mükemmelliğini sembolize etmez; aksine aşılması gereken ve tikel çıkarları temsil eden bir politik aygıttır. Bu hususta Gramsci ve Marks örtüşür. Ancak Gramsci sivil toplum ve devlet katmanları arasındaki bağıntı ve ilişkileri değerlendirilme tarzı ile Marks'tan gitgide farklılaşır.

⁶⁷ Bumin, A.g.e., s. 1-41.

⁶⁸ Tefik, A.g.e., s. 47.

İlk olarak Ortodoks Marksist öğretideki ekonomik determinizm olgusunu eleştirmektedir. Marks'ta daha önce belirttiğimiz gibi üretim ilişkilerinin toplumsal yapıdaki tüm alanlarını belirleyen temel yasa konumu Gramsci tarafından reddedilir. Gramsci tarihin akısını dini, ahlakı ve hukuku belirleyen tek faktör olarak ekonominin alınmasını eleştirir. Yani ekonominin bu sosyal boyutların tümünü doğrudan etkilediği görüşünü yerinde bir değerlendirme olarak kabul etmez. Diğer bir deyişle ekonominin tek başına soyutlanmasıyla oluşturulacak bir zorunluluk ilişkisi inandırıcı olmaktan uzaktır. Ona göre ekonomik alanı karakterize eden altyapı ile üst yapının karşılıklı etkileşimini görmezden gelmemek gerekir. Bir başka deyişle sadece alt yapının üst yapıyı belirlemesi değil, üst yapının da alt yapıyı etkilemesi söz konusudur. Bu etkileşimde ekonominin yanında ideoloji, hukuk, ahlak ve din gibi moral değerler de yadsınamaz bir role sahiptir. Bu nedenle ekonomik yapı yegane gerçeklik olarak toplumsal değişim ve tarihin belirleyicisi olmada yetersizlikten kurtulamaz ⁶⁹.

Gramsci sivil toplumu, bir sosyal grubun toplum üzerindeki hegemonyasının kültürel ayağı olarak tanımlar. Hegemonyanın ise, biri politik diğeri de kültürel olmak üzere iki ayağı bulunmaktadır. Politik ayağını devlet oluştururken, kültürel ayağını da sivil toplum oluşturmaktadır ⁷⁰.

Gramsci' nin sivil topluma bakış açısının Hegel' den türetilmiş olması yine en çok hegemonya kavramında ortaya çıkmaktadır. Zira Gramsci için sivil toplum, toplumsal bir grubun, toplumun tümü üzerindeki politik ve kültürel hegemonyası, devletin etik bir içeriğini ifade etmektedir. Bu noktada en çok tartışılan konu gerek Gramsci' nin gerekse de Marks'ın sivil toplum kavrayışlarını Hegel' den türetmelerine karşın birinin onu üstyapıya ideolojik - kültürel alan olarak

⁶⁹ Doğan , **a.g.e.**, s. 179.

⁷⁰ Çaha, **a.g.e.**, s.s. 38-39.

yerleştirmesi, diğerinin ise ekonomik ilişkiler alanı olarak alt yapıya yerleřtirmesidir⁷¹.

Sivil toplumu devletle aynı alana yani üst yapıya yerleştirmesi Gramsci' yi klasik Marksist anlayıştan önemli ölçüde ayıran yan olmuştur. Gramsci bu noktayı "Hapishane Defterleri'nde" net bir biçimde ortaya koyarak sivil toplum ve devlet alanlarını şöyle açıklar;

"Bu anda yapabileceğimiz, üstyapısal iki büyük düzeyi ayırmaktır, bunlardan birisi; sivil toplum, yani genellikle özel diye anılan organizmalar bütünü, diğer de; siyasal toplum, ya da devlet diye adlandırılabilir. Bu iki düzey bir yanda yönetici grubun toplumsal yapının tümü üzerinde uyguladığı hegemonya işlevine, diğer yanda da, devlet ve hukuksal iktidar yoluyla uygulanan doğrudan egemenlik ya da komuta işlevine tekabül eder. Gramsci yukarıda bahsettiği yönetsel iktidarın, hegemonya ile toplumun üzerinde belirleyici rol oynamasını ortaçağdaki kurumsallaşmış kilise ile örneklendirir. Zira kilise kendi düşünsel ve kültürel temelleri üzerinde kendi öz örgütlenmesini gerçekteşirmiştir. Bu anlamda Gramsci Marksist olmasına karşın sivil toplum anlayışını Hegelyen bir biçimde ortaya koyarak sivil toplumu ekonomizm indirgemeciliğinde değil toplumdaki ideolojik ve kültürel ilişkiler bağlamında açıklar. Gramsci için sivil toplum karşılıklı maddi ilişkilerin tümünü değil, ideolojik - kültürel ilişkilerin tümünü; ticari ve sınıai yaşamın tümünü değil, tinsel ve düşünsel yaşamın tümünü içermektedir. Klasik Marxist anlayışın devletten ziyade sivil topluma vurgu yapması, Gramsci'yi Marx' dan ayırarak Hegel' e yaklařtırmaktadır⁷².

Hegemonyanın üretiminde devlet zorlayıcı araçlarıyla rol oynarken sivil toplum, toplumsal alanda hegemonik vasıtalarıyla rızanın üretildiği bir alandır. Sivil toplum ile siyasal toplumun farklılığı ise bunların dayandığı ilkelerin farklı olmasından ileri gelmektedir; ilkinin ilkesi hegemonyadır, ikincisinin ise tahakküm

⁷¹ Semih Eker, a.g.e., s. 60.

⁷² Semih Eker, a.g.e., s. 61.

(domination). Diğer bir deyişle; hegemonya sivil toplumun ürünüdür, cebir ise devletin/siyasi toplumun⁷³.

Gramsci hegemonyayı toplumda egemen durumdaki grupların diğer toplumsal kesimlere “doğrudan egemenliği”, diğer toplumsal kesimleri önderlik etmesi bağlamında tanımlar⁷⁴. Bu süreçte Gramsci sivil toplumu, ekonomik, ideolojik, kültürel ve siyasi mücadelelerin, yani hegemonya mücadelesinin yaşandığı alan olarak betimler. Bu mücadeleyi kazanan sınıf kendi çıkarlarını toplumun tümünün çıkarları gibi sunabilmeyi ve böylelikle toplumun farklı kesimlerinin rızasını kazanabilmeyi başarmış olan sınıftır. Egemen sınıf böylece sivil toplumu yönlendirerek kendi ideolojik tasarımlarını toplumun bütününe benimsetebilmektedir⁷⁵.

Yaşadığı dönemdeki Faşist İtalya'nın ortamından büyük ölçüde etkilenen düşünürün ürettiği “eksiksiz devlet”, “düzenlenmiş toplum” kavramları ve buna bağlı olarak geliştirdiği hegemonya teorisi, bugün de güncelliğini ve etkisini sürdürmektedir. O'na göre devleti yalnızca burjuvazinin elinde, emekçileri baskı altında tutan bir araç olarak görmek, onun sivil toplum olarak isimlendirilen ve içinde kültürel-ideolojik hegemonyanın olduğu boyutun gözden kaçırılmasına neden olmaktadır. Gramsci sivil toplumu, toplumsal bir grubun, toplumun bütünü üzerindeki kültürel ve siyasi hegemonyası olarak tanımlarken, sivil toplumun söz konusu hegemonyanın isleyişini sağlayan özel ilişkiler (kurumlar) bütünü olduğunu ileri sürmektedir. Hegemonya, Gramsci tarafından egemen sınıfın karşıt gruplar üzerinde zorunlu olarak uygulayacağı zorlama şeklinde ifade edilir⁷⁶.

Dolayısıyla sivil toplumu yani ideolojik ve kültürel alanı ele geçirmek, denetimi altında bulundurmak hegemonyayı sağlamaktır. Gelişmiş toplumlarda siyasi iktidara, kültürel iktidarı ele geçirmeden sahip olmak mümkün değildir. İktidara

⁷³ Erdoğan, **a.g.m.**, s. 15.

⁷⁴ Doğan, **a.g.e.**, s. 191.

⁷⁵ Onbaşı, **a.g.e.**, s.s. 38-39.

⁷⁶ Gülgün E.Tosun , **a.g.e.**, s. 46-47.

sahip olup, proletaryanın egemenliğini sağlamak için sivil toplum içerisinde uzun vadeli bir ideolojik çalışmayı gerçekleştirmek gerekmektedir⁷⁷.

Gramsci, egemen ideoloji ve hegemonyayı sağlamak için sivil toplumun kahramanları olan aydınlara büyük görevler yükler. O'na göre sivil toplumu oluşturan ve ona yön veren, organik aydınlardır⁷⁸.

Denilebilir ki; Gramsci' nin sivil toplum teorisi, bir Hegel-Marx buluşması ile oluşmuştur. Ancak sivil topluma Hegel, Marx gibi olumsuz anlam yüklememiştir. Sivil toplum Gramsci' de hegemonyayı açıklayan analitik bir kavram gibidir. Toplum üzerindeki hegemonyasını yürütmek isteyen bir sınıf, kültürel ve siyasal alanları kullanacaktır. Süreci tersine çevirmek için, sömüren sosyal sınıfın asılmasını sağlayacak potansiyele sahip olan da sivil toplumdur. Böylece sivil topluma güven ve ümit duygularıyla yaklaşan bir sol düşünce Gramsci tarafından temellendirilmiştir⁷⁹.

1.1.2.TÜRKİYE' DE SİVİL TOPLUM'UN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye'de sivil toplum kavramı tarihi süreç içerisinde ele alındığında kavram çok eskiye dayanıyor olsa da, genel olarak üzerindeki tartışmalar son yıllarda önem kazanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, Batıda 16. ve 17. yüzyıllardan başlayarak toplumu dönüştüren dinamiklere ayak uydurmadığı için dünya siyasetindeki nüfuzunu koruyamamıştır. Batıda meta üretimine dayalı olarak güçlenen sanayi kapitalizmi (manifaktür), ulusal sınırları aşarak dış pazar ve hammadde arayışına yönelirken; Osmanlı İmparatorluğu tarıma ve el emeğine dayalı geleneksel, kapalı bir pazar ekonomisiyle kaderini emperyalist güçlerin ellerine terk etmiştir. İmparatorluk yapısında siyasal katılımın görüngülerine bu zemin üzerinde bakmak gerekir. Nitekim Batılılaşma politikasının yansımaları olan Tanzimat ve Meşrutiyet girişimleri bu çerçevede şekillenmiştir. Osmanlı'da ilk parlamento girişimi olması ve padişahın yetkilerine bazı kısıtlamalar getirmesi açısından Meşrutiyet önemli bir

⁷⁷ Nur Vergin, Siyaset **Sosyolojisi**, Ankara, Filiz Kitabevi, s. 103.

⁷⁸ Vergin, a.g.e., s. 104.

⁷⁹ Osman Arslan, a.g.e., s. 40.

konumdadır. Tanzimat ve Meşrutiyet hareketlerine bağlı olarak sosyal ve siyasal alanda bir takım örgütlenmeler görülmekle birlikte bu örgütlenmeleri gerçekçi bir katılım mekanizması içinde işlerlik kazandırabilecek sosyo-ekonomik yapı mevcut değildi. Her şeyden önce İmparatorluğun monarşik, merkeziyetçi ve teokratik karakteri böyle bir olgunun gerçekleşmesinde en büyük engeli oluşturmaktaydı. Yukarıda kısaca değinilen bu olumsuz miras, yeni bir toplum vücuda getirmeye yönelik Cumhuriyet'e taşınmıştır. Bu noktada Türkiye tarihinde 1923 yılı önemli bir miladı oluşturur. 1923'te devletçi-seçkin kadronun öncülüğüyle gerçekleştirilen Kemalist Devrim ile tam bağımsızlık, ulusal egemenlik ilkeleri ışığında çağdaş bir devlet düzeni hedefine yönelik ilk adımlar atılmıştır. Cumhuriyet'le ilahi ve geleneksel egemenlik ilişkilerinin yerine ulusal ve dünyevi bir egemenlik ilişkisi almıştır. Ayrıca ümmetten-ulusa, kuldan-yurttaş, şeri / örfi hukuktan-ussal / laik hukuk düzenine geçişin temelleri atılmıştır. Bu temel dönüşümler, çağdaş bir ulus-devlet ve onun yurttaşlar topluluğunu yaratmaya yöneliktir. Bu temel dönüşümler, çağdaş bir ulus-devlet ve onun yurttaşlar topluluğunu yaratmaya yöneliktir. Halkın egemenliğini esas alan Cumhuriyet, kısa bir zaman diliminde bu amacın sağlanmasına yönelik siyasal, kültürel, hukuksal, ekonomik, sosyal düzenlemeleri yaşama geçirir. Bu durumun sadece Cumhuriyet dönemine özgü olmadığı, kurtuluş evresine de yansıdığı görülmektedir. Örneğin yerel ve ulusal kongreler, TBMM'nin açılışı Mustafa Kemal ve çevresinin halk iradesine verdikleri önemin yansımalarıdır. Cumhuriyet ilanı sonrasında; 1924 Anayasası, Çok partili yaşama geçiş deneyimleri, Medeni Hukukun Kabulü, Halifeliğin Kaldırılması, Eğitim ve Öğretim Birliğinin sağlanması, Millet Mektepleri, Halkevleri, Halkodaları, Köy Enstitüleri ve Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkının verilmesi gibi pek çok düzenleme ile bu durum yetkin bir düzeye taşınmaya çalışılmıştır.

1940'lı yıllarda başlayan ve özellikle 1980'li yıllardan sonra gelişimi ivme kazanan sivil toplum örgütleri sosyal ve politik yaşamda daha bir etkili olmuştur. 1960'lardan başlayarak sosyal ve siyasal özgürlüklerin hukuksal çerçevesinin geniş tutulması sonucu katılımcı ve çoğulcu bir demokrasi kültürü oluşmuştur. Bu dönemde aktif yurttaşlar değişik sivil veya siyasal örgütlenmelerde yoğun bir şekilde yer alarak etkin bir katılım örneği ortaya koymuşlardır. Batıdaki gelişmeler bu alanda

daha etkin bir düzeye ulaşmış olsa da Türkiye’de sivil toplum alanının yeterince gelişme gösterdiği söylenemez. Türkiye’deki tarihsel gelişim süreci Cumhuriyet Dönemi ile başlamış ve çok partili dönem ile birlikte özellikle 1980 sonrasında gelişme göstermiştir. Türkiye’de 1980’le birlikte uygulamaya konan süreçle, sivil ve siyasal örgütlenme alanları yeni bir yapılandırmayla karşı karşıya kalmışlardır. Bu süreçte uygulamaya konan ve soğuk savaş stratejilerinin gölgesinin izlerini taşıyan sosyo-ekonomik politikalar, ülkemizin son yirmi yılına damgasını vurmuştur.

1.1.2.1. Osmanlı’da Sivil Toplum Potansiyelleri

Osmanlı’da sivil toplum potansiyellerini bugünkü konumuna nasıl geldiğini anlayabilmek için Osmanlı Devleti’ndeki tarihsel arka planına bakmak faydalı olacaktır. Osmanlı’nın toplumsal ve siyasi düzenine bakarak Osmanlı’da sivil toplum’un konumunu daha kolay anlamak mümkün olacaktır. Bu durum, Osmanlı’daki sosyal, ekonomik ve siyasi hayatın bize sivil toplum ile ilişkisinin geçtiği aşamaları göstermesi ve bu ilişkinin bugünkü konumuna ışık tutması açısından önem taşımaktadır.

Osmanlı Devleti, günümüzde anlaşıldığı anlamda bir devlet değildir. Bir patrimonyal hanedan devletidir. Osmanlı’da devlet, çeşitli din, etnik kültür birliklerini çatısı altında topluyordu. Devletin ortak bir ideolojisi, ortak dini, ortak bir siyasi rejimi dahi yoktu. Osmanlı Devleti, Sultan’ın mutlak hâkimiyetini tanıyan her grubu çatısı altına alıyordu⁸⁰.

Bu nedenle Osmanlı’nın toplumsal yapısını tek bir çerçeve içinde klişeleştirmek mümkün değilse de, onun çeşitli yönlerine ve başka niteliklerine bakarak genel bir analiz yapılabilir. Osmanlı devletinin Avrupa tipi feodal bir sistemden çok “bürokratik imparatorluk” veya “oryantal despotizm” tipine yakın olduğu, üzerinde genel olarak uzlaşılan bir değerlendirmedir. Sultanın devletin başı konumunda olmasının yanında, devlet görevlileriyle ilişkilerinin ataerkil niteliği göze çarpar.

⁸⁰ M. Nazan Arslanel , **Türkiye’de Demokrasi Sürecinde Sivil Toplumun Gelişimi**, Konya, 2001, s. 75.

Sultan için Osmanlı toplumu, çok geniş bir “oikos (ev, hane)”, üzerinde ilahî kaynaklı bir yetkiye sahip olduğu bir aile kurumu idi. Bu anlamda Osmanlı Devleti bir semsiye devlettir. Bu şemsiyenin altında her türlü sivil topluluklar vardır⁸¹. Anlaşılacağı üzere Osmanlı toplumsal yapısı katı bir yöneten-yönetilen ayrımına ve bu ayrımın oturduğu hassas dengeye dayanıyordu. Toplumsal düzeni sağlamak adına benimsenmiş olan bu ayrımlaşmada, iktidarı toplumdan kaynaklanmayan askerî kesimin temsil ettiği devletin, toplumun (reaya) üzerinde baskın bir güç olarak hakimiyeti XVII. yüzyıldan sonra daha da artmıştır⁸².

1.1.2.1.1 Millet Sistemi

Osmanlı millet sisteminin en temel özelliği; farklı inançlara sahip insanlara, kendi inançlarının ve hatta haklarının gerektirdiği şekilde yasama imkânı tanınmasıydı. Dolayısıyla Osmanlı idaresi altındaki her millet başlarındaki patrik, hahambaşı ve metropolitleri ile kendi dinî ve sosyal işlerinde hür ve muhtar bir şekilde yaşamıştır. Bu milletler, kendilerine tanınan bütün hak ve hürriyetlere, ayrıca savaş durumunda düşmanlara karşı korunmalarına karşılık Osmanlı’ya sadece ‘cizye’ vermiş, böylece hem insanlık onurları, hem can ve malları emniyete alınmış olarak asırlarca huzur içinde yaşamışlardır⁸³. Millet sistemi incelendiğinde, Osmanlı devletinin milletler üzerindeki yetkilerinin yönetim, maliye ve askerlikle sınırlı kaldığını, özellikle gayrimüslim cemaatlerin evlilik, doğum, ölüm, eğitim, haberleşme, sosyal güvenlik, din ve adalet işlerine karışmadığı görülmektedir⁸⁴.

Buna göre her millet kendi içinde belli bir dereceye kadar özerkliğe sahip görünmektedir. Ancak güçlü devlet geleneğinin hakim olduğu Osmanlı’da devletin bütünlüğünün korunması amacıyla gayri-Müslimlerin vergi yükümlülükleri açısından, sosyal açıdan (kılık-kıyafet vb) farklı uygulamalara tabi tutulması, tanınan bu özerkliğin sınırlanarak devlet içindeki çeşitli milletlerin devlete karşı bir güç olmalarına müsaade edilmek istenmemesinden kaynaklanmaktadır.

⁸¹ Tosun, a.g. e., 190-191.

⁸² Tosun , a.g.e., s. 194.

⁸³ Seyfullah Arpacı , **Osmanlı Hosgörüsünün Adı: Millet Sistemi**, <http://frm.ekshi.net/osmanli.da.hosgorunun.adi.millet.sistemi.18526.html>

⁸⁴ Tosun Gülgün E., a.g. e., s. 209.

Millet sistemi özü itibariyle din farkına dayandığı ve her topluluk ibadethaneleri vasıtasıyla kendini yöneterek özerk bir statüde yaşadığı için, Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında münasebetler pek yoğun olmamıştır. Ancak gerek yöneticilerin gerekse halkın İslâm terbiyesinden dolayı Hıristiyanlara ve diğer gayrimüslimlere sıcak davranması vesilesiyle toplum içinde ihtidâ (din değiştirerek Müslüman olma) hâdiseleri sıkça görülmüş, Türkçenin devlet dili olması dolayısıyla pek çok Türkçe kelime Balkan milletlerinin dillerine geçmiş, hattâ Türk kıyafetlerinin taklidi yaygın olarak görülmüştür. Buna karşılık, millet sisteminin gevşemesinden, dolayısıyla imparatorluk düzeninin olağan sürekliliğinin bozulmasından çekinen Osmanlı uleması, Hıristiyanların, Müslüman kıyafetlerini taklit etmelerini yasaklamak mecburiyetinde kalmıştır⁸⁵.

Heper millet deneyiminin "bireysel hakların savunması" olarak değil, "özgürlüğün kolektif anlayışı" etrafında biçimlendiğini, buna bağlı olarak da sistemin, çevrenin üyelerinin protestolarını seslendirmeye, haklarını ifade etmelerine, böylece itibarlarının tesisine aracılık etmediğini belirtir. Millet sistemi teorik olarak siyasal örgütlenmenin temelinde farklılığı esas almakta ve farklı olana siyasal, sosyal, kültürel yaşam hakkı tanımakta, bu açıdan da olumlu bir görüntü vermekte, ancak uygulamada bu yaşam alanı çeşitli sınırlamalarla karşı karşıya kalmaktadır⁸⁶.

1.1.2.1.2. Loncalar ve Vakıflar

Lonca, Osmanlı toplumunda, esnafların bir araya gelerek oluşturdukları teşkilattır. Loncalar, esnaf ile merkezi idare arasında bir köprü görevi gömlekteydi. Üretim ve pazarlamaya yönelik ortaklıkları teşvik eden kurumlar olarak ortaya çıkan loncalar, zaman içerisinde, üretim kapasitesini arttırmak, kalifiye eleman yetiştirmek, yetişen elemanlara ustalık belgesi vermek, iş ve ticaret ahlakını geliştirmek, denetlemek, işçilerin korunması, üretilen malların en kısa ve ucuz yoldan tüketiciye ulaştırılması gibi görevler üstlenmişlerdir. Daha sonraları ahilik geleneği ile

⁸⁵ Arpacı , a.g.e., s. 56.

⁸⁶ Tosun, a.g. e., s. 210.

bütünleşen loncalar, belirli bir grup tarafından yönetiliyordu ve bu yönetici grubun gerektiğinde cezai müeyyideler uygulama yetkisi vardı⁸⁷.

İlk yaklaşım taraftarları loncaların devletten özerk olamadıklarını, aksine devletin, ekonominin ticaret kesimi üzerindeki denetleme ve kontrol araçlarından biri olduğuna savunmuşlardır. Bu yaklaşıma göre, bunlar kökeni itibarıyla tarikat esaslarına göre örgütlenmiş esnaf kuruluşları olan ahi birliklerine dayanıyorlardı. Daha Selçuklu devleti zamanında ekonomik açıdan güçlenerek siyasal etkilere de sahip olan ahi birlikleri, Osmanlı devletinin ilk kuruluş yıllarında da, toprakların genişletilmesinde ve egemenliğin el değiştirmesinde etkili olmuşlardır. Ancak, devletin kuruluşunda etkin roller almaları ahilerin eşit haklara sahip bir ortak oldukları anlamına gelmez. Nitekim zamanla kentsel özyönetim biçimindeki örgütlenmelerini yitirerek merkezileşmişler ve tamamen devletin denetimi altına girmişlerdir⁸⁸. 14. ve 15. Yüzyıllar arasında Ahi Birlikleri olarak adlandırılan loncalar, 17.yüzyıldan sonra dinsel yönünden çok, ekonomik yönleri ağır basan örgütler olmuşlardır. Meslek birlikleri olmaları nedeniyle, devletin ekonomi üzerindeki tasarruflarından bu örgütler de etkilenmişlerdir.

İkinci yaklaşımın öncüsü İnalçık'a göre, Osmanlı devletinin loncalar üzerindeki denetim gücü tartışmalıdır, çünkü loncalar genelde özerkliklerini korumayı başarmışlardır. Lonca sistemi içindeki Kethüda Kurumu bu dayanışma grubunun başı idi. Eşitler arasından seçilen kethüda devlet karşısında grubun çıkarlarının savunucusu ve temsilcisiydi. Kethüda'nın meşruiyeti kadından aldığı icazetnameye bağlı ise de, bu sadece bir formaliteydi. Loncalar ahilik denilen kardeşlik ve meslek ahlâkı sistemi kanalıyla ve dinsel tarikatlardan biri veya diğeriyle ilişkiye girerek de manevi itibar kazanmaktaydı⁸⁹.

⁸⁷ M. Nazan Arslanel, **Türkiye'de Demokrasi Sürecinde Sivil Toplumun Gelişimi**, Konya, 2001, s.81

⁸⁸ Ernst Werner, **Büyük BİR Devletin Dogusu, Osmanlılar, c.I**, Çev: Orhan Esen, Yılmaz Öner, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986, s.136.

⁸⁹ Halil İnalçık, **Sultanizm Üzerine Yorumlar**, Toplum ve Ekonomi, S:7, Ekim 1994, s. 19-20.

Çaha ise, ahilik geleneğiyle bütünleşmiş, cezai kuralları belirleme ve uygulama yetkisine sahip belli bir heyet tarafından yönetilen, kendi kethüdalarını seçebilen loncaları, bu özellikler baz alındığında, son derece önemli ve yaygın bir sivil kuruluş olarak düşünmenin mümkün olduğunu belirtir. Ancak, merkezi yönetimle hiyerarşik ilişkileri, merkezi yönetimin Anadolu'daki sacayakları olması, zanaatkâr üye tarafından seçilen kethüdaların tescilinin tümüyle merkezi idarenin berat-ı şerifine bağlı olması dikkate alındığında, loncaların bir yüzünün sivil topluma dönük iken ağırlıkta olan diğer yüzünün devlete dönük olduğunu ileri sürer⁹⁰. Bu bağlamda ilk bakışta birer sivil toplum unsuru görüntüsü veren loncalar, isleyişte Sultan'ın güçlü veya zayıf olmasına bağlı olarak bu görüntüden uzaklaşabilmekte, ya da yakınlaşabilmektedir.

Birer meslek birliği olarak düşünüldüğünde, lonca içinde rekabete, pazarlığa izin verilmemesi, üretim, fiyat, kâr gibi ticarî faaliyetin özüne yönelik unsurların devlet tarafından (narh müessesesi yoluyla) belirlenmesi, aslında onların tam özerkliklerinin önündeki engellerdir. Osmanlı imparatorluğu'nu patrimonyal bir devlet, loncaları da çıkar birlikleri olarak düşündüğümüzde ise, Pawelka'nın yorumu akla gelir. Pawelka'ya göre, patrimonyal sistemlerdeki çıkar birliklerinin birincil işlevleri; devlet denetimini sağlama, egemenliğin meşrulaştırılması ve devlet aygıtı ile özgül toplumsal gruplar arasında gayri resmi temasların sürdürülmesidir. Bu bağlamda bu tip örgütler sistem içinde güç iletim kayısı⁹¹ işlevini yerine getirirler. Pawelka'nın Mısır'daki meslek birlikleri için yaptığı bu yorum çerçevesinde Osmanlı'daki loncalara baktığımızda, her üç işlevin de loncalar tarafından yerine getirildiğini, toplumun diğer kesimlerine göre göreceli bir özerkliğe sahip olmalarına rağmen yukarıda sayılan işlevlerden tamamen kendilerini kurtaramadığını söyleyebiliriz. Bu nedenle, Osmanlı yapısı içinde sivil toplumun bir unsuru olarak loncaların devletten tam bağımsız ve özerk olduklarını söylemek doğru olmasa da,

⁹⁰ Çaha , a.g.m., s.91.

⁹¹ Peter Pawelka, Herrschaft und Entwicklung im Nahen Osten, Ägypten, Heidelberg, 1985, s.62-63'den Aktaran: Cilja Härders, Carsten Jurgensen, Tanja Tabbara; **Sivil Toplumun Taşıyıcısı Olarak Mısır'daki Meslek Birlikleri**, Der.Ferhad İbrahim, Heidi Wedel, Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları, Çev. Erol Özbek, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.87-88.

sivil toplumun gelişimi yönünde potansiyel bir kaynak oldukları gerçeği de göz ardı edilemez⁹².

Loncalar, Osmanlı toplum yapısı içerisinde Avrupa'daki gibi yaygınlaşmamıştır. Loncalar, Avrupa'da “devlet otoritesi dışında” bireylerarası işbirliğinin yoğun olduğu “cemaatler”in oluşmasını sağlarken aynı zamanda oluşan cemaatler, modern demokrasi düşüncesinin de öncülüğünü yapmışlardır. Osmanlı toplumundaysa, devletin belirleyiciliği, loncalar gibi siyasetin aktörü sayılabilecek kurumların gelişmesine ve bireysel eğilimlerin oluşmasına imkan vermemiştir. Bireyselliğin bu kurumlarda gelişmemesi, bireyin özne olarak düşünülmesini de engellemiştir. Bunun sonucu olarak da Osmanlı toplum yapısı içerisinde loncalar, özerkliklerini öne çıkaramamışlardır. Son cümle olarak, “Osmanlı toplumunda loncaların bir yüzü sivil topluma dönük iken ağırlıkta olan diğer yüzü devlete dönük kalmıştır” denilebilir⁹³.

Vakıf (vakf) kelime anlamı itibariyle “bir şeyi daimi olarak durdurmak” demektir. Bu “durdurma” manasından genişletilerek vakıf kelimesi, “bir malı mülkiyetten çıkarıp çıkarlarını sürekli olarak bir hayır işine tahsis ederek saklamak” şeklindeki terim anlamını kazanmıştır. Kısaca; belli bir malın sürekli olarak bir amaca tahsis edilmesi diye de tanımlanabilir.

Kısaca; belli bir malın sürekli olarak bir amaca tahsis edilmesi diye de tanımlanabilir. Osmanlı'da vakıflar, günümüzün sivil toplum örgütlerine benzemektedir ve Osmanlı'da geniş bir uygulama alanına sahiptirler. Devletin yerine getirmekte güçlük çektiği ya da tamamen kendi alanı dışında gördüğü bir takım kamu hizmetleri Osmanlı'da vakıflar eliyle yürütülmüştür⁹⁴. Bu vakıflar vesilesiyle Müslüman toplumlarda birlik ve beraberlik sağlanmıştır. Vakıf hizmetleri canlı cansız bütün varlığa hizmet götürme düşüncesi etrafında şekillenmiştir. 16. asır başlarında Osmanlı topraklarına bakıldığında toprakların beste birini vakıf

⁹² Tosun, a.g.e., s. 214.

⁹³ Arslanel , a.g.e., s. 84.

⁹⁴ İzzet Güven, İhsan Çimen, **Her Yönüyle Dernekler Dergisi Yıl:1, Sayı:1**, Ankara, 2007, s. 8-9.

arazilerinin oluşturduğu görülmektedir. Osmanlı döneminde kayıtlara geçen vakıf sayısı 26.300 civarındadır. Osmanlı Devleti'nde vakıf hizmetleri din, dil ve ırk farkı gözetilmeksizin gerçekleştirilmiştir. Bu da Osmanlı'nın vakıf hizmetlerinde, ülke sınırları içerisinde hiçbir ayırım yapmadığının apaçık bir göstergesidir.

Bununla birlikte vakıflar tarafından yaptırılan imaret, misafirhane ve hastaneler doğrudan yoksullara hizmet veriyordu⁹⁵.Sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik, sosyal yardım hizmetlerinde de vakıfların önemli bir yeri bulunmaktaydı. Eğitim ve öğretim gibi her toplumda önem arz eden hizmetler de vakıflar yoluyla yerine getirilmiştir. Örneğin, medreseler, Tanzimat dönemine kadar, tamamen vakıf yoluyla kurulmuş ve hizmet vermişlerdir. Bu eğitim kurumlarında (özellikle sübyan mekteplerinde), fakirler öncelik hakkına sahip olmuşlardır. Belediyelere ait birçok hizmetler, esnaf örgütlerinin ve ordu yardımlaşma kurumlarının ifa ettikleri hizmetler de vakfın görevleri arasındadır. Sosyal hizmet vermek maksadıyla kurulan vakıflarda muhtaçlara aylık bağlanmış, eğitim çağındaki öksüz ve yetim öğrenciler giydirilmiş, dul ve yetimler evlendirilmiş, kimsesiz şehit eşleri çocuklarıyla birlikte barındırılmıştır.

Bu bilgiler ışığında baktığımızda vakfın Osmanlı insanı açısından taşıdığı değer biraz daha belirginleşmektedir. Geçmişte sadece şehirlerde fakir fukara için icat edilen sadaka taslarını, dükkânlara giderek veresiye yazdıranların borçlarını sildirenleri ("zimem defterleri" deniliyordu bunlara), sebilleri, kuyuları, aşevlerini hatırlayarak vakfın Osmanlı toplumundaki yerini daraltmak doğru değildir. Osmanlıda vakıf hizmetleri, toplumun her kesimini kapsaması açısından çok yönlü bir fonksiyona sahip olmuşlardır⁹⁶.

Osmanlı'da bir sivil toplum örgütlenmesi olarak önemli bir yere sahip olan vakıflar, dünyada henüz, "sosyal adalet", "sosyal refah", "dengeli gelir dağılımı", "sosyal güvenlik" ve "sosyal hizmet" gibi kavramlar telaffuz edilmediği dönemlerde, doğu İslam toplumlarında özellikle de Osmanlı toplumunda devletin organizasyon

⁹⁵ Hilal Ziyaeddin, <http://www.frmtr.com/tarih/1291968-yabancilarin-gozuyle-osmanlida-vakifhizmetleri.html>

⁹⁶ Armağan , a.g.m., s. 43.

şemasında yer almayan ama devletin ilgisi ve bilgisi dahilinde bu kavramların içini doldurmaya yönelik sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel bir faaliyet alanı ve örgütlü sivil dayanışma örneği olarak teşekkül etmişlerdir. Vakıflar diğer sivil toplum potansiyeli taşıyan unsurlara göre daha bağımsız olmalarının yanında diğer unsurlara destek olmaları açısından da ayrı bir öneme haiz olmuşlardır⁹⁷.

1.1.2.1.3. Tasavvufi Topluluklar

Osmanlı toplumsal yapısı içerisinde devlet otoritesinin denetlemede zorlandığı örgütlenmelerin basında tarikatlar gelmiştir. Özellikle sünni olmayan, heterodoks tarikatlar yani devlete karşı olan, devletin tüm tasarruflarına muhalefet eden, devletin göçebe halkını kullanmasına karşı olan bu tarikatlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük isyan hareketlerine sebep olmuşlardır⁹⁸.

Tasavvuf kurumları, Osmanlı toplumunda merkezi otoritenin karşısında olan güçlerden olmuşlardır. Tarikatlar bünyesinde oluşan tasavvuf akımlarını, yalnızca dini mahiyette, felsefi düşüncelerin yaygınlaştığı sosyal alanlar olarak düşünmemek gerekir. Gerek Selçuklularda gerekse Osmanlı'da tarikatlar siyasal otorite hakkında spekülasyon yaratan merkezlerdi. Tarikatlar geniş bir haberleşme ağına sahipti ve Anadolu'da meydana gelen özellikle heterodoks tarikatların neden oldukları isyanlar ve ayaklanmalarda, sahip oldukları bu haberleşme ağının önemini göz ardı etmemek gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır⁹⁹.

Kuruluş döneminden itibaren Osmanlı Devleti için tarikatların çok büyük bir önem taşıdıkları bilinmektedir. Osmanlı'nın kuruluş yıllarından başlayarak tarikatlar yeni fethedilen topraklardaki ahalinin İslamlaştırılması ve sempatilerinin kazanılması, gazalara kitle desteğinin sağlanması açısından etkili olmuşlardır. İslam toplumlarının gerçek anlamda sivil dinî örgütleri diyebileceğimiz tarikatlar en güçlü

⁹⁷ Ali Rıza Abay, **Sivil Toplum Ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma Ve Sivil Toplum Örgütleri**, s. 279–280

⁹⁸ İnalçık, a.g.e., s. 82.

⁹⁹ Şerif Mardin, **Türk Toplumunu İnceleme Aracı Olarak Sivil Toplum**, Defter Dergisi Sayı: 2, Aralık-Ocak, 1987, s. 12–13.

siyasi liderleri bile zaman zaman etkileyip yönlendirebildikleri halde, sürekli olarak devletin resmi bürokratik örgütlenmesi dışında kalmışlardır¹⁰⁰.

Ancak çoğu Osmanlı padişahının tarikatların müntesibi olduğu, “*kamuoyu oluşturma, desteği arttırma, muhalefeti bastırma, mobilizasyon gibi birçok sahada*”¹⁰¹. onların halk üzerindeki etkilerinden yararlandıkları da bir gerçektir. Buradaki sivil niteliği belki askerî kesimin dışında kalabilmesi açısından geçerli olabilir de, genel olarak bakıldığında tarikatların bir ayaklarının askeri kesimde (Yeniçeriler içinde), bir ayaklarının ticaret alanında (loncalar) olduğu görülür¹⁰².

Dini ve sosyal teşkilatlanmalar olarak tarikatların fonksiyonları toplumsal yaşam içerisinde belirgin duruma gelmiştir. Tarikat, bir din kurumu, bir sosyal örgütlenme veya sosyal bir hareketin ihtiyaçlarına, ideallerine tercüman olan bir kurum olarak da ele alınabilir. Tarikat inançları ile sosyal ihtiyaç ve hedefler arasında bir paralellik ve dayanışma gözlemlenebilir. Belirli bir sosyal sisteme tercüman olduğu, onun ihtiyaçlarını yansıttığı için, tarikatlar şehir merkezlerinde, kırsal alanlarda veya göçebe olarak yaşayan gruplar arasında da farklılıklar göstermiştir¹⁰³.

Kültür ve ideoloji bakımından Osmanlı toplumu, segmented (parçalı, bölünmüş) bir yapıya sahipti. Tarikatlar ve din, bu grupların arzularını ve protestolarını temsil eden ideolojik yapılanmaların zemini olarak algılanıyor ve bu fonksiyonu görüyorlardı. Fakat sosyal problemlerin din kisvesi altında kendini göstermesi, modern bir toplum yapısını gerçekleştirmiş toplumlar için söz konusu değilken, Osmanlı Devleti'nde zaman zaman rastlanılan bir durumdur. Segmented gruplar veya cemaatler, protestolarını bu dini ideolojilerle ifade ediyor ve mücadelelerini ona dayandırıyorlardı. Ekonomik ve sosyal problemler, dinde ideolojik bir ifade buluyordu. Durumlarına kuvvetli bir ifade vermek için doğal olarak, dini bir ifade ve anlatım tarzına ihtiyaç duyuyorlardı. Bir bakıma tarikatlar bu

¹⁰⁰ Şükrü Karatepe, Osmanlı **Siyasi Kurumları -Klâsik Dönem**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1989, s. 150.

¹⁰¹Hülya Küçük; Osmanlılarda **Tarikatların Fonksiyonları**, Türkiye Günlüğü, S:45, Mart-Nisan 1997, s.81

¹⁰² Tosun , a.g.e., 217-218.

¹⁰³ İncalcık , a.g.e., s. 54.

ifade tarzını yansıtıyorlardı. Bugün, çeşitli siyasal ideolojilerin ortaya çıkmasına ve gelişmesine rağmen, geleneksel cemiyetlere ve Osmanlı dönemine ait segmented gruplara özgü tarikatlar, din ve inanç sistemleri hala etkili olabilmektedirler¹⁰⁴.

Tarikatların, Osmanlı toplumunda merkezi otoritenin etkisine nispeten kapalı olduğu söylenebilir. En azından Anadolu'daki isyanların çoğunun özellikle heterodoks tarikatlar tarafından çıkarıldığı düşünülürse, devlet otoritesinin de bir sınırı olduğu söylenebilir. İsyanların özellikle ekonomik dar boğazlar zamanında olduğuna dikkat edilecek olursa, buradan devletin vergi ve ekonomi politikalarına karşı bir tepki olduğu sonucu çıkarılabilir. Ancak devletin karşısında olan tarikatlar da siyasal sisteme alternatif düşünceler üretebilmiş değillerdir. Sünni tarikatlarda ise durum farklıdır. Osmanlı sultanlarının zaman zaman tarikatlara olan yakınlıkları, hatta II. Beyazıt gibi üye olmaları, devletin Sünni tarikatları kontrol altında tuttuğunu göstermektedir. Yine de tarikatların bir takım, insanların sığındığı alanlar olduğunu belirtmek gerekir¹⁰⁵.

Batı'daki sivil toplum unsurlarının geliştirdikleri öznel içsel dinamikler açısından bakıldığında, tarikatların tam bir sivil topluma özgü nitelik taşımadığı görülür. Bunlar kişiye, bağlı olduğu grup dolayısıyla varlık kazandıran, bireysel etkinliği öne çıkarmayan, hatta bireyin kendini birey olarak yok sayan gruplardır. Girilen tarikat içinde şeyhe veya tarikat önderine itaat, diğer sivil ve resmi kurumlarda görmeğe alıştığımız itaat ölçüsünden çok farklı tarzda derin bir teslimiyet ve her türlü şüpheden arınmış bir bağlılık olarak” değerlendirilmektedir¹⁰⁶.

Tarikatların yeri konusunda, bir kısım yazar devletten özerk olduklarını savunurken, bazı yazarlar tarikatlar ve tekkelerin devletin içinde yer aldığını, “başka müesseselere göre zaman zaman bazı imtiyazlara sahip gibi görünüyor olsalar da, genel olarak idarenin gözetiminde” bulduklarını ileri sürerler. Devlet ile toplum

¹⁰⁴ İncalcık, a.g.e., s 86-87.

¹⁰⁵ İlyas Doğan , **Avrupa'da Sosyal Düşünce Tarihinde Sivil toplum ve Türkiye**, Doçentlik Çalışması, Diyarbakır, 2000, s. 239-240.

¹⁰⁶ Ahmet Turan Alkan , **Hürriyet ve Akıl Kavramları Etrafında Tarikat Vakiasına Yeniden Bakmak, Türkiye Günlüğü**, S:45, Mart-Nisan 1997, s. 13.

arasında bugünkü anlamda ikincil grupların (dernekler, baskı grupları, sendikalar, belediye vb.) yokluğu nedeniyle doğan boşluğu, Doğu toplumlarında ümmet yapısı ve tarikatlar doldurmuştur. Devlet ile toplum arasındaki tampon yapı işlevi gören tarikatlar bir yandan halkı kendilerine bağlayarak toplumsallaştırıcı bir ajan rolü üstlenirken, diğer yandan resmi kuruluşlarla da bağlantıyı sağlıyorlardı. Bu bağlantıyı sağladıkları oranda da “bir sosyal seyyali yet kanalı fonksiyonu görmüşlerdir”. Beylikten devlet-imparatorluk sürecine geçişte tarikatlardan geniş ölçüde yararlanan Osmanlı'lar, gerileme döneminde tarikatlar üzerinde de baskılarını hissettirmişlerdir¹⁰⁷.

Osmanlıda yerel yönetimlerin de yerel güçler tarafından değil merkezden atanan yöneticiler tarafından yönetildiği, ilk yarı-seçilmiş yerel yönetim meclislerinin ancak 19.yy'ın ikinci yarısında ortaya çıktığı, kısacası bağımsız ve özerk belediyecilik geleneğinin olmadığı görülmektedir. Bu durum yerel güçlere, devletin dışında bir sivil toplum olarak ortaya çıkma fırsatı vermemiştir. Lonca sistemi yanında, yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlayan yarı-özerk ayan (eşraf) isimli mahalli nüfuz sahiplerinin (ki bunların çoğu devlet hizmetindeki insanlardı, çünkü birikim imkânları sadece devlet görevlilerinin elindeydi) 1826'dan sonra doğrudan devlet denetimine alınması, Osmanlı'da özerk kentlerin de gelişimini engellemiştir. Bunun yanında Osmanlı İmparatorluğu'nda hem devlet, hem de yerel düzeydeki dini örgütlenmelerin devletin idari yapısına bağlı olması nedeniyle, bu örgütler devlet bürokrasisinin bir parçası olmuşlardır. Bu örgütler devletten ayrı ve tarikatların üzerinde bir müminler topluluğu şeklinde bir oluşuma gitmemiş, aksine İmparatorluğun tüm kurumlarıyla elbirliği içinde güçlü bir devleti kurmak ve yaşatmak yönünde çalışmışlardır¹⁰⁸. Buna rağmen toplum yapısında, sivil toplum unsurları niteliğinde olan şehir, lonca, dini kurum ve yerel eşraf gibi aracı kurumların, sivil topluma bir potansiyel oluşturduklarını söylemek mümkündür. Bu bağlamda bu aracı kurumlar sivil toplum unsuru olarak kabul edilebilir.

Osmanlı toplumsal-siyasal yapısı içinde Batı'dakine benzer özerk yetkileri olan tüzel kuruluşlardan oluşan sivil topluma özgü ara yapıların yokluğu, merkezin

¹⁰⁷ Tosun , a.g.e., s. 213-214.

¹⁰⁸ Tosun , a.g.e., s. 214-215.

uyguladığı toplumsal düzeni (Nizam-ı Alem'i) kurma ve sürdürme politikasının bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Yönetenlerin istediği toplumsal düzen, devlete bağımlı bir yapıyı öngörmüştür. Devletin siyasal alanı bu derece genişletmesi karşısında sivil toplumun alanı doğal olarak daralmıştır. Yönetenlerin ve doğal olarak Sultan'ın birincil amacı, farklı unsurlardan oluşsa da son tahlilde toplumu yekpare bir bütün olarak bir arada tutacak “güçlü devleti” korumak olmuştur¹⁰⁹.

Bu dönemde, Osmanlı'da sivil toplumu meydana getirecek unsurlar hep merkeze bağlı kalmıştır. Batıda ortaya çıkan devlet otoritesi karşısında nisbi özerkliğe sahip sivil toplum unsurları, Osmanlı'da çok fazla görülememiştir. Osmanlı'da varlıkları açısından bazı sivil toplum unsurları ile karşılaşılmaktadır, bu unsurlar merkezi otorite karşısındaki durumları bakımından, kendi kuralları ve kendilerine özgü kural ve ilişkilerini geliştirememişlerdir. Osmanlı sistemi içerisinde, her ne kadar sivil toplum girişimi ve fonksiyonlarını yerine getirmekle görevli organların oluşmadığı söylene de bazı unsur ve organların az da olsa sivil toplum fonksiyonunu yerine getirdiği söylenebilir. Eğitim alanında faaliyet gösteren medreseler, tarikatlar, tüm ilmiye zümresi (ulemalar), esnaf teşkilatı ve loncalar sivil toplum unsurları olarak ele alınabilir¹¹⁰.

Osmanlı'da devlet-sivil toplum ilişkisini düzenleyen anlayışa bakıldığında toplumu düzenleme ve yeniden üretme potansiyeline sahip en önemli kurumun devlet olduğu; devletin yapılanmasını belirleyen anlayışın, toplumsal yapıyı da geniş ölçüde belirlediği görülmektedir.

1.1.2.2. Cumhuriyet Dönemi Sivil Toplum

Cumhuriyet öncesi Türk sivil topluma bakıldığında ne tamamen devletten bağımsız otonom grupları; ne de devlete bağlı, devlet şemsiyesi altında gelişen homojen sosyal grupları görmek mümkündür. Klasik Osmanlı döneminde sultan merkezli oluşan siyasal sistem devletin kurumlaştığı 16. yüzyıldan itibaren

¹⁰⁹ Tosun , **Demokratikleşme Sürecinde Devlet Sivil Toplum... a.g.e.**, s. 150-151.

¹¹⁰ Usta, a.g.e, s. 53.

bürokratik merkezli bir geleneğe dönüşmüş ve sultanın klasik ağırlığı göreceli olarak azalmıştır. Osmanlı'nın modernleşme çabalarını başlattığı 19. yüzyıl boyunca siyasal sistemin iktidar mekanizmalarını yeni yüzyıl boyunca ortaya çıkan entelektüel-bürokrat kesim işgal etmiş ve sultan bu yönetici sınıfın elinde neredeyse bir kukla haline gelmiştir. II. Meşrutiyet'le birlikte sultanın siyasal gücünün tamamen güçlenen entelektüel- bürokrat yönetici kesimde somutlaştığı görülür¹¹¹.

Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar Osmanlı'ya bakıldığında sivil toplum açısından zengin bir toplum yapısının ortaya çıktığı görülmektedir. II. Meşrutiyet'le beraber bu zengin yapıyı oluşturan gruplarla daha da belirgin bir biçimde karşılaşmaktadır. Ancak II. Meşrutiyetle birlikte bu kesim siyasal iktidarla birleşerek politik toplumun kendisi olmuş ve bu durum uzun süre böyle devam etmiştir. Cumhuriyet dönemiyle bu grupların farklı taleplerinin, değerlerinin siyasal hayata girmesiyle siyasi bir farklılaşma ortaya çıkmıştır¹¹².

Cumhuriyet Türkiye'si Osmanlı mirasından birine sıkı sıkıya sarılırken sivil toplum açısından önemli olan diğer mirası ise bir kenara bırakmıştır. Devletçi elit geleneksel grupların hepsini bertaraf etmiş, siyasal yaşam içindeki direnç noktalarını kırarak etkinliklerini zayıflatmış ve giderek güçlenen devleti, zayıf, sönük ve cılız bir toplumla karşı karşıya bırakmıştır. Kısacası Osmanlı'dan devralınan patrimonial devlet anlayışı, siyasal kültürün en saygın unsuru olarak Cumhuriyet Türkiye'sinde de yerini korumuştur.

1.1.2.2.1. Tek Partili Dönem

Tek partili yönetimin kuruluş süreci, Kurtuluş Savaşı döneminin geniş tabanlı siyasal koalisyonu bünyesinde ilk tasfiyenin gerçekleştirildiği 1923 seçimleriyle başlar. Bu tarih aynı zamanda “kapsayıcı” ve “hakim parti” olarak düşünülen CHP'nin, fikri düzeyde alt yapısının hazırlandığı ve hayata geçirildiği bir tarihtir. TCF'nin kurulup muhalif unsurların buraya kaymış olmasıyla nispeten homojen bir

¹¹¹ Çaha , Aşkın Devletten...a.g.e, s. 184.

¹¹² Çaha, Aşkın Devletten...a.g.e., s.186.

yapıya kavuşmuş olan CHP, bu dönemde TCF'nin de kapatılmasıyla mevcut konumunu güçlendirmiş ve iktidar uygulamalarında yegane güç olmuştur. Özellikle, yapılan tüzük değişikliğiyle, milletvekillerinin seçilme işi geniş bir kuruldan alınarak “umumi reise” verilmiş, bu durum da “kayıtsız şartsız millete ait olan egemenliği” , parti reisinin sahsında toplamıştır. Böylece, genel başkanın şahsında parti, bütün siyasal etkinliklerin odağı haline gelmiş, fırka devletle bütünleştirilerek “Tek Partili Sistem” ve ”Şeflik Sistemi” kurumsallaştırılmıştır. CHF başkanının cumhurbaşkanı, başkan yardımcısının başbakan, genel sekreterinin içişleri bakanı ve il başkanlarının vali olmasını öngören düzenlemelerin hemen akabinde, parti genel sekreteri Recep Peker, Türkiye Cumhuriyeti'nin “dünyadaki ilk parti-devlet” olduğunu açıklamıştır¹¹³.1925 yılına kadar bu meclis çatısı altında büyük ölçüde siyasal reformlarla yetinilmiştir. Cumhuriyetin ilanı, hilafetin kaldırılması, şeriat mahkemelerinin kapatılması gibi genelde yeni Cumhuriyetin kurumsal temelini esas alan reformlar gerçekleştirilmiştir. Asıl toplumsal yapıyı dönüştürmeye yönelik girişimler ise 1925'ten itibaren “Şeyh Sait İsyanı” ile gelen Takrir-i Sükun Kanunu'nun buyurgan havasında gerçekleştirilme olanağına kavuşmuştur. Bu yasa özellikle Meclis içi ve dışındaki tüm muhalif unsurların bastırılması ve karşı koyacak tüm unsurlar sindirildiğinden uygulamaya geçirilecek reformlar için çok uygun bir ortam hazırlamıştır. Öz'ün de belirttiği gibi; 1925 yılında, temelde dini ve etnik kökenli ayaklanmaların bastırılması amacıyla çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu'na uygulamada bütün muhalif kanalların yok edilmesi işlevlerini de yüklenmesi, 1920'lerin ikinci yarısında “dilsiz” bir toplumun ve oldukça katı bir merkeziyetçi-otoriter siyasi yapının dogmasına yol açmıştır. Dört yıl yürürlükte kalan ve İstiklal Mahkemelerinin gölgesinde geçen bu dönemde; tekke ve zaviyelerin kapatılması; eski yapıyla ipleri tamamıyla koparmayı amaçlayan, kılık-kıyafet reformu, saat, takvim, rakam ve alfabe değişikliği; toplumsal kültürel hayatı düzenleyen laik kanunların (Ceza, Ticaret, Medeni, Borçlar gibi) yürürlüğe konması gibi toplumsal yapıyı tümünden dönüştürmeye yönelik reformlara girişilmiştir¹¹⁴.

¹¹³ Cemil Koçak, **Siyasi Tarih (1923-1950, Çağdaş Türkiye (1908-1980) Türkiye Tarihi IV.** (Der.) Sina Aksin, (İstanbul, Cem Yayınevi,1990)

¹¹⁴ Esat Öz , **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Ankara , Gündoğan Yayınları, 1992, s. 94-100.

Tek parti dönemi, Türkiye'de devlet geleneğinde geniş kapsamlı bir değişimin yaşandığı bir dönemdir. Elitler ve devlet mekanizmaları kullanılarak toplum dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bu dönemde yaratılmaya çalışılan burjuvazi sınıfı örneği, batıdaki modellerin yapay koşullarla üretilmeye çalışıldığını gösterir. Ancak bu dönüştürmede askeri ve sivil bürokrasi toplumu her zaman kontrol etme gereği duymuştur. Bu dönem geleneksel Osmanlı yapısının dışına çıkılarak, modern bir toplum ve devlet yapısına geçişin belirlendiği, devlet-toplum ilişkilerinin yeniden düzenlendiği bir dönem olmuştur. Devletin meşruiyet temelleri yeniden biçimlenirken, toplumun devlet karşısındaki konumu ve devlet-toplum arasındaki alanın niteliği de değişmiştir¹¹⁵.

Bu dönemin en belirgin özelliklerinden birisi her şeyin devlete ait olduğu bir toplumsal sistem anlayışının ortaya çıkmasıdır. Osmanlının devamı niteliğini taşıyan ve İslam toplumu niteliğinin belirgin olduğu Cumhuriyet toplumunda din, devletin toplumla (en azından bir kesimiyle) paylaşmak zorunda olduğu bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır.

Mahçupyan'a göre, Cumhuriyete geçişle birlikte kabul edilen laiklik ilkesi bu alanı ortadan kaldırmakla, aslında devletle toplum arasındaki ilişkinin referansını da ortadan kaldırmıştır. Şeriata dayalı hak alanından hukuka dayalı hak alanına geçiş sürecinde, devlet bugün de etkileri hissedilir bir şekilde, toplum için varılması gereken hak alanını devletin imtiyaz alanına dönüştürmüştür¹¹⁶. Din alanında geçmişle göbek bağının kesikliği, bu dönem devlet anlayışı ve aynı zamanda devletin ilkelerinden laiklik, dinin devletten ayrılması, dinin devlet üzerindeki etkinliğini ortadan kaldırmış fakat devletin din üzerinde hegemonya kurmasını sağlamıştır. Din ve devlet işlerinin ayrılması olarak tanımlanan laiklik, Türkiye Cumhuriyeti devletinde dinin devlet işlerinden ayrılması, fakat devletin dine karışması olarak yorumlanır ve uygulanır. Siyasal toplum dini istediği kalıba göre şekillendirmeye çalışmıştır. Siyasal toplumun (devlet) istediği; temizlenmiş, ıslah edilmiş, hem modern, hem de Türk olan bir İslam dinidir. Bu anlayış ve uygulama, eski İslam

¹¹⁵ Tosun , Demokratikleşme Perspektifinden...a.g.e., s. 257.

¹¹⁶ Etyen Mahçupyan, **Kemalizm; Bir Geçiş Dönemi, Türkiye Günlüğü**, S:28, Mayıs-Haziran 1994, s. 55-56.

inancının yerine yeni bir inanç sistemi (bir yeni "din") yerleştirmek isteği şeklinde kabul edilebilir. Devleti ve toplumu kendi tahayyülündeki bir modele dönüştürme arzusunu yansıtan bu projenin, aslında imtiyazlara dayalı Osmanlı geleneğine pek yabancı olmayan bir kadro tarafından, yine aynı geleneğe benzer şekilde uygulamaya konulduğunu söyleyebiliriz. Bu türden bir yaklaşımın günümüze yansıyan en önemli sonucu ise, toplumun üzerindeki devlet gölgesinin halen varlığını ve etkisini sürdürmesidir. “Aksak modernleşme” olarak isimlendirebileceğimiz bu projeye devletin resmi ideolojisinin (ilkelerinin) örtüşmesi yüzünden, çevresel tepkiler genellikle dinsel kökenli olmuş, varılan otoriteye karşı duyulan tepki çoğu kez İslamcı muhalefetle liberal muhalefetin bir noktada birleşimini kaçınılmaz hale getirmiştir. Türkiye tarihi içinde Mustafa Kemal hareketi toplumsal muhalefeti topyekün örgütleyebilen biricik hareket niteliğini kazanmış, ancak demokratik yönetime geçiş sürecinde uzlaşmaların yavaş yavaş çözülmesiyle yeniden ortaya çıkan çatışmalar, özerk sivil toplumun bulunmadığı bir ortamda bir türlü asılamamış, sürekli bastırma yoluna gidilmiştir¹¹⁷.

Meclisin kuruluşundan itibaren varılan muhalefet 17 Kasım 1924'de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ile ilk çok partili siyasi hayata geçiş gerçekleşmiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programına koyduğu din ile ilgili olan “fırka, efkar, itikad-i diniyeye hürmetkardır” cümlesi Cumhuriyet Halk Partisi'nin yöneticilerini rahatsız etmiş, 1925 yılında Şeyh Said Ayaklanması'nın hemen ardından çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu'na dayanarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmıştır. Takrir-i Sükun Kanunu Osmanlı ile Cumhuriyet Türkiye'si arasında bir dönüm noktasını oluşturmuş aynı zamanda da CHP'nin yirmi beş yıl sürecek olan yönetiminin de başlangıcı olmuştur. Aynı zamanda bu kanun ile basın ve düşünce özgürlüğüne de kısıtlama getirilmiş, Tevhid-i Efkâr, İstiklal, Tanin, Vatan, Aydınlık, Orak-Çekiç ve Sebilurresat gibi İstanbul kökenli gazeteler ve dergiler kapatılmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda sivil toplumun gelişimi de sekteye uğramıştır¹¹⁸.

¹¹⁷ Tosun , Demokratikleşme Perspektifinden...a.g.e., s. 257-258.

¹¹⁸ Ömür Sezgin, Gencay Saylan, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet Dönemi** Tarih Ansiklopedisi, Cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, s. 2049.

Tek Partili Dönemde devlet-sivil toplum ilişkisi açısından bakıldığında, 1924 Anayasası'nda, dernek kurma özgürlüğünün ancak kanun ile sınırlandırılacağı belirtilirken. 1938 yılında Cemiyetler Kanunu ile dernek kurma, izne bağlanmış, dernek kapatma yetkisi de yürütme organına verilmiştir. Sendikalar hususunda ise, 1924 Anayasasıyla sendika kuruluşuna izin verilmiş, ancak 1936'da çıkarılan iş kanunu ile uygulama alanına giren işyerlerinde grevi yasaklayıcı hükümler getirilmiştir. Bu dönemde, sendika, grev ve toplu pazarlık, toplu sözleşme hakları tanınmamıştır¹¹⁹.

1924 Anayasası'nın getirdiği birtakım yenilikler sivil toplumun oluşması için gerekli olan zeminin hazırlanmasında önemli gelişmeler olmasına rağmen yeterli değildir. Tek partili dönem içerisinde Medeni Kanun'un kabul edilmesinin yanı sıra, yapılan yasal değişikliklerle, hilafetin ve şeriat mahkemelerinin kaldırılması, kılık kıyafet değişikliği, tekke ve zaviyelerin kapatılması ile sekülerleştirme ve demokratikleşme yönünde gelişme sağlanmıştır. Bu döneme ilişkin temel düzenlemeler, anayasal hakların sınırlandırılmasına yönelik olarak sıkıyönetim uygulamaları, İstiklal Mahkemeleri, Takrir-i Sükun Kanunu, zorunlu iskan yasaları, Türk Ceza Kanunu ve Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile gerçekleştirilmiştir. Demokratikleşme ve modernleşme çabaları sürekli olarak yasal düzenlemeler ile sağlanmaya çalışılmış, bu sürecin sonunda da sivil toplumdan çok, bürokratik toplum denilebilecek yeni bir modele varılmıştır¹²⁰.

Tek Partili Döneme, siyasi partilerin örgütlenmeleri açısından baktığımızda, Tanzimat, Meşrutiyet ve Mütareke Dönemlerine göre çok zayıf kaldığı görülmektedir. Sivas Kongresi'nden sonra kurulan ve Kurtuluş Savaşı'nda mücadele veren “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” daha sonra dönemin hakim partisi olan “Halk Fırkası” adını almıştır. Daha sonra da sırasıyla önce Cumhuriyet

¹¹⁹ Tanör Bülent, **İki Anayasa: 1961–1982**, 4.Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 1994, Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789–1980), Genişletilmiş 2.Baskı, Der Yayınları, İstanbul 1995 s. 258.

¹²⁰ Gencay Saylan, **Türkiye'de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji**, V. Yayınları, Ankara 1986, s.74.

Halk Fırkası, sonra Cumhuriyet Halk Partisi adlarını almıştır. Çok partili yapıya geçiş, 17 Kasım 1924'ta kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve ardından demokrasi deneyiminin suni partisi olarak nitelendirilen, 12 Ağustos 1930'da kurulan Serbest Fırka ile gerçekleşmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Şeyh Said Ayaklanmasından sonra 3 Haziran 1925'de çok kısa ömürlü bir parti olarak kapatılmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası, Mustafa Kemal'in bizzat kendisinin seçtiği kurucular ve mebuslardan oluşan bir partiydi. Serbest Cumhuriyet Fırkası, 17 Kasım 1930'da katıldığı ilk seçimin sonrasında kendisini feshetmiştir. Tek partili dönemde, 26 Eylül 1930'da kurulan 21 Aralık 1930'da Bakanlar Kurulu tarafından kapatılan Ahali Cumhuriyet Fırkası, 25 Eylül 1930'da Türk Cumhuriyet Amele ve İşçi Partisi adıyla kurulmak istenen ancak komünist eğilimli olduğu için izin verilmeyen ve 1931'de yine kurulmasına izin verilmeyen Laik Cumhuriyet İşçi ve Çiftçi Fırkası, çok partili hayata geçiş döneminde girişimleriyle dikkat çekerler ¹²¹. Bu dönemde elit bürokratik iktidar karşısında muhalif bir güç oluşturacak parti veya grupların pek fazla istenmediği açıkça görülmektedir.

Modernleşme ve Batılılaşma sürecinde, Tek Partili Dönemin özellikle ilk on yılında ekonomik, kültürel, ideolojik, toplumsal ve siyasal olarak, yeniden yaratılan toplumun, bu duruma alışması çok güç olmuştur. Küçükömer, Türkiye'nin modernleşme sürecinde bürokrasinin batılılaşması ve sivil toplumun yaratılması çabalarından “*yerli üretim tarzından kopuk ya da onunla bütünleşemeyen sözde kültür devrimi*” olarak bahsetmekte ve toplumsal muhalefetin daha ziyade İslami bir görünümde ortaya çıkmasının dikkat çekici olduğunu belirtmektedir¹²². Türkiye'de sivil toplum, batılılaşma taraftarı yöneticilere ait bir ideal olmuş, sivil toplumun oluşumunun sağlanması için topluma özerklik verilmesi tehlikeli görülmüş, dolayısıyla sivil toplum yapıları kısmen örgütlenebilmişlerdir. Sivil toplumdan çok bürokratik toplum olarak nitelendirilebilecek yeni bir toplum modeli ortaya çıkmıştır. Tek Partili Dönemdeki modernleşme çabaları, bu durumun nedeni olarak

¹²¹ Mete Tuncay, **T.C.'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, 2.Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 173

¹²² İdris Küçükömer, **Batılılaşmada Bürokrasinin Yeri, Cumhuriyet Dönemi Tarih Ansiklopedisi, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, s.249**

görülmüştür. Çünkü dönem, toplumu halk ve aydınlar ya da bürokratik elit olmak üzere iki gruba ayırmış, modernleşme; halkın, bürokratik elitin yaptığı düzenlemelere uyması ile mümkün olacaktır, düşüncesi hakim olmuştur¹²³.

Devletin yurttaş tasarımına baktığımızda, nüfusun büyük bölümünün, yurttaş değil, uyruk yani iktidara boyun eğmesi gereken kişiler olarak algılandığı, devletin gücünü yurttaşlarından değil, yüce ülküsünden, tarihsel görevinden almaya devam ettiği görülür. Bu yaklaşım çerçevesinde biçimlenen devlet eliyle modernleşme projesinde, yürütme işlevi bürokratlardan oluşan bir seçkinler grubuna verilmiştir. Yeni seçkinlerin değişmez üç ilkesi laiklik, cumhuriyetçilik ve ulusçuluktur. Rejimin kutsal ilkeleri sayılan bu ilkelerin kısmen de olsa tartışma konusu yapılması devlet terörünün ortaya çıkması için yeterli görülmüştür¹²⁴.

Toplumu modernleştirmenin, üstten kültür devriminin başlıca aracının ve kaynağının devlet olması, toplumdaki beklenen görevlerin öne çıkması, sonuçta derin kimlik bunalımlarına, toplumsal yabancılaşmaya ve “üstten düzenleyici Jakoben eğilim ve baskıların siyasal sistemde güçlenmesine” neden olmuştur¹²⁵.

Türkiye'nin demokratikleşme ve modernleşme sürecine sivil toplum yasa ile yaratılamaz gerçeğinden hareketle baktığımızda, sürekli olarak yasal düzenleme arayışlarının temel dinamiği oluşturduğunu görmekteyiz. Çelişkisiz içinde barındıran bu süreç ile sonunda sivil toplumdaki çok bürokratik toplum denilebilecek bir yeni modele varılmıştır. Bu büyük ölçüde üstten modernleşme yaklaşımının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Çünkü tek parti dönemindeki modernleşme anlayışı toplumu iki ana stratejik gruba ayırıyordu; bir yanda halk, diğer yanda toplumu modernleştirecek aydınlar ya da bürokratik devlet elitleri vardı. Bürokratik devlet elitlerinin projesine göre, birinci grup ikinci grubun belirlediği düzenlemelere uyacak ve böylece modernleşme sağlanacaktı. Bir başka ifadeyle, bürokratlar emredecek halk uyacaktı. Ayrıca modern Türk devletinin temelindeki, Türk ticaret burjuvazisi, taşra eşrafı ve toprak sahipleri ile bürokratik seçkinler arasındaki uyum, bu

¹²³ Saylan, a.g.e , s. 74.

¹²⁴ Tosun , Demokratikleşme Perspektifinden...a.g.e., s. 265.

¹²⁵ Tosun , Demokratikleşme Perspektifinden...a.g.e., s. 266-267.

sonuncu grubun öncülüğünde olmuştur. Dolayısıyla, siyasal merkez ile toplumsal çevre arasındaki yapıştırıcı işlevinin farkında olan bürokratik seçkinler, daima kendilerini devletin (toplumun) sahibi ve bekçisi görmüşlerdir¹²⁶.

Bu dönemin özelliklerini genel olarak sıralayacak olursak şunları söylemek mümkündür:

1 - Milletın simgesi olarak devlet bireyin üstündeydi. Cumhuriyetin ideolojik perspektifi içinde bireyin tek başına bir önemi yoktu.

2 - Cumhuriyet dönemi, kültürde evrimi benimseyen tutumu bir yana bırakarak, devrim yoluyla değişimi seçmiştir.

3 - Cumhuriyet toplumunun en önemli özelliği tam bir siyasal toplum olusudur. Her şeyin devlet otoritesince belirlendiği, devletin topluma egemen olduğu toplumdur, cumhuriyet toplumu.

4 - Cumhuriyet, kültürel çeşitliliğin meşruiyetini reddeder.

5 - Cumhuriyet devleti, kendi söylemi ve çağdaşçı amaçları ile çağdaşlaştırmak istediği toplum arasında aracı ya da sözcü durumunda olan kurumların varlığını reddeder¹²⁷.

Modernleşme-batılılaşma sürecinde, Batı'dan örnek alınan siyasal kurumların ve toplumsal modelin orijinalinden farklılık göstermesinin temel nedeni, siyasal kurumların kendiliğinden bir akış içinde sivil toplum alanından doğmayıp, hamura biçim verilir gibi kanunlarla biçimlendirilerek oluşturulmak istenmesidir. Tek partili dönemin özellikle ilk 10 yılı içinde ekonomik, kültürel, ideolojik, toplumsal ve siyasal boyutta yeniden yaratılan toplumun yeni görüntüsüne ve kalıbına alışabilmesi, uyum sağlaması sancılı olmuştur. Küçükömer'e göre, Türkiye'nin

¹²⁶ Tosun , Demokratikleşme Perspektifinden...a.g.e., s. 259-260.

¹²⁷ Tefvik, a.g. e., s. 83.

modernleşme tarihi boyunca bürokrasinin Batılılaşma ve sivil toplum yaratma yönündeki çabaları “yerli üretim tarzından kopuk ya da onla bütünleşemeyen sözde kültür devrimi” olarak kalmıştır. Toplumsal muhalefetin daha çok İslami bir görünümde ortaya çıkması aldatıcı olup, arkasındaki bu gerçeğe eğilmek gerekir. Bu üstten ve toptan yenilenme nedeniyledir ki, sivil toplum Batılışmacı yönetici kadroların ideali olmakla birlikte, onun ortaya çıkması için topluma verilmesi gereken özerklik de tehlikeli görülmüş ve sonuç olarak sivil toplum yapıları Türkiye'de ancak kısmen yerleşebilmiştir". Küçükömer'in sözünü ettiği kopukluk yanında, siyasal kurumlar biçimlendirilirken, henüz hazır olmama gerekçesi ardına sığınarak sivil toplumun gelişiminin önünün tıkanması, kendine özgü demokratikleşme sürecimizin asamadığı açmazlarından biridir¹²⁸.

1.1.2.2.2. Çok Partili Dönem

Cumhuriyet döneminde ayrı bir yeri olan tek partili dönemin modernleştirici anlayışına ters düşen hiç bir örgütlenmeye geçit vermediği bilinen bir gerçektir. Ancak çok partili dönem bütün eleştirilere rağmen demokrasinin kısmen de olsa gelişmeye başladığı, toplumsal bazda görece özerk ortamların oluşmaya başladığı, toplumdaki farklı kesimlerin örgütlenmeye başladığı ve bu bakımdan da sivil toplumun serpilmeye başladığı bir dönemdir¹²⁹. Toplam nüfusun yüzde seksenini oluşturan kırsal kesimdeki küçük çiftçiler yaşam seviyelerinde, sağlıkta, eğitimde ya da iletişim olanaklarında hiçbir büyük iyileşme görmemişlerdir. Vergi tahsildarları ve jandarma korkusuyla şekillenen dönemde, merkezin kırsal kesim üzerindeki etkin denetiminin yanı sıra devlet ile uyrukları arasındaki en önemli ideolojik bağın da laik politikalarla kopmasıyla, merkez ile çevre arasındaki en önemli meşruiyet “korcu ve zor”a dayanır bir hal almıştır. Bunun yanı sıra, muhalefete, basına ve örgütlenme özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar, toplumun tüm titreşim noktalarını kontrol altına almaya yönelik politikalar halk üzerinde büyük bir bıkkınlık yaratmış ve tek parti rejiminin bütün toplumsal meşruiyetini yitirmesine yol açmıştır. Tüm bu toplumsal

¹²⁸ Tosun , Demokratikleşme Perspektifinden...a.g.e., , s. 267-268.

¹²⁹ Ali Rıza Abay, **Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri**, <http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/06-04.pdf>, 06.12.2007.

ve siyasi zemin üstünde diğer CHP üyelerinden daha az bürokrat olmayan dört kişi tarafından ama bu kez devlet eliyle değil, meclis içindeki bir ayrışma sonucu Demokrat Parti kurulmuştur¹³⁰.

1939'da devlet eliyle kurulan Basın Birliği 1946'da dağılmış, yeni Gazeteciler Cemiyetleri kurulmaya başlanmış, basının kamuoyu oluşturma işlevi üzerindeki devlet baskısı kalktıkça, sol, sağ ve liberal eğilimler yeniden güçlenmeye, partileşmeye başlamıştır. İç ve dış dinamiklerin yarattığı toplumsal hoşnutsuzluktan görece özgürlük ortamının da yardımıyla yararlanmasını bilen muhalefet örgütlenmeye başlamıştır. Bu dönemde milliyetçisinden İslamcısına, devletçisinden sosyalistine, 23'ü 1946-1949 arasında, 14'ü 1950-1960 arasında olmak üzere toplam 37 yeni parti kurulmuştur. 1946 seçimlerinden sonra etkin bir muhalefet yürüten DP'nin 1947'deki ilk Büyük Kongresi'nde kabul edilen Hürriyet Misakı, içerik olarak toplumsal talepleri yansıtmaktadır. DP'nin verdiği bu görüntünün, uyruklarının çıkarlarını göz önüne alan eski Osmanlı Devleti"ne yakın olduğu söylenebilir. Yani bir eliyle adalet öteki eliyle bolluk dağıtan koruyucu devlet düşüncesi burada ağır basmaktadır¹³¹. Tek parti döneminde devletçe desteklenen ulusal burjuvazi yaratma çabaları bireysel özgürlük taleplerinin güçlenmesine hizmet etmiştir. Demokrat parti hem II. Dünya Savaşı sonrası doğan dünya dengeleri hem de toplumun özgürlük talepleri için bir ümit olarak 1950'de iktidara gelmiştir. Demokrat parti siyasi özgürlükler vaadinde bulunmakla beraber siyasi muhalefeti ortadan kaldırmaya çalışmıştır. DP sivil örgütlenmelerden siyasi iktidarını güçlendirme yönünde yararlanmayı amaçlamıştır¹³². Çok Partili Dönem ile birlikte sivil toplum açısından da yeni bir dönem başlamıştır. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte Tek Parti Döneminde yasak getirilen sivil toplum unsurları tekrar ortaya çıkmaya başlamıştır.

¹³⁰ Fesih Bayraktar, **Tarihsel Kuramsal ve Bağlamsal Yönleriyle Sivil Toplum ve Karşılaştırmalı Yöntemle Türkiye Özelinde Sorunları**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002, s. 16.

¹³¹ Mardin , **Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez Çevre İlişkileri**, Çev. Seniz Gönen, Dün ve Bugün Felsefe-1. Kitap, BFS Yayınları Kent Basımevi, İstanbul, 1985, s. 53.

¹³² Doğan, **Türkiye'de Çok Partili Dönemde Sivil Toplumun Gelişimi (1945-2000)**, KHUKA, Eylül 2007, s.83.

17 Ekim 1946 yılında Mareşal Fevzi Çakmak başkanlığında İnsan Hakları Derneği kurulmuştur. Rusya'nın Türkiye'den toprak taleplerinin olduğu dönemde kurulan bu dernek, aşırı solun uyanışı olarak algılanmış, komünistlikle eşdeğer tutulmuştur. Buna karşılık olarak da Cumhuriyet Halk Partililer, Birleşmiş Milletler İnsan Haklarını ve Özgürlüklerini Koruma Grubu kurma yoluna gitmişlerdir. İnsan Hakları Derneği'nin kurulmasının hemen ardından Sıkıyönetim Komutanlığı seri kararlar almış, bu kararlarla birlikte sol görüşlü parti, gazete, dergi ve basımevleri kapatılmıştır. Sıkıyönetim Komutanlığı'nın aldığı kararlar, işçi sendikaları veya işçi hareketlerinin, komünizm ile özdeşleştiğini göstermektedir. Devletin sivil topluma çizdiği alanı göstermesi açısından da bu durum önemli bir göstergedir. Tek Parti Döneminde sivil toplum alanının göstergesi laiklik iken, Çok Partili Dönemde anti-komünizmdir¹³³.

Çok Partili hayata geçiş toplumsal yapının değişmesinde ve sivil toplumun gelişmesinde etkili olmuştur. Ancak, Demokrat Parti Döneminin en önemli sorunu hoşgörü eksikliği olmuştur. Demokrasi, çoğulcu bir yöntem olarak değil, parlamento çoğunluğuna sahip olanın istediğini yapabileceği şeklinde algılanmıştır. Dolayısıyla da çok partili hayata geçişte amaçlanan, demokratik ortamın yaratılması gerçekleştirilememiştir. 1924 Anayasası'nı merkezîyetçiliğe neden oluyor diye eleştiren Demokrat Parti, iktidara gelince, 1924 Anayasası'nın merkezi otoriteyi güçlendirmeye yönelik maddeleri kendi çıkarlarına göre kullanmışlardır. Demokrat Parti'nin "Millî iradeyi" yalnızca iktidardan ibaret gören çoğunlukçu otoriter demokrasi anlayışı, muhalefeti meşruluk zemininin dışına çıkarmaya zorlamıştır, izlenen baskıcı ve anti demokratik hareketler aydınların da demokrat Parti'den desteklerini çekmelerine neden olmuştur. Bu durum karşısında Demokrat Parti, toplum desteğini köylüden sağlamaya yönelmiş ve bu amaçla da enflasyonist ekonomi politikalarına yönelmiştir¹³⁴.

Türkiye'deki dernek sayılarına ilişkin Toksöz 'ün verileri dikkate alındığında, tek partili dönemden çok partili döneme geçişle birlikte dernek sayılarının belirgin

¹³³ M. Nazan Arslanel, **Türkiye'de Demokrasi Sürecinde Sivil Toplumun Gelişimi**, Konya, 2001, s. 121.

¹³⁴ Arslanel, a.g.e., s. 123-124.

bir biçimde arttığı görülür. 1946 ile 1950 arasındaki büyük fark önemli bir noktaya işaret etmektedir. Benzer farklılaşma 1956–1960 arasında gözlenir. İlk kırılma çok partili yaşama geçişin beraberinde getirdiği özgürlük havasına, 1956–1960 arasında gözlenen yükselme ise, kapitalist sürecin hızlanması, köyden kente göç, toplumda sınıfsal yapının belirlenmeye başlaması gibi modern toplumu oluşturan özelliklerin biçimlenmesi yanında, 1950 seçimleriyle birlikte demokratik temsil esasına geçilmesine bağlanabilir¹³⁵. Sendikalarda da derneklerdekine benzer bir gelişme gözlenmektedir. Çok partili yasama geçişle birlikte sendika üyesi işçi sayısında belirgin bir artış yaşanmış, bu tarihten sonra sayı giderek yükselmiştir.

Baskılara muhalefet ederek kendini iktidara taşıyan DP'nin, 1950–1960 yılları arasındaki iktidarının ilk yarısında bir özgürlük ve serbestlik havası esmişse de (bunda alman dış yardımlarının büyük payı vardır), ekonomik durumun kötüye gitmesiyle birlikte devletin değişmez kimliğine bürünmesi uzun sürmemiştir. DP, muhalefeti devlet idaresini engelleyen bir düşman olarak nitelendirerek, yasal ve idari önlemlerle, parlamento içinden ve dışından yükselen muhalefet odaklarını (siyasal partiler, üniversite, basın, sendikalar vb) susturma yoluna gitmiştir. Özellikle 6-7 Eylül (1955) olaylarından sonra, ordudan yardım istenerek sıkıyönetimin ilan edilmesinden sonra, basına yeni suçlar ve sınırlamalar getirilmiş¹³⁶, üniversitelerin özerklikleri ortadan kaldırılmış, üniversite öğretim üyelerinin siyasi kuruluşlarda görev almaları, siyasi yayın ve beyanda bulunmaları yasaklanmış, adli ve akademik güvenceler ortadan kaldırılarak, yargıç güvenceleri ve bağımsızlığı yıpratılmış, muhalefet partilerinin radyoda konuşma hakkı sınırlandırılmış, her türlü muhalefeti izlemek ve cezalandırmak üzere ünlü Tahkikat Komisyonları kurulmuştur. İşçilere grev hakkı verilmediği gibi, bazı sendika birlikleri, gazete ve partiler kapatılmış, muhalif partilere oy veren beldeler cezalandırılmış, ilk etapta sınırlandırılan parti faaliyetleri sonradan tümüyle yasaklanmıştır¹³⁷.

¹³⁵ Fikret Toksöz, **Dernekler, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 337.

¹³⁶ Alpay Kabacalı, **Baslangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1990, S. 169.

¹³⁷ Nükhet Turgut, **Siyasal Muhalefet**, Birey-Toplum Yayınları, Ankara, 1984, s. 274–275.

Bu dönemde devlet-toplum ilişkisi açısından gayet açıklıkla gözleyebildiğimiz olgu ve günümüze yansıyan boyut; muhalefete karşı hoşgörü eksikliğidir. DP'nin uygulamış olduğu politikaların, karşısındaki muhalif kanat olan ve siyasal süreci denetleyen geleneksel asker-sivil bürokrat ve aydın kadroyu rahatsız etmesi sonucu 27 Mayıs 1960 darbesi yapılmış ve ordu ülke yönetimine el koymuştur. 27 Mayıs darbesinden sonra Türkiye'de devlet-sivil toplum ilişkisinin doğrudan belirleyenleri içine asker kadrolar daha yoğun biçimde dahil olmuş, siyasal süreç üzerindeki etkinliklerini ve varlıklarını sık sık belli etmişlerdir.

27 Mayıs bir anlamda Türkiye için tarihin yeniden tekerrüründen başka bir şey değildir. Siyasal sistemin yaşadığı bunalımlar ve özgürlükçü bir demokrasinin yerleştirilememesinden kaynaklanan sorunlar sonunda yine bir anayasa sorunu haline getirilmiş, sorunların kurumsal ve yasal düzenlemelerle çözülemeyeceği inancı bir kez daha galip gelmiştir. Toplumun hızla değişmesi ve 1930'ların hakim ekonomik yapısının kırılarak, kalkınmacılık ve piyasa yönündeki eğilimlerin hız kazanması karşısında, devletin refleksi değişime karşı direnme, kamu alanını yeniden tanımlama olmuş ve 1960 darbesi yapılmıştır.

27 Mayıs 1960'dan ilk genel seçimlerin yapıldığı 15 Ekim 1961'e kadar geçen sürede bir ara rejim dönemi yaşanmıştır. Bu sürede Milli Birlik Komitesi yönetimi ele almış, Yüksek Adalet Divanı kurularak, Yassıda Mahkemelerinde seçilmiş siyasiler yargılanmış, biri başbakan ikisi bakan olmak üzere üçü idam edilmiş, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi profesörlerinden oluşan Anayasa Komisyonu yeni bir anayasa projesi üzerinde çalışmalara başlamıştır¹³⁸.

Ordunun siyasal alandaki etkinliği, özellikle hükümet ile ordu arasında görüş ayrılıkları çıkması durumunda kendini daha da fazla hissettirmiştir. Nitekim, hükümete iç ve dış güvenlik hakkında tavsiyelerde bulunmak üzere kurulan MGK giderek devlet siyaseti üzerindeki nüfuzunu genişletmiş ve kimi zaman gerçek iktidar merkezi ve karar oluşturma merkezi olarak kabinenin yerini alarak devletin güçlü bir

¹³⁸ Tosun , Demokratikleşme Perspektifinden...a.g.e., s. 276.

bekçisi haline gelmiştir. Bu, ordunun resmen devlet-toplum ilişkisinin temel belirleyenlerinden birine dönüşmesinin göstergesi olarak yorumlanabilir¹³⁹.

1970'lerdeki dünya ekonomik krizinin etkisi ve ithal ikameci sanayileşme politikalarının sürdürülebilir ekonomik gelişmeyi sağlayamaması nedeniyle girilen ekonomik kriz, dünya konjonktüründeki çift kutuplu yapının siyasal alana yansımalarıyla artan sol-sağ kutuplaşması ve tırmanan siyasal şiddet, 12 Mart muhtırasına giden yolu açmıştır¹⁴⁰. Nitekim, 12 Mart 1971 Muhtırasının beraberinde getirdiği süreç, TBMM dışındaki tüm siyasi faaliyetlere son vermiş, öncelikle siyasi gençlik örgütleri kapatılmış, meslek guruplarının ve sendikaların siyasi toplantıları ve seminerleri yanında grev ve lokavt yasaklanmış, sonrasında da haddinden fazla özgürlük getiren 1961 Anayasasında yapılan değişikliklerle, sendikaların, basın kuruluşlarının özgürlükleri sınırlandırılmış, TRT'nin ve üniversitelerin özerkliği kaldırılmış, memurların sendika hakları ellerinden alınmıştır. Yapılan bu düzenlemeler, sivil toplumu zayıflatıcı, toplumu demokrasinin sivil özünden uzaklaştırıcı niteliktedir. Devletin askeri kanadı tarafından 1971–1973 yılları arasında yapılan yasal düzenlemelerle geri yönelik olarak sınırlanan özgürlükler, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle daha da daraltılarak özgürlükler anlamında güçlü devlet anlayışına yönelik bir dönüş yaşanmıştır. 12 Eylülün ardından da tüm siyasal, toplumsal ve ekonomik yapının yeniden düzenlenmesi yoluna gidilmiştir.

Sivil toplumun unsurlarının bu dönemde devletle olan ilişkilerini genel olarak değerlendirdiğimizde, 1961 sonrasının “düzen anlayışı”, Türkiye’de sorunların ancak bir yeniden bürokratikleşmeyle çözülebileceğine dayanıyordu. Bu yaklaşımın doğal sonucu, devletin daha da bürokratikleşmesi ve merkezileşmesi olmuştur. Bu dönemdeki sivil toplum kuruluşları 1960’lardan sonraki yasal düzenlemelerle özgürleştirilmiş fakat sonra, muhtıraları takip eden yasal düzenlemeler sonucu bu özgürlükler kısıtlanarak bu yapılar siyasiler tarafından kullanılmış ve daha çok devletin bir kurumu gibi bir çalışmaya başlamışlardır.

¹³⁹ Tosun , Demokratikleşme Perspektifinden ...a.g.e., s. 279.

¹⁴⁰ Tosun , Demokratikleşme Perspektifinden ...a.g.e., s. 282.

Siyasi partiler ve seçim kanunları basta olmak üzere, 1961 Anayasası'nın siyasal alandaki düzenlemeleri Batı tipi çoğulcu bir rekabet ortamının yerleştirilmesi yönünde iken, ekonomi alanındaki düzenlemeler ve planlı gelişme düşüncesinin benimsenmesi, aslında devlet-sivil toplum ilişkilerinde devlete ağırlık verir niteliktedir. Özellikle ekonomi alanında devletin belirleyici rolü, siyasal alanda benimsenen liberalizmin ekonomik alana yansımaya engel olmuştur. Bu bağlamda, az gelişmiş kapitalist toplum örüntülerine denk düşen bir tarzda devletin ekonomi içindeki ağırlıklı rolü, diğer yapısal ve kültürel özelliklerle birlikte düşünüldüğünde, demokratikleşme sürecinin sağlıklı islemesinin önündeki en büyük engellerden biri olarak değerlendirilebilir¹⁴¹.

Türkiye'de bu döneme bakıldığında, toplumsal hareketliliğin denetlenemediği ve modernleş(tir)me projesinin tehlikeye girdiğinin hissedildiği, ya da ekonominin kendi iç dinamikleriyle gelişme zemini bulamadığı kriz zamanlarında, devlet-toplum ilişkilerinin yeniden belirlendiği askeri darbeler devreye girmiş ve kamu alanı yasalarla yeniden düzenlenmiştir. Devlet ile sivil toplum arasındaki gel-gitler 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül darbeleriyle de durmamış, her darbe döneminde kamusal alanı ilgilendiren siyasal partiler, basın (radyo-televizyon), dernekler ve sendikalar hakkında yeni hukuki düzenlemelerle toplum yukarıdan aşağıya doğru düzenlenmeye çalışılmıştır.

1.1.2.3. 1980 Sonrası Sivil Toplum

Türkiye'de 1980'den önce de sivil toplum mevcut olmakla birlikte devlet içinde bulanması gerektiği konuma ulaşamamış ve yapılan askeri müdahalelerle sivil toplumun gelişimi sık sık kesintiye uğramıştır. Bundan dolayı Türkiye'de sivil toplum bilincinin yeni olduğu söylenebilir. Özellikle 1980 sonrası dönemde gelişen sivil toplum kuruluşları; vakıf, dernek tüzel kişilikleri altında yasal konumda faaliyette bulunma imkanına kavuşmuştur. Bu dönemde benimsenen liberalist politikalarla, Türkiye'de piyasa ekonomisinin ön plana çıkarılması sonucu, daha

¹⁴¹ Ü. Cizre Sakallıoğlu, **Yeni Korporatizm Batı Avrupa ve Türkiye Deneyimleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1987, s. 245–246.

özgür bir ortam oluşturularak özel kesim üzerindeki bürokratik kontrol ve işlemler azaltılmış, bütün bunlar da sivil toplumun canlanmasına yol açmıştır. Ayrıca, küreselleşmenin etkisiyle ve uluslar arası gelişmelere paralel olarak sivil toplum tartışılmaya başlanmıştır. 1980'ler sonrası, sivil toplum kavramının Türkiye gündemindeki yerini aldığı, daha özgür bir sivil toplum anlayışının olduğu bir dönemdir. Daha önceleri de sivil toplumdaki bahsolunmuştur. Fakat bu tarihten sonra sivil toplum olgusu seçkin, itibarlı ve dokunulmaz kimliğine bürünmüştür.

Türkiye’de 1980’li yılların başı sivil toplum örgütlenmesi ve sivil toplumun oluşumu açısından yeni bir başlangıç olarak kabul edilmelidir. Zira dünyadaki gelişmelere paralel olarak 12 Eylül 1980 askeri darbe döneminin arkasından “birey devlet için midir yoksa devlet birey için midir” tartışması bütün toplum kesimlerini tartışmanın içine çekmiş ve sivil toplum alanı genişlemeye başlamıştır¹⁴². 12 Eylül sonrası siyasi partilerin yasaklanması ve siyasalere uygulanan yasaklar nedeni ile siyasi hayata Sivil Toplum Kuruluşlarının girmesine neden olmuştur. Açıkta siyasi faaliyet sürdüremeyen siyasi örgütler Sivil Toplum Kuruluşları (sendika, odalar vb.) aracılığı ile seslerini duyurmaya, mevcut boşluğu doldurmaya çalıştılar. Özal ile başlayan nispi liberal anlayışın sonucu olarak siyasi hayatın renklenmesi ile muhalif oluşumlar da gün yüzüne çıkmaya ve eylemlilikler ortaya koymaya başlamıştır¹⁴³. Türkiye’de 1980 sonrasında siyasal sistemin tıkanmasına bağlı olarak hızla kurumasallaşan Sivil Toplum Kuruluşları, katılımcı demokrasinin önemli bir unsuru olarak, toplumda önemli işlevleri yerine getirmeye adaydılar¹⁴⁴.

¹⁴² Ali Rıza Abay, **17 Ağustos 1999 Doğu Marmara Depreminden Sonra Adapazarı’nın Yeniden Yapılanmasında Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü**, Birinci Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Kitabı, Çanakkale 2004, s.263.

¹⁴³ Güney Uzun , **Sivil Toplum Kavramı ve Kurumu, Siyasi Muhalefeti Temsil Eder mi?**, <http://www.geocities.com/kureseldirenis/ozel/ms48.htm?20078>, 25.01.2008

¹⁴⁴ Mehmet Aslan ,Gazanfer Kaya , **1980 Sonrası Türkiye’de Siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları**, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/867.pdf>, 08.02.2008

1.1.2.3.1. Devlet Merkezli Modernlikten Toplumsal Modernleşmeye: 1980 Sonrası Dönemde Sivil Toplum

Siyasal alanda yaşanan ideolojik kamplaşmalar, ekonomik darboğazlar ve bunların yansıması olarak toplumsal bunalımlar, 12 Eylül 1980 Müdahalesinin yapılmasına ve demokrasinin, 27 Mayıs 1960 Müdahalesi ve 12 Mart 1971 Muhtırasının ardından bir kez daha kesintiye uğramasına neden olmuştur. Aynı Bu ideolojik kamplaşmalar hala çoğulcu, özgürlükçü demokrasi anlayışının toplum tarafından yeterince özümsemediğinin bir kanıtı olmuştur. 12 Eylül Müdahalesinden sonra 1983 yılına kadar bir ara rejim dönemi yaşanmış, 1982'de yeni bir anayasa halk oylaması ile kabul görmüştür. Sivil toplum, 1980 sonrasında demokratikleşme tartışmaları içinde yerini almaya başlamış, yeniden siyaset biliminin popüler kavramlarından biri haline gelmiştir¹⁴⁵.

1960 ve 1971 ile karşılaştırıldığında, 12 Eylül siyasi yasama etkileri ve sonuçları bakımından farklı bir yere sahiptir. Müdahaleyi gerçekleştirenler, siyasi alanda da yeniden yapılanma projesi hedeflemişlerdir. Bu projenin hedefi, toplumun kaldıramayacağı kadar geniş özgürlükler içeren 1961 Anayasası ve devlet otoritesini zaafa uğratan siyasi kadrolar olmuştur. Ordunun iktidarı ele alması ile birlikte, vesayetçi bürokratik değerler yeniden güç kazanmaya başlamıştır.

Siyasal partilere ilişkin düzenlemelere göz atıldığında, kolektif olarak kullanılabilir haklardan olan partileşme özgürlüğünü kitlelerden alarak, vesayetli seçkinlere emanet eden bir anlayışın hakim olduğu görülür. Siyasal Partiler Kanunu'nda partilere tanınan işlev; milli iradenin oluşumunu sağlamak ve çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma amacını gütmekten ibarettir¹⁴⁶. Bu dönemde siyasi partilere bile siyaset, üstü kapalı bir şekilde yasaklanmış, siyasette partilere araçsal bir işlev biçilerek, demokrasi biçimsel bir formaliteye indirgenmiştir. Demokratik sürecin işleyişinde, toplumsal taleplerin siyasi alana taşınmasında köprü işlevi görmesi gereken partilerin seçmenleriyle ve diğer sivil toplum örgütleriyle bağlarının

¹⁴⁵ Arslanel , a.g.e., s. 130.

¹⁴⁶ Bülent Tanör , **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu 1-Kitap**, BDS Yay, İstanbul, 1991, s. 188.

koparılması, onları kamusal alandaki tartışmaların taşıyıcısı olmaktan çok, siyasal alanın, özellikle de devletin birer ajanı haline getirmiştir.

1982 Anayasası ile yasamanın bir karar mercii olmaktan çok bir onay mercii şeklini alması, yargı bağımsızlığının kısıtlanması, yürütmenin güçlendirilerek Cumhurbaşkanına, parlamenter sistemlerde rastlanmayan yetki ve hareket alanı sağlanması, özerk kurumların yürütmeye bağlandığı yeni bir yapılanma öngörülmüştür. Yürütmenin üstünlüğüne dayanan bu parlamenter model, kapatılan siyasi partiler ve dernekler kullanılarak zayıflatılan sivil toplum aracılığıyla Türkiye kişiselleşmiş ve keyfiliğin ağır bastığı bir siyasal yönetime doğru gitmiştir. İktisadın kişiselleşmesi, partiler yerine liderlerinin cazip hale gelmesi ile daha belirgin hale gelmiştir. Kenan Evren devri, Turgut Özal iktidarı, Süleyman Demirel dönemi, Tansu Çiller yönetimi vb. şekilde adlandırılan siyasal dönemler, siyasal hayatın tanımlanması ve anlamlandırılmasında ANAP, DYP, CHP, RP gibi parti isimleriyle adlandırılan iktidar dönemlerinin yerini almıştır¹⁴⁷.

Faaliyetleri durdurulan siyasi partiler 16 Ekim 1981'de tamamen kapatılarak, partilerin ve yan organlarının her türlü taşınır, taşınmaz malları Hazineye devredilmiştir. 3 Mart 1983'de Danışma Meclisi tarafından kabul edilen yeni siyasi partiler kanunuyla, 12 Eylül öncesinin partilerine benzer, onlarla ilişkili parti kurulamayacağı, eski siyasetçilere getirilen 10 yıl siyaset yapma yasağının anayasa hükmü olması kabul edilmiştir. Yeni yasa, siyasi partilere üye olmaya ilişkin yasakların kapsamını genişletmiş, kadın ve gençlik kollarını kaldırmış, Mecliste grup kurmak için gerekli milletvekili sayısını 10'dan 20'ye çıkararak zorlaştırmıştır. Bu bağlamda, yeni siyasi merkez projesinde siyasi partiler düzeni, ideal biçimiyle kapalı devre bir sistem olarak tasarlanmıştır. Bu düzenleme, devletçi zihniyetin bir merkez ideoloji oluşturduğu ve tüm partilerin bunun etrafında kendilerine yer bulma yarısı içine girdikleri bir düzenlemedir. Anlaşılacağı üzere 12 Eylül siyasi ekibinin

¹⁴⁷ Ersin Kalaycıoğlu, **Sivil Toplum ve Neopatrimonyal Siyaset Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam**, Der: E.F. Keyman, A.Y.Sarıbay, Vadi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 120.

yeni bir siyasal merkez projesi vardı ve bu projede öncelik devlete verilecek şekilde, devlet-toplum ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi düşünülüyordu¹⁴⁸.

Müdahale döneminde, askeri elitlerin sivil toplum örgütlerine karşı çifte standartlı bir yaklaşım içinde olmaları dikkat çekmektedir. Anarşi ve terörün, sol-sağ kavgasının kaynağı olarak nitelendirilen özellikle sol eğilimli dernek ve sendikalar (TÖB-DER, Barış Derneği, DİSK, Türkiye Yazarlar Sendikası) kapatılırken, devlete yakın olduğu bilinen işadamları ve işveren örgütleri (TOBB, TİSK) varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu dönemde üniversitelerde de aynı çifte standartlı uygulamalar göze çarpmaktadır. Bu örnekler, 12 Eylül'ün devlet-toplum ilişkisinde devletin, toplumsal kesimler arasındaki tarafsız konumunu yitirerek, askeri elitin sahip olduğu yukarıdan vesayetçi değerlerin yeniden harekete geçirildiğini göstermektedir. Bu projeden ordunun, sivil bürokratik kurumlara ve sivil toplum örgütlerine güvenmediği, bu kurumları, siyasal partilerce büyük ölçüde parçalanmış ve içlerine nüfuz edilmiş, çeşitli radikal siyasal düşüncelerin etkisine açık kurumlar olarak gördüğü anlaşılmaktadır¹⁴⁹.

12 Eylül 1980'den, 1982 Anayasası'nın halkoyuna sunulduğu 7 Kasım 1982'ye kadar geçen süre içinde, 27 Ekim 1980'de açıklanan geçici anayasa uygulanmıştır. 1961 Anayasası'nın meclis ve hükümete verdiği tüm yetkilerin Milli Güvenlik Konseyi'nde toplandığını belirten bu anayasaya göre, MGK'nın kararlarına karşı yargı yoluna başvurulamayacak, çıkardığı yasaların Anayasaya aykırılığı ileri sürülemeyecek, kamu personeli hakkındaki eylem ve işlemlerde dahi yürütmenin durdurulması istenemeyecektir¹⁵⁰.

MGK'nın yeni anayasayı hazırlamakla görevlendirdiği Danışma Meclisi, Konsey'in belirlediği üyelerden oluşmuştur. Danışma Meclisi içinden seçilen 15 kişilik Anayasa Komisyonu, son sözü söyleme hakkı Konsey'de olmakla birlikte, bir

¹⁴⁸ Etyen Mahçupyan, **Türkiye'de Merkezîyetçi Zihniyet**, Devlet ve Din, Yol Yayınları, İstanbul, 1998, s.214.

¹⁴⁹ Ergun Özbudun, **Türkiye'de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür, Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür**, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, 1995, s. 29.

¹⁵⁰ Tosun, Demokratikleşme Perspektifinden...a.g.e., s. 304.

anayasa taslağı hazırlamıştır. Komisyonun her türlü siyasal etki ve yönlendirmeden korunması için siyasal faaliyet ve görüş açıklama yasakları getirilmiş, tüm eski siyasal partiler kapatılmış, sendikalar ve derneklerin faaliyetleri yasaklanmıştır¹⁵¹.

1982 Anayasası temel olarak özgürlük ve demokrasiden çok, devlet ve otoriteye dayalı bir anayasadır. Özgürlüklerin anarşinin ortaya çıkmasına sebep olduğu, yürütmenin zayıf kaldığı görüşüyle hazırlanan 1982 Anayasası, özgürlükleri güvence altına alan bir anayasadan çok, devletin yalnızca ekonomik alan hariç, her alanda söz hakkı ve müdahale hakkını meşru sayan “yetkiler kılavuzu” olarak tasarlanmıştır. 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'na bir tepkidir. Bunun nedeni 1961 Anayasası'nın özgürlükçü anlayışının, toplumsal kargaşaya yol açtığı inancıdır. 1982 Anayasası'na hakim olan düşünce de bu özgürlükçü kargaşa ortamının neden olduğu, güdümlü demokrasi anlayışıdır¹⁵². Böyle bir anlayış sonucunda özgürlüklerin kısıtlandığı bir Anayasa ortaya çıkmış, siyasal partilerin tamamının kapatılması, toplumsal örgütlenme konusunda ağır bir darbe etkisi yapmıştır.

1982 Anayasası'nın hak ve özgürlüklere yaklaşımı, özgürlük ve çoğulcu bir toplumun isteklerini karşılamaktan çok uzaktır. Özgürlüklere getirilen sınırlamalar, özgürlüklerin kamu otoritesi karşısındaki durumunu zayıflatmakta, Tanör'ün deyişiyle “özgürlüğün kural, sınırlamanın istisna” olmasını öngören kamu hukuku kuralının yerini “sınırlılık kural, özgürlük istisna” anlayışı almıştır¹⁵³.

1961 Anayasası'nda yarı-resmi organlar olarak düzenlenen Mimar ve Mühendis Odaları, Tabip Odaları, Barolar, Ticaret ve Sanayi Odaları gibi kitle meslek kuruluşları, 1982 Anayasası'nda kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları şeklinde ifade edilerek, kuruluş amaçları dışında faaliyet gösteremeyecekleri, siyasal partiler, sendikalar veya derneklerle ortak hareket edemeyecekleri, siyasetle uğraşamayacakları hükme bağlanmıştır. Bu anlamda söz

¹⁵¹ M. Semih Gemalmaz, **Anayasada Olganüstü Rejim Demokratikleşmede Sivil Toplum**, Kavram Yayınları, İstanbul, 1995, s. 42.

¹⁵² Tanör , İki Anayasa...a.g.e., s. 131.

¹⁵³ Tanör , İki Anayasa...a.g.e., s. 135.

konusu kuruluşlar devletin idari ve mali denetimi altına alınarak, tamamen birer devlet kurumu gibi düzenlenmişlerdir¹⁵⁴.

Dernek kurma özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına yönelik geniş sınırlamalar getiren Anayasa'nın bu yaklaşımı, büyük ölçüde 12 Eylül öncesi kargaşa ortamından bu özgürlüklerin sorumlu tutmasından kaynaklanmıştır. Uygulamaya baktığımızda, 1983'de çıkarılan Dernekler Kanununa göre, bazı meslek gruplarının (Yüksek Mahkeme üyeleri, hakim ve savcılar, Sayıştay üyeleri, mülki amirler, TSK ile genel ve özel kolluk hizmeti mensupları, resmi ve özel ilk ve ortaöğretim öğretmen ve yöneticileri ve öğrencileri, özel yasalarında gösterilen diğer kamu görevlileri vb) dernek kurma hakkından yoksun oldukları görülür¹⁵⁵.

Basın özgürlüğüne ilişkin düzenlemelere bakıldığında, önce hakların verilip, daha sonra bunların kademe kademe sınırlandırıldığı görülür. Demokratik bir sistemde de bulunabilecek yasaklar bir yana bırakıldığında, devlet-sivil toplum ilişkisi açısından en fazla tartışma yaratan sınırlamalar, basın-yayınlarda, yayın daha piyasaya sunulmadan yargıç kararıyla, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yasanın yetkili kıldığı merci eliyle toplatılabilmesine yönelik sınırlamalardır¹⁵⁶.

Sivil otorite-askeri otorite ilişkileri konusunda 1982 Anayasası'nın nasıl bir çerçeve çizdiğine bakıldığında, bu Anayasa da 1961'de olduğu gibi, askeri otorite lehine düzenlemeler içermektedir. Örneğin, Bakanlar Kurulunun önerisi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanan Genel Kurmay Başkanı görev ve yetkileri açısından başbakana bağlı değil, sorumlu tutulmuştur. Milli Güvenlik Kurulu'nun konumuna baktığımızda tavsiye eden niteliğindeki konumundan ziyade, sivil otoriteye bağlı bir organ değil aksine askerlerin sivil otoriteyi kontrol edebilmeleri için donatılmış bir aygıt olup, asker ve sivil seçkinlerin en yüksek planlama ve denetim organı durumunu almıştır¹⁵⁷.

¹⁵⁴ Taha Parla , **Türkiye'de Anayasalar**, Cep Üniversitesi Dizisi, İletişim Yay., İstanbul, 1991, s. 94.

¹⁵⁵ Tanör , Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu...a.g.e., s. 146.

¹⁵⁶ Tosun , Demokratikleşme Perspektifinden ...a.g.e., s. 308.

¹⁵⁷ Hikmet Özdemir , **Rejim ve Asker**, Afa Yayınları, İstanbul, 1989, s.241.

Türkiye'de toplumsal sınıflar ve özellikle güçlenen burjuvazi demokratik gelişmelerde öncülük yapamamışlardır. Bu sınıfın desteklediği siyasal iktidarın, ekonomik krizi çözmekte yetersiz kalması, toplumsal uzlaşmayı sağlamakta ve kutuplaşmayı önlemekte başarısız olması sebebiyle kararların uygulanması askeri yönetim tarafından gerçekleştirilmiştir. Geçmişte, yüksek rütbeli askerler ile üst düzey bürokratların maaşlarının sürekli artışı, Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun kurulması, büyük firmalarda üst düzey yöneticilik yapan sivil-asker bürokratların olması, sermaye ile bürokrasi arasındaki yakınlaşmanın göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Bu durum aynı zamanda burjuvazinin elite verdiği desteğin altında yatan büyük burjuva-büyük bürokrat işbirliğinin de göstergesidir. Günümüzde ise holdinglerin yönetim kurulu üyeliklerinin emekli ordu mensuplarına verilmesi veya eski kamu bankaları genel müdürlerinin holdinglere müdür olarak atanmaları şeklinde devam eden sermaye kesimi ile asker-sivil üst düzey bürokrat yoğunlaşması mevcudiyeti bu durumun değişmeden devam ettiğini göstermektedir¹⁵⁸.

Sanayileşmenin bir sonucu olarak kırsal alandan kentlere göç ile birlikte, toplumsal hayatta yeni bir takım olgular da ortaya çıkmaya başlamıştır. Kırsal alandaki geniş aile yapısı kente göç ile birlikte yerini çekirdek aileye bırakmıştır. Kırsal alanda geniş ailenin sağladığı bireysel ve toplumsal maddi-manevi faydalar, kent yaşamında yerini bir boşluğa bırakmıştır. Ortaya çıkan bu boşluk, toplumsal dayanışma ve yardımlaşmayı amaç edinmiş olan gönüllü kuruluşlar ile doldurulmaya çalışılmıştır. Kentleşme, dernek ve benzeri örgütlerin gelişmesine uygun bir ortam oluşturmuştur. 1980 sonrası, ekonomik faaliyetlerdeki artış nedeniyle hayır amaçlı ve topluma hizmet amacı taşıyan faaliyetlerde kullanılacak fonlarda da artış meydana gelmiş, böylece özerk derneklerin kurulmasını kolaylaştıran şartlar da ortaya çıkmıştır¹⁵⁹.

1980 sonrası ekonomik gelişmeleri, sivil toplumun gelişmesi üzerinde üç hususta etkili olmuştur. Bunlardan birincisi, ekonomik olarak büyüyen şirketler,

¹⁵⁸ Arslanel , a.g.e., s. 134-135.

¹⁵⁹ İter Turan , **1972-1996 Döneminde İstanbul'da Derneksel Hayat...**a.g.e., s. 205.

halkla ilksilere önem vermeleri sonucunda, değer verdikleri konularda faaliyet gösteren dernekleri destekleyerek, bu derneklerin hem faaliyetlerine katılarak hem de yan kuruluşlar oluşturarak katkıda bulunmuşlardır, ikinci olarak, iyi yetişmiş, genç, verimli ve yetenekli, yüksek ücret alan profesyonel bir yönetici sınıfının oluşması, derneklerde ihtiyaç duyulan liderlere ve insan gücüne ulaşılmasını sağlamıştır. Üçüncüsü ise kişi başına düşen milli gelirdeki artış, kişilerin az da olsa gelirlerinin bir kısmını örgütlenme faaliyetlerine ayırma imkanına sahip olmalarını sağlamıştır¹⁶⁰.

1.1.2.3.2. Politik Kültür: 1983 Sonrası Dönemde Sivil Toplum

12 Eylül 1980 Müdahalesi, Türkiye'de politik kültürü de değişime uğratmıştır. Politik kültür, yalnızca siyasi partiler arasında ilişkilerde değil, toplum aktörlerinin kendi aralarındaki ilişkilerde ve yeni arayışlarında da görülmektedir. Siyasi partiler ve toplumsal hareketler arasındaki etkileşimler politik kültürü ortaya çıkarmaktadır. “Yumuşama” ve “icraat tartışmaları”, 1980 sonrası ortaya çıkan ve politik hayatı belirleyen iki kavram olarak karsımıza çıkmaktadır. Ciddi ideolojilerin, kavgaların yerini “hoşgörü, uzlaşma, yumuşama” kavramları alırken, sistem ve rejime karşı çıkışların yerini icraat üzerine tartışmalar ve eleştiriler almıştır¹⁶¹.

Olumsuz yasal koşullara rağmen, ülkemizde 1983 sonrası demokratikleşme yönündeki taleplerin sesini yükselttiğine, sivil toplum hareketlerinin canlandığına tanık olunmaktadır. Özellikle, 1980'li yıllarda siyasal, ekonomik ve toplumsal yaşama damgasını vuran ANAP'ın iktidarı dönemindeki ekonomik liberalizm tartışmalarına eşlik eden ana tema; her on yılda bir neredeyse rutin hale gelen askeri darbelere karşı demokrasinin nasıl korunacağı olmuştur demokratikleşme açısından bir dizi engelin varlığını 1980'ler boyunca sürdürmesine rağmen, 1980 sonrası devlet ile toplum arasındaki ilişkinin daha sağlıklı kurulmasına yönelik bir dizi politikanın olumlu sonuçları da göz ardı edilmemelidir. Bunlardan en önemlisi, 1980–1983 arasındaki yoğun depolitizasyon politikasını takip eden ANAP iktidarı döneminde

¹⁶⁰ Turan ,a.g.e., s. 203-204.

¹⁶¹ Nilüfer Göle , **1980 Sonrası Politik Kültür, Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Der: E. Kalaycıoğlu – A. Y. Sarıbay, Der Yayınları, İstanbul, s. 509.

izlenen devletin ekonomideki rolünü ve bürokrasiyi azaltmaya yönelik piyasa-yönelimli liberal ekonomi politikalarıdır¹⁶².

12 Eylül 1980 Müdahalesinden sonra Türk toplumu siyasetten arınma sürecine sokulmuş, siyasetten arınma sürecinde devlet, toplumu hemen her alanda totaliter bir şekilde kontrolü altına almıştır. Müdahalenin ardından 1983 yılında yapılan genel seçimlerle birlikte, siyasal akımlar arasında, devletin toplumsal düzen içindeki yerinin ne olması gerektiği konusunda tartışılmaya başlanmıştır. Tartışmaların odak noktası, devletin topluma müdahalesinin engellenmesi gerektiği hususunda olmuştur. Doğu toplumlarında devlet müdahalesinin esas nedeninin, bireyi devletin gücüne karşı koruyabilecek bir yapının yani sivil toplumun mevcut olmaması, tartışmaların ortak sonucu olarak görülmüştür¹⁶³.

1983 yapılan seçimlerle Turgut Özal'ın liderliğinde, bünyesinde sağdan birçok kesimi toplayan ve ekonomide liberalleşme sloganıyla ortaya çıkan ANAP, idareyi resmi düzeyde askerlerden devralmıştır. Bu dönemde siyasal hayattaki hareketliliğin yanı sıra sivil toplum hareketlerinde de bir canlanma ve artış olmuştur. Yine bu dönem demokratikleşme yönünde isteklerin de arttığı görülmektedir. 1980'li yıllarda iktidar partisi olarak gördüğümüz Anavatan Partisi, siyasi, toplumsal ve ekonomik hayatta önemli ve köklü değişimler gerçekleştirmiştir¹⁶⁴. 1983 yılına kadarki dönemden günümüze kadar gelişen süreçte ülkede sivil toplumu bire bir ilgilendiren bu köklü değişimleri şu şekilde saymak mümkündür:

1) Darbenin hemen öncesindeki 24 Ocak kararlarıyla başlayan, darbe döneminin toplumsal bastırılmışlığıyla iyi bir uygulama ortamı bulan ve hız kazanarak günümüze kadar gelen, devletçi politikalardan liberal ekonomik politikalara geçiş.

¹⁶² Tosun , Demokratikleşme Perspektifinden...a.g.e., s. 325-326.

¹⁶³ Ali Yaşar Sarıbay , **Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum, Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam**, Der: Keyman Fuat E., Sarıbay A. Yasar, Vadi Yayınları, Ankara 1998, s. 95 ve Aynı Makale, Liberal Düşünce, Sayı: 6, Bahar 1997, s. 32-43.

¹⁶⁴ Arslanel , a.g.e., s. 138.

2) sağdan ya da soldan birçok siyasetçi ve özellikle de aydınlar arasında, devlet merkezli politikalar yerine sivil toplumun merkezde olduğu, politik arayışlara yönelme hususunda genel bir iradi birlik.

3) Esasen 1950'li yıllarda başlayan ve özellikle 1980 sonrası hız kazanan kentlere doğru göç dalgasıyla birlikte, bu göç karşısında her açıdan (öncelikle de kültürel, sosyal ve alt-yapısal) teslim olan ve köyleşen kentlerin büyük oranda beraberinde getirdiği (etnik, dini ya da yöresel) cemaatsel oluşumların yaygınlık kazanması.

4) Örgütlülüğü başıbozukluk olarak değerlendiren 12 Eylül rejiminin depolitizasyonun yansıması olarak, her anlamda örgütlü yapıya mesafeli duran geniş halk kitlelerinin taleplerini, bu dönemde daha çok, iletişim olanaklarındaki gelişmeyle birlikte, kurumsallaşmamış “yurttaş inisiyatifleri” yoluyla dillendirmeye yönelmeleri²⁵³.

ANAP iktidarıyla başlayan ve günümüze kadar devam eden yeni döneme damgasını vuran bu temel politikalar, sağdan ya da soldan bütün iktidar ya da ortaklarının özelleştirmeye dönük çabaları ve devletin ekonomideki etkinliğini asgariye indirgemeyi hedefleyen liberal ekonomik politikaların geliştirilmesine yönelik politikalarlardır. 1980 sonrasında liberalizmin “yeniden keşfi” ile birlikte, neredeyse liberalizmle özdeşleştirilen sivil toplumun, siyasal ve toplumsal alanda olmasa da, piyasa ekseninde oluşturulmaya çalışıldığı dikkat çeker¹⁶⁵. Piyasa mekanizmasının öne çıkarılması sonucunda, özel sektör üzerinde bürokratik denetimin ve işlemlerin azaltılması, üçüncü sektör olarak adlandırılan sivil toplumun hareketlenmesini sağlamıştır. Merkez sağda, milliyetçi-muhafazakar-serbest piyasacı- sosyal adaletçilik senteziyle dört siyasi akımı bünyesinde toplayan ANAP, bireyleşme temeline yerleştirdiği uzlaşmacılık, ılımlılık ve resmiyet dışı söylemiyle sözde sivil toplumcu bir görünüm kazanmıştır¹⁶⁶.

¹⁶⁵ Çaha , Askın Devletten...a.g.e., s. 239-240.

¹⁶⁶ Ali Yaşar Sarıbay, **Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 152-153.

1980 sonrası Türkiye'sine damgasını vuran bir diğer değişim ise, Türk aydınlarının devlet ve sivil toplum karşısındaki tutumlarında görülen belirgin farklılık olarak açıklanmaktadır. Çaha'ya göre, Osmanlı-Türk modernleşmesi boyunca siyasi iktidarın bir sac ayağını teşkil eden ve siyasi iktidarın bir ortağı durumunda olan ve özellikle 1960–1980 arasında sağ ya da sol fark etmeden devletçi kimliklerini ön planda tutan, devleti ön planda tutan Türk aydını, 1980'li yıllarla birlikte geleneksel misyonundan uzaklaşarak, sivil toplumu temel alan bir yaklaşım içine girmiştir¹⁶⁷. Gerçekten de bu döneme sağ ya da soldan aydınlar arasında damgasını vuran kavram sivil toplum olmuştur. 12 Eylül rejiminden dili yanan birçok aydının, devletçi geleneği terk ederek sivil toplum arayışlarına girdiği, 12 Eylül rejiminin yerleştirmeye çalıştığı kutsal devlet metaforunu hedef aldığı, özellikle basın-yayın ve iletişim kanallarının da gelişimiyle kendini daha kolay duyurabildiği ve devlet politikaları üzerindeki muhalefeti yaygınlaştırdığı görülür¹⁶⁸. Kısacası, “*özellikle tek parti döneminde tamamen devletin yanında yer alan, devletin toplumu hiçbir hesaba katmadan, mutlak doğrular olarak kabul ettiği politikaları meşrulaştırıcı bir rol oynayan bir entelektüelden ve her politik uygulamayı ballandırarak topluma aktaran bir basından ve aydın tipinden*”¹⁶⁹ daha farklı bir aydın tipine geçişin sağlandığı da muhakkaktır.

1980 ve 90'lı yıllara damgasını vuran diğer bir husus da, bu dönemdeki yaygın göç dalgasının sebep olduğu ve kent çeperinde yer alan, ancak kentten soyutlanmış ve içe kapanmış yapılarıyla dikkat çeken cemaat örgütlenmeleri olmuştur. Buna, bu dönemdeki bazı politikacı ya da partilerin, siyasi bir rant elde etmek adına bu cemaatlerle ilişkiye geçmeleri ve onların desteklerini almak için siyasete eklemleyerek, bu yapıların siyasi düzeyde de meşrulaştırılmasına sebep olmaları da eklenince cemaatlerin üyeler açısından da çekiciliği artmış ve bu yapılanmalara büyük bir destek sağlanmıştır¹⁷⁰.

¹⁶⁷ Çaha , Askın Devletten ...a.g.e., s. 248-249.

¹⁶⁸ Çaha , Askın Devletten ...a.g.e., 250.

¹⁶⁹ Çaha , Askın Devletten ... a.g.e., 253.

¹⁷⁰ Bayraktar , a.g.e, s. 178-179.

1990'lı yıllar Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarını ile batıdaki sivil toplum kuruluşlarını, işlevleri bakımından birbirine oldukça yaklaştırmıştır. İnsan hakları, kadın ve çevre hareketleri konusunda faaliyet gösteren dernekler, toplumsal hareketliliği artırmışlardır¹⁷¹. Söz konusu dernekler, imza kampanyaları, yürüyüşler, bağış kampanyaları vb. toplumun geniş bir kesimine ulaşmayı başarmışlardır. Bu kuruluşlar kitle iletişim araçlarını kullanarak kamuoyunu yönlendirmekte, bunu yaparken toplum üyelerini resmi açıklamaların dışında da bilgilendirmektedirler.

Sivil toplumun ekonomik liberalizmle eş görülmesi, ANAP ve özellikle Turgut Özal'a “sivil toplumcu” sıfatının yakıştırılmasına sebep olmuştur. Bu dönemde, söz konusu politikaların; dış ticaretin gelişmesine, yatırımların ve istihdamın artmasına, hem sanayi, hem hizmet sektöründe özel ekonomik faaliyetlerin genişlemesi sonucu, devlet sektörünün ekonomideki öneminin azalmasına sebep olduğu bir gerçekse de, bu alanda gerçekleştirilen çarpık liberal politikaların, yükselttiği geliri aynı oranda dengeli dağıtamadığı, işsizliği ve enflasyonu olanca hızıyla yükselttiği, “köşe dönme”, “iş bilme” ve “iş bitirme” gibi temalarla sivil toplumun sosyo-kültürel zeminini çürüttüğü de bir başka gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁷². Özellikle de, ekonomik gelişmeyle güçlenen büyük kapital ve burjuvazi, devletten eski yıllara göre daha bağımsızlaşarak sistem üzerinde yeni taleplerde bulunmaya başlamıştır. Bunun da en çarpıcı sonucu, 1970'li yıllarda etkin olan sendikaların 1980'den sonra güçlerini kaybetmesi, TÜSİAD gibi iş adamı örgütlerinin ve odaların etkinliğinin ise artması olmuştur¹⁷³. Diğer bir önemli husus ise, 1980'li yılların ortalarından itibaren tekrar yaygınlık ve çeşit kazanan sivil toplum örgütlerinin, 12 Eylül rejiminin etkisinin bir devamı olarak, kendilerini siyaset üstü tutma çabası ve suya sabuna dokunmayan bir strateji izlemeleridir. Kısaca, sivil toplum örgütlerinin sayı ve çeşidindeki artışı, katılımcılığı beraberinde getirdiği tam anlamıyla söylenemez. Bu yönlerine rağmen Turan'a göre, bu gelişmelerin sivil toplumun gelişimine üç yönlü bir etkisi olmuştur:

¹⁷¹ Sarıbay , Postmodernite, Sivil Toplum ...a.g.e., s. 126.

¹⁷² Tefik Çavdar , **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)**, Ankara, İmge Yayınevi, 1996, s. 289.

¹⁷³ Nilüfer Narlı , Sivil Toplum Örgütlerine İlişkin Teorik Yaklaşımlar, İlim ve Sanat Sayı: 46-47, 1997, s.30.

1) Ekonomik olarak genişleyen örgütlerin halkla ilişkilere önem vermeleri, onları bazı demekleri destekleyerek sosyal yardım faaliyetlerine katılmaya, zamanla da kamu hizmeti bilincini edinmelerine yardımcı olmuştur.

2) Profesyonel yönetici sınıfının oluşması, sivil toplum örgütlerinin gereksinim duyduğu liderlik vasfına sahip, kaliteli insan kaynağını sağlamıştır.

3) Kişi başına düşen yıllık gelirin artması çok sayıdaki kişinin gelirlerinin bir kısmını sivil toplum faaliyetlerine ayırmalarını kolaylaştırmıştır¹⁷⁴.

Ekonomik ve siyasal liberalizm yönündeki düzenlemelerin yanında, sivil toplumun gelişmesinde etkili olan bir diğer politika, yerel yönetimlerin güçlendirilmesine yönelik düzenlemelerdir. 1980 sonrasında yerel yönetimlerin gelirlerinin önemli ölçüde arttırılmasına yönelik düzenlemeler, demokratik değerlerin toplumsallaşmasında önemli rol oynayan bu birimlerde görece bir iyileşme sağlarken, yürütülen ortak projeler aracılığıyla sivil toplum kuruluşlarıyla yerel yönetimler arasındaki ilişkilerin gelişmesini de sağlamıştır¹⁷⁵.

1980'li yıllar Türkiye'de sendika hareketleri açısından da bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. 1980 öncesi sendikalar siyasi partilerin uzantısı haline almaya başlamışlardır. 1971 yılında memurlara sendika kurma konusunda getirilen kısıtlamaların yanında, siyasi partiler kendi işçi sendikalarını oluşturarak seçmen kitlelerine ulaşmaya çalışmışlardır. 1980 öncesi dönemde sendikalar, nispeten daha özerk bir yapıya sahipken, 1982 Anayasası ile sendikal faaliyetlere yasal sınırlamalar getirilmiştir. Ancak sendikaların da siyaset yapma yasağı 1995'de Anayasa değişikliği ile kaldırılmıştır. Devletin işveren konumunda olması ve yasal sınırlamalar, 1980'li yıllarda hükümet sendika ilişkilerindeki sorunların esas nedenini oluşturmaktadır. Hükümetin, kamudaki toplu pazarlıkları yürütmek amacıyla Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu'nu oluşturmasının ardından Kamu İşverenleri

¹⁷⁴ Arslanel , a.g.e, s. 140.

¹⁷⁵ Tosun , Demokratikleşme Perspektifinden...a.g.e., s. 327.

Sendikası'nın oluşturulması, toplu is sözleşmelerini merkezileştiren düzenlemeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son yıllarda sendikalar kendilerini sivil toplum görüntüsüne kavuşturacak birtakım arayışlar içine girmişlerdir. Bu arayışlar sendikaları merkezîyetçi yönetim yapısından kurtarmaktan ziyade, işçi sendikaları konfederasyonlarının, işveren sendikalarının, meslek kuruluşlarının bir araya gelmeleri şeklinde gerçekleşmektedir. 1993'de kurulan Demokrasi Platformu (Türk-iş, Hak-iş, DİSK ve bazı meslek odalarından oluşmuştur) ile 1997'de dört büyük sendika (Türk-iş, DİSK, TESK, TİSK) ve TOBB'un oluşturduğu sivil inisiyatif, bu arayışların sonucunda oluşmuştur¹⁷⁶.

1980'li yılların başlarında faaliyetleri yasal sınırlamalarla belirlenen birliklerden bir tanesi de meslek kuruluşlarıdır. Meslek kuruluşları, niteliği gereği serbest olarak icra edilen belli mesleklere mensup kişilerin oluşturdukları birliklerdir. Bunlar arasında tabip odaları, barolar, mimar ve mühendis odaları, ticaret ve sanayi odaları vb. yer almaktadır.

1982 Anayasası'nda meslek kuruluşlarının da siyaset ile uğraşamayacağı siyasi partiler, sendikalar ve derneklerle ortak faaliyette bulunamayacağı yasayla düzenlenmiştir. Ancak, meslek kuruluşlarına getirilen siyaset yasağı zaman içerisinde, siyaset kavramının sınırlarını belirlemenin imkansızlığı nedeniyle problemlere neden olmuştur. Siyasi partilerle işbirliği yasağıyla da meslekle ilgili çıkarların temsil edilmesi ölçüsüz biçimde engellenmiştir. 1995 yılında siyaset yasağı kaldırılmış, yalnızca siyasi partilerin meslek kuruluşlarının ve üst kuruluşlarının organ seçimlerinde aday göstermeleri yasaklanmıştır.

Yine milletvekillerinin meslek kuruluşlarında görev almaları yasaklanmıştır. Bu sayede meslek kuruluşlarının Meclis'te doğrudan ve etkin lobi yapma imkanları ortadan kaldırılmıştır¹⁷⁷.

¹⁷⁶ Tosun , Demokratikleşme Perspektifinden... a.g.e., s. 339-340.

¹⁷⁷ Arslanel , a.g.e., s. 143-144.

Günümüzde kamu kurumu niteliği taşıyan meslek kuruluşları üzerinde devlet baskısı hala devam etmektedir. Bu baskının nedeni, daha önceki dönemlerde devletin, toplumdaki çeşitli “korporasyonlara” ulaşmanın yolu olarak meslek kuruluşlarının gelişimini desteklemiş olmasında yatmaktadır. Birçok durumda, mesleki kuruluşlara ayrıcalıklar tanınmış ve tekeli yetkiler verilmiş, varlıklarını sürdürebilmeleri güvence altına alınmıştır. Bunun karşılığı olarak da devlet onlardan politikalarına uymalarını beklemektedir.

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları üzerindeki baskı, üyelerinin çıkarlarının, haklarının, toplumsal statü ve prestijlerinin göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarını sivil toplum içerisindeki devletin alanı olarak yorumlamak mümkündür. Meslek kuruluşları devlete bağımlı ve denetimi altında olmaları sebebiyle, potansiyel demokratik sivil toplum kuruluşu olmaları zorlaşmaktadır. İşveren örgütlenmeleri de mesleki kuruluşlar arasında sivil toplum potansiyeli olarak dikkat çekmektedirler. Küçük ve orta ölçekli işletme sahipleri, işçi sendikalarına ve onlara destek verenlere karşı TİSK ve MESS gibi sendikal kuruluşları oluştururken, büyük sermaye sahipleri kendi konumlarını güçlendirmek için dernek çatısı altında toplanma yoluna gitmişler¹⁷⁸. Buna bağlı olarak 1980 sonrası liberalleşme sürecinde adında SiAD eki olan işadamları dernekleri (TÜSİAD, MÜSİAD gibi) artış göstermiştir.

1.1.3. TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Toplum içerisinde idarenin bir parçası olmayan ve sivil toplum alanında etkinlik gösteren her örgütlenme sivil toplum kuruluşlarını oluşturmaktadır. Siyasi gruplar, esnaf ve işçi sendikaları, dini kurum ve kuruluşlar, loncalar, spor kulüpleri, sanat ve kültür dernekleri, birlikler, odalar, küçük ve büyük özel sektör girişimleri de sivil toplum kuruluşu kapsamına girmektedir¹⁷⁹.

¹⁷⁸ Arslanel , a.g.e, s. 144.

¹⁷⁹ Osman Arslan, **Kuramsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**, Bayrak Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2001, s.120

Her ne kadar sivil toplum alanı ile siyasal toplum alanı içerisinde bu kategorilerin hepsinin uzantıları bulunsun da çağdaş sivil toplum anlayışını bugünkü yasal zeminde yansıtabilen dört ana kategori olarak dernekler, vakıflar, sendikalar ve mesleki kuruluşları ele almanın, günümüz sivil toplumunu değerlendirmenin bir ölçütü olarak sivil toplum kuruluşlarını tanımak açısından önemli ölçüde yeterli olacaktır. Çünkü sivil toplum kuruluşları içerisinde, dernekler, vakıflar, sendikalar ve mesleki kuruluşlar hem yapısal hem de işlevsel yönden önemli bir yere sahiptir.

1.1.3.1. Dernekler

Derneklerin, sanayi toplumu ile birlikte ortaya çıktığı söylenebilir. Sanayileşme, ekonomik gelişmeyi, ekonomik gelişme de işbölümü ve uzmanlaşmayı beraberinde getirmektedir. İşbölümü ve uzmanlaşmayla birlikte, yatay ve dikey hareketlilik artar yetenek ön plana geçer. Bunların sonucunda, çoğunluğun kentlerde oturduğu, karmaşık ilişkilerin olduğu bir toplumsal yapı ortaya çıkar. Bu durumda çıkarları ve düşünceleri birbirinden çok farklı ve birbiriyle çatışan grupların, kendi görüşlerini açıklayabilecekleri yeni örgütlenmelere gitmeleri kaçınılmazdır. Bu tür örgütlenmelerden biri de derneklerdir¹⁸⁰.

Türkiye'de dernek kurma hak ve özgürlüğü ilk kez II. Meşrutiyet sonrasında 120. maddeyle anayasaya girmiştir. Ama ilk dernekler, 1856 Kırım Savaşı sonrasında kurulmuştur. Bu dönemde, "cemiyet" sözcüğü ceza yasasında yıkıcı örgüt anlamında kullanılmaktaydı. 1909'da değiştirilen 120. madde ile dernek kurma hakkı tanınmış ve kurulması yasak olan dernekler tanımlanmıştır. Derneklerle ilgili ilk düzenleme 1909 yılı "Cemiyetler Kanunu" ile olmuştur. Bu yasa ile bugüne kadar derneklerin yapısı ve işleyiş kuralları ortaya konmuştur. 1983 yılında, anayasanın 33. maddesine dayanılarak çıkarılan, daha yasakçı nitelikteki 2908 sayılı yasa yayımlanmıştır. Dernekler Kanunu'nun da yapılan değişikliklerle, Türkiye'de kurulan derneklerin yurtdışında ve yurtdışında kurulan derneklerin de Türkiye'deki faaliyetlerini kolaylaştırıcı hükümler getirilmiştir. Buna göre, Türk dernekleri ve vakıfları bundan böyle yurtdışında şube açabilecek ve uluslararası veya yabancı cemiyetlere üye

¹⁸⁰ Şahin, M. ve Canan, Ö. D. "Vakıf ve Derneklerle İlgili Mali Konular: Sorunlar ve Öneriler", *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl:3, Sayı:18, 1997, s. 322

olabilecektir. Yabancı vakıflar ve cemiyetler uluslararası alanda işbirliği yapılmasında yarar görülen hallerde, karşılıklı olmak koşulu ile Dışişleri Bakanlığının görüşü alınmak suretiyle, Bakanlığın izniyle Türkiye’de doğrudan faaliyette bulunabilecek, temsilcilik kurabilecek, şube açabilecek, üst kuruluşlar kurabilecek, kurulmuş üst kuruluşlara katılabilecek veya kurulmuş vakıflarla işbirliği yapabileceklerdir¹⁸¹. Ayrıca yeni kanunla derneklerin kurulması kolaylaştırılmış, öngörülen cezalar azaltılmış ve derneklerin taşınmaz mal edinmeleri konusundaki sınırlamalar kaldırılmıştır.

Ankara Ticaret Odası’nın 2004 yılında hazırlamış olduğu “AB Kapısında Sivil Toplum Dosyası¹⁸²”na göre; Türkiye’de her 866 kişiye bir dernek düşmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde ise dernek sayıları milyonlarla ifade edilirken, bu ülkelerdeki nüfusun büyük bir çoğunluğu sivil toplum örgütlerinde görev alarak devletin isini kolaylaştırmaktadır. Almanya’da 2 milyon 100 bin, Fransa’da 1 milyon 470 bin dernek bulunmaktadır. Fransa ve Almanya’da her 40 kişiye 1 dernek düşmektedir. Ancak her 10 Fransız’dan 4’ü en az bir derneğin faaliyetine katılmaktadır. Nüfusun beşte biri ise en az iki derneğe üye bulunmaktadır. ABD’de 1 milyon 200 bin dernek bulunmakta ve her 15 Amerikalıdan bir tanesi bu tür kuruluşlarda çalışmaktadır. Bu sektör ABD’de bankacılık, teknoloji ve hatta kamu sektörü kadar ağırlığa sahip.

TÜSEV ve CIVICUS ortaklığında yürütülmüş olan ve 1999’dan günümüze sivil toplumun gelişimini ve eğilimlerini belirleyen araştırmadan önemli sonuçlar çıkmıştır. Rapora göre¹⁸³; Türkiye’de sivil toplum hızla gelişmekte, ancak yaygınlık ve derinlik açısından sınırlı kalmaktadır. Ülkede sivil toplum kuruluşları ağırlıklı olarak dernek veya vakıf olarak tüzel kişilik kazanmakta, ancak her 100.000 vatandaşa, sadece 108 dernek ve 4,5 vakıf düşmektedir. Az sayıdaki bu kurumlara

¹⁸¹ 5253 Sayılı Dernekler Kanununu, R.G. 23.11.2004, S.25649, Md:5.

¹⁸² AB Kapısında Sivil Toplum Dosyası, <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=236&l=1>, 27.01.2008.

¹⁸³ Filiz Bikmen, **Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci**, <http://www.tusev.org.tr/content/detail.aspx?cn=42>, 10.02.2008.

katılım da oldukça düşüktür: bireylerin %18'i bağış yapmakta, %7.8'inin bir derneğe üyeliği bulunmakta ve %1.5'i aktif olarak gönüllülük yapmaktadır.

2001'den bu güne, Türkiye'nin içinde bulunduğu demokratik reform süreci sivil toplumun işlevini sürdürdüğü ortamı eskiye göre çok daha elverişli kılmış, devlet-sivil toplum ilişkilerinin çok daha teşvik edici olmasını sağlamıştır. Ancak araştırma bulguları bu reformların her zaman uygulamaya yansımadağına ve sivil toplum kuruluşlarının (özellikle hak ve özgürlükler alanında çalışan) ağır devlet denetimi ve müdahalelerine maruz kaldığını göstermiştir.

Diğer taraftan, araştırma bulguları son derece aktif, hızla gelişen ve fırsatlara açık bir sivil toplum sektörüne ve başarılı girişimlere işaret etmektedir. Sivil toplum kuruluşları politika oluşum süreçlerine katılmak için büyük istek göstermektedir. Aynı zamanda özeleştiride bulunabilmekte, hesap verebilirlik ve şeffaflık, kamuoyunda farkındalık yaratma ve vatandaş katılımını artırma alanlarında eksiklikleri olduğunu bildirmektedirler.

1.1.3.2.Vakıflar

Vakıflar, kendi parasal kaynağı olan ve bunu kendi ihtiyacına göre kendi kararı ile kamu yararına projeler veya faaliyetler için harcayan kuruluşlardır. Bunlar, hükümetten ve diğer kamu kurumlarından tamamıyla bağımsız olup bağımsız mütevellî heyetleri tarafından yönetilirler. Bu durum bizde de Batıda da böyledir¹⁸⁴.

Vakıflar, gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca tahsisiyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal topluluklarıdır. Vakıflarda, dernekler gibi özel hukuk tüzel kişiliğine sahiptirler. Yalnız vakıflar, kuruluş biçimi ve nitelikleri itibariyle derneklerden oldukça farklıdır. Vakıflarda, bir malın belli bir amaca tahsisi söz konusudur.

¹⁸⁴ Hüseyin Ertuç , **İslam Hukuk Tarihinde Vakıflar İle Batı Kültüründeki Benzeri Kurumların Karşılaştırılması**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2007, s.133.

Menşei ve kökeni bakımından her ne kadar değişik teori ve görüşler olsa da vakıf kurumu; hem teorik yönden, hem toplumda taban bularak yaygınlaşması bakımından ve hem de kurumsallaşması itibariyle İslam kültürünün eseri olarak kabul görmektedir. O kadar ki, 16. asra gelindiğinde Türk dünyasında vakıflar, insanların problemlerinin yanı sıra nesli kaybolan hayvanlara yönelme, yaralı kuşları tedavi etme gibi konularla ilgilenme imkanına sahip olmuşlardır. Bu yüzden Batılı sosyal siyasetçiler bile, 16. asır Türkiye'sine vakıf cenneti demişlerdir¹⁸⁵.

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde, bilhassa Tanzimat'la birlikte Batılılaşma sürecinin bir uzantısı olarak, merkezileşme anlayışı her alana yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu anlayışın bir sonucu olarak vakıfların yönetimi de tedricen merkezileştirilmiş ve vakıfların yönetimi yanında birçok vakfın mülkiyeti üzerinde de kamu adına merkezi yönetimin tasarruf hakkı olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır¹⁸⁶.

Türkiye Büyük Millet Meclisi toplandıktan sonra 2 Mayıs 1920 yılında "Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun" çıkartılarak 11 kişilik İcra Vekilleri Heyetine Ser'iyye ve Evkaf Vekaleti de alınarak vakıf işleri bu Vekâlet tarafından yürütülmüştür. Ser'iyye ve Evkaf Vekaleti'nin 3 Mart 1924 gün ve 429 sayılı Yasa ile kaldırılmasıyla görevleri Başbakanlığa bağlı Vakıflar Genel Müdürlüğüne devredilmiştir¹⁸⁷.

Mazbut Vakıflar: idaresi doğrudan Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlanan vakıflardır. Ayrı tüzel kişiliğe sahip olmakla beraber bu vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından temsil ve idare edilir. Bütün iş ve işlemleri Genel Müdürlükçe yürütülür.

Mülhak Vakıflar: Soydan gelenlere Sart edilmiş, mütevellilerince idare ve temsil edilen tüzel kişiliğe haiz vakıflardır. Vakıf senedinde yazılı şartlara göre

¹⁸⁵ Turan Yazgan , **Görüşler**, İstanbul 1977, s.15.

¹⁸⁶ Nazif Öztürk , **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Ankara, 1995, s.63-68.

¹⁸⁷ Tarihte Vakıflar, <http://www.vgm.gov.tr/menu/tarihce.asp>, 10.02.2008.

vakfın evladından olan mütevellilerce idare edilir ve Vakıflar Genel Müdürlüğünce de denetlenir.

Cemaat ve Esnafa Mahsus Vakıflar: Cemaat ve esnafa mahsus vakıflar, bunlar tarafından seçilen kişi veya kurullarca yönetilir. İlgili Makamlarla Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından teftiş edilir ve denetlenir.

Vakıflar sosyal adaletin gerçekleşmesi için son derece önemli kurumlardır. Bu önem günümüzde vakıfların hayır kurumu imajından çok insan hakları, demokrasi, özgürlük gibi önemli ve evrensel normlara ve haklara ilişkin konuların takipçisi ve izleyicisi olmaları ile ortaya çıkmaktadır. Günümüz vakıfları, klasik vakıflardan oldukça farklı bir görünüm arz etmektedir. Bugün için vakıflar ekonomik hayatın içinde, onu etkileyen ve gerektiğinde yön veren bir rol oynamaktadır. Eskiden sadece gayrimenkul gelirleri ile varlıklarını devam ettiren mistik ve statik vakıflar, günümüzde piyasa ekonomisi ve rekabet şartlarına uygun üretim yapan, hatta şirketlerle ortaklıkları olan dinamik kuruluşlara dönüşmüştür¹⁸⁸.

Vakıflar Genel Müdürlüğü verilerine göre, günümüzde Türkiye’de yaklaşık 5 bin vakıf bulunmaktadır. Vakıflar birkaç kategoride değerlendirilebilir. Bunlar¹⁸⁹;

Özel Vakıflar: Varlıklı kişi ve aileler tarafından belirli bir amaca hizmet etmek için kurulmuş vakıflardır.

Kamu Vakıfları: Toplumun çeşitli kesimlerinden insanların belirli bir amaç için kurduğu vakıflar kamu vakfı olarak adlandırılır. Kamu vakıfları da özel vakıflar içinde değerlendirilmektedir.

¹⁸⁸ Namık Ceylanoğlu, “**Vakıf ve Sivil Toplum**”, Sivil Toplum Dergisi, Temmuz - Eylül 2006, s.152.

¹⁸⁹ AB Kapısında Sivil Toplum Dosyası, <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=236&l=1>, 27.01.2008.

Kurum Vakıfları: Özel vakıflar gibi işlem görürler ve bir kurum ya da şirketin yan kuruluşu gibi çalışırlar. Kurumun karından pay alarak işlemlerini yürütürler.

Devlet Vakıfları: Parlamento tarafından yasa ile kurulurlar. Devlet vakıfları kaynağını devlet bütçesinden alır.

2.2.3. Sendikalar

Sanayi devrimiyle birlikte oluşan kötü çalışma şartları ve iş görenlerin sermaye sahipleri tarafından sömürülmeleri, işçi kesiminin bilinçlenmesine ve kendi haklarını örgütlü ve örgütsüz biçimde savunmalarına yol açmıştır. Örgütlü hak aramada sendikaların oluşmasına neden olmuştur¹⁹⁰.

Sendikalar çalışanların haklarını işverenlere ve devlete karşı korumak ve geliştirmek üzere oluşturdukları örgütlerdir. Sendikalar sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan çalışanlarla işverenler arasındaki güç eşitsizliğini ortadan kaldırmak için oluşturulmaya başlamıştır. Önceleri belirli niteliğe sahip çalışanların oluşturduğu ve meslek sendikaları olarak tanımlanan bir yapıdan, sonraları niteliksiz işçilerinde yer aldığı genel sendikalara doğru bir evrim geçirmiştir¹⁹¹.

Sendikalar, üyelerinin hak ve çıkarları için hareket eden ve bunları genişletmeye çalışan örgütlerdir. Sendikalar, genellikle çalışma koşulları ve işyeri düzeyinde ortaya çıkan sorunları çözme amacı taşırken, çoğunlukla ulusal ve uluslararası düzeyde ortaya çıkan sosyal ve politik alanlarda da faaliyet göstermektedirler.

Demokratik bir oluşum olan sendikacılık, demokratik kurum ve kuralların belli bir düzeyin üzerinde gerçeklik kazanmış olduğu toplumlarda varlık kazanabilir. Demokrasinin doğuşu ve gelişimi sendikacılıkla bağlantılıdır.

¹⁹⁰ İbrahim Yıldırım, **Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları**, ve Yönetişim. Seçkin Yayınevi, Birinci Baskı, Ankara, 2004, s.136

¹⁹¹ Sendika, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Sendika>, 13.02.2008.

Sendikalar, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasal şartlardan etkilenmektedirler. Yoğun bir politik ve ekonomik güce sahip olan sendikalar, endüstrileşmiş ülkelerde özellikle çalışanlar, işverenler ve devlet olmak üzere üç grup aktörün oluşturduğu karşılıklı bağımlı bir sistemi ifade ederler. Gelişmiş ülkelerde pek çok sendika uluslararası gelişim projeleri ile ilgilenmektedir.

Sendikal örgütler, çevrelerinden etkilendikleri gibi çevrelerini de etkilemektedirler. Sosyal sendikacılık bilincinin egemen olmasıyla birlikte, sendikalar yalnız çalışan üyelerinin değil tüm nüfusun ve her kesimin refahını en üst düzeye çıkarmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte sendikalar, gücünü sahip oldukları üyelerin ya da gönüllülerin amaçları ve hedefleri doğrultusunda çalışmalarından alırlar.

Siyasal iktidarı etkilemek açısından hayli etkin ve etkili olan, sivil toplum kuruluşları, devlet ile vatandaş arasında köprü vazifesi görmektedir. Sivil toplum kuruluşları, toplumsal istek ve düşüncelerini, siyasal iktidarlara iletirken, hükümetin uygulayacağı ve uygulamayı düşündüğü politikaları topluma duyurma görevini de üstlenmektedir.¹⁹²

1.1.3.3.Mesleki Kuruluşlar

Türkiye'de meslek kuruluşları oda ve dernek olarak örgütlenmişlerdir. Bu iki sivil toplum kuruluş türü arasında, kuruluşların sahip oldukları yetki ve sorumluluklar, devletle olan ilişkileri, üyelik koşulları ve gelir kaynakları açısından farklılıklar vardır. Odalar kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarıdır. Bir kamu tüzel kişisi olan odaların bazı kamu görevleri ve kamu hukukundan doğan hakları vardır. Odalar ilgili alanda devletin yerine getireceği bazı görevlere es düşen yetkileri kullanır. Yasa ile kurulurlar, ilgili meslek alanında kamu yararını korumak amacıyla gerekli düzenleme ve denetimleri yapmayı üstlenirler.

Mesleki derneklere üyelik serbest iken, odalara üyelik zorunlu tutulmuştur. Bir odaya üye olmak, genel ilke olarak, ilgili mesleği icra edebilmenin

¹⁹² Usta, a.g.e. s. 49

önkoşullarından biridir. kişi ilgili olduğu meslek kuruluşuna üye olmadan mesleğini yapamaz. Bir avukat baroya, bir mimar mimarlar odasına, bir eczacı eczacılar odasına vd. üye olmadan çalışamaz. Bu şekilde meslek odalarına üyeleri üzerinde meslekten ihraç etme de dahil olmak üzere geniş bir yetki tanınmıştır. Bu nedenle devletin bu kuruluşlar üzerindeki denetimi, bireylerin yaşamsal çıkarları üzerinde de devlet denetimi anlamına gelmektedir.

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları sivil toplum örgütleridir. Sivil toplum örgütlerinin özelliği olarak devlet faktörünün bulunmaması gerekir¹⁹³. Ancak üyeliğin zorunlu olması, devletle organik bir bağının olması gibi niteliklerinden dolayı, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, çağdaş anlamda dernek ve vakıflar gibi sivil toplum örgütleri değildir.

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları Anayasanın 135. maddesinde düzenlenmiştir. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşları; belli bir mesleğe mensup olanların ortak ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlakını korumak amacı ile kanunla kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından kanunda gösterilen usullere göre yargı gözetimi altında, gizli oyla seçilen kamu tüzelkişilikleridir.

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları; Ticaret odaları, Sanayi odaları, Ticaret borsaları, Tabib odaları, Eczacı odaları, Mimar odaları, Mühendis odaları, Veteriner Hekim odaları, Ziraat odaları, Esnaf ve Sanatkar odaları, Barolar bu tür kuruluşlardır.

¹⁹³ Duygu Dalgıç, **Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları'nın Yerel Siyasete Etkileri (İzmir Örneği)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1997,s.53

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, il, bölge ve ulusal düzeyde olmak üzere aşamalı biçimde örgütlenirler. Meslek kuruluşları, kamu otoriteleri önünde mesleği temsil etmektedirler. Kamu otoriteleri, belli bir mesleği ilgilendiren sorunlar ve kararlarda ilgili meslek kuruluşunun görüşünü alırlar. Böylece meslek kuruluşları siyasal ve idari kararlar üzerinde etkili olurlar¹⁹⁴.

¹⁹⁴ Dalgıç, a.g.e.s.38.

İKİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK DERNEKLER

2.1 TÜRKİYE'DE DERNEK KURMA HAKKININ TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem:

Osmanlıda kurulan ilk sivil toplum örgütleri olarak ortaya çıkan kuruluşlar Tanzimat döneminde kurulan derneklerdir. Avrupa'da sivil toplum kurulusu olarak adlandırılan dernek, cemiyet, kulüp, sendika gibi örgütlerin kurulusu 17. yüzyıldan itibaren görülürken Osmanlı'da yaygın ve etkin olarak, ticaretin artması, sanayileşme ve kentleşme gibi gelişmelere paralel olarak 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. 18. yüzyıl sonu ve 19.yüzyılın başından itibaren Osmanlının dış ticarete açık büyük kentlerinde, örneğin basta İzmir olmak üzere, İstanbul, Selanik ve Beyrut gibi yerlerde, düzensiz ve geçici de olsa dernekleşmenin başladığı görülür. 1840'lı yıllarda tek tük ve geçici bir nitelik taşıyan dernekleşme 1860 sonrası hız kazanır. Esas itibari ile 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan değişim dernekleşmeye de yansımış ve bu eğilim 1856 Islahat Fermanı ile artmıştır. 1880'li yılların başından itibaren Müslümanlar arasında dernekleşme bir yandan devlet teşviki ile ticaret ve ziraat odaları kurmak diğer yandan gizli siyasal cemiyetler oluşturmak şeklinde kendisini göstermiştir. 1890'lı yıllar ise spor derneklerinin kurulmaya başladığı yıllardır. Çok uluslu bir yapı arz eden Osmanlılarda özellikle 1850'lerden sonra Rum ve Yahudilerinde yaygın olarak cemiyetler oluşturduğu görülmektedir¹⁹⁵.

Osmanlıda yaşanan dernekleşmenin siyasal değişimle de yakın ilgisi olduğu muhakkaktır. Tanzimat sonrasında oluşan örgütlü toplum, Osmanlı tarihinde siyasal ve toplumsal açıdan asla geri dönmeyecek bir sürecin başlangıcı olmuştur. 1876 öncesinde olduğu gibi, 1876 Anayasasında da dernek gibi yapılanmalar açık olarak düzenlenmemiştir. Bu nedenle Tanzimat ve 1.Meşrutiyet döneminde kurulan cemiyet

¹⁹⁵ Mehmet Ö Alkan , 'Osmanlı'da Cemiyetler Çağı' Tarih ve Toplum Dergisi, c.40 sayı:238, Ekim 2003, s.6-7

ve dernekler ya Padişahın “irade-i seniyye”si ile ya da hükümetten izin alınarak kuruluyordu¹⁹⁶.

II. Abdülhamit döneminde yeraltına giren dernekleşme, 2.meşrutiyet ile birlikte yeniden ve daha özgür olarak ortaya çıkmış ve hemen her konuda ve Osmanlı Devleti sınırlarında yaşayan her etnik grubun örgütlenmesi olarak görülmüştür. Bu hızlı dernekleşme 2. meşrutiyet sonrası, özellikle İstiklal Harbi öncesi ve sırasında da artarak devam etmiştir.

Hukuk sistemimizde dernek kurma konusu ilk olarak 1908 Meşrutiyet Anayasası ile düzenlenmiştir¹⁹⁷.Bu tarihten önceki dönemde dernek kurma ile ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. 1908 yılında bazı maddeleri değiştirilen 1876 tarihli Kanun-u Esasinin yeni seklinin 120. maddesi ile hukuk tarihimizde ilk defa, bazı sınırlamalar olsa da, dernek kurma özgürlüğü tanınmıştır.

Bu tarihten önceki dönemde dernek kurma ile ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. 1908 yılında bazı maddeleri değiştirilen 1876 tarihli Kanun-u Esasinin yeni seklinin 120. maddesi ile hukuk tarihimizde ilk defa, bazı sınırlamalar olsa da, dernek kurma özgürlüğü tanınmıştır. Hukuk tarihimizde derneklerle ilgili yasaların ilki 1909 yılında yapılmıştır. 2.Meşrutiyet Anayasasına dayanılarak çıkarılan yasa ”Cemiyetler Kanunu” adını taşımaktadır. Var olan örgütlenmeleri denetim altına almayı amaçlayan ve genelde kısıtlayıcı yönde düzenlemeler içeren 3 Ağustos 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu 14 Temmuz 1938 tarihine kadar yürürlükte kalmış, ancak; 15 Ekim 1923 ve 20 Aralık 1923 tarihlerinde değişikliğe uğramıştır. Ekim 1923 değişikliği ile derneğe üyelik için 18 yaşını bitirmek ve adam öldürme suçundan hüküm giymemiş olmak gibi sınırlamalar getirilmiştir. Aralık 1923 değişikliği ile ise yürütme organına her türlü derneğin işlemlerini denetleyebilme imkanı tanınmıştır.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Tosun , a.g.e, s. 244

¹⁹⁷ Fikret Toksöz : “**Dernekler**”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.2, İletişim Yayını, İstanbul 1971, s.368

¹⁹⁸ İlhan Akın , **Temel Hak ve Özgürlükler**, İstanbul 1971, s.178

2.1.2. Cumhuriyet Dönemi:

2.1.2.1. 1921 ve 1924 Anayasası'nda Derneklerle İlgili Düzenlemeler

Çok kısa ve öz bir belge olan 1921 Anayasasında dernek kurma özgürlüğü ile ilgili herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. Esasen “Hak ve Özgürlükler” bölümü hiç bulunmamaktadır. Yapılış tarihinin özel şartları gereği, anayasaların geleneksel bölümlerinden yalnızca birini, devletin temel kuruluşunu gösteren¹⁹⁹ bir Anayasadır 1921 Anayasası.

1924 Anayasasında ise kişi hak ve özgürlükleri “Türklerin Hukuku Ammesi” adı altında 5.bölümde düzenlenmiştir. 70.maddede dernek kurma hak ve özgürlüğü Türklerin tabi hakları olarak belirlenmiştir. Diğer özgürlüklerle birlikte, dernek kurma özgürlüğünün ancak kanunla sınırlanabileceği ve kanun önünde eşitlik açıkça ifade edilmiştir.

2.1.2.2. 1924 Tarihli Medeni Kanun

Bu dönemde çıkan en önemli kanunlarından biri olan 1926 tarihli Medeni Kanunun ikinci faslı “Cemiyetler” başlığı altında derneklere ayrılmıştır. “Cemiyetler Nasıl Teşekkül Eder” alt başlığı altında derneğin yapısı ve tescili, dernek tüzüğünün kanunla ilişkisi gibi hususlar düzenlenmiştir. Bu bölümdeki hükümler uyarınca dernekler tüzüklerinde dernek olarak kurulma arzularını beyan etmekle birlikte tüzel kişilik kazanırlar. 1938 yılına kadar yürürlükte kalacak olan 1909 tarihli Cemiyetler Kanununun önemli sınırlama hükümleri Medeni Kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır. Medeni Kanunun 71.maddesi; Cemiyetler Kanununun yürütmeye vermiş olduğu dernekleri denetleme yetkisini, “kanun ve ahlaka aykırılık” durumları ile sınırlamıştır. Maddeye göre bir derneğin amacı kanuna veya genel ahlaka aykırı olursa o dernek talep üzerine “hakim tarafından” fesh olunabilir.

¹⁹⁹ Taha Parla : **Türkiye’de Anayasalar**, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İletişim Yayınları, s.15

2.1.2.3. 1938 Tarihli Cemiyetler Kanunu

1909 tarihli Cemiyetler Kanunu ile Medeni Kanun arasındaki ilişki; 1938 yılında çıkarılan 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'na dek sürmüştür. 1938 yılında çıkarılan 3512 sayılı Cemiyetler Kanununun ilk şekli o ana kadar bahsi geçen kanunlarda mevcut olan dernek kurmada serbestlik ilkesini ortadan kaldırmış ve izin sistemini getirmiştir. Gerçi bu Kanundan önceki dönemin hukuk uygulamalarında da fiilen izin sistemi egemen olsa da en azından mevcut hukuk serbestlik ilkesini öngörmüştür.⁴⁵ Bu sebeple 1938 tarihli Cemiyetler Kanununun ilk şekli dernek kurma özgürlüğü açısından bir geriye gidiştir. Zira bu kanunla, “dernek kurma özgürlüğü adeta zapt-u rapt altına alınmış, zaten ancak izinle kurulabilen dernekleri kapatma yetkisi de yürütme organına verilmiştir”²⁰⁰.

Yeni Cemiyetler Kanununun getirdiği izin sistemli dönemin ömrü de fazla uzun olmamıştır. Bu dönemi sona erdiren Kanun 4919 sayılı ve 1946 tarihli Kanundur. Söz konusu Kanun 3512 sayılı Kanunu değiştirmiş ve izin sistemini ortadan kaldırmıştır.

Serbestlik ilkesinin bu düzenlemeden sonraki ömrü ancak on yıl olabilmıştır. 1956 yılında yürürlüğe giren 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanunun 16.maddesi uyarınca; dernek tüzüğüünün Danıştay’ca onaylanması şartı getirilmiş ve derneklerin kuruluşlarındaki serbestlik esası kaldırılmıştır²⁰¹.

2.1.3. 1961 Anayasası Dönemi:

Dernek kurma hakkı 1961 Anayasasının ikinci bölümünde kişi hak ve ödevleri başlığı altında bölümün yedinci kısmında, düzenlenmiştir. 1961 Anayasasına göre “herkes önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir” ve dernek kurma hakkı ancak kamu düzenini veya genel ahlakı korumak için kanunla sınırlanabilir.

²⁰⁰ Toksöz : a.g.e, s.374

²⁰¹ Akın : a.g.e, s.179

1961 Anayasasının düşünce, ifade, örgütlenme, basın yayın ve kişisel haklar alanındaki özgürlükleri güvenceye alması, sivil toplum açısından da olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.²⁰² 1961–1971 tarihleri arasındaki dernek sayısının artışı da bu gelişmenin bir ürünüdür.

1971 yılında yapılan değişiklikle de önceki düzenlemede olduğu gibi serbestlik ilkesi benimsenmiş ancak, önemli sınırlamalar getirilmiştir. Bu doğrultuda dernek kurma hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil ve yöntemin kanunla düzenleneceği ve önceki düzenlemeden farklı olarak da hiç kimsenin bir derneğe üye olmaya veya dernekte üye kalmaya zorlanamayacağı kuralı getirilmiştir. Hakkın sınırlama halleri ve bu hallere aykırı olarak hakkın kullanılması halinde uygulanacak yaptırımlar da maddede yer almıştır. Derneklerin ancak kanunların gösterdiği hallerde ve hakim kararı ile kapatılabileceği ilkesi benimsenmiştir. Ayrıca gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, yetkili idari merciin emriyle faaliyetten alıkonulabilme hükmü de getirilmiştir.

1971 yılında yapılan değişiklikle de önceki düzenlemede olduğu gibi serbestlik ilkesi benimsenmiş ancak, önemli sınırlamalar getirilmiştir. Bu doğrultuda dernek kurma hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil ve yöntemin kanunla düzenleneceği ve önceki düzenlemeden farklı olarak da hiç kimsenin bir derneğe üye olmaya veya dernekte üye kalmaya zorlanamayacağı kuralı getirilmiştir. Hakkın sınırlama halleri ve bu hallere aykırı olarak hakkın kullanılması halinde uygulanacak yaptırımlar da maddede yer almıştır. Derneklerin ancak kanunların gösterdiği hallerde ve hakim kararı ile kapatılabileceği ilkesi benimsenmiştir. Ayrıca gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, yetkili idari merciin emriyle faaliyetten alıkonulabilme hükmü de getirilmiştir.

Anayasada 1971 yılında yapılan değişikliklerle dernek kurma özgürlüğü ile ilgili getirilen sınırlamalar bir geriye gidiştir. Serbestlik ilkesi benimsenmiş olmakla birlikte 1982 Anayasası kadar olmasa da sınırlayıcı düzenlemeler söz konusudur. Anayasa değişikliği doğrultusunda hazırlanan 1630 sayılı Dernekler Kanununun

²⁰² Tosun. : a.g.e, s.278

1972 yılı sonunda yürürlüğe girmesinden sonra 45.969 olan dernek sayısının 18.958'e düştüğü görülmektedir. Bu durum getirilen sınırlama ve yasaklamaların bir sonucudur.

1971 Anayasa değişikliği ile yeniden ve ayrıntılı bir biçimde düzenlenen 1961 Anayasası'nın 29.maddesine paralel olarak 1630 sayılı Dernekler Kanunu 1972 yılında kabul edilmiş ve böylece 1938 tarihli 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu tamamen yürürlükten kaldırılmıştır.

1630 sayılı kanun ; “kazanç paylaşımı dışında, belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi kişinin bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmeleri suretiyle” kurulan örgütlenmeleri dernek olarak tanımlamıştır. Kanun medeni hakları kullanma ehliyetine haiz ve 18 yaşını bitirmiş bulunan herkesin önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahip olduğunu belirtmiş ve bazı istisnalara yer vermiştir.

Kanuna göre dernek kurma hakkına sahip olan herkes derneklere üye olabilir. Ancak yabancıların derneklere üye olabilmeleri için Türk vatandaşlarında aranan şartlara ek olarak yabancıların Türkiye'de ikamet etme şartı da getirilmiştir. Hiç kimsenin bir derneğe üye olmaya veya dernekte üye kalmaya zorlanamayacağı ilkesi benimsenerek dernek tüzüklerine bu ilkeye aykırı hüküm konulması da yasaklamıştır.

1630 sayılı Dernekler Kanununun 4. maddesi hangi amaçlarla dernek kurulamayacağını belirlerken, 35. maddesi ile derneklerin tüzüklerinde belirtilen amaçları dışında faaliyet gerçekleştirmeleri yasaklanmıştır. Bu genel yasaklamaya ilaveten derneklerin gerçekleştirmesi yasaklanan faaliyetler ayrıca sayılmıştır. Kanunla derneklerin bazı isimleri almaları ve bazı işaretleri kullanmaları da yasaklanmıştır. Ayrıca yasaklanan bu işaret ve sembollerin derneklerin her türlü faaliyetinde kullanılması da yasaklanmıştır.

Ayrıca uluslararası faaliyette bulunmak amacıyla dernek kurulması, merkezi yurt dışında olan derneklerin Türkiye’de şube açmaları ve Türkiye’de kurulmuş derneklerin Uluslararası dernek ve teşekküllere katılması da yasaklanmıştır.

2.1.4. 1982 Anayasası Dönemi:

Temel kuralları belirleyen bir metin olması gereken Anayasa’da, diğer hususlarda olduğu gibi, derneklerle ilgili de geniş düzenlemeler mevcuttur. Dernek kurma özgürlüğü Anayasanın ikinci bölümünde yer alan kişinin hakları ve ödevleri içerisinde sayılmış ve “toplantı hak ve özgürlüğü” başlığı adı altında düzenlenmiştir. Anayasanın 33.maddesi ile herkese “önceden izin almaksızın dernek kurma hakkı” tanınmıştır. 33.maddenin 7.fıkrası bu hükme bir istisna getirmiştir. Buna göre, “birinci fıkra hükmü, silahlı kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensupları ile kamu hizmeti görevlilerinin dernek kurma haklarına başkaca sınırlamalar getirmesine veya bu hürriyeti kullanmalarının yasaklanmasına engel değildir.” Maddenin ikinci fıkrası dernek kurabilmek için kanunun öngördüğü bilgi ve belgelerin yetkili makamlara verilmesini öngörmüştür. Bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi halinde, yetkili makamlar tarafından derneğin faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurulabilmesi yaptırımı da aynı fıkrada yer almıştır. Ayrıca hiç kimsenin bir derneğe üye olmaya ya da dernekte üye kalmaya zorlanamayacağı hükmü de getirilmiştir.

1982 Anayasası derneklerin Anayasanın temel hak ve hürriyetleri sınırlandıran 13. maddesine aykırı hareket edemeyecekleri hükmünü getirirken, bu genel yasakların haricinde 33. madde de bazı özel yasaklarda getirilmiştir.

Derneklerin kanunun belirlediği hallerde hakim kararı ile kapatılabileceği, ancak gecikmesinde sakınca bulunan haller gibi bazı özel durumlarda hakim kararına kadar kanununun yetkili kıldığı merciin emriyle faaliyetten alıkonulabileceği kuralı da benimsenmiştir.

1982 Anayasasının yasakçı yaklaşımı adeta dernek kurma hakkını ortadan kaldırmış, derneklerin diğer örgütlü grup ve topluluklarla ilişkisi kesilmiştir.

Dernekler adeta toplumsal/siyasal yasamdan yalıtılmıştır.²⁰³ Dernek kurma özgürlüğüne sınırlamalar getiren Anayasanın bu yaklaşımında, büyük ölçüde 12 Eylül öncesi anarşi ve kargaşa ortamının bu özgürlüklerden kaynaklandığı²⁰⁴ anlayışı etkili olmuştur. 12 Eylül askeri hareketından önceki dönemde dernekleşmenin neredeyse her alanda ve herkes tarafından gerçekleştirilmiş olması, bu arada emniyet güçlerine kadar dernekler etrafında oluşan kutuplaşmalar, bu alanın daraltılmasına gerekçe olmuştur diyebiliriz.

2.1.4.1. 1995/2001 Yılları Anayasa Değişikliği

1982 Anayasası 1995, 2001 ve 2004 yıllarında geniş kapsamlı olmak üzere 9 kez değişikliğe uğramıştır. Anayasanın dernek kurma özgürlüğü ile ilgili 33. maddesi ise 1995 ve 2001 yıllarında yapılan değişikliklerle yeniden düzenlenmiştir.

Maddenin yeni halinde, herkesin önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahip olduğu ve hiç kimsenin bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamayacağı esası benimsenmiştir.

Derneğin kapatılması yanında faaliyetinin durdurulmasında da hakim kararının açıkça aranması esası getirilmiş ve dernek faaliyetlerinin hakim kararı olmadan yetkili makamlarca durdurulmasında bir süre sınırı öngörülmüştür. Buna göre millî güvenliğin, kamu düzeninin, suç islenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa, kanunla bir merci, derneği faaliyetten men ile yetkilendirilebilir. Bu merciin kararı, yirmi dört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi halde, bu idarî karar kendiliğinden yürürlükten kalkar.

Derneklerle ilgili Anayasanın önceki halinde yer alan yasaklama hükümleri yürürlükten kaldırılmış, dernek kurma hürriyetinin ancak, millî güvenlik, kamu

²⁰³ Parla: a.g.e, s.36

²⁰⁴ Tosun : a.g.e, s.307

düzeni, suç islenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâk ile başkalarının hürriyetlerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabileceği belirtilmiştir. 33.maddenin eski düzenlemesinde yer alan ve değişiklikle kaldırılan yasaklamalar, derneğin siyasi amaç gütmesi yasağı; siyasi faaliyette bulunma yasağı; siyasi partilerden destek görme ve onlara destek olma yasağı; sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçlara yönelik ortak hareket yasağıdır.

Anayasanın 33. maddesi yanında dernek kurma özgürlüğü dahil bütün hak ve özgürlükler için geçerli olan sınırlamalar içeren 13.madde de değişikliğe uğramıştır. Maddenin yeni halinde yasaklamalar tek tek sayılmak yerine ilgili maddelerde belirtilen sebeplere dayalı olarak yasakların getirilebileceği benimsenmiştir. Buna göre temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.

2.1.4.2. 2908 Sayılı Dernekler Kanunu

07.10.1983 tarihinde yürürlüğe giren 2908 sayılı Dernekler Kanunu 1630 sayılı eski Dernekler Kanunu'nu ve bu kanunun tüm ek ve değişikliklerini yürürlükten kaldırmıştır.

2908 sayılı Kanunun 1. Maddesinde ; “...kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir gayeyi gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin (değişiklikle eklenmiştir), bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmeleri suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi toplulukları” dernek olarak tanımlanmıştır.

2908 sayılı Kanun yürürlüğe girdiği tarihten sonra 8 kez değişikliğe uğramıştır. Hemen belirtelim ki bu değişiklikler genellikle dernekleşmenin önündeki engellerin kaldırılması yönünde olmuştur. 1982 Anayasası ile getirilen ve kanunda da

benimsenen yasaklama ve sınırlamaların kaldırılması ve dernekleşmenin daha özgür hale getirilmesi doğrultusunda değişiklikler yapılmıştır. Bu çerçevede söylenecek olan ilk şey şüphesiz tüzel kişilere de dernek kurma hakkının tanınmasıdır. 2908 sayılı Dernekler Kanununda özellikle Avrupa Birliği uyum yasaları çerçevesinde yapılan değişiklikler de dikkate alınarak değişiklikler yapılmıştır.

Kanun Anayasada olduğu gibi dernek kurmada serbestlik ilkesini benimsemiştir. Ancak; Türk Silahlı Kuvvetleri ile genel ve özel kolluk mensupları ve özel kanunlarında dernek kurmaları yasaklanan memur statüsündeki kamu hizmeti görevlilerinin sürekli olarak; kanunda sayılan bazı suçları işleyen kişilerin ise belirli sürelerle dernek kuramayacakları hükme bağlanmıştır.

Derneklerin uluslar arası faaliyetlerini düzenleyen, sınırlayan ve izne tabi tutan 7. Madde 26.3.2002 tarihli değişiklikle yürürlükten kaldırılmıştır. Uluslar arası faaliyet yasağı, yabancı derneklerin Türkiye'de şube açma, Türk derneklerin yabancı derneklere katılma yasağı ve derneklerin yurt dışında kurulmuş dernek veya kuruluşlara üye olarak katılabilmeleri için Bakanlar Kurulu'ndan izin almaları şartı kaldırılmıştır. Medeni Kanununun 91.maddesine göre Yabancı derneklerin Türkiye'de faaliyette bulunabilmeleri, şube açma, üst kuruluşlar kurmaları Bakanlar Kurulu yerine, Dışişleri Bakanlığının görüşü üzerine çisleri Bakanlığının iznine bağlanmıştır. Derneklerin uluslar arası faaliyetlerini düzenleyen, sınırlayan ve izne tabi tutan 7. Madde 26.3.2002 tarihli değişiklikle yürürlükten kaldırılmıştır. Uluslar arası faaliyet yasağı, yabancı derneklerin Türkiye'de şube açma, Türk derneklerin yabancı derneklere katılma yasağı ve derneklerin yurt dışında kurulmuş dernek veya kuruluşlara üye olarak katılabilmeleri için Bakanlar Kurulu'ndan izin almaları şartı kaldırılmıştır. Medeni Kanununun 91.maddesine göre Yabancı derneklerin Türkiye'de faaliyette bulunabilmeleri, şube açma, üst kuruluşlar kurmaları Bakanlar Kurulu yerine, Dışişleri Bakanlığının görüşü üzerine çisleri Bakanlığının iznine bağlanmıştır.

Kanuna göre hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Her üye istifa hakkına sahiptir.

2.1.4.3. 5253 Sayılı Dernekler Kanunu

2908 sayılı Kanunda 2002 ve 2003 yıllarında yapılan köklü değişikliklerin ardından Dernekler Kanunu tamamen değiştirilerek, önceki düzenlemelerin aksine, yasaklama ve sınırlamaların istisna haline getirildiği bir yasa olan ve 23.11.2004 tarihinde yayınlanan 5253 sayılı Dernekler Kanunu yürürlüğe konulmuştur. Yeni kanunla birlikte 2908 sayılı yasada 2002 yılında yapılan değişikliklere paralel olarak dernekleşmeye daha sivil bir bakış getirilmiştir. Yeni Dernekler Kanunu ile “dernek kurmayı bir asayiş, bir güvenlik olayı kabul eden, halkın örgütlenmesini güvenlik meselesi olarak gören”²⁰⁵ anlayış yerini daha özgürlükçü bir yaklaşıma bırakmıştır.

Yeni kanun derneği tanımlarken 2908 sayılı kanunun değişik halindeki tanımı tekrar etmiştir. Önceki kanundan farklı olarak; derneklerin kendi aralarında veya vakıf, sendika ve benzeri sivil toplum kuruluşlarıyla ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere girişim, hareket ve benzeri adlarla tüzel kişiliği olmayan geçici nitelikte birliktelikler, yani platformlar yasal zemine kavuşmuştur.

Dernek kurma, Türk Silahlı Kuvvetleri ve kolluk mensupları ile kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri hakkında özel kanunlarında getirilen kısıtlamalar hariç fiil ehliyetine sahip gerçek veya tüzel kişilere tanınmış bir haktır. Dernek kurmak için önceden izin alınması gerekmemektedir. Ayrıca on beş yaşını bitiren küçüklere yasal temsilcilerinin izni ile çocuk dernekleri kurma ve kurulmuş olanlara üye olma hakkı tanınmıştır. On iki yaşını bitirenlere ise yasal temsilcilerinin izniyle çocuk derneklerine üye olma imkanı verilmiştir.

Derneklerin uluslararası faaliyet göstermesi, uluslararası işbirliği yapması, yurtdışında temsilcilik veya şube açması, üst kuruluş kurması, kurulu dernek ya da kuruluşlara katılması serbestleştirilmiştir. Yabancı derneklerin Türkiye’de faaliyet veya işbirliği yapabilmesi Dışişleri Bakanlığının görüşü alınmak suretiyle İçişleri

²⁰⁵ Recep Yazıcıoğlu : **Sıradışı Bir Vali - Söyleşiler ve Yorumlar**, Birey Yayıncılık, İstanbul 2001, s.120

Bakanlığının izni şartına bağlanmıştır. Ayrıca yurtdışından yardım alınması izin yerine bildirim tabi tutulmuştur.

Derneklerin benzer amaçlı dernekler, siyasi partiler, sendika ve mesleki kuruluşlardan maddi yardım alması ve yardım etmesi önündeki engeller kaldırılırken, kamu kurum ve kuruluşları ile ortak projeler yürütme imkanı verilmiştir.

Yeni kanun dernek denetiminin, 24 saat önceden haber verilmek şartıyla çisleri Bakanı veya mülki idare amirince yapılabileceğini ancak bu denetimde kolluk mensuplarının görevlendirilemeyeceğini hükme bağlamıştır. İzinle açılabilen tesislerle ilgili kısıtlamalar daraltılarak sadece yurt, pansiyon ve lokal açılması izne tabi tutulurken, spor tesisleri, kamp, aşevi v.s. için izin alınması kaldırılmıştır.

Derneklerin defter kayıtlarını Türkçe tutmaları ve resmi kurumlarla Türkçe yazışmaları zorunlu kılırken, bunların dışında herhangi bir dilde toplantı yapmaları, yazışma yapmaları, yayın yapmaları serbest bırakılmıştır. Eski kanunda suç olan birçok husus suç olmaktan çıkarılırken, suç olarak kalan işlem ve eylemlerin karşılığı hürriyeti bağlayıcı suç olmaktan çıkarılarak idari para cezasına dönüştürülmüştür.

Bazı suçlardan mahkûm olanların belirli sürelerle dernek kurmalarına getirilen yasaklama kaldırılmış, öğrencilerin normal dernek gibi örgütlenmeleri imkânı getirilmiştir.

Valiliklerin, usulüne uygun verilmiş mahkeme kararı olmadan dernekleri faaliyetten alıkoyabilmeleri hükmü kaldırılmıştır. Derneklerin kullanamayacağı bazı ad ve işaretler listesine başka bir ülkenin bayrak, amblem ve flaması da eklenmiştir.

Kurulması yasak olan dernekler ve yasak faaliyetleri ile ilgili maddenin kapsamı daraltılarak “Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek veya Türk dilinden veya kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak” amacı çerçevesinde dernek kurulması yasak kapsamından çıkartılmıştır. 5253 sayılı

Dernekler Kanunu genel hatlarıyla özgürlükçü anlayışla hazırlanmış bir Kanun olup yasaklama ve sınırlamaları tamamen kaldırma ya da en aza indirme eğilimi taşıyan, dernek is ve işlemleri konusunda islenen suçlara karşı hürriyeti bağlayıcı cezaları en aza indirerek idari para cezasına çeviren bir düzenlemedir.

2.2. HEMŞEHRİLİK VE BASKI GRUPLARINDAN HEMŞEHRİ DERNEKLERİ

2.2.1. Hemşehri Kavramı

Hemşehri kelimesi, aynı şehirden, aynı memleketten olan insanları belirtmek için kullanılır. Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanan Türkçe Sözlükte de; “aynı ilden olan kimse, memleketli” olarak tarif edilirken, hemşerilik kelimesi de; “hemşehri olma durumu” şeklinde tarif edilmiştir. Hemşehri, genellikle aynı köyden, aynı ilçeden, aynı vilayetten, aynı bölgeden hatta kimi zaman aynı ülkeden insanları tanımlamak için kullanılan bir kelimedir. Hemşehri kelimesinin memleketi aynı yer olan insanları tanımladığı söylenebilir. Memleket ise, insanın doğup büyüdüğü yer ve ikliminde kök saldığı bölgedir. Dolayısıyla hemşehri kavramı memleketten uzakta olmakla, yani göçle yakından bağlantılı bir terimdir²⁰⁶.

Sözlüklerde “Hemşehri” ve “Hemşehri” kelimeleri aynı anlamda kullanılmaktadır. Çoğunlukla “Hemşehri” kelimesi tercih edilmekle birlikte kanunda olduğu gibi “hemşehri” şeklinde de kullanıldığını görmekteyiz.1580 sayılı Belediye Kanununun Hemşehri Hukuku başlığı altında düzenlenen maddesinde, “Her Türk, nüfus kütüğüne yerli olarak yazıldığı beldenin hemşehrisidir” şeklinde tanımlanmıştır.

Ancak yeni Belediye Kanunu bu tanımlamayı değiştirerek “Herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir” şeklinde bir tanımlama yapmıştır. Eski Belediye Kanununda, “Türk olmak ve nüfus kütüğüne yerli olarak yazılı olmak” hemşehri olmanın şartları olarak belirlenmişken, yeni kanunla hemşehri olmanın kıstası olarak “ikamet edilen yer”i esas almış, ayrıca hemşehriliği sadece Türklere tanınan bir hak

²⁰⁶Ayça Kurtoğlu : **Hemşerilik ve Şehirde Siyaset, Keçiören Örneği**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.147

olmaktan çıkararak “herkes” için geçerli bir hak olarak düzenlemiştir. Kanuna göre, hemşerilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır. Belediyelere de bir takım sorumluluklar yükleyen kanun, Belediyeleri hemşeriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda gerekli çalışmaları yapmakla yükümlü kılmıştır.

Gerek kavram ve olgu olarak hemşerilik, gerekse bir ilişki biçimi olarak hemşeri ilişkileri bir aidiyeti nitelendirmektedir. Bununla birlikte hemşerilik köken olarak bağlı oldukları ve gerçek memleketleri olarak adlandırılan yerlerde anlamlı değildir. Çünkü burada insanların birbirlerini yaşadıkları ilişkiler bağlamında ‘ben’ ve ‘diğerleri’ olarak tanımlamaları başka bağlar aracılığıyla olmaktadır; aile, arkadaşlık, akrabalık gibi. Bu yönüyle hemşerilik kimliği ve ilişkileri ancak, her zaman yaşanılan yerlerin dışında anlamlı ve önemli olmaktadır. Ancak hemşeri olma durumu öznel olarak tanımlanır ve hemşeri olduğu düşünülen kişiyle hemşerilik bağı olduğu düşünülür. Bu bağı atfedildiği kişinin pozisyonu akraba ve arkadaştan daha uzaktır.²⁰⁷

Kente göç edenler burada, bütünüyle eski geleneksel kültürlerini devam ettiremedikleri gibi kentin kültürü ve diğer unsurlarıyla da kolayca bütünleşmemektedirler. Dolayısıyla, kentte, geleneksel ve kent kültürü arasında gecekondü kültürü ya da farklı bir yapı ortaya çıkmaktadır. İşte bu süreçte, “hemşerilik” gibi yeni sosyal ilişki yapıları karşımıza çıkmaya başlamaktadır²⁰⁸.

Hemşerilik bağları, yeni yurtlarını başlangıçta gurbet olarak gören aynı kökenden gelen göçmenler arasındaki ilişkilerin çerçevesini belirlemektedir. Kökenle ilişki ancak göçmenlerin toplumsal ilişkileri içinde “gurbette” bir anlam kazanmakta ve toplumsal katmanları biçimlendirmektedir. Göç etmeden önce, insanların

²⁰⁷ Kurtoğlu : a.g.e, s.148

²⁰⁸ Mimar Türkkahraman : “**Kentlilik Bilinci, Kalkınma ve Kırıkkale**”, 21. Yüzyılın Basında Kırıkkale Sempozyumu, ed. A.Vural Örsdemir / Mehmet, Erdogan / Duran, Bülbül Çelik İş Sendikası Yayını, Ankara 2003, s.54

geldikleri yerlerde, gurbetteki benzeri bir şekilde, aynı kökenden gelme bilinciyle güçlü bir ortak aidiyet duygusu taşımaları zorunlu değildir²⁰⁹.

Hemşehrilik ilişkilerinin etnik grup ilişkileri olmadığı bilinmektedir. Bununla birlikte hemşerilik ilişkilerinin kısmen etnik grup ilişkilerini andıran özellikleri de vardır. Ayrıca hemşerilik başlı başına bir sınıf ya da tabaka değildir. Zira hem şehirler farklı sınıf ya da tabakalarda yer alabilirler. Esasen hemşerilik bir toplumsal gruptur ve az çok gönüllü, biçimsel olmayan bir toplumsal gruplaşmadır²¹⁰.

Hem şehri ilişkileri özellikle kentte ilk yerleşme yerinin seçilmesinde, hem şehirlerle birlikte bulunma isteğinde etkili olmaktadır. Kentte yer seçimi kentleşme yolundaki ilk adımdır. Kente göç edenler, kentte daha önce yerleşmiş olan akraba ve hemşehrilerinin oturduğu semtleri tercih etmektedir. Böylece kentleşme sürecinde ilk değişimleri kendi hemşehrilerinden gördüklerini taklit ederek ve onların yardımıyla gerçekleştirirler²¹¹.

Hemşerilik ilişkisi sadece köyden yeni gelenlerin kullandığı bir iş ve barınak bulma aracı olarak değerlendirilemez. Hemşehri ilişkilerini bir “kimlik” kazanma mekanizması olarak değerlendirebiliriz. Memleketlerinden ayrılmak zorunda kalan insanların yeni geldikleri kent hayatına intibakını sağlayabilmek için hemşehrileri ile ilişkiye girmek ve kentlerde kendi yaşamlarını devam ettirmek istemeleri sonucu dayanışmaya girerler²¹².

Hemşehriliğin kent bağlamında ekonomik, politik ve kültürel bir dizi karmaşık sürecin içinde anlam kazanmasının yanı sıra, gündelik hayat bağlamında kişiler ve kültürlerarası iletişimsel anlam ve öneminden söz edilebilir. Hemşehrilik

²⁰⁹Harald Schüler : **Türkiye’de Sosyal Demokrasi Particilik- Hemşehrilik-Alevilik**, çev. Yılmaz Tonbul, letisim Yayınları, stanbul 1999, s.191

²¹⁰Adnan Teksen : **Kentleşme Sürecinde Bir Tampon Mekanizma Olarak Hemşehrilik**, DPT Yayını, Ankara 2003, s.57-58.

²¹¹ Yakut Sencer, **Türkiye’de Kentleşme Bir Toplumsal ve Kültürel Değişme Süreci**, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara, 1979, s. 306

²¹² Ayşe Güneş Ayata , “**Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik**” Toplum ve Bilim, 51/52 Güz, Kış Ankara, 1990–1991, s. 89

bir kimlik kavramı olarak, ilk kez iletişim ve etkileşimde bulunan insanları sınıflamaya yaramasının yanında, gündelik hayatta iletişim ve etkileşimin başlangıç ve gelişiminde de önemli bir rol oynamaktadır. İlişkinin ve etkileşimin üzerinde yükselebileceği bir ortak zemin yaratmaktadır. Ayrıca hemşehrilik, gündelik hayatın içindeki iletişim durumlarında ve daha genel sosyo-ekonomik ilişki biçimlerinde sürekli yeniden üretilmektedir. Hemşehri kimliği, her ne kadar bir şehrin ya da coğrafyanın sınırlarının aynı zamanda kültürün de sınırlarını çizmiş olduğu iddiası tartışılır olsa da, belli oranda kültürlerarası etkileşim ve iletişimin söz konusu olduğu durumlarda anlam kazanmaktadır.

Hemşehrilik ilişkisi içerisinde özellikle kurumsal yapılar etrafında bir araya gelenlerin sadece ortak etnik kökene dayandıkları söylenemez. Ancak her ne kadar aynı yörelerden de gelseler, ideolojik ve etnik farklılıklar, en azından kuruluş sonrası, kurumların yönetimini ele geçirmede etkin olarak kullanılmaktadır.

Kente göçle ortaya çıkan ara bir ilişki konumu olan hemşehriligin tek bir kalıbı yoktur. Hemşehrilik ilişkilerinin kapsamı, niteliği ve işlevi göç edenlerin ekonomik, sosyal, kültürel durumlarına ve kentte karşılaştıkları sorunların yoğunluğuna ve niteliğine göre farklılıklar göstermektedir. Hemşehriligin belirli bir kalıbının olmaması bir yana ampirik araştırmalarda kimlerin hemşehri kavramının içine dahil edildiği de belirsizlikler taşımaktadır. Aynı bölgeden gelenlerin aynı mahalle, hatta aynı sokaklarda kümeleşmeleri nedeniyle çoğu hallerde en yakın komsuların akraba ve hemşehriler olmaları bu belirsizliğin ana sebebidir. Yani özellikle gecekondu semtlerinde sıkça rastlanan bu durumlarda hemşehri kavramı akraba ve komşuları da zorunlu olarak içeren bir anlamda kullanılmaktadır²¹³.

Hemşehrilik ilişkisi aynı zamanda kente yeni gelenlerin kente uyumunu kolaylaştırırken, daha hızlı kentleşmesine de yardımcı olmaktadır. Hemşehrilik ilişkileri ve kurumları da eski yapı ile yeni yapı arasında uyum sağlayıcı bir rol oynayan ara kurum niteliği taşımaktadır. Başka bir deyişle, hemşehrilik ilişkisi ve hemşehrilik dernekleri hem geleneksel toplum yapısının bazı özelliklerini taşımakta,

²¹³ Adnan Teksen : a.g.e, s.66

hem de değişim, dönüşüm dönemlerine özgü bir yönü bulunmaktadır. Çünkü hemşehrilik ilişkileri bir taraftan eski yapıya, geleneksel ilişkilerin yaşandığı hayat tarzına ilişkin bir takım öğeleri içerirken, diğer taraftan da hem sürekli yapı ve anlam değişikliğine uğramakta, hem de diğer örgüt ve ilişki biçimlerinden farklılık göstermektedir²¹⁴.

Hemşehrilik ağındaki ilişkiler, kişilerarası ilişkiler kapsamında enformel ilişkiler olarak kavramsallaştırıldığında, “güven ve dayanışma”, “toplumsal güç/iktidar ilişkileri” ve “anlam/meşruiyet” bakımından nitelikleri neler olabilir? Ayşe Buğra, kişilerarası ilişkilerde, güven ve dayanışmaya dayalı ilişkileri “sosyal sermaye” kavramı ile ilişkili olarak ele alır. Ona göre “sosyal sermaye”, “ bir toplumdaki insanların biri birlerine duydukları güvenin kaynağı ile ilgilidir ve bireylerin yalnız kan bağıyla bağlı oldukları veya kişisel olarak tanıdıkları, kendilerine benzeyen kimselere değil, yabancılara da güvendikleri bir toplumun, sosyal sermaye yapısının sağlam olduğu söylenebilir”. Bu anlamda Buğra toplumda, insanların tanımadıklarına, kendilerinden farklı olana güvenmemesiyle Türkiye’nin sosyal sermayesi zayıf olduğunu belirtir:

“İnsanların ekonomik hayatlarında karşılaştıkları risklerle bahsetmeye çalışırken yanlarında tek dayanak olarak aile ve cemaati buldukları bir ortam, genelleştirilmiş bir güven ilişkisinin gelişmesine uygun bir ortam değildir. Buna karşılık vatandaşlık hakları temelinde sağlanan devlet desteği, vatandaşlık bilincinin gelişmesine ve buna bağlı olarak, güven ilişkilerinin toplumun bütününi kapsayacak biçimde yaygınlaşmasına yol açabilir. Böyle bir yaygın güven ortamında da, vatandaşlar arasındaki enformel yardımlaşmanın kişisel ilişki ağlarının ötesinde daha anlamlı bir toplumsal rol oynaması beklenebilir. Yani enformel yardımlaşma, sosyal sorunların çözümünde devlet müdahalesine destek olabilir. Ama sadece destek olabilir ve onun arkasından gelerek destek olabilir. Enformel dayanışmanın devlet müdahalesinin yerine ve devlet müdahalesinden bağımsız olarak var olmasını

²¹⁴ Nilüfer Narlı : “ **İşçi, Mühendis, Avukat Aynı Yerde**” www.bianet.org 06.03.2002

beklemek, bizi tekrar tanıdıklarıyla sınırlı güven ilişkilerinin dünyasına götürecektir”²¹⁵.

Sonuç olarak hemşehri ilişkileri ve kurumları eski yapı “kır yasamı” ile yeni yapı “kent yasamı” arasında uyum sağlayıcı bir işleve sahiptir. Başka bir deyişle hemşehrilik dernekleri hem geleneksel toplum yapısının izlerini taşımakta, hem de değişim ve gelişmenin yaşanmasını sağlamaktadır. Bunun nedeni hemşehri ilişkileri bir taraftan eski yapıya ait bir takım öğeleri içermesi, diğer taraftan da yeni yapılanmaya ait bir takım özellikleri barındırmasıdır.

2.2.2. Hemşehri Dernekleri

Yasal düzenlemelerde derneklerle ilgili birimlerin çalışmalarında “hemşehri derneği” adı altında bir tanımlamaya rastlanmamıştır. Hemşehri Dernekleri olarak bilinen dernekler genellikle “yardımlaşma-dayanışma” isimleri ile kuruldukları için, derneklerle ilgili sınıflandırmalarda “Sosyal Amaçlı Dernekler” sınıfında değerlendirilmektedir. Aynı sınıflandırmada “Yardımlaşma Dernekleri” alt başlığı altında toplanan “Hemşehri Dernekleri”ni diğer yardımlaşma derneklerinden ayıran husus, bu derneklerin toplumun tamamına ya da en azından yaşadıkları bölgede ikamet eden kişilerin tamamına hitap etmek yerine, sadece belli bir yer nüfusuna kayıtlı veya belli bir bölgede “mahalle, köy, belde, ilçe, il ya da bunların birkaçında birlikte” yaşayanlara hitap ediyor olmasıdır.

İçişleri Bakanlığı Dernekler Daire Başkanlığınca Sosyal Amaçlı dernekler kapsamında ve yardımlaşma dernekleri alt başlığı altında toplanan derneklerden, belli bir coğrafi bölgeden/yerleşim merkezinden gelerek başka bir yerleşim alanına yerleşmiş, ya da belli bir yerde doğmuş olmakla birlikte başka bir yerde yaşamakta olan kişilere hitap eden, onların arasındaki sosyal ve kültürel yardımlaşma ve dayanışmayı güçlendirmeyi amaçlayan dernekleri “Hemşehri Derneği” olarak ele aldık. Bu dernekler aynı zamanda kendi bölgelerini tanıtmaya, güzelleştirme gibi

²¹⁵ Ayşe Buğra (2001). ,**Kriz Karşısında Türkiye'nin Geleneksel Refah Rejimi**, Toplum ve Bilim, Yaz 2001 sayı: 89, s.24

amaçlar da gütmekte, mensuplarının ve diğer hemşehrilerinin ilişkilerinin kopmaması veya gelişmesi için de çalışma yapmaktadırlar. Aynı zamanda yerel ve genel seçimlerde zaman zaman güçlü bir lobi faaliyeti de yürüttükleri görülmüştür.

Göçmenlerin hemşehrilik bağlarına dayanarak geliştirdikleri aidiyet bilinci, gurbette uyumu kolaylaştıran, gelenekleri ve memleketi ile olan bağları sıcak tutan, kendine özgü toplumsal ve kültürel örgütlenme biçimleri yaratmıştır. Kültür ve dayanışma dernekleri, kahvehaneler, spor klüpleri ve siyasi partilerle, metropollerde beraber yaşanan mahalleler göçmenlerin hemşehrilik temelinde örgütledikleri sosyal ağların önemli kurumsal çerçeveleridir ²¹⁶.

Günümüzde kentin büyüklüğü arttıkça oluşan metropol yapısı, “doğal bağlar”ı kıramadığı gibi, onların yeniden kurulmasına yol açmış; dahası geleneksel toplumun cemaat bağlarının duygusal-dayanışmacı yanını, yeniden kentlerdeki günlük hayatın dinamosu yapmıştır ²¹⁷.

Göçler neticesi oluşan ortam hemşehrilik derneklerinin kurulmasındaki en önemli etkidir. Göçler sonucu kentlere gelen nüfusun yeni yaşam yerine uyumunu gerçekleştirmesi sorunu göç olgusunun neden olduğu önemli toplumsal sorunlardan biridir. Kentleşmesini tamamlamış ve göçün büyük ölçüde kentten kente olduğu toplumlarda bu konu özel bir ilgi alanı oluşturmaz. Buna karşılık kırsal nüfusun çözülerek kentlere akın ettiği toplumlarda ya da dönemlerde ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Köylü nüfusun kente gelerek yerleşmesi ve iş bulması onun kente uyumu için yeterli olmamaktadır. Kültürel bir değişim geçirmesi, kentli yaşam tarzını benimsemesi, kentin fırsatlarını değerlendirmesi gerekmektedir. Bu ise kısa sürede gerçekleşen bir olgu olmayıp ²¹⁸ belli bir sürecin yaşanmasını gerektirir. Gerekli sürecin hızlandırılması için önemli rol üstlenen aracı kurumlara ihtiyaç duyulur. İşte bu kurumların en önde gelenleri “Hemşehri Dernekleri”dir.

²¹⁶ Schüler : a.g.e, s.192

²¹⁷ A.Yasar Sarıbay : “ **Kent, Modernleşme ile Post Modernleşme Arasındaki Köprü**”, **Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne**, ed. Ferzan Yıldırım, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi , İstanbul 2002, s.39

²¹⁸ İlhan Tekel : “**Türkiye’de İç göç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi**”, Konferans, Türkiye’de İç Göç, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 1998, s.17

Kentleşmenin çok hızlı olduğu bir dönemde, kente uyum sorunuyla karşılaşan kişiler, kentte geldikleri yerlere göre isim alan hemşehri grupları oluşturmaktadırlar. Bunlar çoğu kez dernekler halinde örgütlenirler. Bu örgütlenmeler genellikle kültürel kimliklerin korunması gibi bir görüntü içinde sunulsa da bu bakımdan ciddi bir talepleri yoktur. Temelde kente gelenlerin kente uyumunda birbirinden destek talebinde bulunmasını kolaylaştıran bir gruplaşmadır. Bu nedenle hemşehri dernekleri bir himayecilik sistemi oluşturmaya dönüktür ²¹⁹.

*“Hemşehrilik ilişkisi gurbet olarak nitelendirilen, göçün olduğu ve yoğunlaştığı yerlerde önemlidir ve kurumlaşmaktadır. Hemşehri dernekleri, hemşehriler arası dayanışmaya dayanan, hemşehrilerin çıkarlarını koruyan ve geldikleri bölgelerdeki bağlara dayanan ve bu bağlar aracılığıyla bir çevre, zaman zaman da davranış biçimi oluşturan ilişkiler bütünüdür.”*158 Esasen, “hemşehri cemaatleri” (hemşehri dernekleri) hem kimlik kazanma sürecinin bir parçası, hem de topluluk nostaljisinin tezahürü olarak karsımıza çıkmaktadır.159 Hemşehri dernekleri eski yapı ile yeni yapı arasında uyum sağlayıcı işlev gören bir ara kurumdur. Geleneksel bağlara dayanırlar ve temsil ettikleri ilksel nitelikleri ve farklı mesleki çıkarları paylaşan ve farklı sosyo-ekonomik statü gruplarına mensup insanları bir çatı altında toplarlar. Bu dernekler, hem geleneksel toplum yapısının izlerini taşır, hem de değişim dönüşüm dönemlerine özgü bir yön taşımaktadırlar ²²⁰.

Kentsel göçmenlik statüsünden zorunlu olarak ortaya çıkmasa da bu olguya doğrudan bağlı olan hemşehrilik derneklerinin kurulması, çeşitli şekillerde olabilmektedir. Bu derneklerin kurucularının kimler ve resmi kuruluş amaçları ne olursa olsun, hemşehrilik dernekleri bir yandan hemşehrileri bir araya getirirken, diğer yandan hemşehri olanla olmayanlar arasındaki ayrımların/farklılıkların devam ettirilmesine katkıda bulunurlar ²²¹.

²¹⁹ İlhan Tekel: “**Türkiye’de Çoğulculuk Arayışları ve Kent Yönetimi Üstüne**”, ed. Ferzan Yıldırım, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, İstanbul 2002, s.23

²²⁰ Narlı: a.g.m.

²²¹ Kurtoğlu: a.g.e, s.196

Kahvehaneler hemşehrilik dayanışmasının enformel mekanlarıyken hemşehri dernekleri formel mekanlarıdır²²². Zira bireyler bir yandan kendi grubu içerisinde öne çıkmaya çalışırken diğer taraftan siyasal partiler için yerel veya genel seçimlerde potansiyel bir aday olma yolunu bu şekilde açmaya çalışırlar. Hemşehri gruplarının liderleri, özellikle yerel seçimlerin önemli ve etkili kişileri olarak kendileri aday olmasa bile, aday olacaklar konusunda söz sahibi olma şansını yakalarlar ve bu sansı bireysel veya grup menfaatleri doğrultusunda kullanırlar.

Hemşehri olanla olmayanın ayrışmasının devamını sağlayan hemşehri dernekleri bu özellikleri ile kente uyum ve kentle bütünleşmeyi geciktirici rol oynamaktadırlar. Özellikle gecekondü bölgelerindeki hemşehri kümeleşmelerinin de etkisiyle adeta şehrin belli bir bölgesinde “getto”lar oluşmasına yol açabilme tehlikesi taşıyan örgütlenmeler, kişileri kent ve kentin diğer sakinlerinden ayırıştırmanın ötesinde yabancılaştırabilirler.

Hemşehri dernekleri, her ne kadar kentlilik bilinci ve kentsel bütünleşme anlamında bazı olumsuzluklara yol açsa da, hemşehriler açısından önemli sayılabilecek miktar ve çeşitlilikte fonksiyonlar icra etmektedirler. Hemşehrilerini, oy verecekleri aday ya da siyasi parti konusundan, alışveriş yapacakları hemşehri işyerleri konusuna kadar etkilemeye çalışan hemşehri dernekleri, bunların yanında memleketlerini tanıtmak gibi faaliyetler de yapmaktadırlar. Muhtaç hemşehrilere ve öğrencilere maddi yardım, üyeler arası dayanışmayı amaçlayan gün ve geceler, gezi ve piknikler düzenlemek, kitap-brösür, dergi, bülten gibi kendi aralarında iletişimi sağlayıcı ve memleketlerini tanıtıcı yayınlar yapmak, yatırımcılarını memleketlerine yönlendirmek ve memleketlerindeki bazı ihtiyaçları karşılamak gibi faaliyetler hemşehri derneklerinin en sık karşılaşılan çalışmalarıdır.

2.2.2.1. Baskı Grupları

Baskı grupları toplumun değişik basamaklarında örgütlenmiş, kimi zaman çok güçlü olabilen ve belirli yollarla siyasal karar mekanizmasını etkileme çabasında

²²² Teksen : a.g.e, s.132

olan çıkar gruplarıdır. Baskı Grupları siyasal partilerden farklı olarak iktidarı doğrudan ele geçirmek amacını taşımazlar. Siyasal iktidarı dışarıdan etkileyerek, kendi çıkarları ya da görüşleri doğrultusunda kararlar alınmasını ve uygulamalar yapılmasını sağlamaya çalışırlar. Kendiliklerinden var olan çıkar grupları, örgütlendikleri zaman baskı grubuna dönüşmüş olurlar. Çıkar gruplarının da siyasi iktidardan beklentisi olmasına karşın, örgütlenmedikleri için sesini duyurabilmesi, iktidar üzerinde baskı kurabilmesi ve kendi görüşleri doğrultusunda sonuç alabilmesi zordur. Örnek olarak, bir ülkedeki öğrenci ve öğretim üyeleri çıkar grubu olarak nitelenir ve beklentilerine karşılık bulabilmekte zorlanır. Aynı gruplar yasal biçimde örgütlenince, siyasi mekanizma üzerinde baskı oluşturmaya başlar ve taleplerinin yerine getirilmesi konusunda daha olumlu sonuçlara ulaşmak mümkün olabilir. Baskı gruplarını tanımlamak için genellikle benimsenen yöntem siyasal partilerle karşılaştırmaktır. Baskı grupları, siyasal partiler gibi bir siyasal güç olarak kabul edilmekte fakat siyasal partilerin tersine iktidarı ele geçirmek amacını gütmeyen bir örgüt olarak tanımlanmaktadır.

Bugüne kadar baskı grupları üzerinde yapılan araştırmaların hepsinde görülen temel bir ayrım bulunmaktadır. Çeşitli meslekten kişiler, farklı ideolojileri paylaşanlar ya da belirli çıkarları savunmak uğrunda bir araya gelen “menfaat grupları”, dernekler, amaçlarını gerçekleştirmek yönünde faaliyet gösterirken bir yerde iktidarla karşı karşıya gelmektedirler. Bu aşamada amaçlarının gerçekleşmesi, siyasal iktidarın aldığı bir kararın uygulanmasını önlemeyi ya da tam tersi, iktidarı bu yönde bir karar almaya zorlamayı gerekli kılmaktadır. Böylece siyasal amaç gütmeyen bir araya gelen kişilerin oluşturdukları dernek, grup, örgütler, toplumsal yaşayışın bir döneminde, belli şartların ortaya çıkmasıyla “baskı grubu” niteliği kazanmaktadır.

Günümüzde baskı grupları, çoğulcu ya da tek partili rejimlerde, siyasal sistemin birçok kesim ve düzeyinde varlıklarını duyurmakta, siyasal kararların alınışında etkili olabilmekte olaylara ve kararlara yön verebilmektedir. Ancak baskı grupları konusunda son yıllarda o kadar çok fikir ileri sürülmüştür ki bazen alınan

kararlarda her hangi bir baskı grubunun etkisinin olmadığını düşünmek olanaksız hale gelmiştir.

Baskı gruplarını tanımlamak için genellikle benimsenen yöntem siyasal partilerle karşılaştırmaktır. Baskı grupları siyasal partiler gibi bir güç olarak kabul edilmekte fakat siyasal partilerin tersine iktidarı ele geçirmek amacını gütmeyen bir örgüt olarak tanımlanmaktadır. Baskı grupları iktidar mücadelesinin dışında kalan örgütlerdir. İktidara adaylıklarını koymazlar, koydukları takdirde de baskı grubu niteliğini yitirip, siyasal parti haline dönüşürler. Bu istisnai gibi görünen durum gerçekte birçok ülkelerde gerçekleşmiş, örneğin bazı fikir klüpleri parti haline dönüşmüşlerdir. Böylece baskı grupları – siyasal parti ayrımında iktidara adaylık en önemli bir ölçüt niteliğindedir. Belirli çıkarları korumak için kurulmuş iktidarın dışında kalan baskı grupları, iktidarı etkilemek amacıyla iktidara baskı yapan ve iktidardan kendi yararına bir takım kararlar çıkartmak isteyen örgütler görünümündedir. Baskı grupları incelememize bir açıklık getirebilmek için kuruluş nedenleri bakımından bir baskı yapmak, iktidarı etkilemek bu amaçla bir örgütlenmeye gitmek ve bu örgütü sürekli olarak yaşatmak amacını güden gruplaşmaların söz konusu olduğunu bir defa daha vurgulayalım²²³.

2.2.2.2. Baskı Gruplarının Özellikleri

Baskı gruplarının yapıları ile üyelerinin toplumsal konumları arasında sıkı bir bağlantı vardır. Ekonomik bakımdan güçsüz toplum kesimlerinin oluşturduğu baskı grupları, güçlerini üyelerinin sayısal çokluğundan ve örgütlenme düzeyinden alırlar. Üye sayılarının çokluğu disiplinli bir örgütlenmeyi ve belirli bir bürokratik yapıyı zorunlu kılar.

Gücünü üyelerinin sayısından ya da örgütlenme düzeyinden çok üyelerinin niteliklerinden alan baskı gruplarını, kadro baskı grupları olarak adlandırabiliriz. Üyelerinin ekonomik güçleri veya ekonomik etkenlerden bağımsız olarak toplumda

²²³ Esat Çam , Siyaset Bilimine Giriş, Der Yayınları 2005 . s.231.

sahip oldukları etki düzeyi, kadro baskı gruplarının ortak özelliğidir. Bu tür baskı gruplarının başında işveren örgütleri gelir.

Otoriter ve totaliter baskı grubu yapısına, özellikle faşist eğilimli örgütlerde rastlanır. Faşist ve nasyonal sosyalist partilerin askeri yapısı, onların bir çeşit kolu ya da paralel kitle örgütleyicisi durumundaki bu kuruluşlara da yansır. Katı bir disiplin ve merkez otoritesine boyun eğme esastır. 12 Eylül öncesi dönemde, bu yapıdaki baskı gruplarına, öncelikle gençlik kesimlerinde rastlanmıştır²²⁴.

2.2.2.3. Baskı Gruplarının Fonksiyonları

Baskı grupları kendi tabanlarının çıkar ve görüşlerinden yola çıkarak fikirlerini siyasal karar alma organlarına bildirirler. Ulaşılabilecek nitelikleri birleştirip, ortak hedeflere dönüştürme işlevi ise siyasal partilere aittir. Yalnızca tek bir çıkar ya da inanç durumuna dayalı, bir baskı grubu gibi işleyen partilere kolaylıkla rastlanamaz. Bu nedenle de baskı grupları ile siyasal partileri, özellikle çoğulcu demokrasilerde birbirinin işlevini tamamlayan, kolaylaştıran kurumlar olarak görmek gerekir. İşbölümü geliştikçe farklılaşan toplumun farklı gereksinimleri, böyle bir süreçle tabandan tavana doğru yansır ve siyasal kararlara dönüşür. Farklı çıkar ve görüşlerin dile getirilmesindeki denge, toplumsal barış ve dolayısıyla siyasal rejimin sağlıklı işleminin temel koşullarındandır. Baskı gruplarını susturmak isteyen yönetimler, giderek toplumsal patlamalara ve baskı rejimlerine yol açarlar.

Baskı gruplarının, kamu yönetimine sunmak üzere yaptıkları ayrıntılı hazırlıklar olmazsa, alınacak kararlardaki hata payı artabilir. Alınan kararları ve girişimleri, üyelerine anlatmaları ve uyulmasını istemeleri, toplumsal uzlaşmaya katkıda bulunur.

Düzene en karşı gibi görünen baskı grupları bile, kendilerine çıkarlarını ve görüşlerini yasal yollardan savunmak olanağı tanındığı ölçüde, istemeden düzene

²²⁴ Ahmet Taner Kışlalı , Siyaset Bilimi , İmge Yayınları .1999. s.296-297

hizmet etmiş olurlar. Baskı grupları bazı durumlarda siyasal partilerin bıraktığı boşluğu da doldurabilirler. Örneğin muhalefetin, bir araya gelmesi olanaksız çok sayıda küçük partinin varlığı nedeniyle güçsüz olması sayesinde, tek bir partinin neredeyse sürekli olarak iktidarı koruyabildiği durumlar böyledir. Bu gibi durumlarda, büyük meslek kuruluşlarının oluşturduğu birlikler, muhalefet partilerinin yapamadığını gerçekleştirip, istekler arasında belirli bir tutarlılığı sağlayabilir, bir önem sıralaması yapabilirler. Ama sadece belirli çıkar ve görüşleri temsil eden baskı gruplar, toplumsal dayanışmayı temsil etmesi gereken siyasal partilerin yerini hiçbir zaman alamaz ve almamalıdır; çünkü ikisinin işlevleri ayrıdır.

Baskı grupları, kendileriyle ilgili siyasal kararları, ya doğrudan ya da kamuoyu aracılığıyla dolaylı olarak etkilemeye çalışırlar. Doğrudan etkileme çabaları, daha seçim kampanyası sırasında başlayabilir. Bir baskı grubu, kendi davasını destekleyeceğini peşin olarak açıktan vaat eden bir adayın seçimine yardımcı olabilir. Bir meslek grubunun, kendi üyelerinden bazılarının parlamento seçilebilmelerine destek olması da bu çerçevede değerlendirilir.

Doğrudan baskı uygulamalarına, daha çok, belirli yasa tasarılarının parlamentoda görüşülmesi sırasında ya da bazı hükümet kararlarının uygulanmasıyla ilgili olarak rastlanır. Milletvekillerine, parti ve parlamento yöneticilerine heyetler yollanır. Örneğin işçilerle ilgili önemli bir yasa tasarısının parlamentodaki görüşülmesi sırasında, sendika başkanlarının dinleyici localarını doldurmasının ne büyük bir etki yaptığını, kendi yakın geçmişimizden biliyoruz. En az bu açık baskı yöntemleri kadar etkili bir başka yol da partilere örtülü bir biçimde parasal yardım yapılması veya belirli parlamenterlerle 'özel ' ilişkiler kurulmasıdır.

Siyasal kararları dolaylı biçimde etkilemenin yolu, her zaman kamuoyundan geçer. Halka benimsetilen, üzerinde kamuoyu oluşturulan bir konuda, siyasal iktidarların ters yönde karar almaları ve uygulamaya girişmeleri zorlaşır. Burada da asıl önemli olan, iktidardaki parti ya da güçlerin kendi toplumsal tabanlarının ne düşündüğüdür. Bu nedenle, kamuoyu oluşturmaya yönelik bir propaganda

kampanyasının asıl hedefi bu kitle olmalıdır. Kendisine zaten oy vermeyen bir toplum kesiminin tepkileri, siyasal iktidar için daha az önem taşır.

Baskı gruplarının propaganda etkinliklerinde, ilk ve öncelikli hedefleri bizzat kendi üyeleridir. Önce kendi üyelerini bilinçlendirmeye ve ortak hedefler etrafında bütünleştirmeye çalışırlar. Bu açıdan yalnız kendi üyelerine yönelik olarak çıkardıkları iç haber bültenleri de belirli bir önem taşır. Ancak bu birinci aşamadan sonradır ki geniş kamuoyunu etkilemeye yönelik olan propagandaya sıra gelir. Basın toplantılarını yapmak, afişler asmak, gösteri ve yürüyüşleri düzenlemek, açık hava toplantıları yapmak, kendi amaçları doğrultusunda yazı yazılmasını sağlamak amacıyla çeşitli gazetecilerle kişisel ilişki kurmaya çalışmak, hep bu çerçevede yer alır.

2.2.2.4. Baskı Grupları ve İdeolojiler

Baskı gruplarının faaliyetleri göz önüne alındığında ortaya çıkan sorun, bu örgütlerin hangi ölçüde temsil ettikleri toplumsal grupların somut çıkarlarını savundukları, hangi noktadan itibaren belirli bir dünya görüşünü savunmak yolunu tutarak siyasal ve ideolojik mücadeleye katıldıkları oluyor. Baskı grupları, normal olarak politikanın dışında kalıp, iktidarı kendi yararına etkilemek isteyen örgütlerdir. Dayandıkları sosyal grubun kendine özgü çıkarlarının savunucusu durumundadırlar.

Gençlik ve kadın kuruluşları ve ideolojik temele dayalı örgütlenmeler başta olmak üzere, sınıfsal nitelikli olmayan çok sayıda baskı grubunun bulunduğunu ya da bulunabileceğini biliyoruz. Ancak hiç kuşku yok ki siyasal yaşamda en büyük önemi taşıyan baskı grupları, genellikle sınıfsal kökenli olanlardır. Siyasal amaçla örgütlendiklerini, hemen hiç birisi açıkça belirtmese bile meslek kuruluşlarının hepsi de bu çerçevede yer alırlar. Çünkü o toplum kesiminden olanların çıkar ve eğilimlerini savunmak için oluşturulmuşlardır.

Sınıfsal baskı içinde yalnızca işveren ve büyük toprak sahiplerinin –ki onlar da işveren sayılırlar oluşturdukları baskı grupları, kadro baskı grubu yapısındadır.

İşveren baskı grupları, üyelerinden çok yüksek düzeyde ödenti toplayabildikleri için, ekonomik bakımdan çok güçlüdürler.

Türkiye’de işveren baskı gruplarının en üstünde, İşveren Sendikaları ve Konfederasyonu yer alır. Ticaret ve Sanayi Odaları da bir işveren baskı grubu gibi işlev görmektedir. TÜSİAD ise ülkedeki en büyük ve etkili iş adamlarını bir araya getiren, bir anlamda büyük sermayeyi temsil eden bir baskı kuruluşudur.

Çoğulcu demokrasilerde, işveren kuruluşlarının büyük ağırlıkları olduğunu biliyoruz. Bu çerçevede içinde yer alan kuruluşlar siyasal iktidarı doğrudan ya da dolaylı yollardan etkileyebilmek için, büyük olanaklara sahip bulunuyorlar. Sağcı partilerin parasal gereksinmelerini doğrudan ya da dolaylı yollardan karşıladıkları gibi, bazı ortamlarda kimi sol örgütleri bile örtülü parasal yardımlarla etkilemeye çalıştıkları görülmüştür. Türkiye’de 1960 öncesi dönemde, bazı büyük iş adamları, iki büyük partiye de yardım yapıyorlardı. Ama bu yardımdan aslan payını alan, elbette ki, iş çevrelerine daha yakın çizgideki parti oluyordu.

İşveren baskı gruplarının, daha az dikkati çeken dolaylı baskı yollarını tercih ettiklerini söyleyebiliriz. Doğrudan bazı büyük sermaye gruplarına bağlı basın organlarının yanı sıra, ticari amaçlı gazete, dergi, özel radyo ve televizyon istasyonlarını da özel ilan yoluyla etkilemeleri olanaklıdır. Ticari amaçlı kitle iletişim araçlarının, sadece satış yoluyla giderlerini karşılayamayacakları ve kar yapamayacakları bilinen bir gerçektir.

İşveren baskı gruplarının, köklü reform programlarıyla iktidara gelen sol partileri çok güçlü duruma sokabildiklerini gösteren örnekler oldukça çoktur. Bunu sadece doğrudan yatırımları durdurarak, piyasada bazı temel maddelerin sıkıntısını yaratarak ve bazı durumlarda paralarını güvenli ülkelere kaçırarak yapmamaktadırlar; aynı zamanda sol hükümete karşı bir kamuoyu oluşturabilmek için, etkileri altındaki kitle iletişim araçlarını da kullanmaktadırlar.

Kitle baskı gruplarının en önemlisi, işçi sendikalarıdır. İşçi sendikalarının en büyük gücü, üyelerinin sayısından ve disiplininden kaynaklanır. Bu çok sayıda üyenin aynı yönde oy kullanma olasılığının, siyasal iktidarın serbest seçimlerde belirlendiği ülkelerde büyük etki yapması doğaldır. Bu ise, işçi kuruluşlarının etkisinde önemli rol oynayan bilinç ögesini gündeme getirir. Bir işçi sendikasının etkisi, üyelerinin sayısal çokluğu kadar, aynı zamanda onların bilinç düzeylerine de bağlıdır. Sendika yönetiminde bulunanlar, ne kadar yetenekli olurlarsa olsunlar üyelerin önemli bir kesimi kendi çıkarları ile çatışan bir partiyi desteklemeyi sürdürüyorlarsa, o sendikanın siyasal yaşamdaki ağırlığının sınırlı kalacağı açıktır.

Özel olarak işçi ve genellikle ücretli toplum kesimlerine dayalı baskı gruplarının etkisini azaltan iki etkenden söz etmek gerekir: İşçiler özellikle belirli sanayi merkezlerinde yoğunlaşmışlardır. Bu nedenden dolayı, o yerleşim birimlerinin dışındaki bölgelerden seçilen milletvekilleri, işçi sendikalarından gelen baskılara karşı daha az duyarlıdırlar. Üstelik işçi sendikalarının solcu muhalefet solcu muhalefet partilerini açıktan destekledikleri durumlarda, işçi oylarını alma konusunda pek umutlu olmayan iktidar partilerinin, aynı konudaki duyarlılıkları da ister istemez azalır.

2.2.2.5. Baskı Grupları ve Otorite ile İlgili Sorunlar

Siyasal faaliyetlerin belli bir çerçeveye içinde, kullara uygun olarak işlenmesi ile baskı gruplarının girişimleri ne ölçüde bağdaşabilir sorusu, günümüzde giderek önem kazanmıştır. Bilindiği gibi, iktidarın öğeleri olan hükümetler, meclisler, seçimle sorumlu mevkilere geçmiş siyaset adamları, kararların alınışında anayasal kurallar çerçevesinde ilişki kurmaktadır. Oysa baskı grupları fiili bir siyasal güç olarak ortaya çıkmakta, gücü oranında normal siyasi güçlerin dışında, siyasi kararlarda etkili olabilmektedir. Baskı grupları etkili olabilmek, amaçlarına daha çabuk ve kesin yollardan ulaşabilmek için geniş ölçüde kamuoyunu kullanmakta, muhatap olarak hükümeti ve sorumlu bakanları almaktadırlar. Bu kurulan güçler dengesinde ister istemez, yürütme gücü, baskı gruplarını dikkate almak zorunda kalmaktadır. Tek partili sosyalist rejimlerde, baskı grupları, sendikalar, istisnai durumlarda, iktidarla

anlaşmazlığa düşseler dahi, genel olarak rejim doğrultusunda hareket etmekte ideolojik propaganda ve sosyal denetim mekanizmaları olarak hareket edip, siyasal sistemi destekleyici bir işlev görmektedirler.

Çıkar gruplarının baskı gruplarına dönüşmesi, ortak irade ile gerçekleşir. Başka bir deyişle, örgütlenme aşaması çıkar birliği aşamasından sonra gelir. Oysa ordu ve kamu bürokrasisi için durum tamamen farklıdır. Önce örgütler belirli hizmetleri yerine getirmek için oluşmuş, sonra o örgütlerde görev alanlar arasında, paylaşılan koşulların benzerliğinden doğan ortak eğilimler ortaya çıkmıştır.

2.2.3. Hemşehriliği Doğuran Nedenler

Hemşehri dernekleri; kent merkezlerine farkı il merkezlerinden gelenlerin veya köy ve ilçelerden gelenlerin geldikleri yerlerdeki ilişki biçimlerini devam ettirmek ve yeni yere uyum sağlamak amacıyla oluşturdukları biz duygusunun önemini arttırması ve yeni yerde “biz” ve “ötekiler” ayrımının ortaya çıkması ile oluşturulmuş dayanışma örgütüdür. Bu açıdan baktığımızda örgüt olarak hemşehri derneklerinin kurulmasının altında yatan birkaç etmen yer almaktadır. Bu örgütlerin kurulmasına neden olan etmenleri derneklerin kuruluş amaçlarında görmek ve üyelerin derneklere yüklemiş olduğu anlamları iyi analiz etmemiz gerekmektedir. Hemşehri derneklerinin ortaya çıkma nedenlerine baktığımızda iki başlık altında toplamak mümkündür;

2.2.3.1.Sosyo – Politik ve Kültürel Nedenler

Hemşehri derneklerinin ortaya çıkmasında en etkili olan faktör sosyo-psikolojik faktördür. Bireyin kent yaşamına uyum sağlama aşamasında, hemşehri dernekleri uyum sürecinin sağlıklı geçmesini sağlar. Kentsel değerleri, davranış kalıplarını tanıma, yerel değerleriyle karşılaştırma imkânı verir. Bireylerin memleketlerinden ayrılmak istemelerinin altında bir takım sebeplerin olması gerektiği göz önüne alınacak olursa; ekonomik sıkıntı, yaşam koşullarındaki

olumsuzluk, daha iyi bir hayat yasama arzusu ile buldukları illeri terk ederek baksa bir yere göç etmektedirler. Böyle bir durumda bireyler gidecekleri yerlerde daha iyi bir yaşam koşulunun olmasını beklerler. Bu beklentinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine gideceği yere daha önce gidenlerin olup olmadığı ve bu insanlardan yardım alıp alamayacağı etkili olmaktadır. Göç ettiği yerde de ilk önce kendine daha yakın hissettiği aynı kültürü paylaştığı hemşehrilerini bulmaya çalışmakta ve karşılaştığı güçlükleri onlar sayesinde yenmeyi amaçlanmaktadır. Kente daha önce göç edenlerde karşılaştıkları güçlükleri bildiklerinden ve kente biz ve ötekiler ilişkisinin olduğunu gözlemlediklerinden dolayı yeni gelen hemşehrilerine destek vererek bir güç oluşturmaya çalışmaktadır.

Kente gelen göçmen uzun süre toplumsal ilişkiler ağı içinde etkinlik gösterdiği, söz konusu ilişkiler ağının, göçmenin kendini içinde bulunduğu marjinal konuma karşı tampon kurum işlevi görmekte olduğu göçmenin kentte is ya da konut bulmasında, biçimsel örgütler ile iliksilerinde kendisine yardımcı olduğu kent ve göç çalışmalarında sıkça vurgulanırken, “kent göçmenin kendini bir toplumsal ilişkiler ağı içine yerleştirebilmek için önemsiz gibi görünebilecek bir ortak noktadan dahi yararlanma eğilimini doğal karşılamak gerektiği” belirtilmiştir²²⁵.

Heper'e göre, “endüstrileşmiş ülkelerle karşılaştırıldığı zaman gelişmekte olan ülkelerde, tüm toplum ve kent katmanlarında yaygın kişisel ilişkiler ağı bulunmakta, kendini bu ağın dışında bulan bir kentli dahi çeşitli etkinliklerini sürdürmekte güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu koşullar altında kendini toplumsal ilişkiler ağının dışında bulan kent göçmenin çok daha büyük güçlüklerle karşılaşacağı açıktır”. Heper, bu toplumsal ilişkiler ağı içinde en önemlisinin aile olduğunu belirtirken, çeşitli Arap ve Afrika ülkelerinde yapılan çalışmalara referansla, kent göçmenlerinin biçimsel olmayan (enformel) toplumsal ilişkiler ağı içinde etkinlik göstermelerinin, yaşamlarını kazanma biçimleriyle ilişkili olduğunu belirtir²²⁶.

²²⁵ Kurtoğlu : a.g.e, s.197

²²⁶ Metin Heper (1983). **Türkiye’de Kent Göçmeni ve Bürokratik Örgütler**. İstanbul: Üçdal Neşriyat. s.42

Hemşehri derneklerinin kurulmasında bir diğer önemli unsur da kültürel faktörlerdir. Özellikle kente yeni gelenler kent kültürüne ayak uyduramamakta ve zorluk yaşamaktadırlar. Kültürel kimliklerini korumak isteyen, kendi değer ve normlarını devam ettirerek, kentle uyum sağlamayı amaçlayarak kentle bütünleşmeyi sağlamak istemektedir ²²⁷. Kentte biz ve ötekiler ayrımı ortaya çıkmaya başladıktan sonra kendilerini diğerlerinden ayırabilmek için kültürel faaliyetlere ağırlık verilmeye başlanmıştır. Hatta bu bazı derneklerin kuruluş amacını oluşturmaktadır.

2.2.3.2. Ekonomik Nedenler

Hemşehri derneklerin kurulmasında en önemli bilinen ekonomik faktörlerdir. Özellikle insanlar memleketlerinden ayrılmadan önce gidecekleri yerlerde iş imkanının olmasını istemekte ve gittikleri yerlerde ilk olarak hemşerilerini bulmakta ve iş sorununu halletmeye çalışmaktadırlar. Geldikleri yerlerde en önemli ihtiyaçları iş ve barınma ihtiyacıdır. Bu ihtiyaçlarının giderilebilmesi için kente daha önce gelmiş olan akraba ve hemşerilerinden yardım almaktadırlar. Özellikle büyük kentlerde belli işler belli grupların tekelinde yer almakta ve diğer insanların o işi yapması engellenmeye çalışılmaktadır ²²⁸. Bu da kente yeni gelenlerin ve önceden gelenlerin karşılıklı çıkar gözetmesinden kaynaklanmakta, biz ve ötekiler daha belirgin hale gelmektedir.

²²⁷ Hüseyin Bal “**Kentsel Toplum Anomi-Yabancılaşma Olgusu Kente Göç Edenlerin Alternatif Çözümü: Hemşehri Birlikleri**”, Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Sosyoloji Derneği Yay. Ankara 1997, s. 439

²²⁸ Engin Önen , “**Kent Dayanışma ve Hemşeri Dernekleri**”, Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Sosyoloji Derneği Yay. Ankara 1997, s. 451

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI : BUCA İLÇESİNDE BULUNAN HEMŞEHİRİ DERNEKLERİ ÜYELERİNİN SİYASAL TERCİH ANALİZLERİ

3.1. BUCA İLÇESİNDE BULUNAN HEMŞEHİRİ DERNEKLERİ

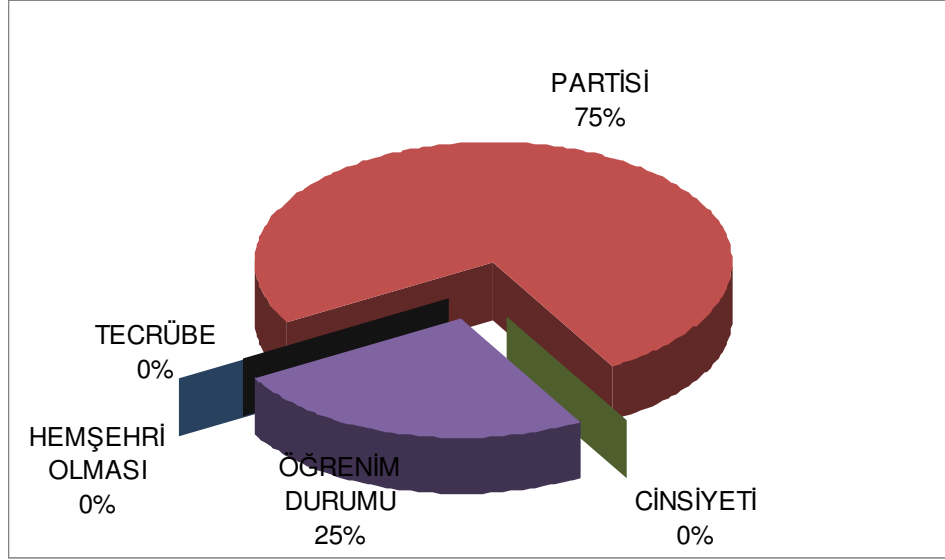
3.1.1 Hakkarililer Derneği

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan ve Türkiye'nin en geri kalmış illerinden biri olan Hakkari'den sosyal sebeplerle göç ederek Buca İlçesine yerleşenler tarafından kurulmuş olan dernek, hemşehriler arasındaki sosyal iletişimi sürdürmesi, ilçe içindeki hemşehri dayanışmasını artırması ve geldikleri yöre ile bağlarını devam ettirmesi amaçlarını gütmektedir.

Dernek, ilçede yaşayan Hakkarililerle, Hakkari arasında bir köprü vazifesi görmekte, yöresel irtibatlarını sürdürmekte, yeni gelen yerleşimcilere destek olmaktadır.

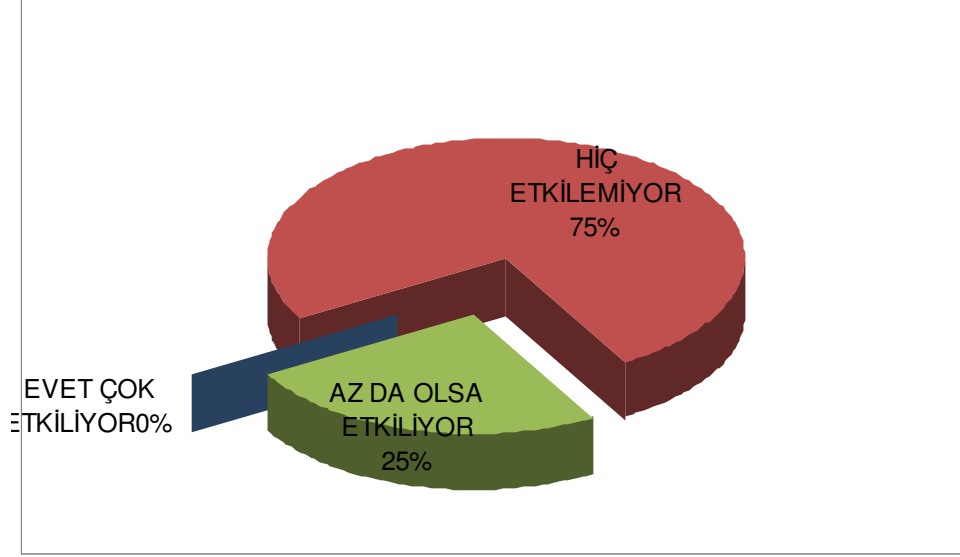
Hakkarililer Derneği üyelerinin, siyasal kadrolara etkilerini ortaya koymak için hazırlanan 10 maddelik ankete verdikleri cevaplara göre;

Tablo-1 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin Seçilmesinde Etkili Olan Unsurlar

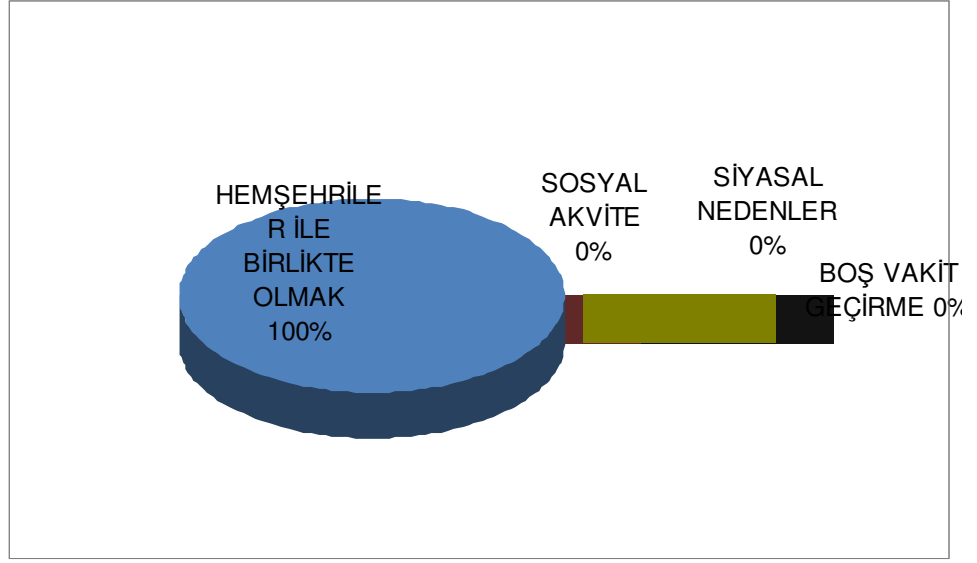
Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin seçilmesinde etkili olan unsurlarda en önemli etkenin adayın partisi olduğu görüşü öne çıkmıştır. Yüzde 75 oranında verilen yanıtta adayın hangi partiden olduğu seçeneği önem teşkil ederken bu sıralamayı yüzde 25 oranında öğrenim durumu tercihi takip etmiştir. Böylelikle Hakkarililerde adayda öğrenim durumu önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan Hakkarili seçmenin karşısına çıkacak olan ve karar vericiyi etkileyen önemli bir diğer unsurun da adayın öğrenim kriterleri olduğunu göz önünde bulundurmanız gerekmektedir.

Tablo- 2 Üyesi Olduğunuz Derneğin, Siyasal Tercihinizin Oluşumuna Etkisi

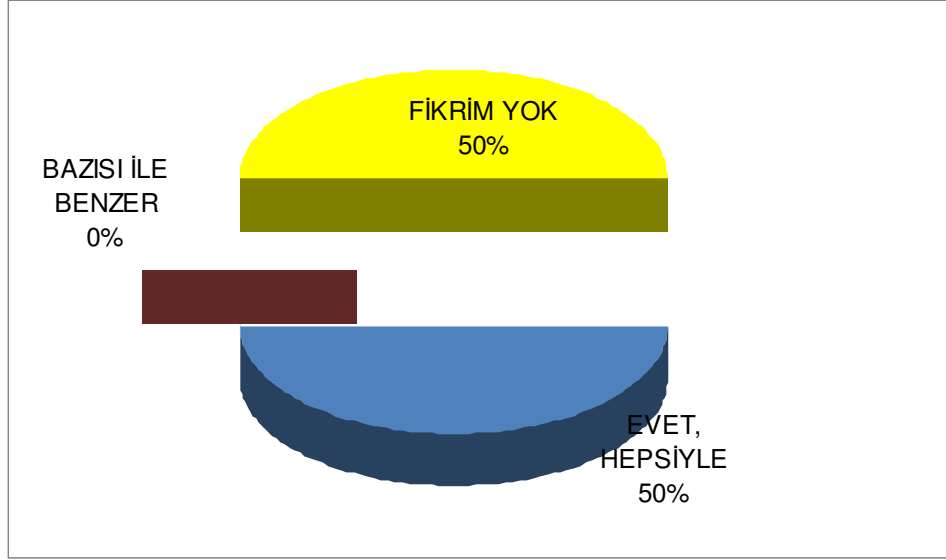
Üyesi olduğunuz derneğin, siyasal tercihinizin oluşumuna etkisi ise yüksek oranda “etkisiz” olduğu gözlenmiştir. Burada yüzde 75 gibi bir oranla dernek üyeleri siyasal tercihlerinde dernekten hiç etkilemediklerini söylemiş olsalar da burada c seçeneği az da olsa etkiliyor diyen yüzde 25 ‘lik bir kısım hiç de azımsanmayacak ölçüdedir. Buradan çıkartmamız gereken az da olsa etkiliyor seçeneği ile dernek üyelerinin aslında dernekte birbirlerinin siyasi tercihlerinden etkilendikleri ortaya çıkmaktadır.

Tablo-3 Dernek Üyelerini Birbirine Bağlayan Temel Nokta

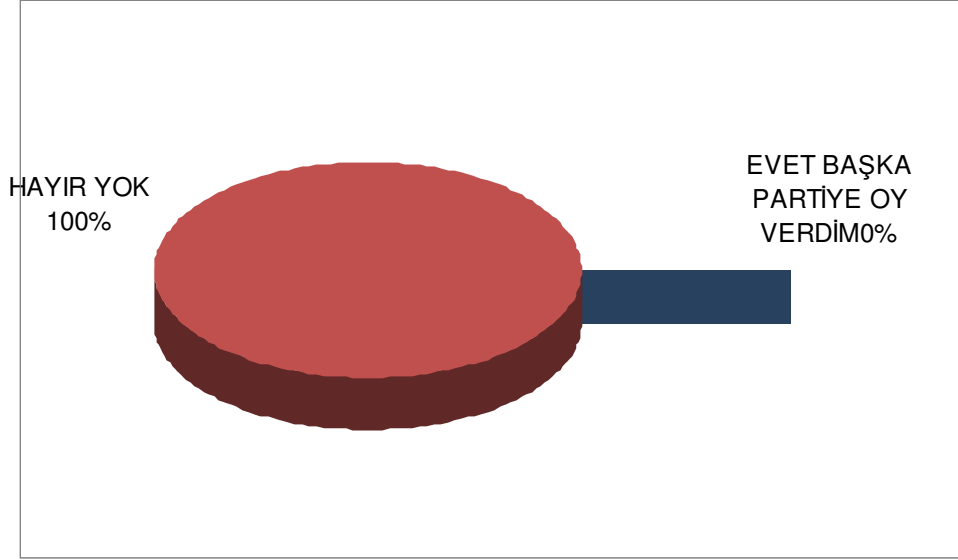
Bu dernekte, dernek üyelerini birbirine bağlayan temel nokta, ezici bir çoğunlukla “ hemşehirlileri ile bir arada olma duygusu” oluşturmaktadır. Ankete katılanların tamamı a seçeneğinde bulunan ‘ Hemşehrilerimle bir arada olmayı tercih etme duygusu ‘ memleketinden km’lerce uzakta bulunmanın verdiği bir dayanışma örneği olarak gösterilebilir. Sosyal aktivite yapmak, siyasal nedenler ve boş zaman değerlendirme şıkları es geçildiğine göre hemşehirlileri ile bir arada bulunmak için derneğe kayıt olmaları bu üyelerin memleketleri ile bağları uzak olsa da yerel ölçekte birbirleri ile görüşebilme imkanı ve bağlarının yakın olduğunu bize gösterir.

Tablo-4 Dernekteki Hemşehirlilerinizle Siyasal Olarak Bir Yakınlık Var mı?

Anketteki en ilginç cevap ise dernek üyelerinin birbirleriyle siyasal olarak bir yakınlık taşımalarında olmuştur. Burada oran % 50 olarak görülmektedir. Dernek üyelerinden iki kişiden biri ancak diğeriyle siyasi bir yakınlık göstermektedir. Belki başka yörelerde bu gariptenmeyecek bir sonuç olabilir ancak etnik olarak kendini farklı hisseden bu yöre insanı için bu oran yüksek olması, etnik farklılıkların siyasi tercihlerin oluşmasında temel belirleyici olmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

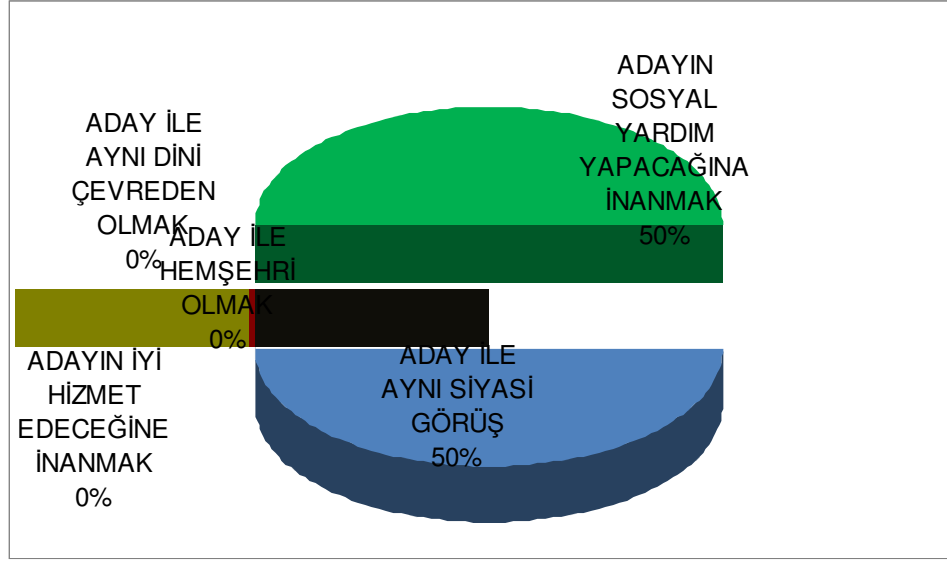
Tablo-5 2004 ile 2009 Yerel Seçimlerindeki siyasal tercih değişikliği

Dernek üyelerine 2004 Yerel Seçimleri ile 2009 Yerel Seçimleri arasında siyasal tercihlerinde herhangi bir değişim olup olmadığı sorusuna ezici bir üstünlükle “olmadığı” yanıtı alınmıştır. Farklı siyasal tercihleri olmasına rağmen bu tercihlerdeki istikrarlı davranış dikkat çekicidir.

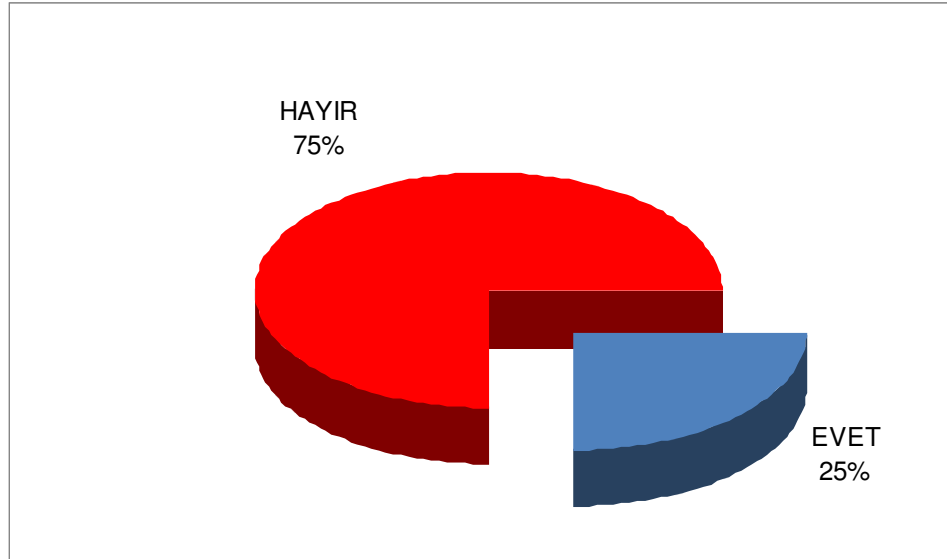
Dernek üyelerinin oylarını kullanırken siyasi tercihlerini belirleyen faktörler, yüksek gelir guruplarında adayla aynı fikirde olması, düşük gelir guruplarında ise adayın sosyal yardım konusundaki davranışı etkili olmaktadır.

Tablo-6 Siyasi Tercih Etkileyen Faktörler

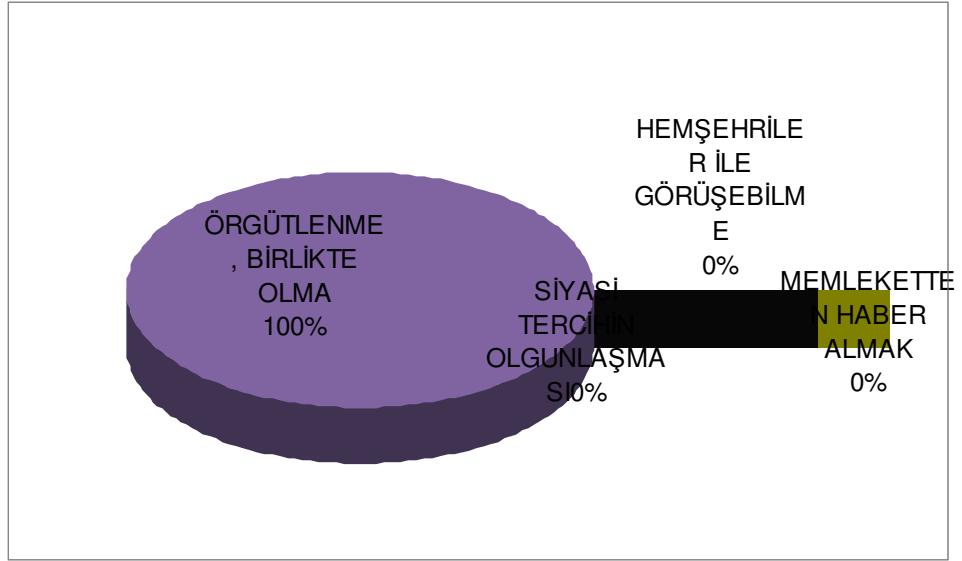
Dernek üyelerinin oylarını kullanırken siyasi tercihlerini belirleyen faktörler, yüksek gelir gruplarında adayla aynı fikirde olması, düşük gelir gruplarında ise adayın sosyal yardım konusundaki davranışı etkili olmaktadır.

Tablo-7 Siyasette Hemşehri Desteğinin Önemi

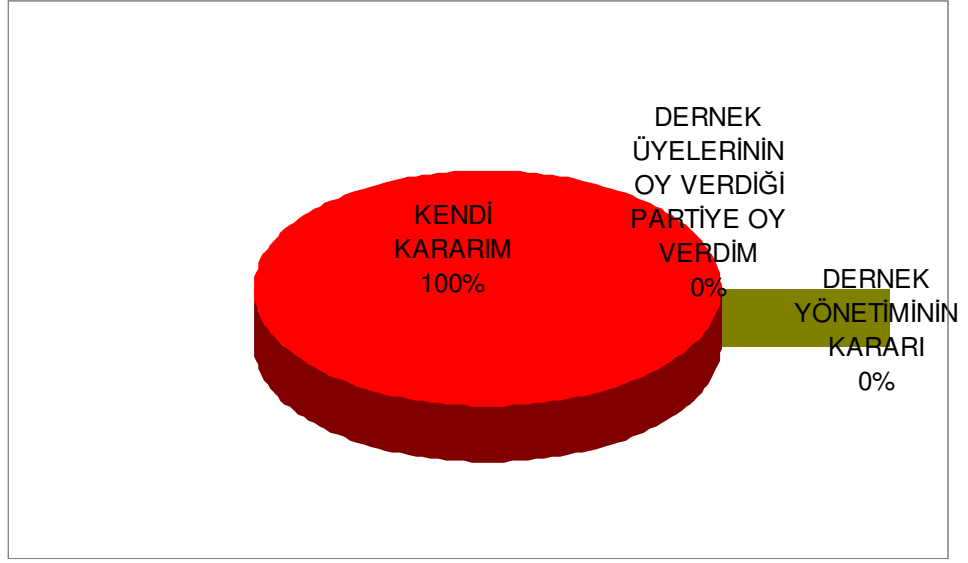
Siyasette hemşehri desteği konusunda verilen yanıtlara bakıldığında, bu yöre halkının etnik farklılığı öne süren siyasi konjonktüre uymayan bir sonuç ortaya çıkması dikkat çekicidir. Dördüncü soruyla aynı paralelliği göstermesi, yöre insanının siyasi tercihini kullanırken önceliğinin “hemşehri” veya etnik kökenin aynı olmasının çok büyük bir önemi olmadığı gözlemlenmiştir.

Tablo-8 Derneğe Üye Olma Sebebi

Üyelerin derneğe katılma nedenleri ortak bir siyasi geleceken çok, bir nevi “sıla özlemi” gidermek için hemşehirlilerle sık sık birlikte olmak, memlekete gidip dönenlerden haberler almak ve ortak duyguları paylaşarak kendilerini yabancı gibi hissetmemek olarak tanımlamak yanlış olmaz.

Tablo-9 Derneğin Seçimlerdeki Etkisi

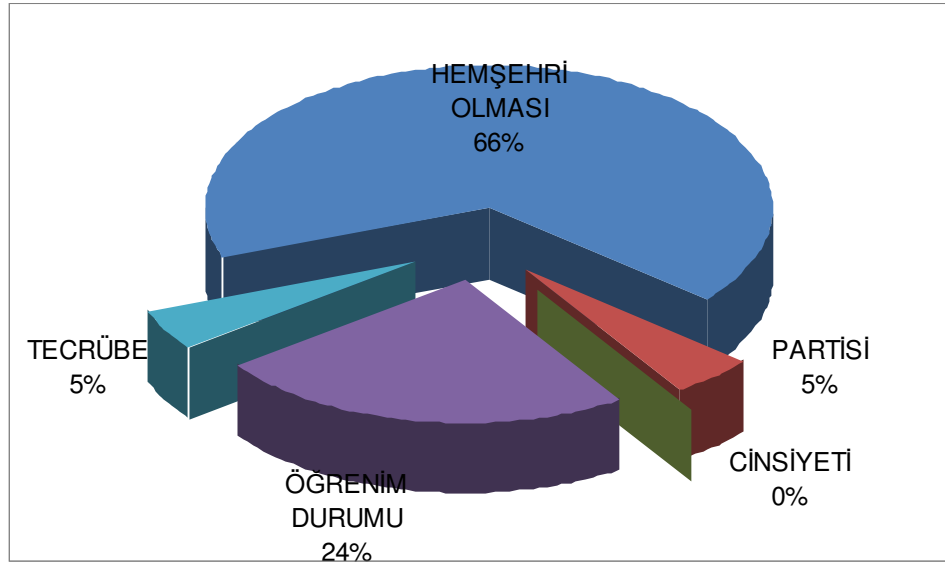
Dernek üyelerinin tamamı oy kullanırken, diğer dernek üyelerinin ve ya derneğin ortak kararından daha çok bireysel kararlarına göre oy kullanmaları, bu derneğin siyasal bir yapısı olmadığı, sadece sosyal dayanışma amaçlı kurulduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Hakkarililer Derneği üyeleri siyasi tercihleri, adayın hemşehri olup olmamasından daha çok, gelir durumuna göre sosyal yardım politikasından ve kendi siyasal görüşüne yakınlığından etkilenmektedir. Ayrıca köken ve etnik yapı ne olursa olsun bu dernek kişinin bireysel siyasi tercihini etkilememektedir. Derneğe üye olmanın temel amacının sosyal ihtiyaçlarını karşılamak, hemşehirlilerle birlikte olma ve kendini yalnız hissetmeme duygusundan kaynaklandığı gözlenmiştir.

3.1.2. Selanik Türkleri Derneği

Selanik Türkleri Buca ilçesinin Yaylacık Mahallesi içerisinde kümelenmiş olan Lozan Mübadillerinden oluşur. Yerleşim Bölgesi, Buca ilçesinde Dokuz Eylül Üniversite'si Dokuzçeşmeler kampüsüne yakınlığı ile bilinir. Dernek üyeleri de o mahalle eşrafından olmakla birlikte, halen Selanik 'deki yakınları ile bağlarını sürdürmektedir. Genel olarak değişik mahallelerden gelen üyelerin aksine buradaki üye profili özellikle yaylacık mahallesinden oluşmaktadır. Dışa kapalı bir yapısı mevcut olan bu mahalle üyelerinden oluşan dernek üzerinde anketimiz aşağıda mevcuttur.

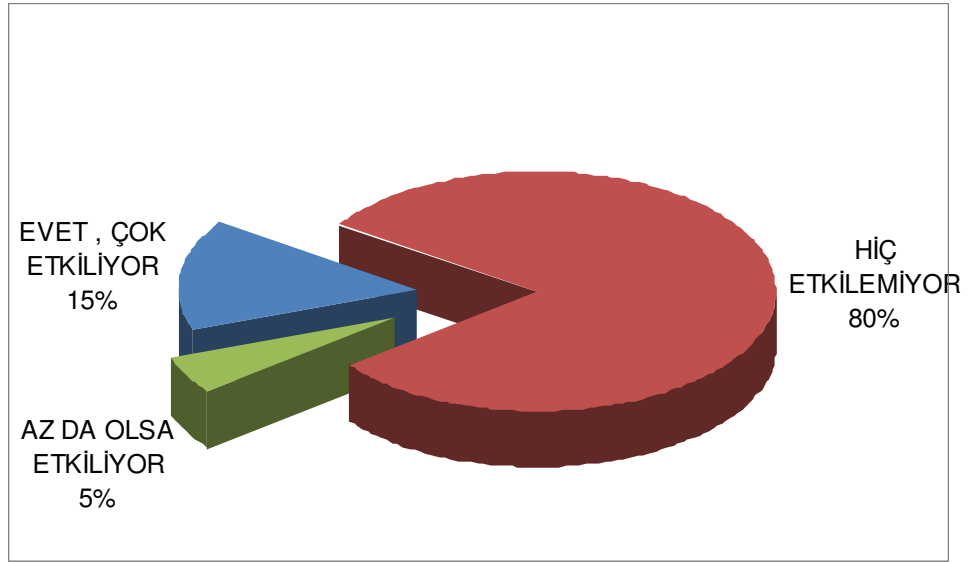
Tablo-10 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin Seçilmesinde Etkili Olan Unsurlar

Cevapları incelediğimizde Belediye Başkanı ve Meclis Üyelerinin seçilmesinde etkili olan unsurlardan yüzde 66'lık bir oran ile Hemşehri olması seçeneği göze çarpmaktadır. Buradan hareketle Selanik göçmenleri için hemşehrilik , hemşehri olma siyaseten önemli bir unsur olarak görülmektedir. 2009 yerel seçimlerinde dernek başkanlarının Buca ilçesinde üst sıralardan aday olması bu mahalle üzerinde hemşehriliğin önemli olmasından sebeple isabetli olmuştur. İkinci sırada dernek için önemli unsur 'd ' seçeneğindeki yüzde 24 oranla öğrenim durumu

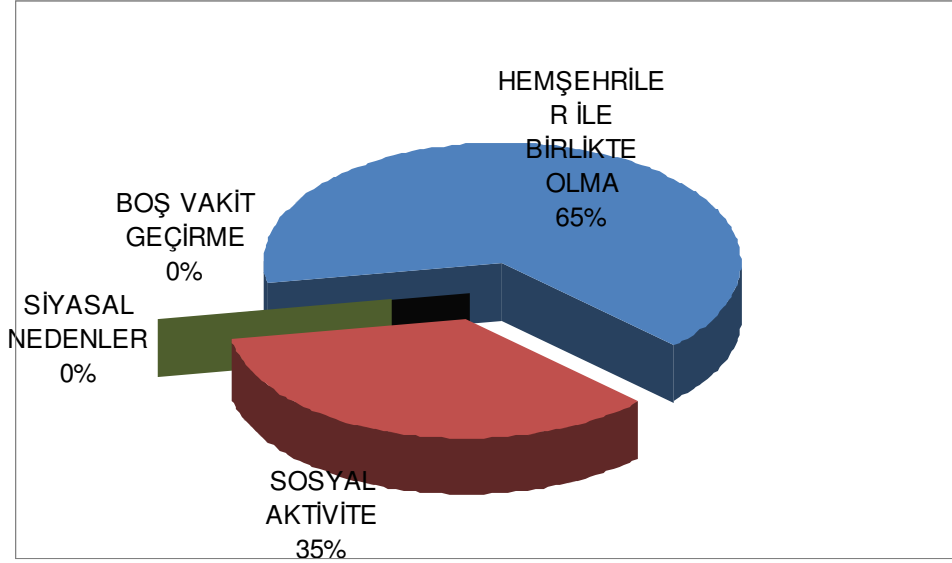
takip etmiştir. Burada da kendi içlerinden seçecekleri temsilcinin öğrenim kriterleri önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. 2009 yerel seçimlerinde meclis üyesi olarak seçtikleri dernek başkanı ise avukat olması sebebiyle bu doğruyu kanıtlar niteliktedir. Partisinin yüzde 5 oranında önemli olduğu düşük oran ise bu dernek üyelerinin pragmatist bir yaklaşımla ideolojiden muaf bir biçimde hemşehri desteği ile hareket ettikleri ortadadır.

Tablo-11 Üyesi Olduğunuz Derneğin Siyasal Tercihinize Etkisi

Dernek üyeleri bu soruda derneğin siyasal tercihlerini yüzde 80 oranında hiç etkilemediğini söylemişlerdir. Bu rakam ciddiye alınması gereken bir oran olup dernek üyeleri siyasi tercihlerini etkilememektedir. Ancak yüzde 15 oranında evet çok etkiliyor denilmesi de aslında kapalı bir yapısı olan derneğin siyasi faaliyetleri olmasa dahi derneğin siyasi tercihler üzerinde az da olsa etkisi mevcuttur.

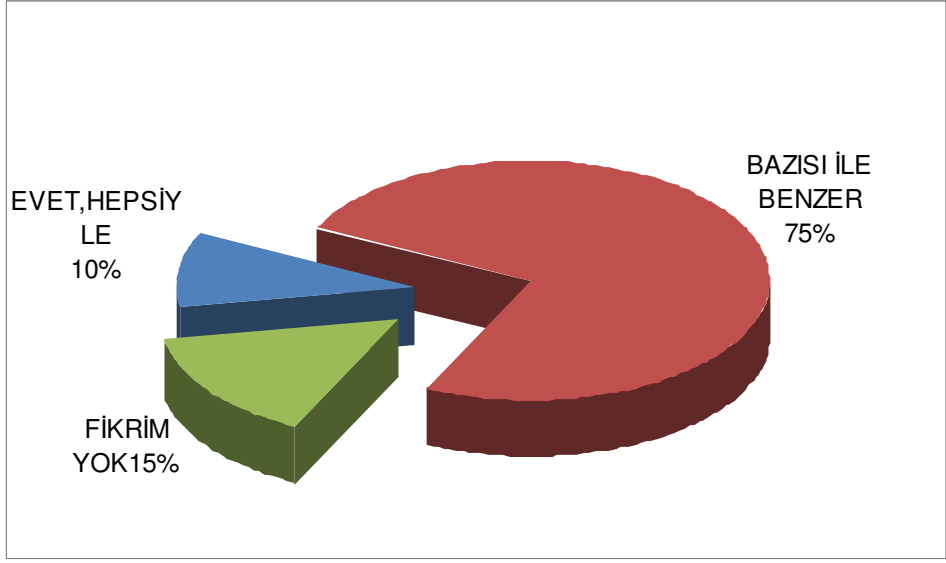
Tablo-12 Sizi Derneğe Bağlayan Temel Nokta

Üyeleri derneğe bağlayan unsurların başında yüzde 65 oranında hemşehrileri ile bir arada olma duygusu oluşturmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Lozan mübadillerinden oluşan bu grup hemşehrileri ile aynı bölgede yaşamasına rağmen derneğe üyeliklerinin önemli sebebini 'bir arada olma duygusuna' bağlamışlardır.

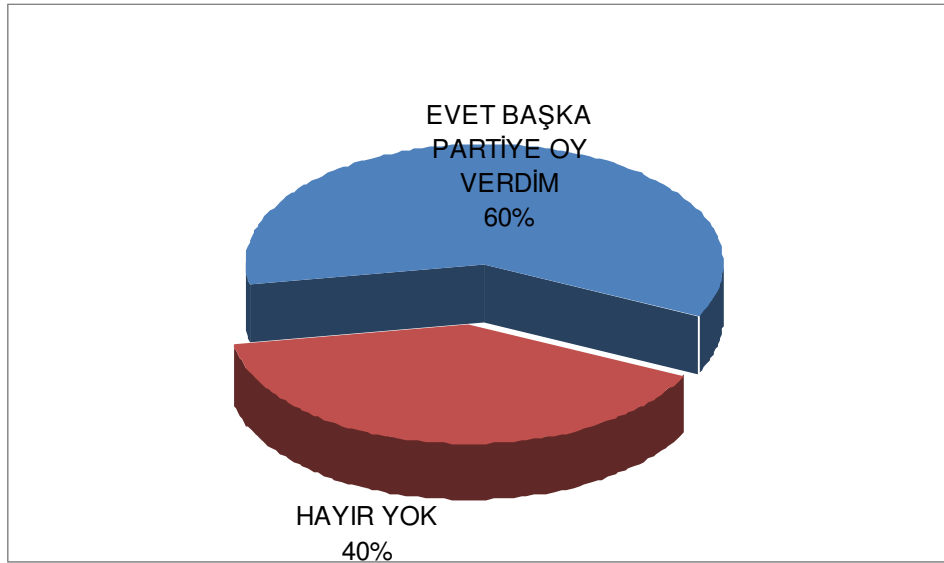
İkinci en önemli sebep ise yüzde 35 ,ki hiç de azımsanmayacak olan bu sebep de sosyal aktivite seçeneği göze çarpmaktadır. Sosyal aktivite unsuru dernek faaliyetlerinde önemli bir unsur olup burada da ikinci en önemli seçeneği teşkil etmiştir.

Tablo -13 Dernek Üyeleri İle Siyasi Yakınlık

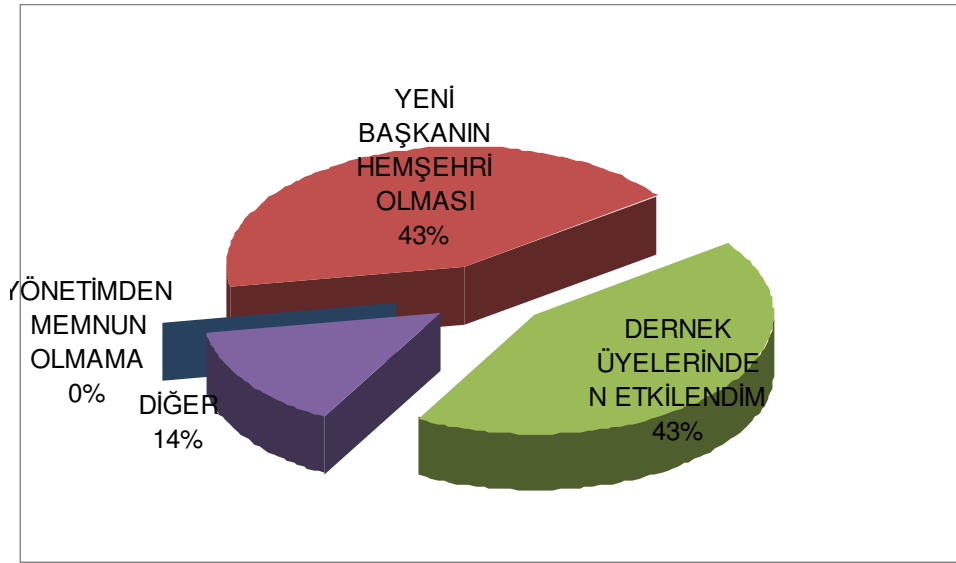
Burada yüzde 75 oranında hemşehrilerin bir kısmı ile siyasi yakınlık bir kısmı ile tamamen farklı olma unsuru göze çarpan noktadır ancak az da olsa yüzde 10'luk bir kesim hepsi ile siyasi yakınlık taşıdığını düşünüyor. Fikri olmayanların yüzde 15 oranında olması da siyasi gündemlerinin olmaması ile ölçümlendirilebilir. Yüzde 75 lik kısım üyeler üzerinde bir homojenlik sağlamamaktadır.

Tablo-14 İki Seçim Arası Seçmen Tercihi

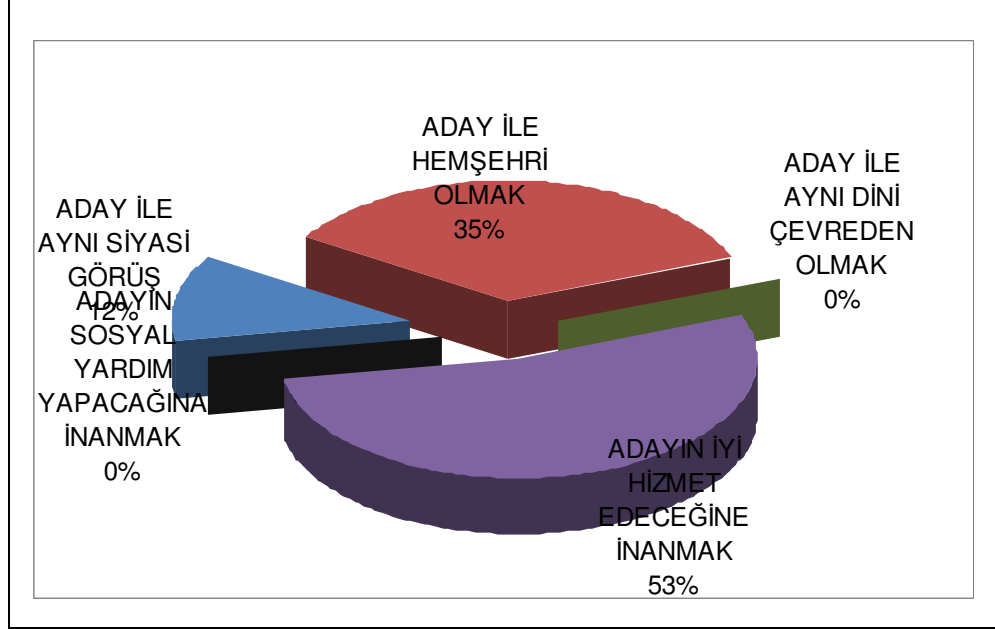
İki yerel seçim arasında 2004 ile 2009 seçimlerinde oy verdikleri partide bir değişim olmuş mu sorusunda ise yüzde 60'lık bir oran ile evet denilmektedir. Burada belediye başkanı ile hemşehri olmak ya da meclis üyeleri ile hemşehri olmak gibi önceki sorularımızda tespit ettiğimiz unsurların ön plana çıkmış olmasından dolayı parti bazında zemin kayması görülmüştür. Ancak yüzde 40'lık yine büyük bir kesim de partiyi değiştirmediklerini söylemişlerdir. Buradan tespit etmediğimiz bunun hangi parti olduğu konusundaki kısım bize yorumlamamızda sınır getirmiştir.

Tablo-15 Tercihiniz Neden Değiştirdi?

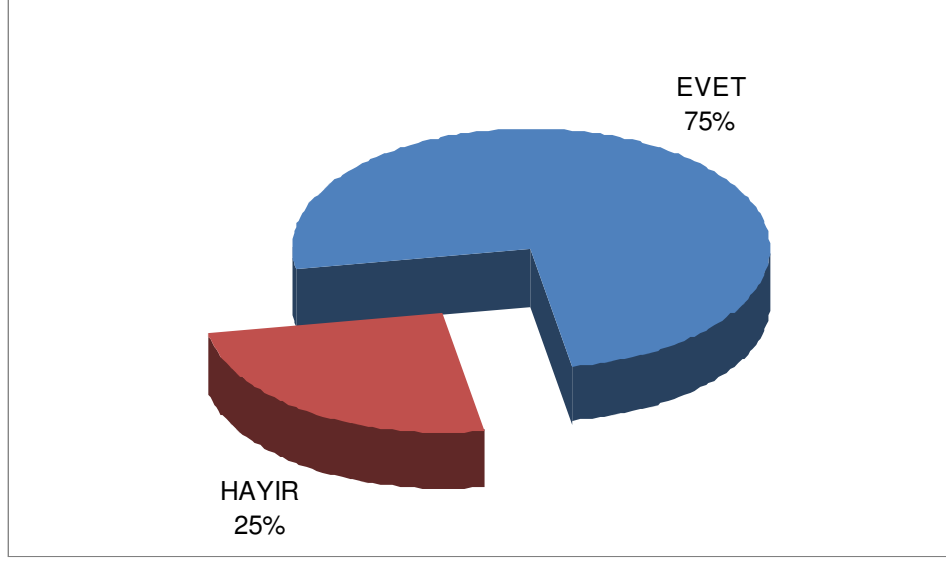
Beşinci soruya evet diyenlerin cevap verebileceği bu soruda belirleyici olan iki seçenek yeni başkanın hemşehrileri olması ile yüzde 43 oranında bir dilim ile aynı oranda dernek üyelerinin arkadaşlarının başkan hakkındaki düşüncelerinden etkilenmiş olmaları takip etmiştir. Yapılan saptamada da zaten hemşehri desteğinin önemini vurgulamış olan Selanik Türkleri Derneği bizleri bu cevaplar ile şaşırtmamıştır.

Tablo-16 Oy Kullandığınızda Kararınızda Etkili Olan Faktörler

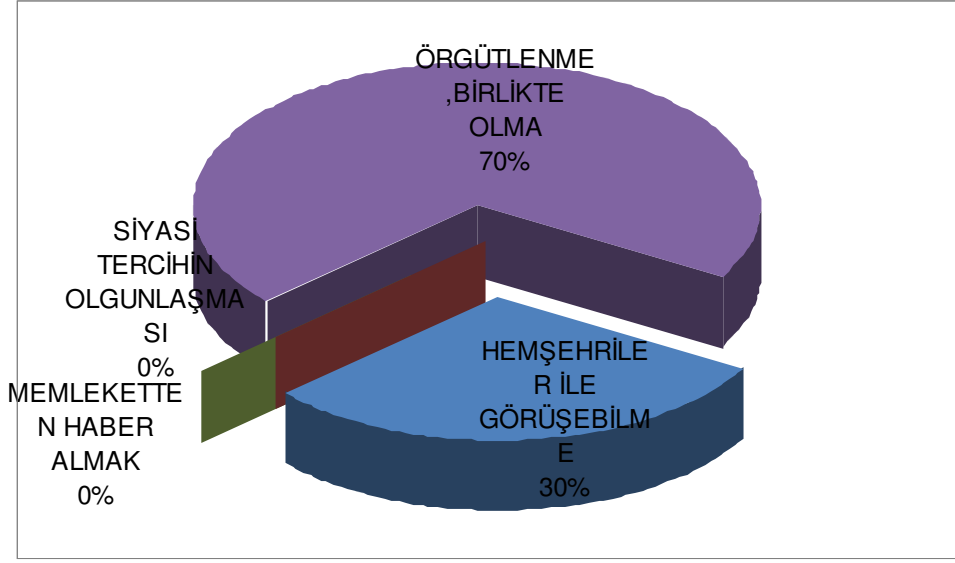
Beşinci soruya hayır diyenlerin yani 2004 ve 2009 yerel seçimlerinde aynı partiye oy veren kitlenin yanıt verdiği 7. soruda yüzde 53 lük bir oran ile üyeler adayın Buca için iyi hizmet edeceğine inanmışlardır. Bu gösterge bize yerel seçimlerde adayların hizmet iddiası ile yola çıkmalarında faydalı olacağı görüşünü doğrulamıştır. Ardından 'b' seçeneğinde yüzde 35 lik bir oran ile yine azımsanmayan ölçüt 'aday ile hemşehri olmak' çıkmıştır ve bu da gerçekten adayın hizmet söyleminden de öteye geçebilecek bir unsuru oluşturmuştur. Seçim propagandalarında hemen hemen her aday iyi hizmet edeceğinden ve oraya yöre halkına hizmetleri olacağından bahseder ancak Selanik Türklerinin yoğun yaşadığı bir mahallede hizmet edeceğim diyen iki aday arasından hemşehrisi olan adayı seçecekleri aşikardır. Burada yine hemşehirlilik unsuru göze batan sürükleyici bir unsurdur.

Tablo-17 Siyasette Hemşehri Desteği Önemli mi?

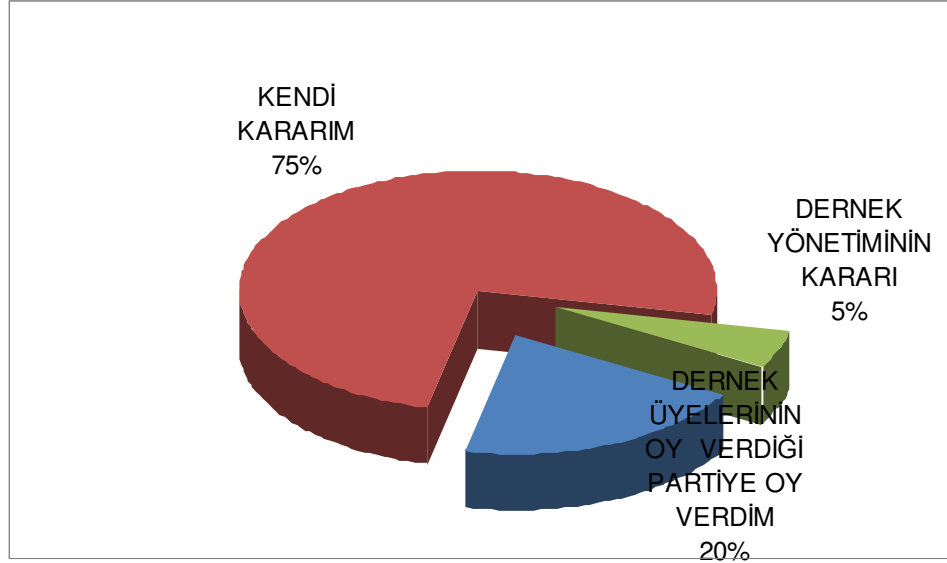
Hemşehri desteği önemli mi sorusunda yüzde 75 oranında evet denilmesi dernek bütünü ile incelendiğinde şaşırtmayan bir sonuçtur. Ancak yüzde 25 lik önemli değil diyen kesimde ise farklı kriterlerin ön plana çıkması muhtemel. Burada 75 'lik oran bizim için önem teşkil eder.

Tablo-18 Derneğe Üye Olma Sebepleri

Selanik Türkleri arasında derneğe üye olma sebeplerinde en yüksek oran yüzde 70 ile 'örgütlenerek birlikte olmak ve sosyal yardımlaşma' şikkı olmuştur. Buradan hareketle Selanik göçmenlerinin dernek üyeliği b şikkında olduğu gibi siyasi tercih olgunlaşması amacı ile bir arada olma duygu olmamıştır. Böylelikle dayanışma amacıyla kurulan dernek amaca hizmet eder niteliktedir. Yüzde 30 gibi bir oran da Hemşehrileri ile sık sık görüşmek için derneğe üye olmaları ise üyelerin 'd' şikkını destekler niteliktedir.

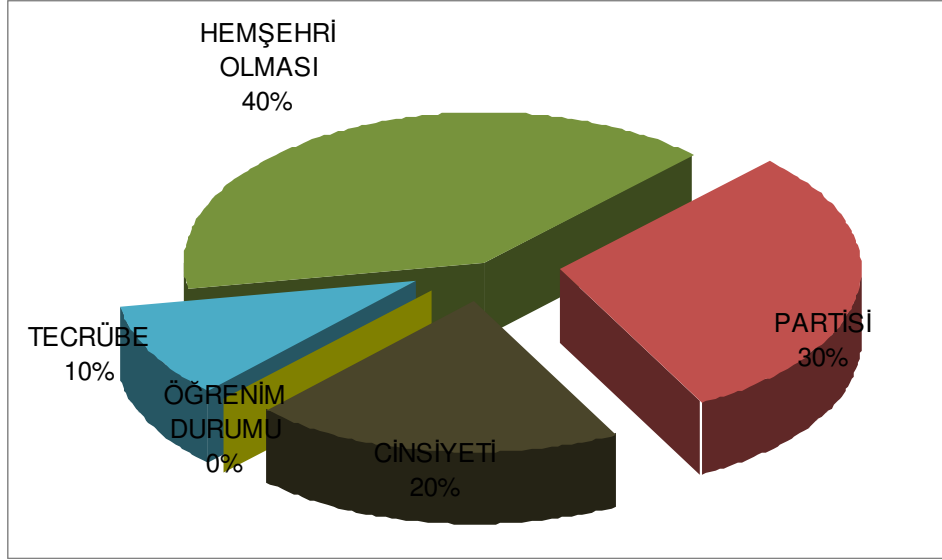
Tablo–19 Dernek Sizi Ne Şekilde Etkiledi?

Dernek, üyelerini seçimlerde ne şekilde etkilemiş sorusunun karşılığını da Selanik Türklerinde yüzde 75 lik bir oran ile üyeler kendi bireysel kararları ile oy kullandıklarını yansıtmışlardır. Ancak yüzde 20'lik oran ise üyelerin yüzer gezer oylara sahip olduğu ve dernek üyeleri hangi partiye oy verdi ise o yönde oy kullandıkları anlaşılmıştır. Yüzde 5 'i ise dernek yönetiminin karar verdiği partiye oy kullanmışlar. Önceki sorularımızda dernekte siyasi faaliyet vs. olmadığını söyleyen üyelerin büyük bölümü bireysel karar ile oy kullandık seçeneğine yönelmeleri ile bu davranışlarını desteklemişlerdir.

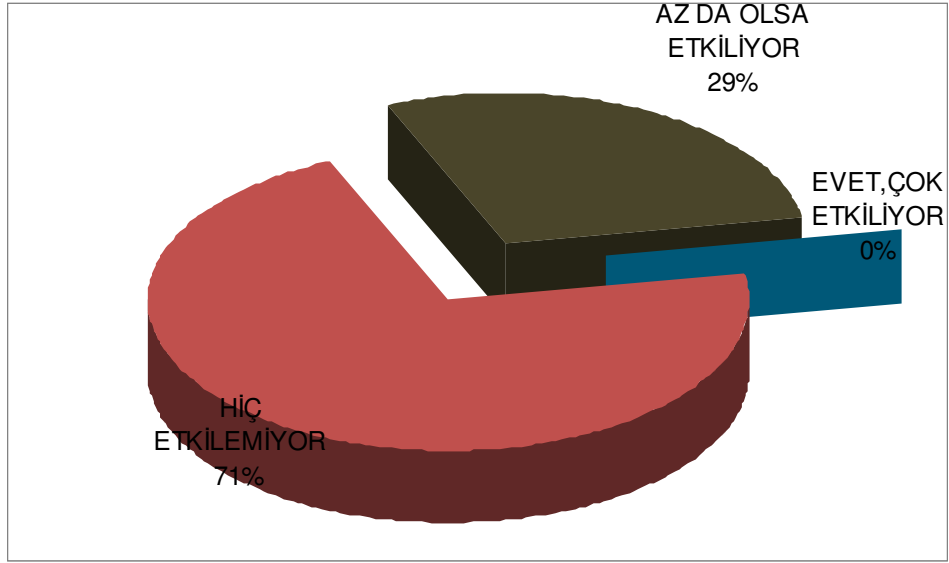
3.1.3.Gaziantep'li Derneği

Tablo–20 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin Seçilmesinde Etkili Olan Unsurlar

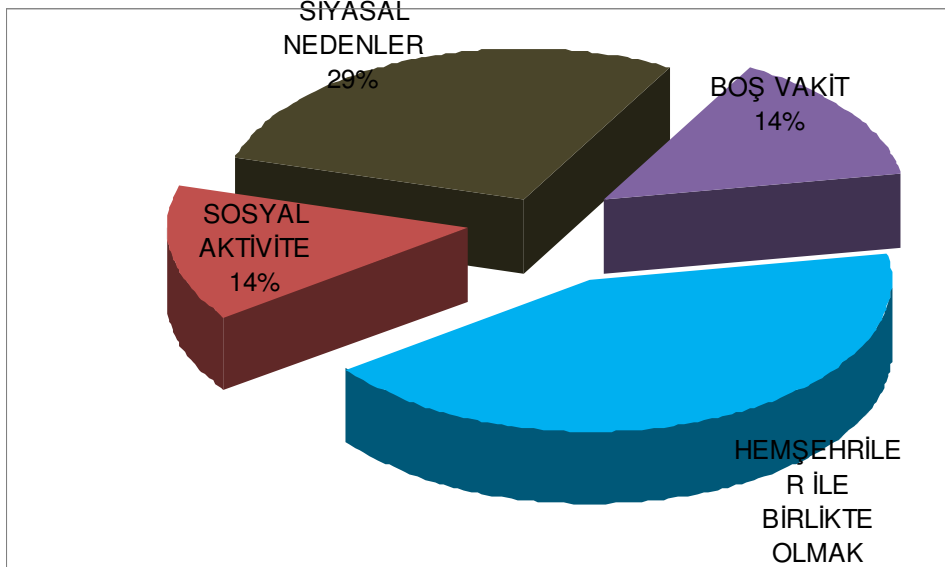
Gaziantep'li Derneğinde yüzde 40 oran ile adayın Hemşehri olması seğeneği en yüksek oran olarak görölmüőtür. Böylece Gaziantep'li dernek üyeleri için siyasette hemşehrileri tarafından temsil edilmeleri önemli bir rol oynamaktadır. Bunu yüzde 30 oran ile partisi takip etmiş, dernek üyeleri için partiden daha önemlisi hemşehri olmak olduğuna göre bu da bize partiden daha çok kendi yöre insanının yerel seçimde etkili olduğunu bize göstermiştir. Bunu yüzde 20 gibi bir oranla da cinsiyeti takip etmiştir. Bu oran bize Gaziantep ili gelişmiş fakat geleneklerine bağlı bir il olduğunu göstermektedir. Ve çok az diyebileceğimiz bir oran ile yüzde 10'luk bir dilim de bize daha önce belediye başkanlığı yapmış olma kriterini göz önünde bulundurmuş; yeniliğe kapalı ve tecrübeyi öne çıkaran bu husus da dikkate alınması gerekir.

Tablo–21 Üyesi Olduğunuz Dernek Siyasi Tercihinizin Oluşumunda Sizi Etkiliyor mu?

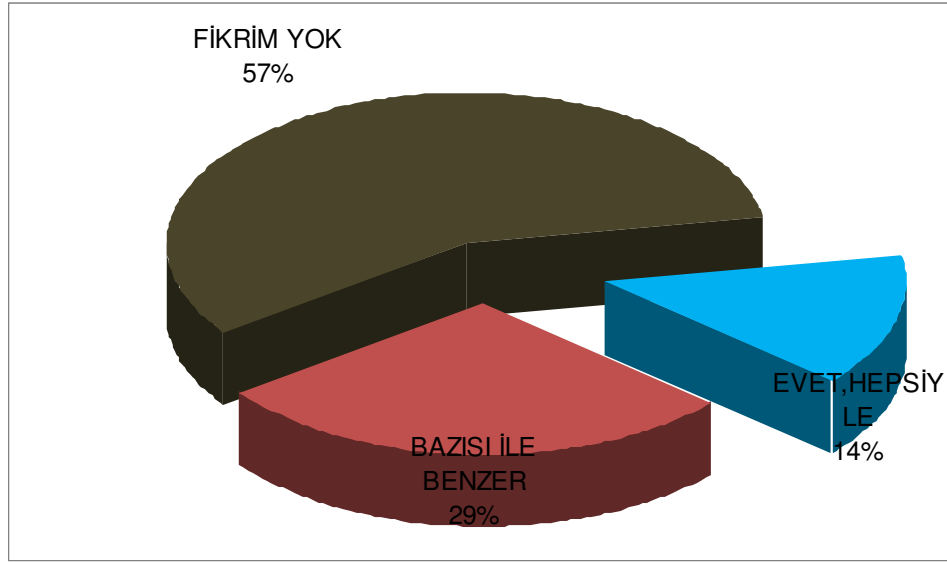
Üyesi oldunuz dernek siyasi tercihinizin oluşumunu etkilemiş midir? Sorusunun karşılığında ise yüzde 71 oran ile hiç etkilemediğini söyleyen üyelere karşın yüzde 29 oranında az da olsa etkilendiklerini belirtmişlerdir. Bizim için 29'luk dilim gerçekten de küçük görülmemesi gereken ve samimi bulduğumuz bir cevaptır. Böylece az da olsa etkileniyoruz diyenler dernekte siyasi tercihin şekillendiğine vurgu yapan önemli bir kesimdir.

Tablo–22 Sizi Derneğe Bağlayan Temel Nokta

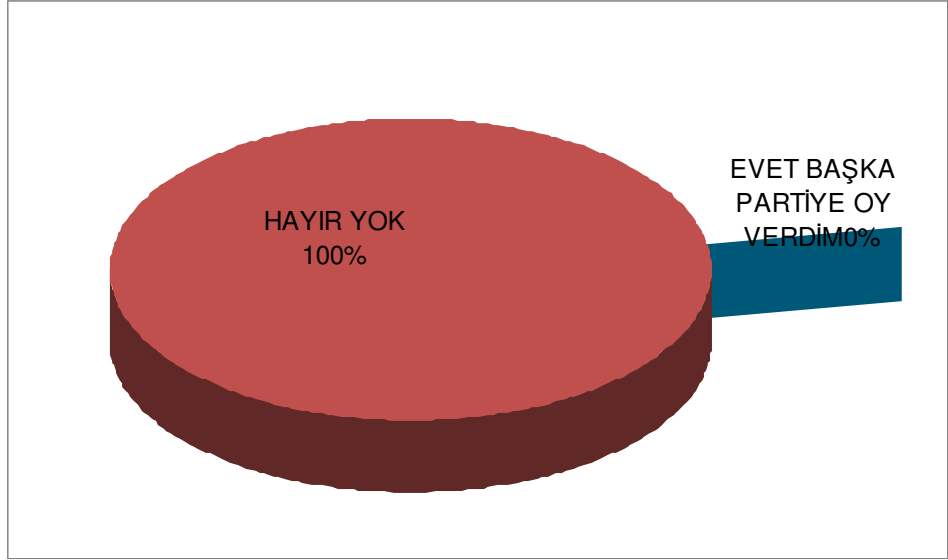
Sizi derneğe bağlayan temel nokta nedir sorusunun karşılığı yüzde 43 oranında hemşehrileri ile bir arada olma duygusu olmuş bu şık ağır basmıştır. Ve c şikkında siyasal nedenler de yüzde 29 ile bunu takip etmiştir. Böylece bir önceki sorunun cevapları ile pekişen bir görüntü sergileyen dernekte gerçekten de siyasi olarak bulunma düşüncesi politize olmuş bir dernek olduğunu bize göstermiştir. Sosyal aktivite ve boş zaman değerlendirme seçenekleri yüzde 14 ile eşit dilim paylaşmıştır. Ancak bu iki senek birleştirilirse de sosyal amaçlara da hizmet ettiği ön plana çıkar.

Tablo-23 Dernekte Hemşehrilerinizle Siyasi Yakınlık

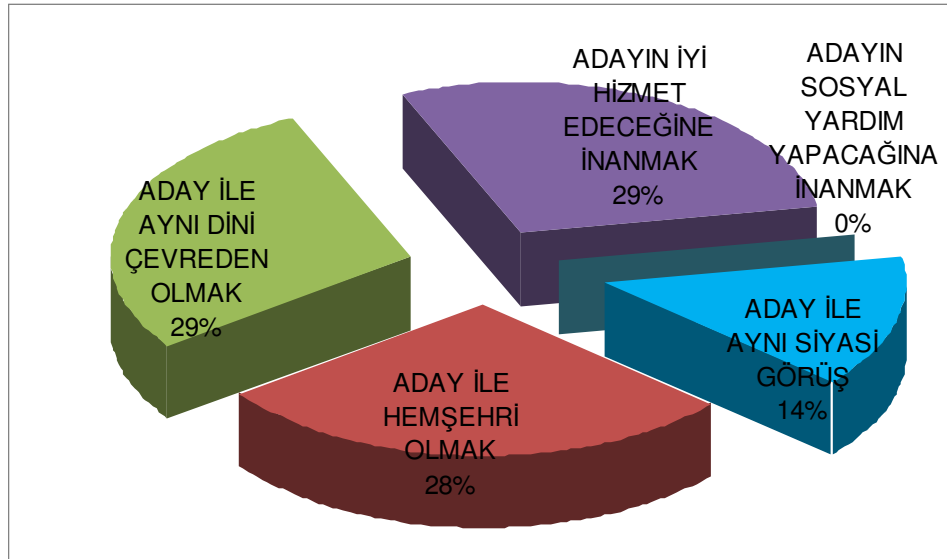
Dernekte hemşehrileri ile siyasi yakınlık taşıma mevzusunda fikri olmayan kesim yüzde 57 ile çok çok yüksek bir oranı oluşturmuştur. Aslında siyasetin konuşulduğu ve birbirlerinden etkilendiklerini düşündüğümüz bir dernek için bu cevap kaçamak bir yanıt olmuştur düşüncesi bizde vakıf olmuştur. Ancak yüzde 29 oranında ciddi bir rakam bize bazıları ile siyasi görüşlerinin benzer bazıları ile farklı olduğunu ortaya koymuş olup yine bu dernekte bu ölçüm bize daha gerçekçi görünmekle birlikte onu yüzde 14 oranında evet seçeneği takip etmesinden dolayı 'a' ve 'b' seçeneklerinin birleşmesi dahilinde siyasi yakınlıkları mevcut ciddi bir kesim vardır diyebiliriz.

Tablo-24 2004-2009 Seçimleri Arasında Tercihiniz Değişti mi?

Burada 2004 yılındaki tercihi ile 2009 yılındaki tercihlerinin değişmemesi yani tamamının aynı partiye oy kullanmaları üyeler arasında düşünce birliğinin de olduğunu bize göstermiştir. Ve siyasi partilerini iki seçimde de değiştirmeyen bir üye profili için yerel seçim dahi olsa aday değil partisinin önemli olduğu bilinci oluşmuştur.

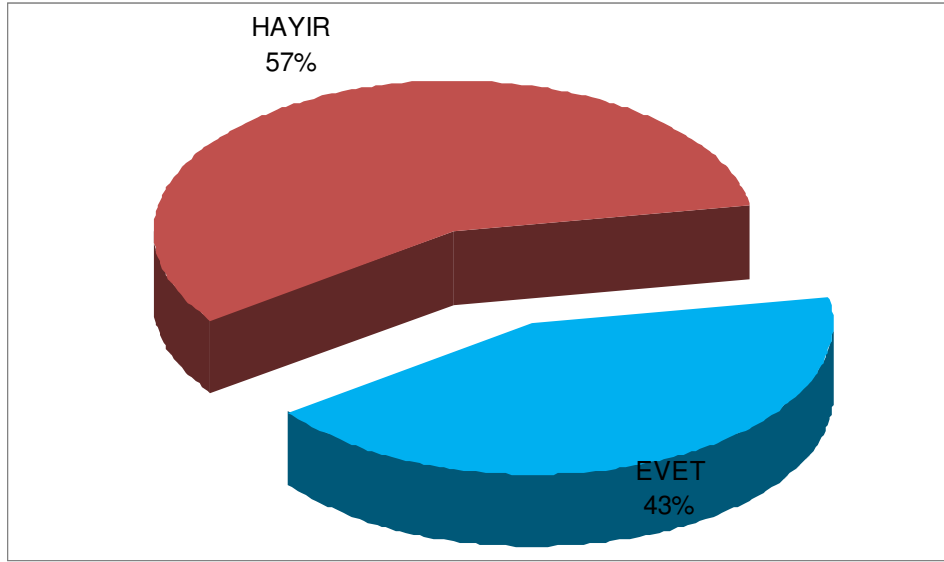
Tablo-25 Oy Kullandığımızda Kararımızda Etkili Olan Faktörler

Oy kullanırken bu kararda etkili olan faktörlerden yüzde 29luk iki dilim karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri adayın iyi hizmet edeceğine inanmaları bir

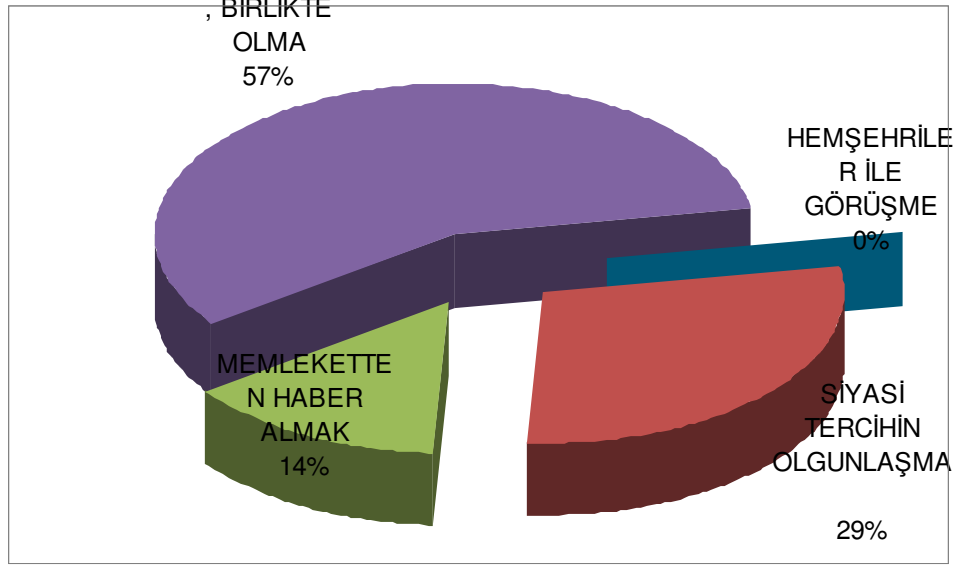
diğeri de aday ile aynı dini çevreden olma seçenekleri en yüksek dilimlerdir. Bir önceki soruda dernekte siyasi tercih değişmemiş ve aynı partiye oy verilmiş olmasından dolayı, Gaziantep'li için aynı dini çevreden olmak önem teşkil ettiği gerçeği ile karşılaşılmaktadır. Bu nedenle yüzde 28 oranında hemşeri olma faktörü ikinci en önemli faktör olmaktadır. Yüzde 14 civarında aday ile aynı görüşe sahip olma seçeneği de katı bir biçimde seçmen tercihini değiştirmemiş olan bir kitle için olağan bir durum olarak karşımıza çıkar. Ancak adayın sosyal yardım yapacağı konusu ise Gaziantep'linin gündeminde değildir.

Tablo-26 Siyasette Hemşehri Desteği Önemli mi?

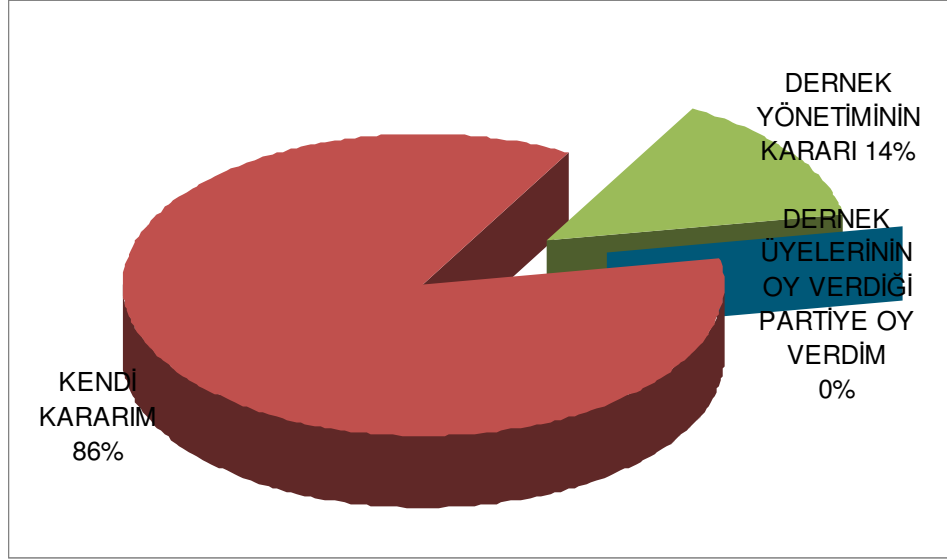
Siyasette hemşehri desteği önemli mi sorusuna yanıt olarak yüzde 43 oranında hayır yanıtı çıkması şaşırtıcı olmakla birlikte başka kriterlerin Gaziantep'li için öne geçtiğini bize göstermiştir. Ancak yüzde 57'lik bir oran da evet diyerek hipotezi desteklemiştir.

Tablo-27 Derneğe Üye Olma Sebepleri

Derneğe memleketlerinden haber almak için üye olduklarını söyleyen yüzde 14'lük dilim, bize derneğin bağlarının Gaziantep ile sürdüğünü ve bu derneğin de bir toparlanma noktası olduğunu göstermiştir. Yüzde 29 oran ile siyasi tercihlerin olgunlaşmasına yardımcı olduklarını söylemeleri daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi bu derneğin aslında sosyal faaliyetlerinin yanı sıra siyaseten de etkili bir dernek olduğu siyasetin derneğin içinde şekillendiği konuşularak ortak bir karar vardıkları göze çarpmaktadır. Ve yüzde 57'lik dilim ise sosyal yardımlaşmanın ön planda olduğu bu derneğin örgütlenmelerinde birliği sağlamalarında önem teşkil ettiğini bize göstermiştir. Bu oran çok yüksek diyebileceğimiz bir oran olmakla birlikte siyaseten de birleşimin anahtarının dernekte olduğunu bize göstermiştir.

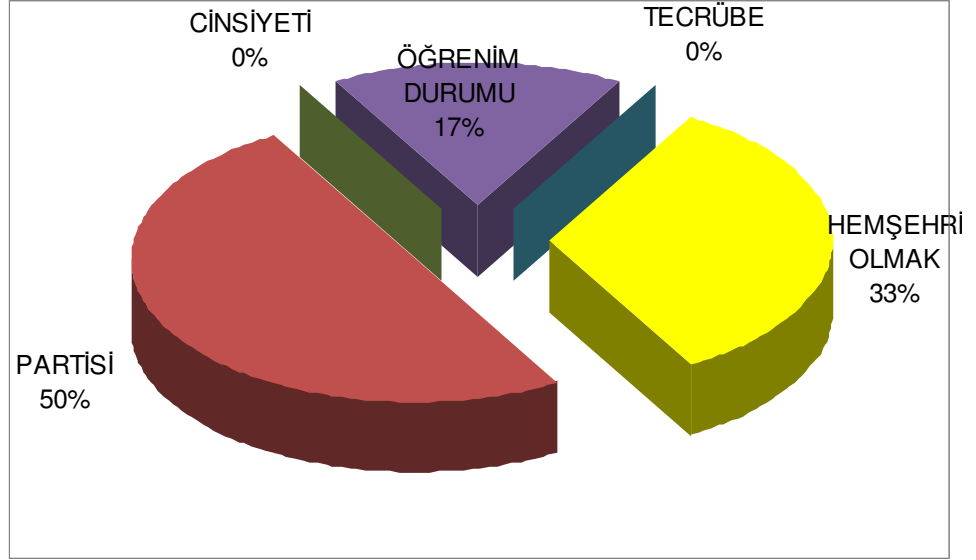
Tablo–28 Üyesi Olduğunuz Dernek Son Seçimlerde Sizi Ne Şekilde Etkiledi?

Üye oldukları dernek yüzde 86 oranında kendilerini seçimde etkilemiş olsa da önceki sorulara verilen yanıtlar ile bu yanıtın tutarsızlığı doğrultusunda çıkardığımız netice yüzde 14 oranında dernek yönetiminin karar verdiği partiye oy vermeleri bizlere dernekte siyasetin yönlendiricileri olduğunu kanıtlamıştır.

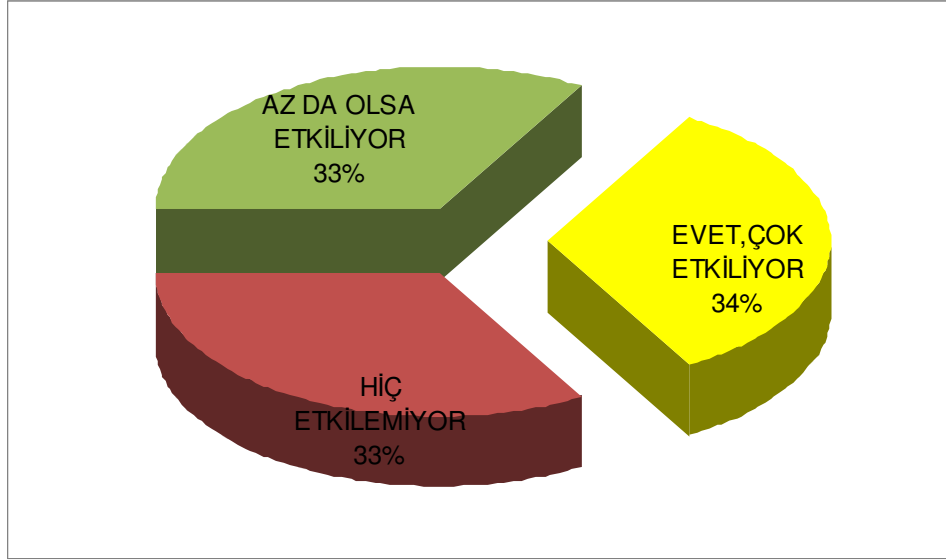
3.1.4.Erzurumlular Derneği

Tablo- 29 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin Seçilmesinde Etkili Olan Unsurlar

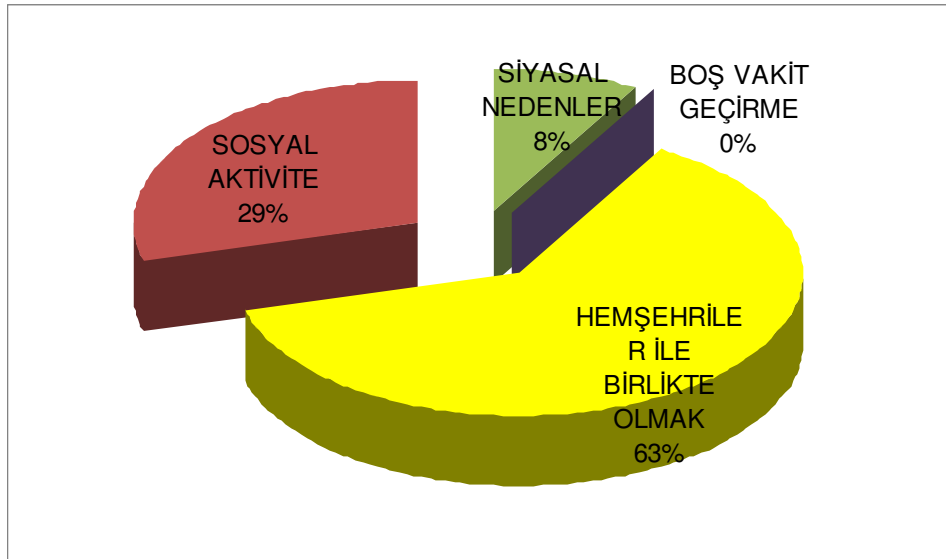
Erzurumlular Derneği belediye başkanı ve meclisin seçilmesinde etkili olan unsurlar için yüzde 50 'lik bir oran ile partisi yanıtını vermiştir. Burada bu yaklaşım kemikleşmiş bir siyasal partileri olduğunu faktörünü de göz önünde bulundurmamızı sağlar ancak yüzde 33 oy ile dernek için adayın hemşehri olması önem teşkil ettiği için bu faktör bize göre dikkat çekici bir unsurdur. Her ne kadar kemik oyları olsa da bunu hemşehri olmak gibi bir faktör yüksek oran ile belirleyici olmuştur. Yine yüzde 17 'lik bir kısım da öğrenim durumu seçeneğini işaret etmiş ve karşısına çıkacak adayın eğitim kriterleri bu kesim için önemli olmuştur.

Tablo-30 Derneğin Siyasi Tercihin Oluşumunda Etkisi

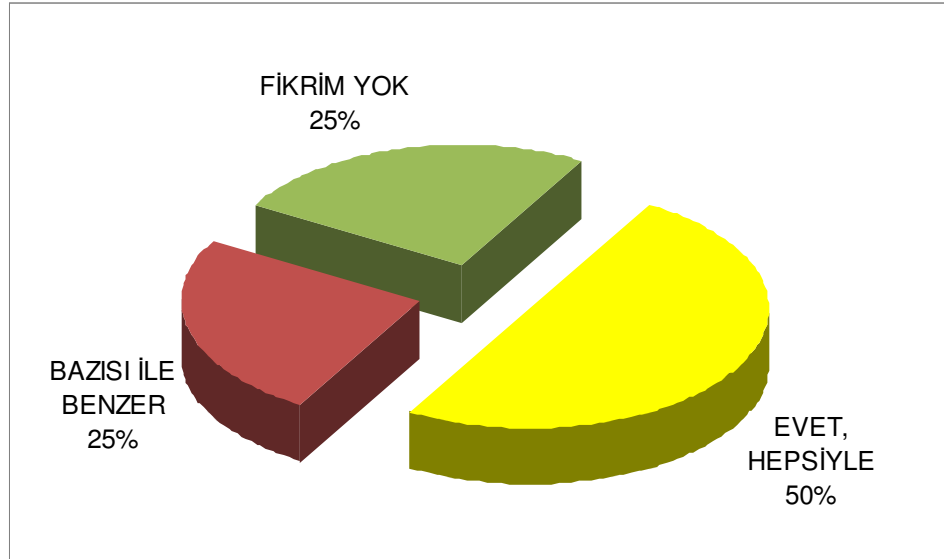
Siyasal tercihlerin oluşmasında Erzurumlular Derneği üyelerini ne ölçüde etkilediği araştırmamızda ise; yüzde 34 gibi bir oran bize evet çok etkiliyor diyerek dernekte siyasetin konuşulduğunu, var olduğunu ve belirleyici olduğunu göstermiştir. Yüzde 33 oran ile iki seçenektan biri olan c seçeneği ile az da olsa etkiliyor denilmesi yüzde 34 'lük a seçeneği ile birleştirilecek bir oran. Akabinde yüzde 33 'lük hiç etkilemediğini söyleyen kitle de muhtemelen dernek üyelerinden bağımsız bir biçimde hareket etmesinden kaynaklanmış olasılığı üzerinde durmaktayız.

Tablo-31 Sizi Derneğe Bağlayan Temel Nokta

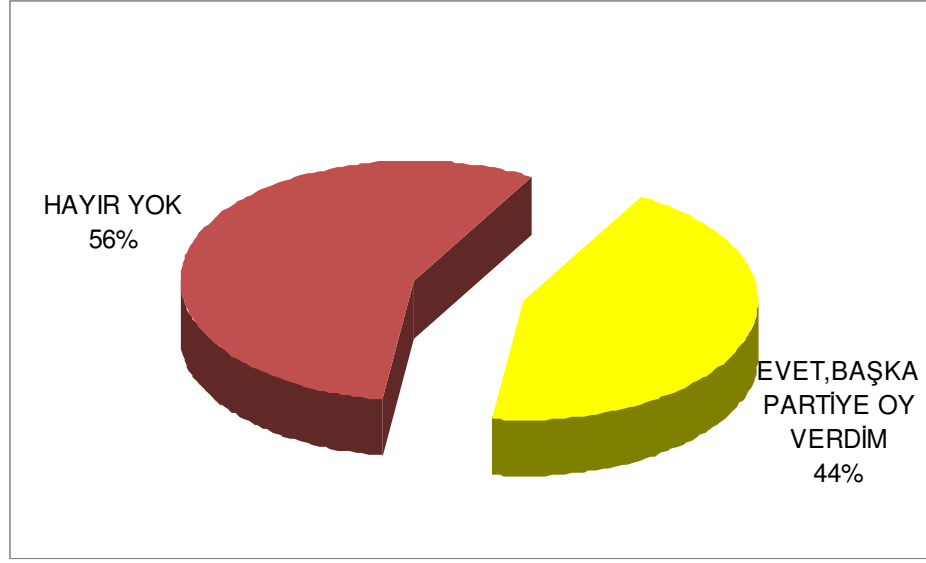
Sizi derneğe bağlayan temel nokta nedir sorusuna ise yüzde 63 gibi bir oran ile hemşehrilerimle bir arada olma duygusu yanıtı verilmiş buradan çıkması gereken sonuç bunu 'b' seçeneğinde takip eden yüzde 29 oran ile sosyal aktivite yapmak amacı siyasi nedenlerle bir arada bulunmadıkları sonucuna vardırıır bizi. Dernek amaçları arasında sosyal aktivite yapmak doğal sonuç olmakla beraber hemşehrileri ile bir arada olmak isteyen doğdukları kentten uzakta bir kesimin varlığını bize gösterir.

Tablo-32 Dernekte Hemşehrilerinizle Siyasi Yakınlık Var mı?

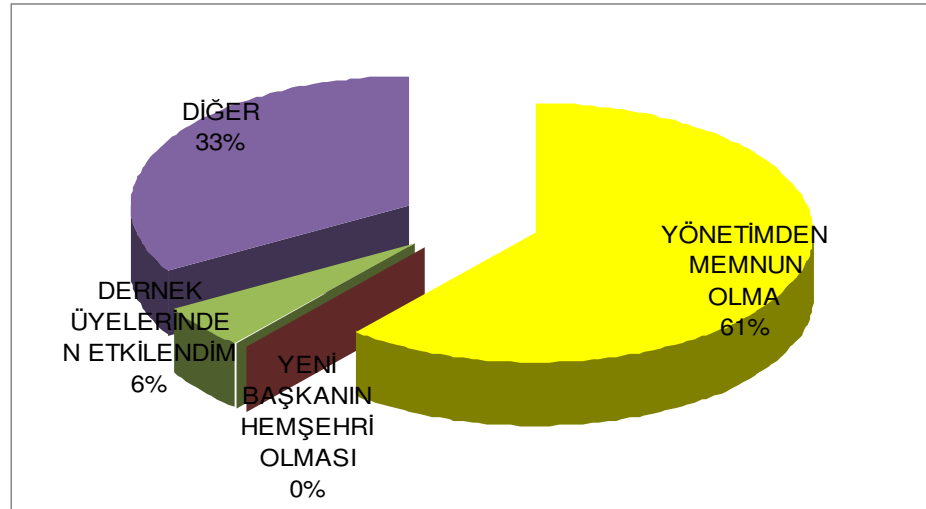
Dernekte hemşehrileri ile siyasi bir yakınlık taşıyıp taşımadıklarını sorduğumuz Erzurumlular yüzde 50 gibi büyük bir yüzde ile evet hepsi ile yanıtı çıkarken yüzde 25 'i ise bir kısmı ile benzer siyasi görüşe sahip olduğunu söylemişler. Bu da bize yüzde 25 oranında bu konuda fikrim yok diyen grubu görmezsek dernek üyelerinin büyük çoğunluğu siyasi yönden birbirleriyle yakın görüş sahibi.

Tablo-33 2004 ve 2009 Seçimlerinde Tercihiniz Değişti mi?

Dernek üyeleri yüzde 44 oranında 2004 seçimleri ile 2009 seçimlerinde oy verdikleri partide değişiklik yapmışlardır. Ancak yüzde 56'lık bir kesim ile aynı partiye oy verdiklerini beyan etmişlerdir. Burada yarıya yakın kararsız bir seçmen kitlesi ile karşılaşmaktayız.

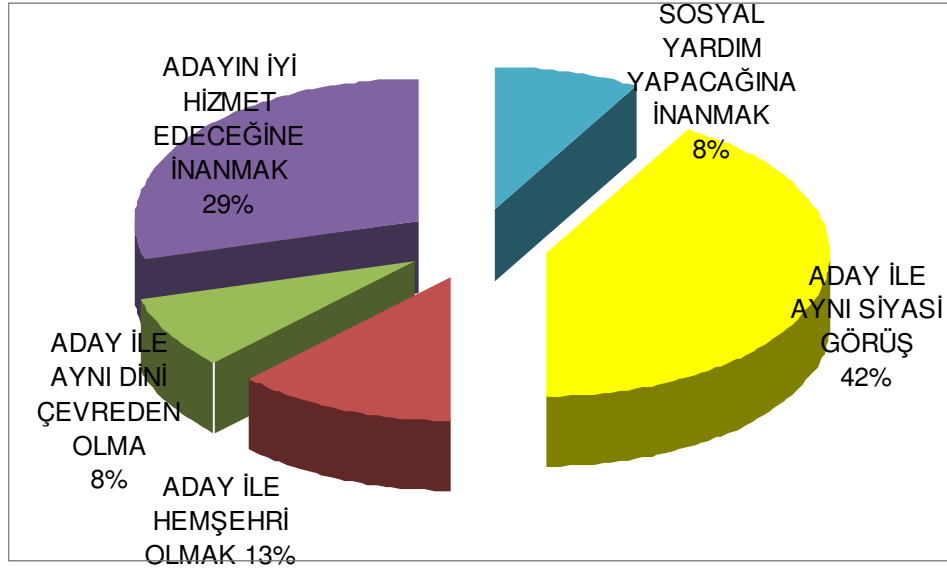
Tablo-34 Tercihiniz Neden Değişti?

Tercihleri neden değişti? 5. sorunun 'a' şikkına yanıt veren yüzde 44'lük kesimin cevapladığı bu soruda yüzde 61 oran ile değişikliğin sebebini yönetimden memnun olmamalarına bağlamışlardır. Bu oran azımsanmayacak niteliktedir. Yerel

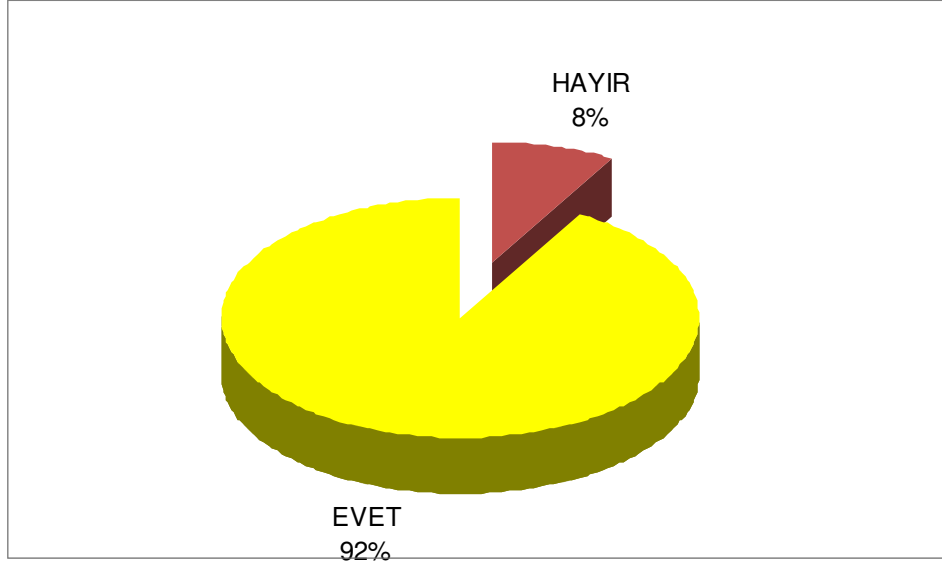
seçimde değişiklik içinde önemli diyebileceğimiz bir seçenektir. Yüzde 33 oran ile ise diğer seçeneğini işaretleyen kesim ise yüzer gezer oyların varlığını bize kanıtlamaktadır. Buna yüzde 6'lık c seçeneğini de ilave edersek seçmenin yerel seçimde çok kolay parti değiştirebileceği gerçeği ile karşılaşırız.

Tablo-35 Oy Kullandığınızda Etkili Olan Faktör

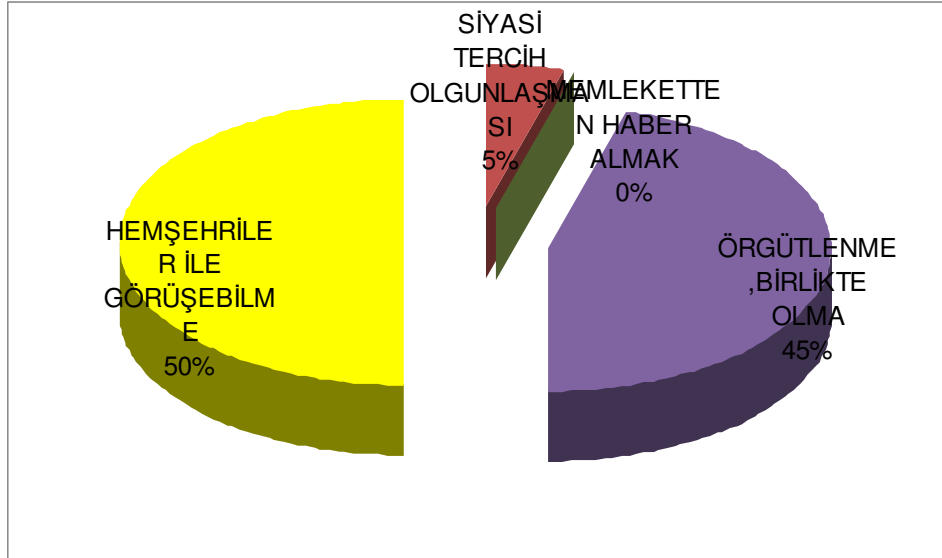
Oy kullandıklarında kararlarında etkili olan faktörler neler sorusuna ise Erzurumlular yüzde 42 oranında aday ile aynı siyasi görüşe sahip olmak demişlerdir. Siyasi görüş, duruş, felsefe önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmıştır. Yüzde 29 ile de adayın iyi hizmet edeceğine inanmaları olmuş, hizmet kavramı yerel yönetimler için önemli bir husustur. Yüzde 13 ile hemşehrilik takip etmiş ki analizimizde az diyebileceğimiz bir yüzde bu. Ve yüzde 8 ile de adayın sosyal yardım yapacağına inanmaları ile aday ile aynı dini çevreden olmak gibi iki şık bu dilimi paylaşmışlar. Burada dini çevre cemaat vs gibi unsurların da Erzurumlular tarafından dikkate alındığını öğrenmiş olduk.

Tablo-36 Siyasette Hemşehri Desteği Önemli mi?

Siyasette hemşehri desteği önemli mi sorusuna Erzurumlular yüzde 92 oranında evet yanıtı vererek kendileri ile çalışmadıklarını bize göstermişlerdir. Yüzde 8 oranında hayır yanıtı gelmiştir. Bu cevap bizi çok fazla etkilememiştir.

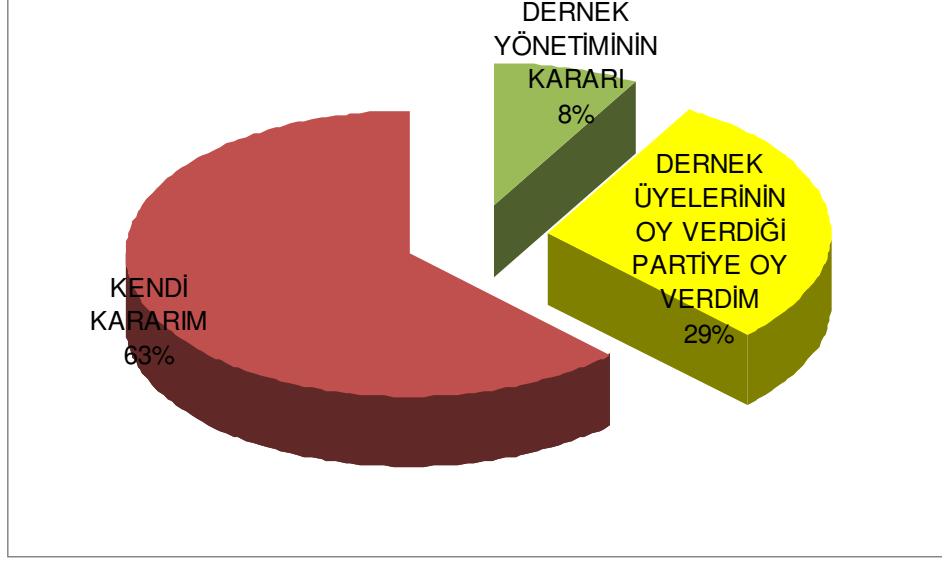
Tablo-37 Derneğe Üye Olma Sebebi

Derneğe üye olma sebepleri arasında yüzde 50 oranında hemşehrilerimle sık sık görüşebilme seçeneği ön plana çıkarken bunu yüzde 45 oranında memlekett

haber alıyoruz seçeneği takip etmiştir. Böylece derneğe üyelikte asıl amacın hemşehriler ile birlik beraberlik olduğu görüşü hakim olmuştur. Yüzde 5 oranında siyasi tercihlerimizin olgunlaşmasına yardımcı oluyor şikkını göz ardı edilebilecek nitelikte bir oran ile karşımıza çıkmaktadır.

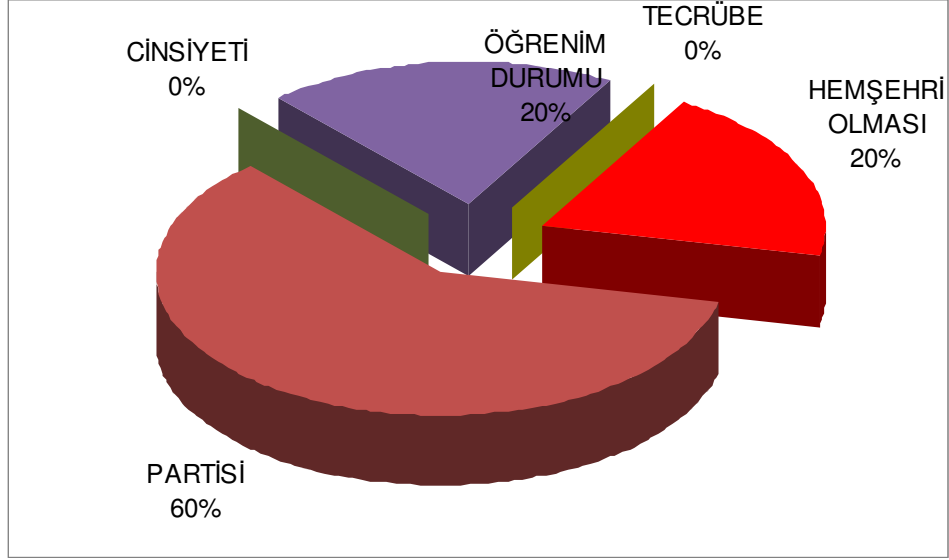
Tablo-38 Dernek Seçimlerde Sizi Nasıl Etkiledi?

Erzurum Derneği üyelerine son seçimde derneğinizi sizi ne şekilde etkilemiştir sorusuna yüzde 63 oranında kendi bireysel kararları ile oy verdiklerini söyleyen dernek üyeleri yüzde 29 oranında dernek üyeleri hangi partiye oy verdi ise o partiye oy verdim diyerek bir olguyu tespit etmişlerdir. Yüzde 8 oran ile de dernek yönetiminin kararına göre seçimde oy kullanmışlardır.

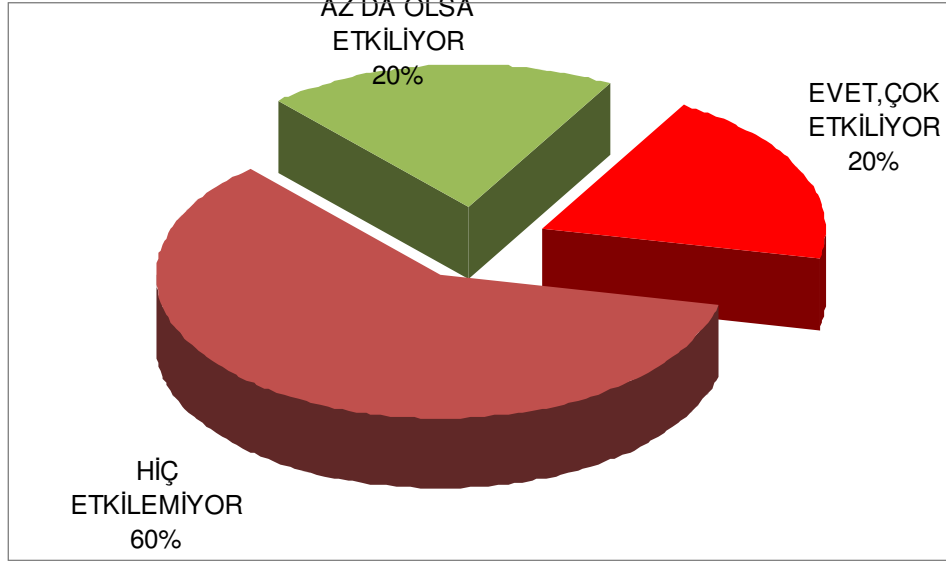
3.1.5. Mardinliler Derneği

Tablo–39 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin Seçilmesinde Etkili Olan Unsurlar

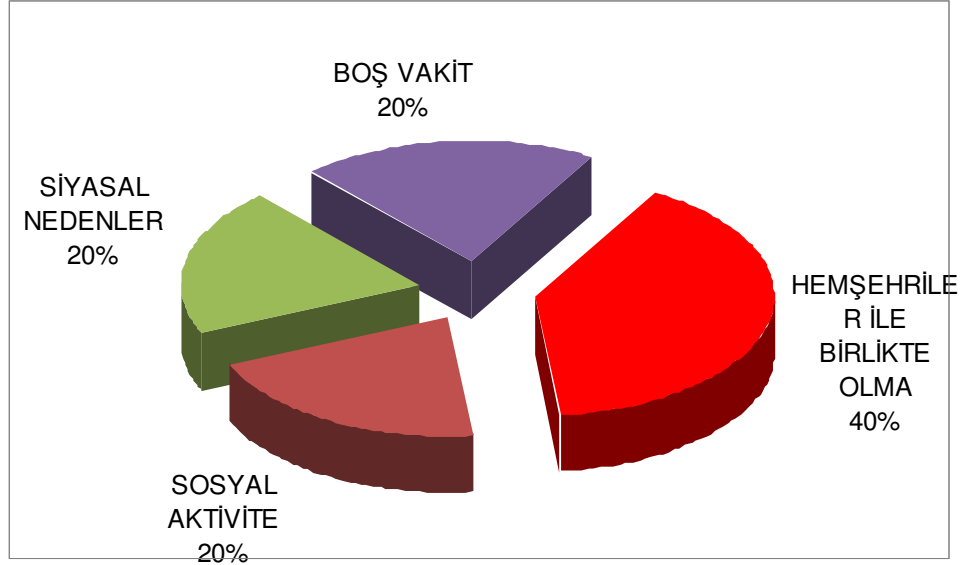
Mardinliler Derneği Belediye Başkanı ve Belediye Meclis üyelerinin seçilmesinde etkili olan unsurlar nelerdir sorusuna yüzde 60 gibi önemli bir yüzde ile partisi yanıtını vermişlerdir. Bu dernek için parti önemli bir unsuru oluşturmaktadır diyebiliriz yüzde 20 ile hemşehri olması şıkkı çıkıyor ki bu da önemli bir dilimi oluşturuyor çünkü parti seçeneği zaten olması gereken gibi görünse de hemşehri olması ise önemli bir faktördür. Yine yüzde 20 ile öğrenim durumu kriteri gözümüze çarpmakta olup bu da eğitime önem veren bir grubun varlığını bize hissettirmektedir.

Tablo-40 Dernek Siyasi Tercihinizi Etkiliyor mu?

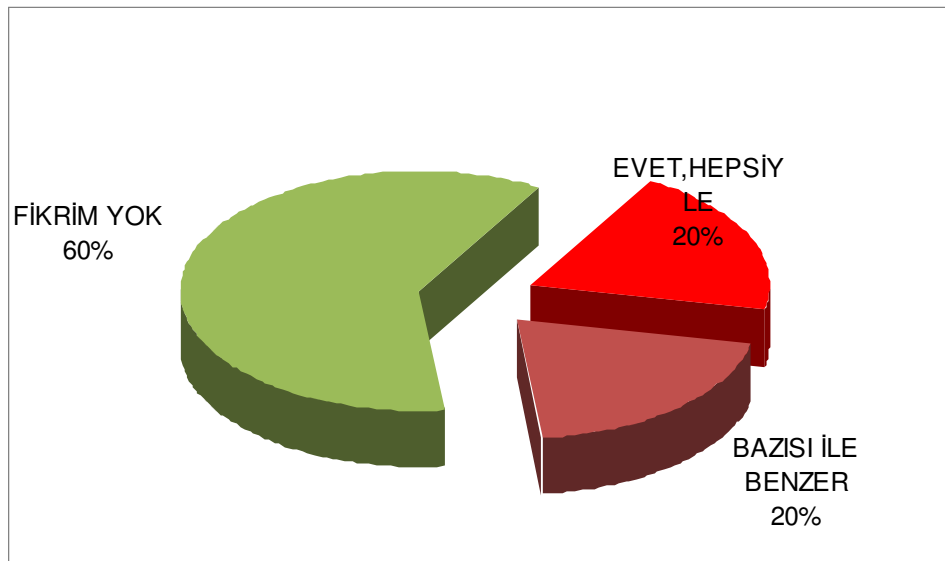
Üyesi olduğunuz dernek siyasal tercihinizin oluşumunu etkilediğini düşünüyor musunuz sorusunu yönelttiğimiz dernek üyeleri yüzde 60 oranında hiç etkilemiyor diyorsalar da yüzde 20 oranında evet çok etkiliyor ve yine aynı oranda az da olsa etkiliyor diyerek yüzde 40'a kadar ulaşan bir yüzde ile bize derneğin siyasi tercihlerinde etkili olduğunu göstermişlerdir.

Tablo-41 Sizi Derneğe Bağlayan Temel Nokta

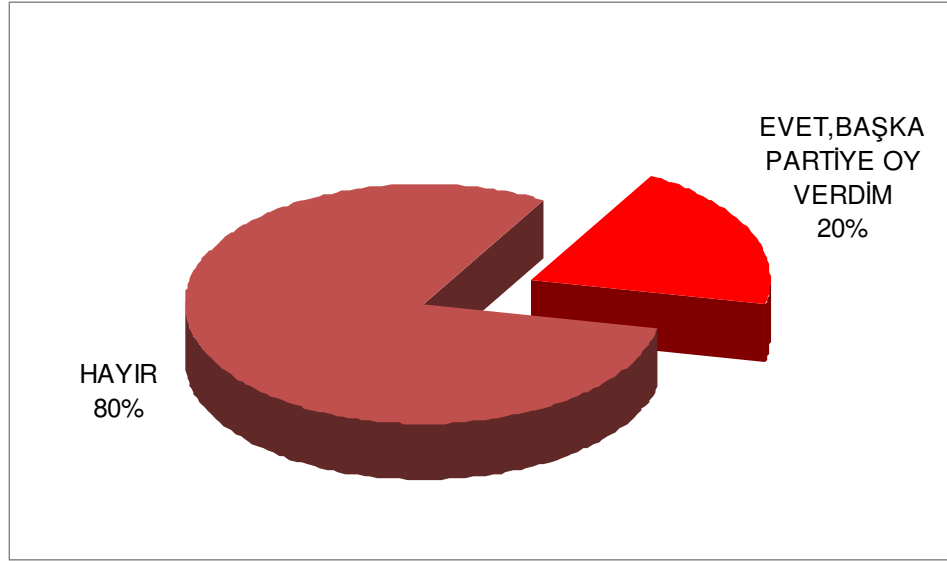
Derneğe üyeleri bağlayan temel nokta nedir sorusunda ise yüzde 40 oranında hemşehrileri ile bir arada olma duygusu oluştururken yüzde 20'lik dilimlerle diğer seçenekler ikinciliği paylaşmışlardır. Burada sosyal bir yardımlaşma derneği olması sebebiyle 'c' seçeneğinde siyasal nedenler seçeneği çıkması ile bu ölçümlerde en çok ilginizi yoğunlaştığı seçenek bu olmuştur.

Tablo-42 Derneğinizdeki Hemşehrilerinizle Siyasal Olarak Bir Yakınlık Taşıyor musunuz?

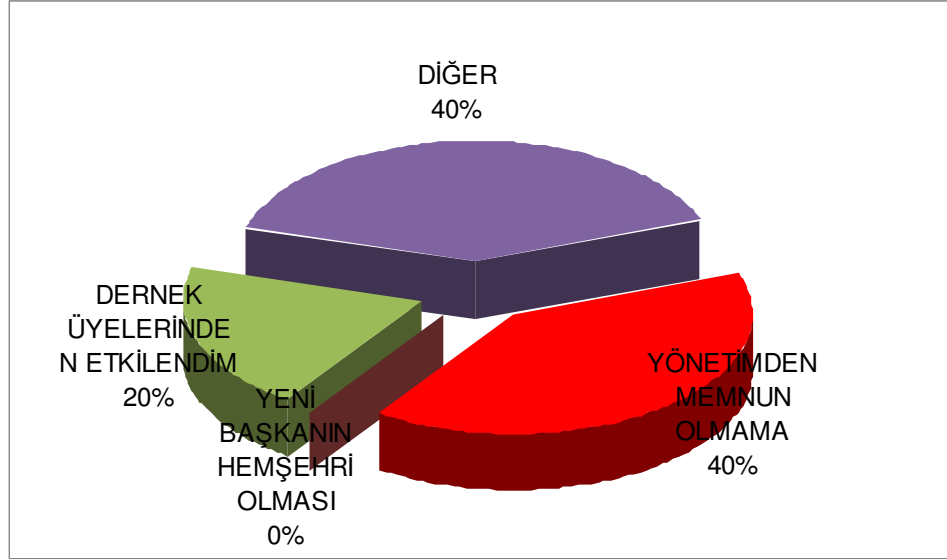
Hemşehrileriniz ile siyasal bir yakınlık taşıyor musunuz sorusuna ise yüzde 60 gibi önemli bir yüzde ile bu konuda fikrim yok denilmiştir. Bu gerçekten de önemli bir oranı bize yansıtır. A ve b seçeneklerinde yüzde 20'lik bir oran ile karşılaşıyoruz bu da evet yanıtı ve bir kısmı ile benzer siyasi görüş olması sebebi ile birleştirilebilir ve böylelikle oran yüzde 40 ile yaklaşık evet olur.

Tablo-43 2004 – 2009 Seçimlerinde Tercih Değişimi?

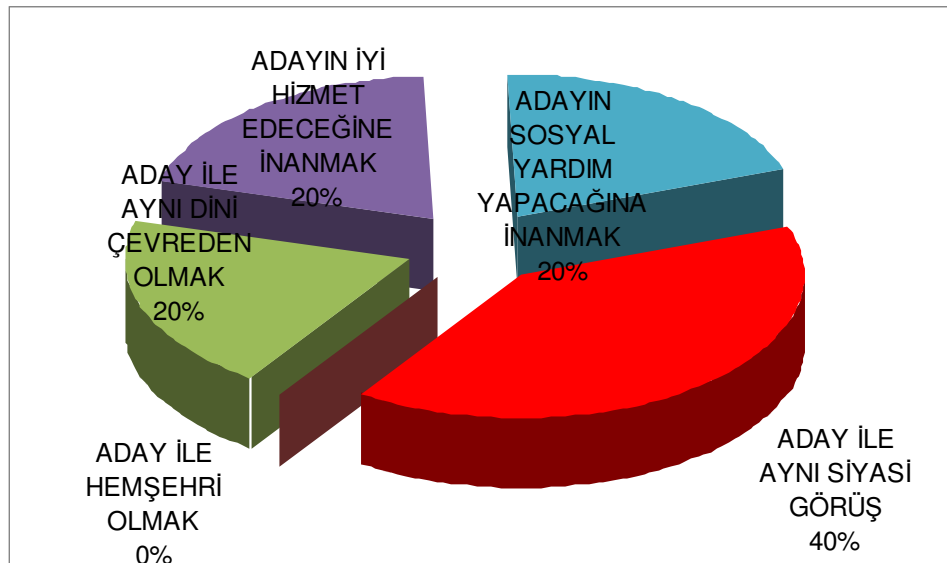
2004 yerel seçimlerinde oy kullandığınız parti ile 2009 yerel seçimlerinde oy kullandığınız parti arasında değişiklik var mıdır? Sorusuna ise yüzde 80 oranında hayır yanıtı veren Mardinliler Derneği üyeleri yüzde 20 gibi daha az bir oran ile evet diyerek parti değiştirdiklerini vurgulamışlardır.

Tablo-44 Tercihiniz Neden Değişti?

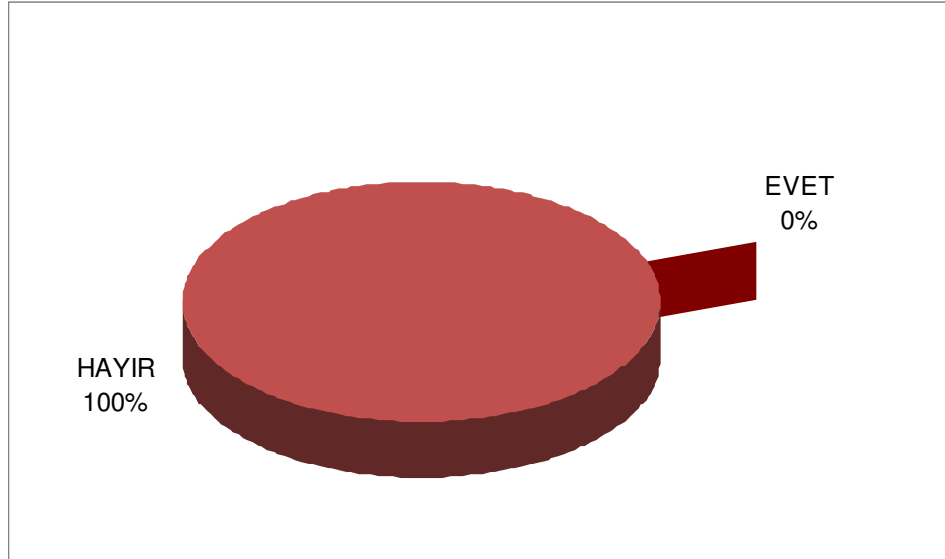
Tercihiniz neden değişti sorusuna ise yüzde 40 oranında yönetimden memnun değildim yanıtı çıkarken yüzde 20 oranda 'c' seçeneğinde olan dernekteki arkadaşlarım yeni başkan için olumlu düşünüyordu bende onlara katıldım seçeneği çıkmıştır. Bu oran ile dernekte siyasi oluşumun şekillendiği sonucuna varmamız mümkün görünmektedir. Yine yüzde 40 ile diğer sebepler seçeneği karşımıza çıkmaktadır. Bu da bize sunduğumuz seçeneklerin dışında başka bir sebep ile adaya oy vermişlerdir.

Tablo-45 Oy Kullandığımızda Kararınızda Etkili Olan Faktörler

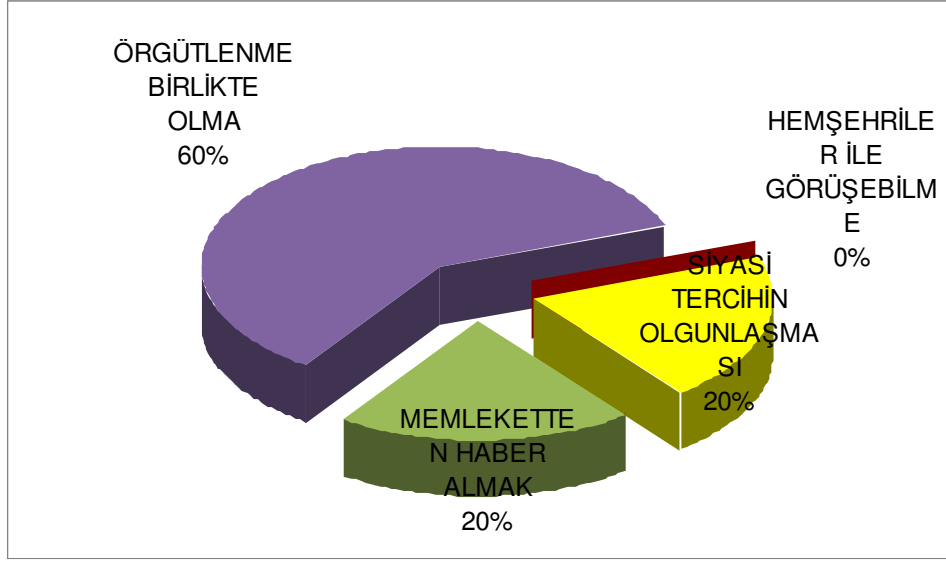
Oy kullandığınızda kararınızda etkili olan faktörler nelerdir sorusuna ise yüzde 40 oranında aday ile aynı siyasi görüşe sahip olmak yanıtı çıkarken yüzde 20 'lik oranlar diğer seçenekler içinde 'c', 'd' ve 'e' şıkkında rastlıyoruz. bu demek oluyor ki b seçeneğinde çıkan aday ile hemşehri olmak şıkkı yüzde 0 ile hiç işaretlenmese de aday ile aynı dini çevreden olmak, adayın iyi hizmet edeceğine inanmak ve adayın sosyal yardım yapacağına inanmak önemli kriterler olarak analizimizde yer bulmaktadır.

Tablo-46 Siyasette Hemşehri Desteği Önemli mi?

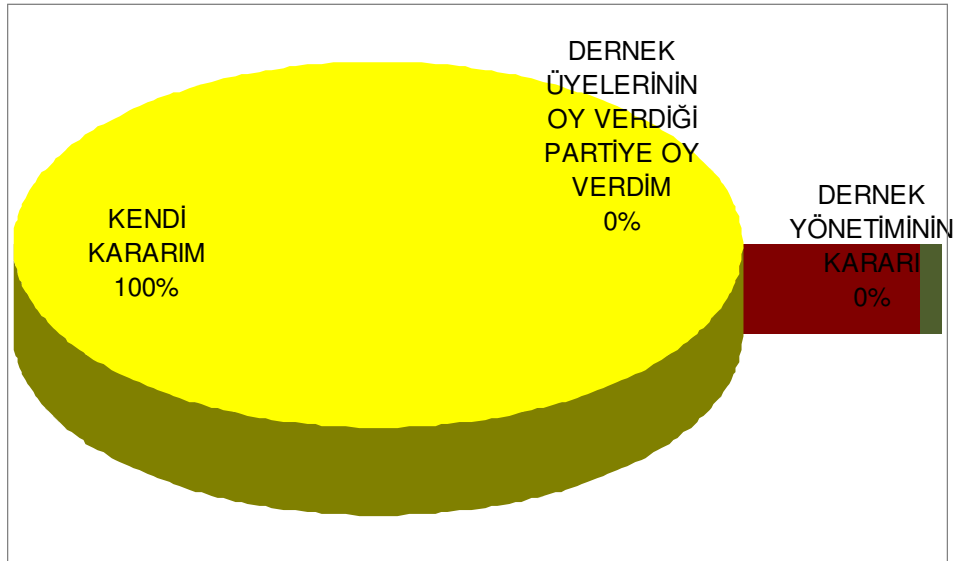
Mardinliler siyasette hemşehri desteği önemli mi sorusuna ise yüzde 100 oranında hayır diyerek bir önceki soruda verdikleri yanıt ile doğru orantılı olarak hemşehrileri olmayan bir adaya da oy verebileceklerini bu amaçla hemşehri olmanın ötesinde birinci soruda da verdikleri yanıtlar ile farklı kriterlerin olduğunu öne sürmüşlerdir.

Tablo- 47 Derneğe Üye Olma Sebepleriniz

Derneğe üye olma sebepleri arasında yüzde 60 gibi bir oran ile örgütlenerek birlikte olma ve sosyal yardımlaşma seçeneği çıkması bizi şaşırtmamıştır. Burada yüzde 20 ile memlekette haber alıyoruz seçeneği de doğal karşılanmakla birlikte yüzde 20 oranında siyasi tercihlerin olgunlaşmasına yardımcı oluyor seçeneği ile en çok önemsememiz gereken şıkkı oluşturmaktadır.

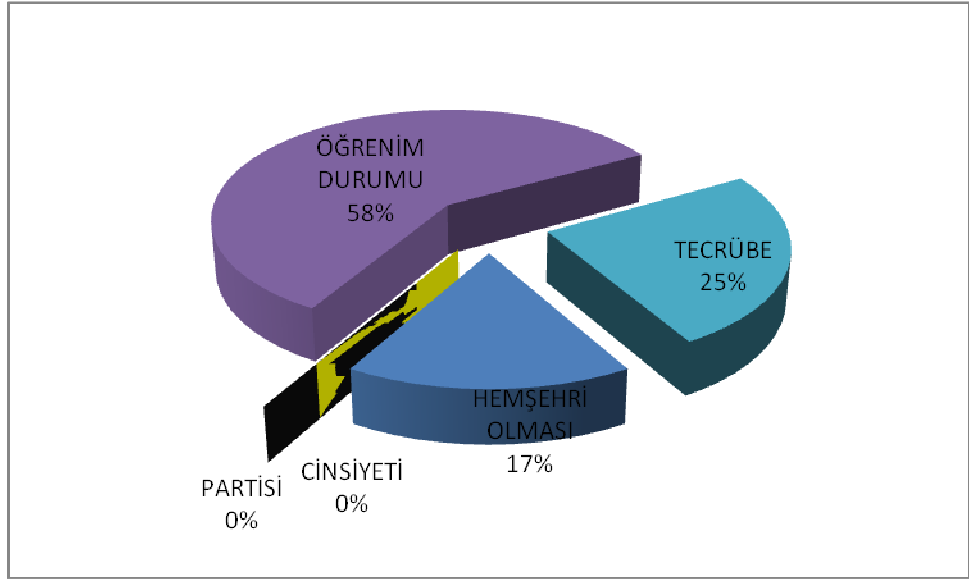
Tablo-48 Dernek Sizi Ne Şekilde Etkiledi?

Burada üye olduğunuz dernek son seçimde sizi nasıl etkiledi sorusuna yanıtta top yekün dernek üyeleri hangi partiye oy verdi ise bende o partiye oyumu kullandım diyerek siyasi tercihlerin oluşumunda dernek üyeleri birbirleri ile kesinlikle bir etkileşim içerindedir.

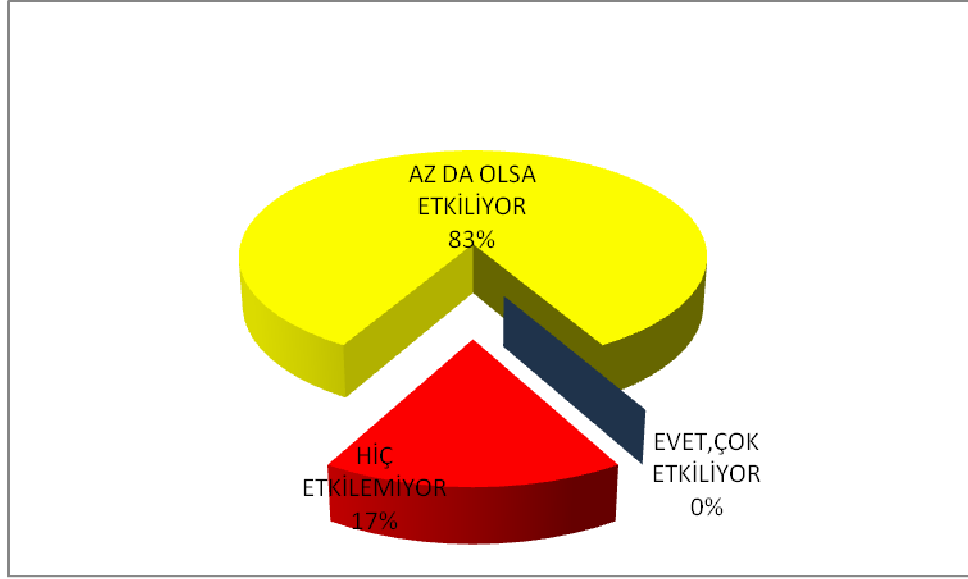
3.1.6. Kosova Rumeli Derneği

Tablo-49 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin Seçilmesinde Etkili Olan Unsurlar

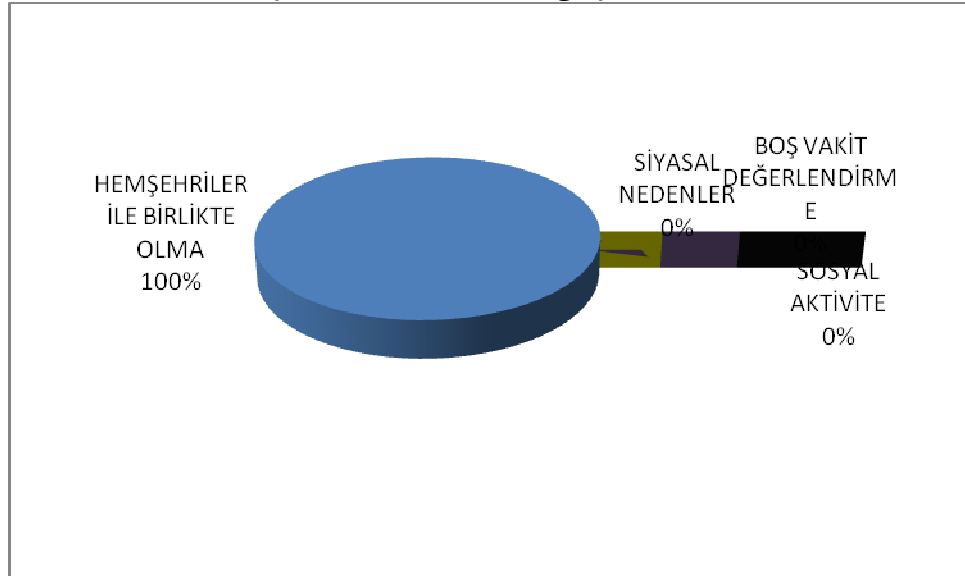
Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin seçilmesinde etkili olan unsurlarda en önemli etkenin adayın öğrenim durumu olduğu görüşü öne çıkmıştır. Yüzde 58 oranında verilen yanıtta adayın öğrenim durumu seçeneği önem teşkil ederken bu sıralamayı yüzde 25 oranında daha önce başkanlık yapıp yapmadığı tercihi takip etmiştir. Hemşehrilik duygusu %17 ile üçüncü sırayı almıştır.

Tablo-50 Derneğin Siyasal Tercihinize Etkisi

Dernek üyelerinin siyasal tercihlerinin oluşumunda yüzde 83 gibi bir oranla dernekten az etkilendiklerini söylemiş olsalar da burada b seçeneği hiç etkilenmiyor diyen yüzde 17 'lik bir kısım oluşturmaktadır. Buradan çıkartmamız gereken az da olsa etkiliyor seçeneği ile dernek üyelerinin aslında dernekte birbirlerinin siyasal tercihlerinden etkilendikleri ortaya çıkmaktadır.

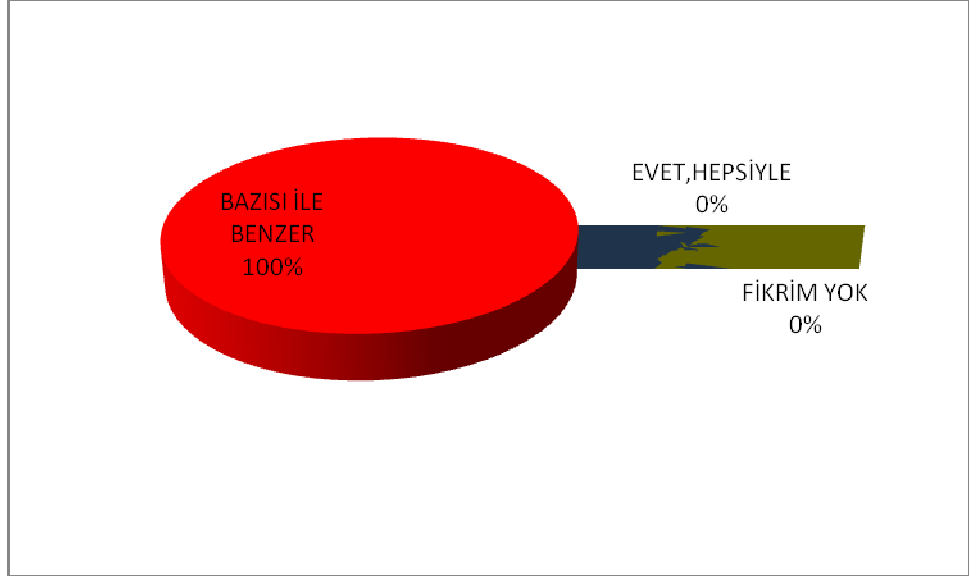
Tablo-51 Dernek Üyelerini Birbirine Bağlayan Temel Nokta

Bu dernekte, dernek üyelerini birbirine bağlayan temel nokta, ezici bir çoğunlukla “ hemşehirlileri ile bir arada olma duygusu” oluşturmaktadır. Ankete katılanların tamamı a seçeneğinde bulunan ‘ Hemşehrilerimle bir arada olmayı tercih etme duygusu ‘ memleketinden km.’lerce uzakta bulunmanın verdiği bir dayanışma örneği olarak gösterilebilir. Sosyal aktivite yapmak, siyasal nedenler ve boş zaman

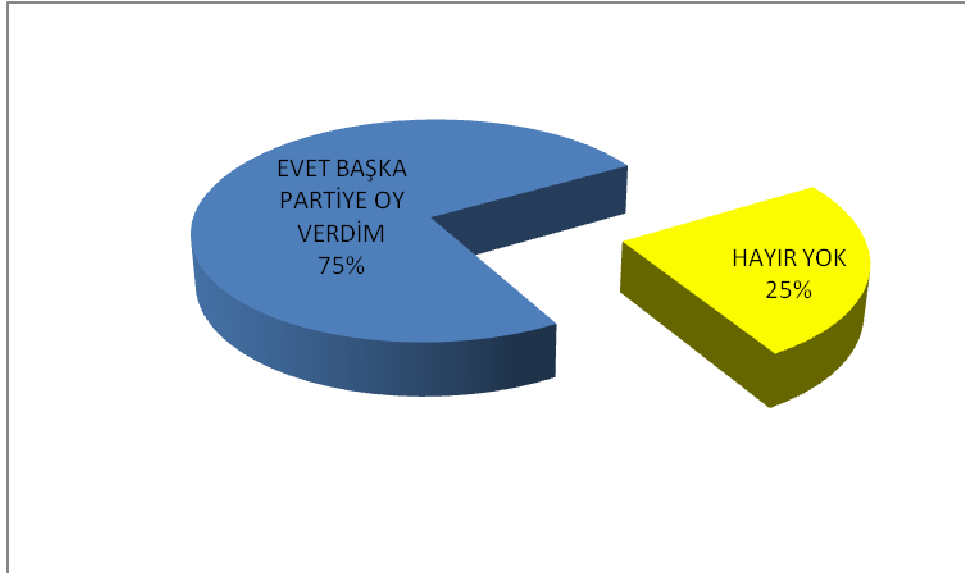
değerlendirme şıkları es geçildiğine göre hemşehrileri ile bir arada bulunmak için derneğe kayıt olmaları bu üyelerin memleketleri ile bağları uzak olsa da yerel ölçekte birbirleri ile görüşebilme imkanı ve bağlarının yakın olduğunu bize gösterir.

Tablo-52 Dernekte Hemşehriler İle Siyasi Yakınlık Var mı?

Anketteki en ilginç cevap ise dernek üyelerinin birbirleriyle siyasal olarak bir yakınlık taşımalarında olmuştur. Burada oran % 100 olarak görülmektedir. Dernek üyelerinden tamamı birbirleriyle siyasal bir yakınlık göstermektedir.

Tablo-53 2004 ile 2009 Yerel Seçimlerindeki Siyasal Tercih Değişikliği

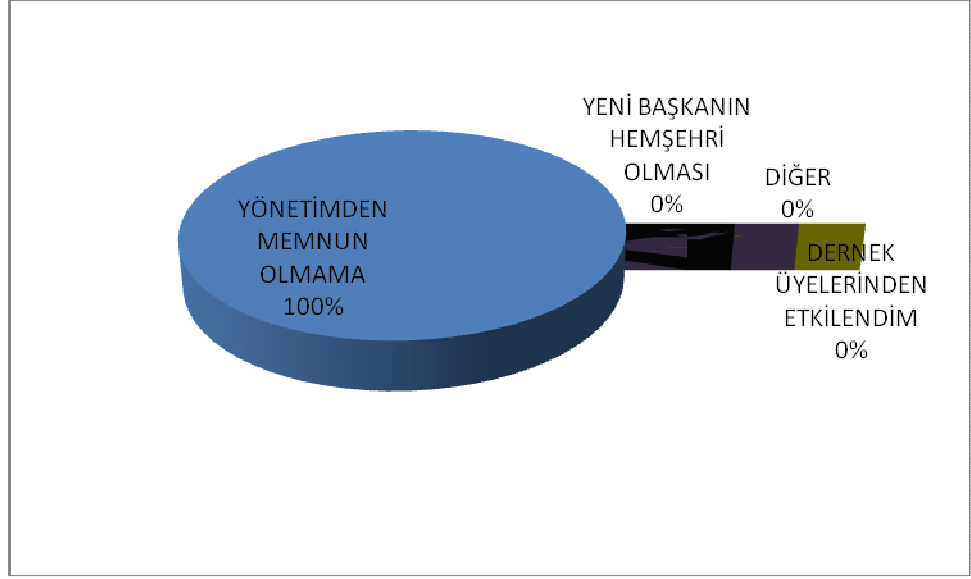

Dernek üyelerine 2004 Yerel Seçimleri ile 2009 Yerel Seçimleri arasında siyasal tercihlerinde herhangi bir değişim olup olmadığı sorusuna ezici bir üstünlükle

“olmadığı” yanıtı alınmıştır. Farklı siyasal tercihleri olmasına rağmen bu tercihlerdeki istikrarlı davranış dikkat çekicidir.

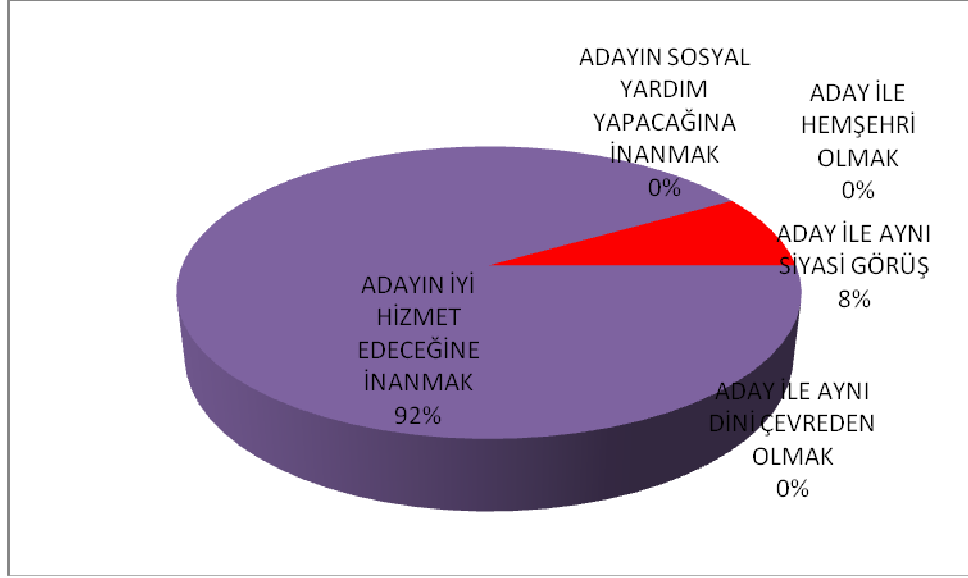
Dernek üyelerinin oylarını kullanırken siyasal tercihlerini belirleyen faktörler, yüksek gelir guruplarında adayla aynı fikirde olması, düşük gelir guruplarında ise adayın sosyal yardım konusundaki davranışı etkili olmaktadır.

Tablo-54 Tercihiniz Neden Değişti?

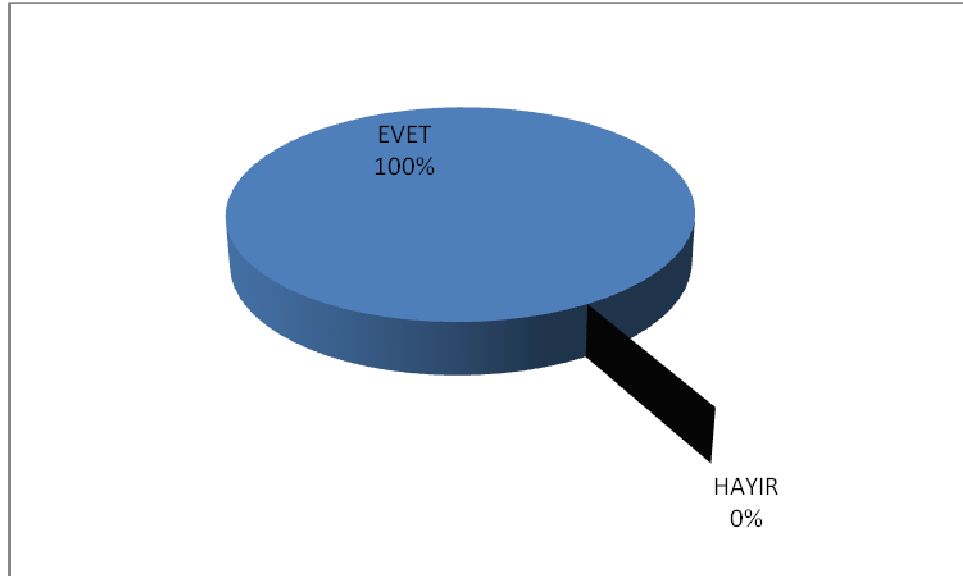
Beşinci soruya evet diyenlerin cevap verebileceği bu soruda belirleyici olan iki seçenek yönetimden memnun olmama ile yüzde 100 oranında bir dilim ile hemşerilikten çok yönetime önem verdikleri ortaya konmuştur.

Tablo-55 Siyasi Tercih Etkileyen Faktörler

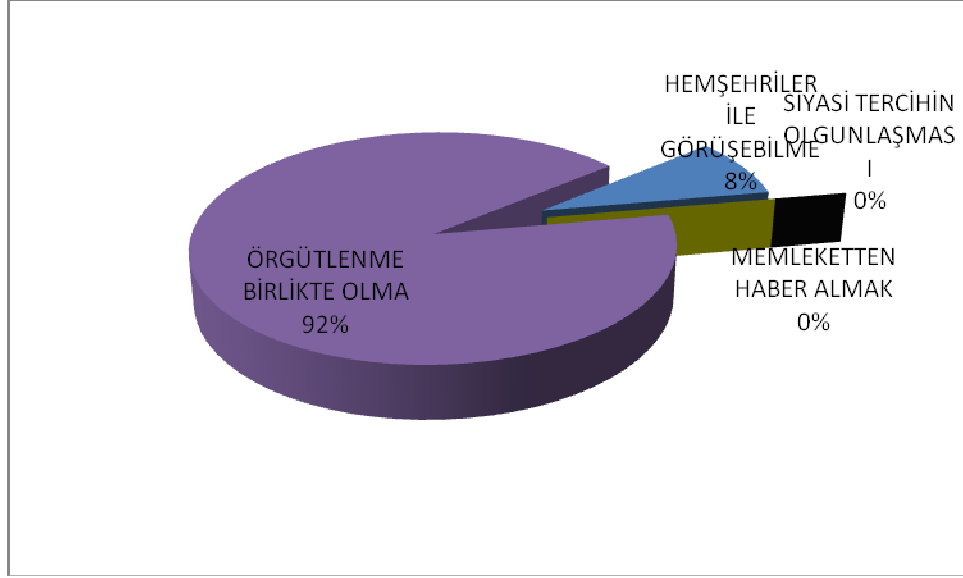
Dernek üyelerinin oylarını kullanırken siyasi tercihlerini belirleyen faktörler, adayların ilçeye hizmet anlayışı yüzde 92 ile yüksek bir oranı kapsamıştır. Adayla aynı fikirde olması ise yüzde 8 gibi çok küçük bir oranda kalmıştır.

Tablo-56 Siyasette Hemşehri Desteği Önemli mi?

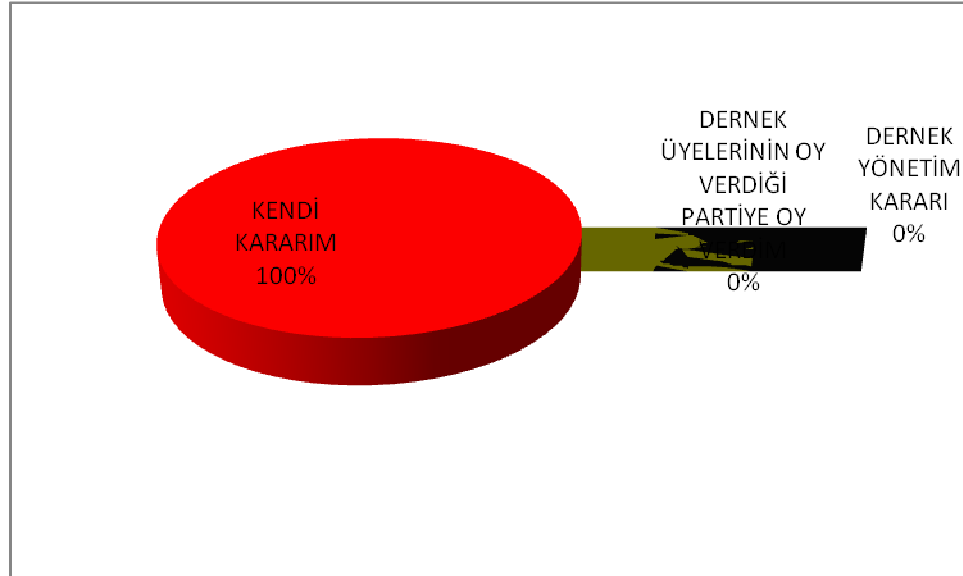
Siyasette hemşehri desteği konusunda 7. Soruda “hizmet” öne çıkmasına rağmen, bu soruda hemşehri desteği yüzde 100 olarak belirlenmesi, başkanın hem hemşehri hemde iyi hizmet yürüten bir kişinin olması dileğini ortaya koymaktadır.

Tablo-57 Derneğe Üye Olma Sebebi

Üyelerin derneğe katılma nedenleri ortak bir siyasi geleceken çok, bir nevi “sıla özlemi” gidermek için hemşehirlilerle sık sık birlikte olmak, memlekete gidip dönenlerden haberler almak ve ortak duyguları paylaşarak kendilerini yabancı gibi hissetmemek olarak tanımlamak yanlış olmaz.

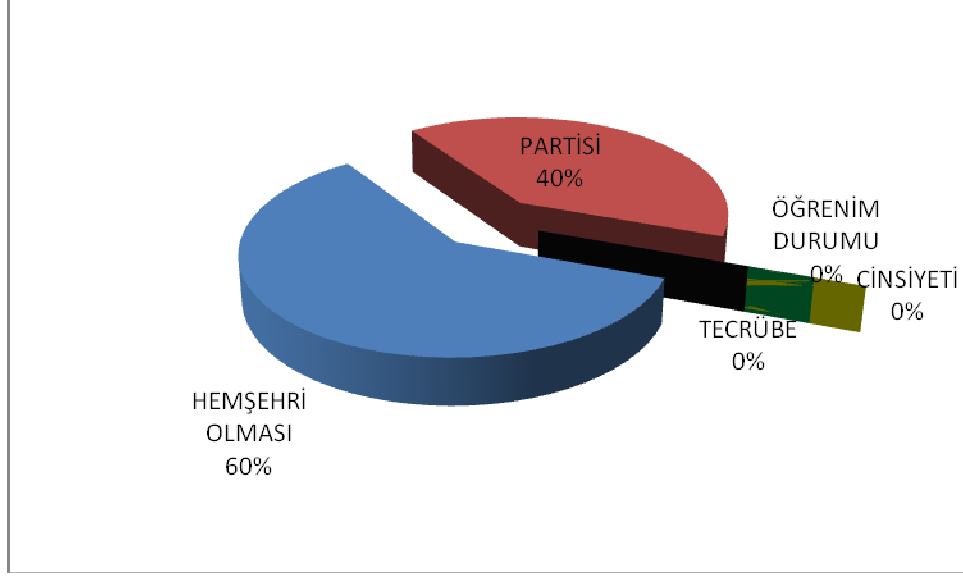
Tablo-58 Derneğin Seçimlerdeki Etkisi

Dernek üyelerinin tamamı oy kullanırken, diğer dernek üyelerinin ve ya derneğin ortak kararından daha çok bireysel kararlarına göre oy kullanmaları, bu derneğin siyasal bir yapısı olmadığı, sadece sosyal dayanışma amaçlı kurulduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

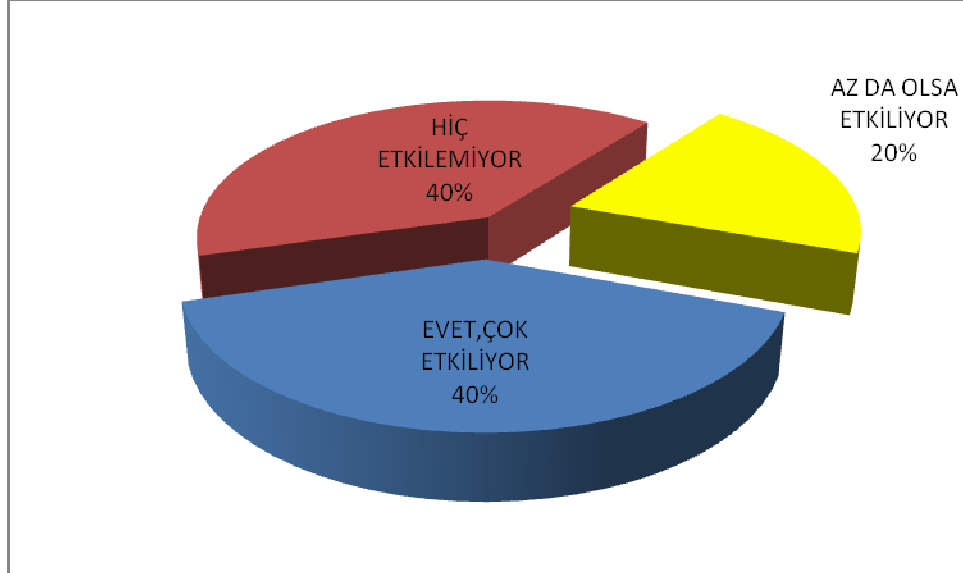
3.1.7.Samsunlular Derneği

Tablo–59 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyeleri Seçiminde Etkili Olan Unsurlar

Cevapları incelediğimizde Belediye Başkanı ve Meclis Üyelerinin seçilmesinde etkili olan unsurlardan yüzde 60'lık bir oran ile Hemşehri olması seçeneği göze çarpmaktadır. Buradan hareketle Samsunlular için hemşehrilik, hemşehri olma siyaseten önemli bir unsur olarak görülmektedir. İkinci sırada dernek için önemli unsur 'b ' seçeneğindeki yüzde 40 oranla partisi takip etmiştir.

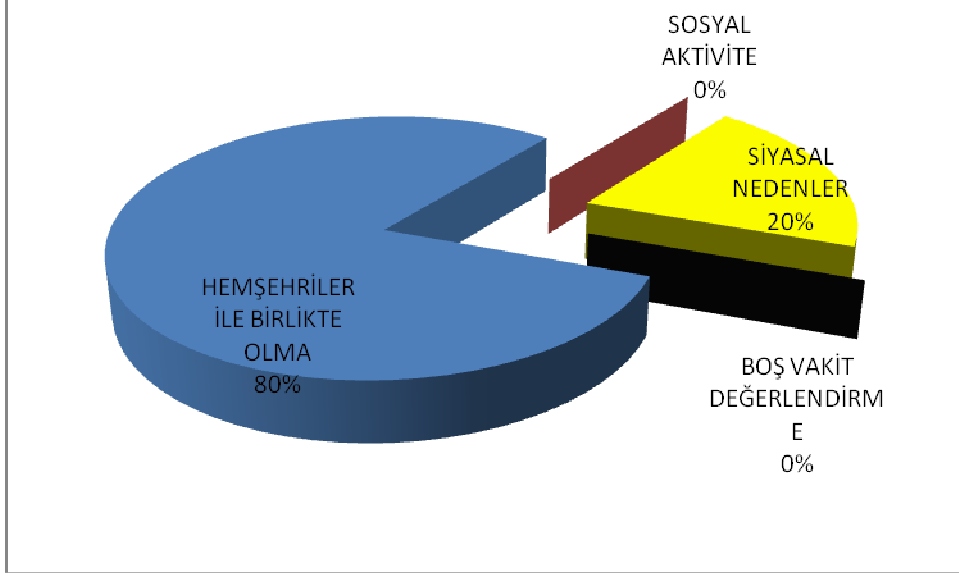
Tablo–60 Dernek Siyasi Tercihinizi Etkiliyor mu?

Dernek üyeleri bu soruda dengeli bir cevap vermişlerdir. Derneğin siyasal tercihlerini yüzde 40 oranında hiç etkilemediğini, % 40 oranında ise çok etkilediğini

söylemişlerdir. Derneğin siyasi tercihler üzerinde yüzde 20 oranında ise az da olsa etkisi mevcuttur.

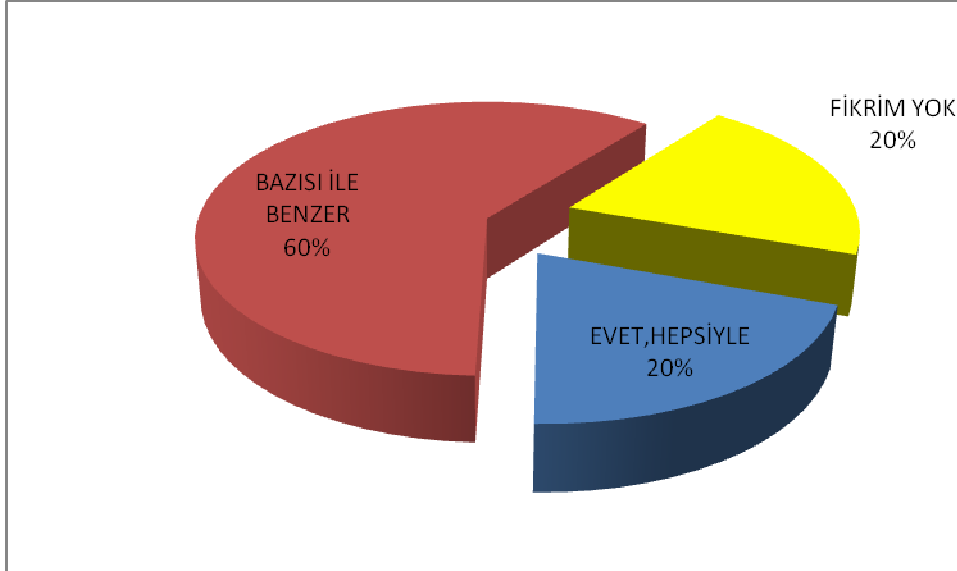
Tablo-61 Üyeleri Derneğin Bağlayan Temel Unsur

Üyeleri derneğe bağlayan unsurların başında yüzde 80 oranında hemşehrileri ile bir arada olma duygusu oluşturmaktadır.

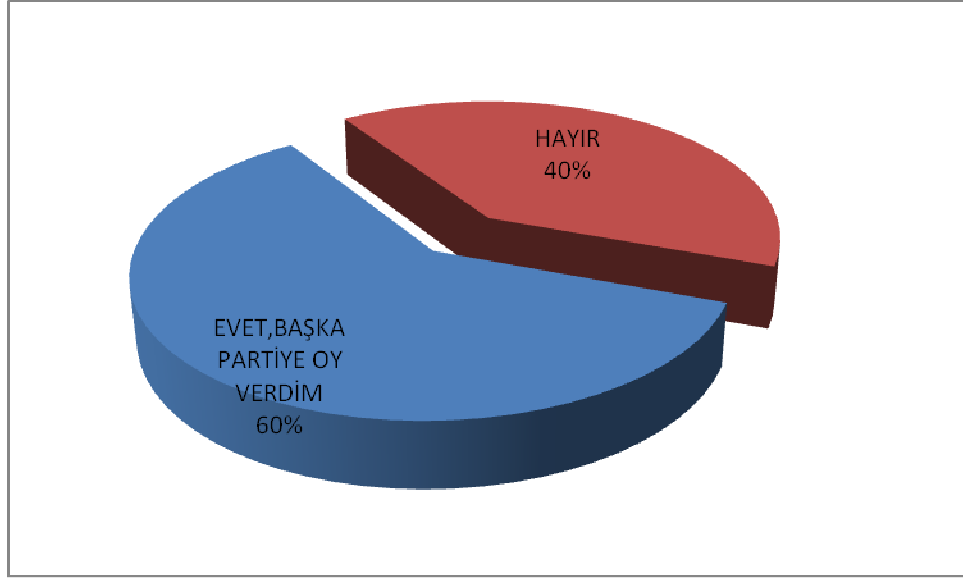
İkinci en önemli sebep ise yüzde 20 ki hiç de azımsanmayacak olan bu sebep de siyasi nedenler seçeneği göze çarpmaktadır.

Tablo-62 Dernek Üyeleri İle Siyasi Yakınlık

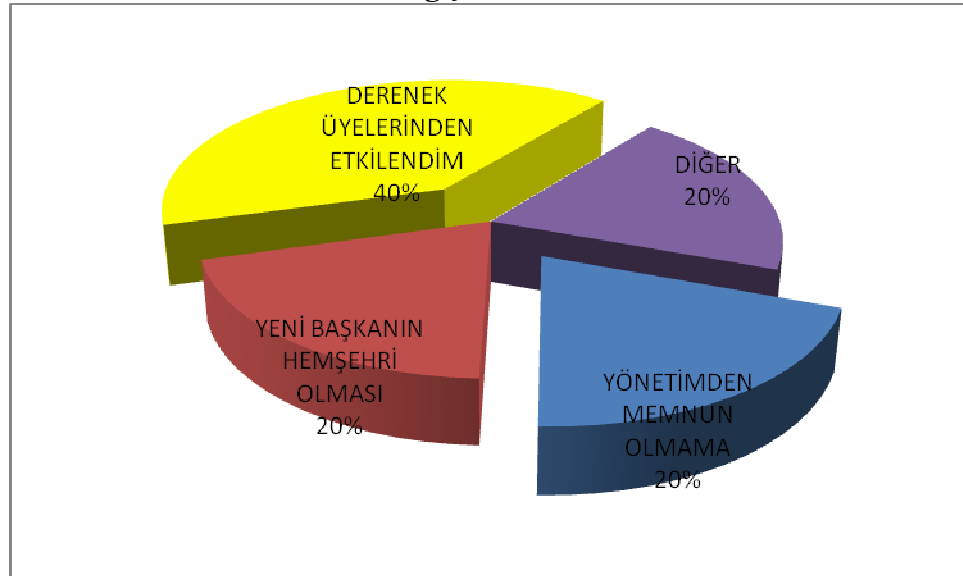
Burada yüzde 60 oranında hemşehrilerin bir kısmı ile siyasi yakınlık bir kısmı ile tamamen farklı olma unsuru göze çarpan noktadır ancak az da olsa yüzde 20'lik bir kesim hepsi ile siyasi yakınlık taşıdığını düşünüyor. Fikri olmayanların yüzde 20 oranında olması da siyasi gündemlerinin olmaması ile ölçümlendirilebilir.

Tablo-63 2004 – 2009 Seçimlerinde Seçmen Tercihi Değişimi

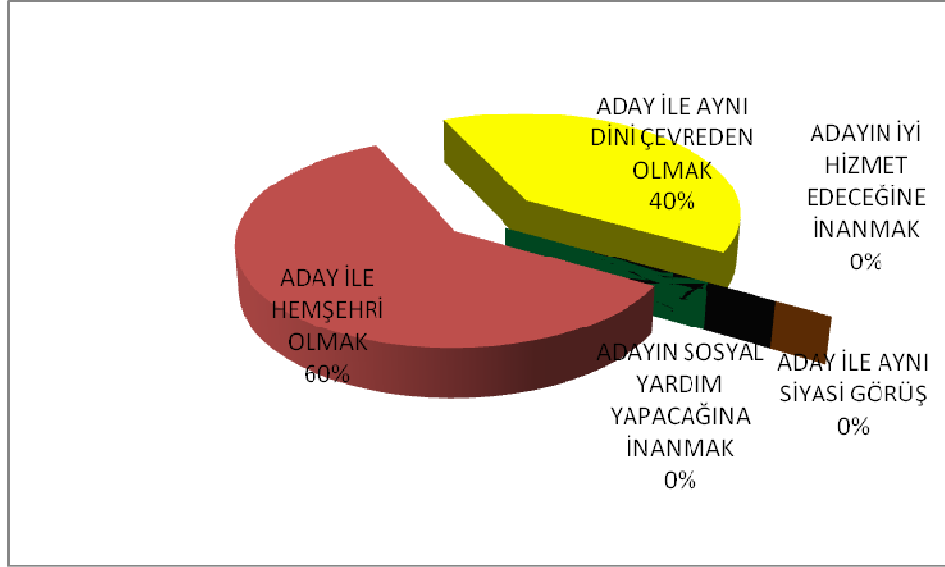
İki yerel seçim arasında 2004 ile 2009 seçimlerinde oy verdikleri partide bir değişim olmuş mu sorusunda ise yüzde 60'lık bir oran ile evet denilmektedir. Burada belediye başkanı ile hemşehri olmak ya da meclis üyeleri ile hemşehri olmak gibi önceki sorularımızda tespit ettiğimiz unsurların ön plana çıkmış olmasından dolayı parti bazında zemin kayması görülmüştür. Ancak yüzde 40'lık yine büyük bir kesim de partiyi değiştirmediklerini söylemişlerdir. Buradan tespit etmediğimiz bunun hangi parti olduğu konusundaki kısım bize yorumlamamızda sınır getirmiştir.

Tablo-64 Tercihiniz Neden Değişti?

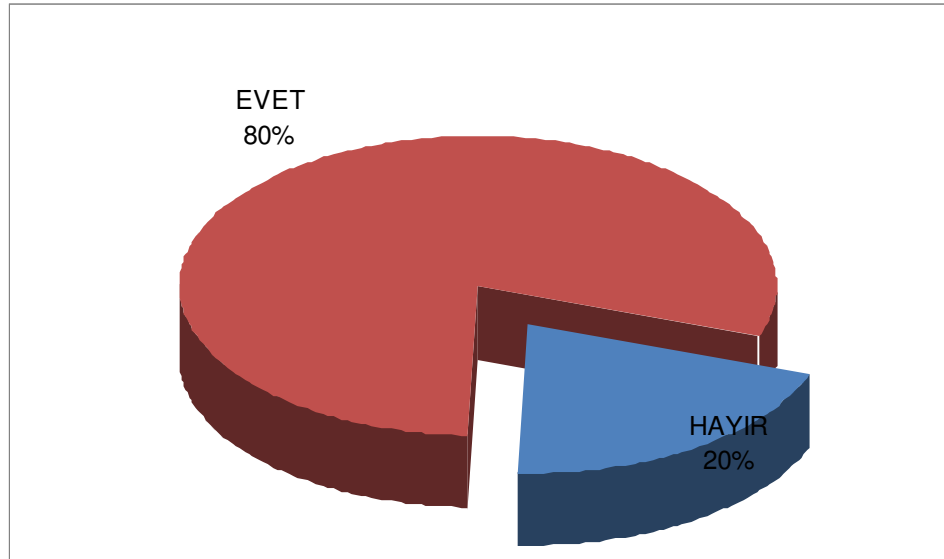
Beşinci soruya evet diyenlerin cevap verebileceği bu soruda belirleyici olan iki seçenek yeni başkanın hemşehrileri olması ile yüzde 40 oranında bir dilim ile, aynı oranda dernek üyelerinin arkadaşlarının başkan hakkındaki düşüncelerinden etkilenmiş olmaları takip etmiştir.

Tablo-65 Oy Kullandığınızda Kararınızda Etkili Olan Faktörler

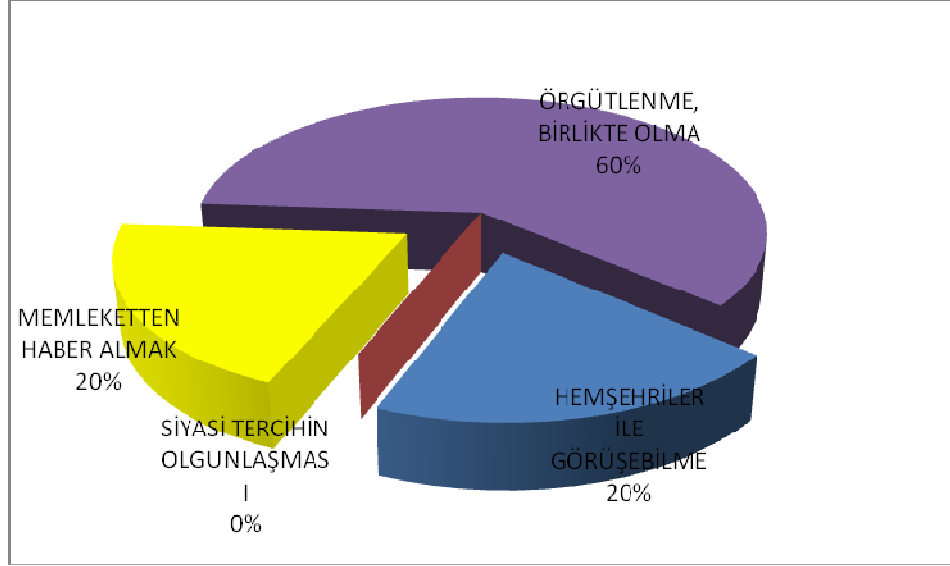
Beşinci soruya hayır diyenlerin yani 2004 ve 2009 yerel seçimlerinde aynı partiye oy veren kitlenin yanıt verdiği 7. soruda yüzde 60 lık bir oran ile üyeler adayın hemşehrisi olmanın tercihini etkilediğini, yüzde 40 lık bir oran ise tercihin dini faktörlere bağlanmıştır Burada yine hemşehirlilik unsuru göze batan sürükleyici bir unsurdur.

Tablo-66 Siyasette Hemşehri Desteği Önemli mi?

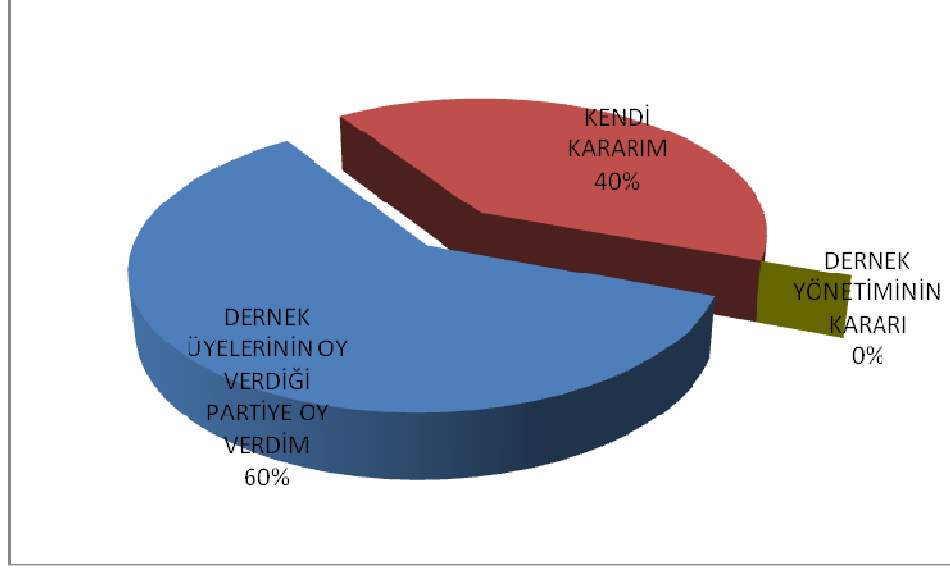
Hemşehri desteği önemli mi sorusunda yüzde 80 oranında evet denilmesi dernek bütünü ile incelendiğinde şaşırtan bir sonuçtur. Bir önceki soruyla çelişki içindedir.

Tablo-67 Derneğe Üye Olma Sebepleriniz

Samsunlular arasından derneğe üye olma sebeplerinde en yüksek oran yüzde 60 ile 'örgütlenerek birlikte olmak ve sosyal yardımlaşma' şikkı olmuştur. Buradan hareketle Samsunluların, dernek üyeliği b şikkında olduğu gibi siyasi tercih olgunlaşması amacı ile bir arada olma duygu olmamıştır. Böylelikle dayanışma amacıyla kurulan dernek amaca hizmet eder niteliktedir. Yüzde 20 gibi bir oran da Hemşehrileri ile sık sık görüşmek için derneğe üye olmaları ise üyelerin 'd' şikkını destekler niteliktedir.

Tablo 68 Üyesi Olduğunuz Dernek Son Seçimlerde Sizi Ne Şekilde Etkiledi?

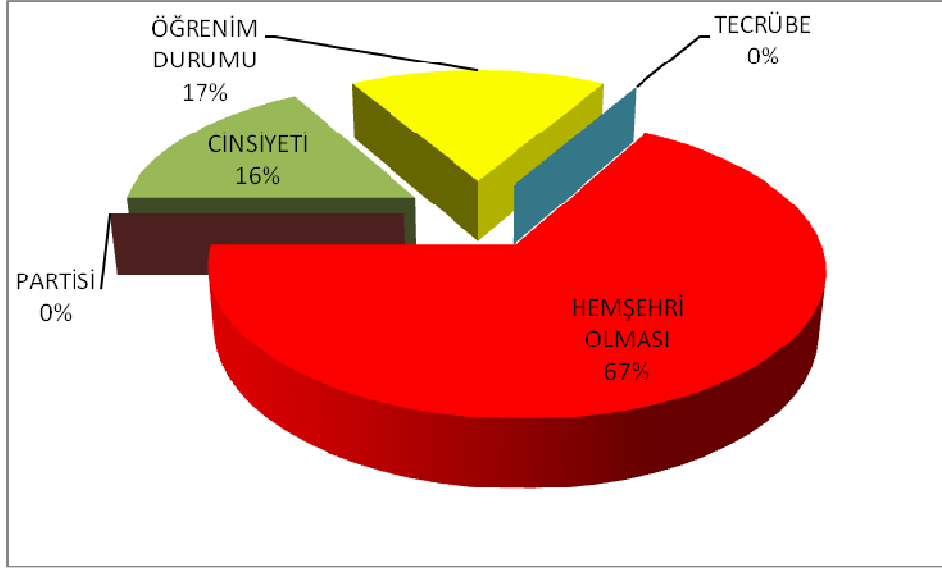

Dernek üyelerini seçimlerde ne şekilde etkilemiş sorusunun karşılığını da Samsunlular yüzde 40'lik bir oran ile üyeler kendi bireysel kararları ile oy kullandıklarını yansıtmışlardır. Ancak yüzde 60'lık oran ise üyelerin yüzer gezer oylara sahip olduğu ve dernek üyeleri hangi partiye oy verdi ise o yönde oy kullandıkları anlaşılmaktadır. Bu yanıt, 8. Soruya verilen yanıtla uyumludur.

3.1.8. Ardahanlılar Derneği

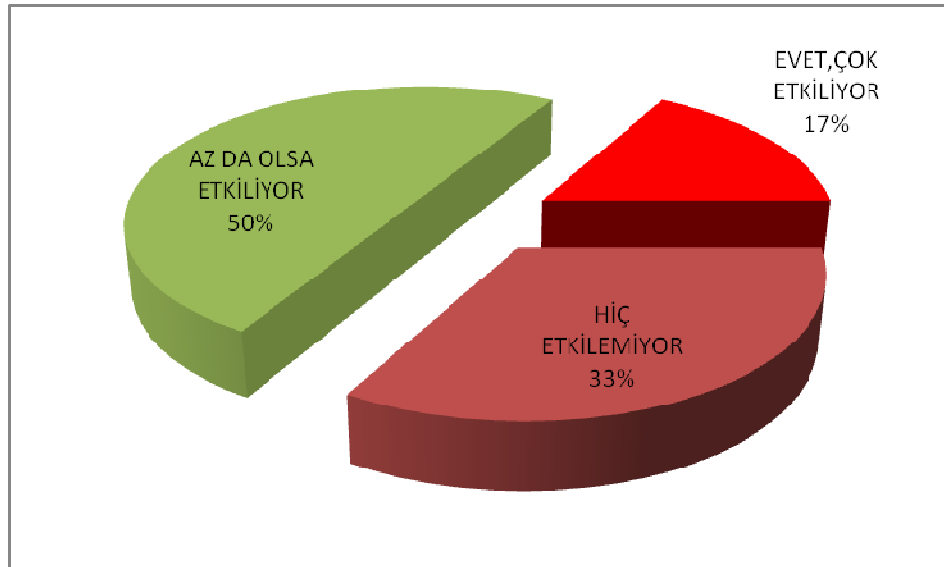
Doğu Anadolu Bölgesinin uç noktasında bulunan ve Türkiye'nin en geri kalmış illerinden biri olan Ardahan'dan sosyal sebeplerle göç ederek Buca İlçesinin yerleşenler tarafından kurulmuş olan dernek, hemşehriler arasındaki sosyal iletişimi sürdürmesi, ilçe içindeki hemşehri dayanışmasını artırması ve geldikleri yöre ile bağlarını devam ettirmesi amaçlarını gütmektedir.

Tablo-69 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin Seçilmesinde Etkili Olan Unsurlar

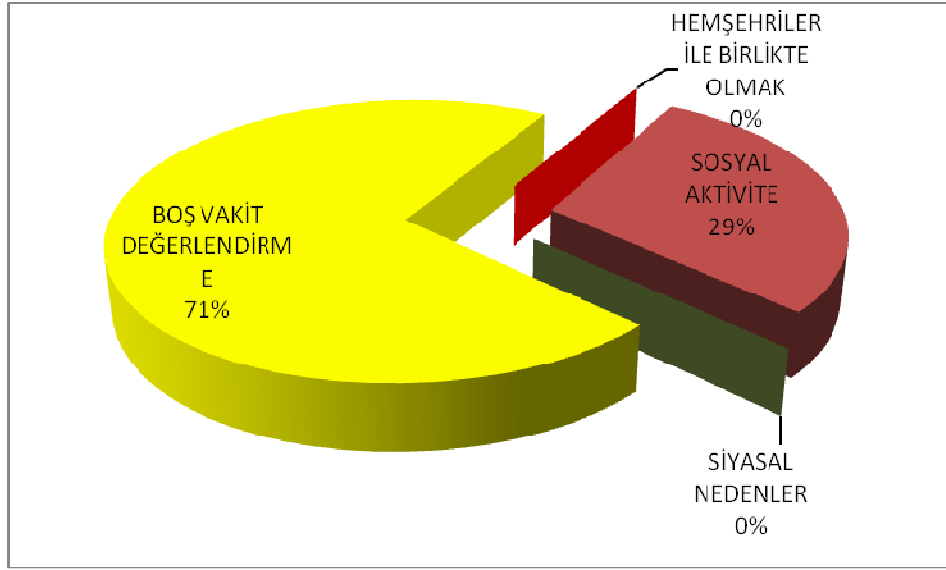
Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin seçilmesinde etkili olan unsurlarda en önemli etkenin adayın hemşehri olması görüşü öne çıkmıştır. Yüzde 67 oranında verilen yanıtta adayın hemşehri olup olmadığı seçeneği önem teşkil ederken bu sıralamayı yüzde 17 oranında öğrenim durumu tercihi takip etmiştir. Böylelikle Hakkarililerde adayda öğrenim durumu önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan Hakkarili seçmenin karşısına çıkacak olan ve karar vericiyi etkileyen önemli bir diğer unsurun da adayın cinsiyeti olduğunu göz önünde bulundurmanız gerekmektedir.

Tablo-70 Üyesi Olduğunuz Derneğin, Siyasal Tercihinizin Oluşumuna Etkisi

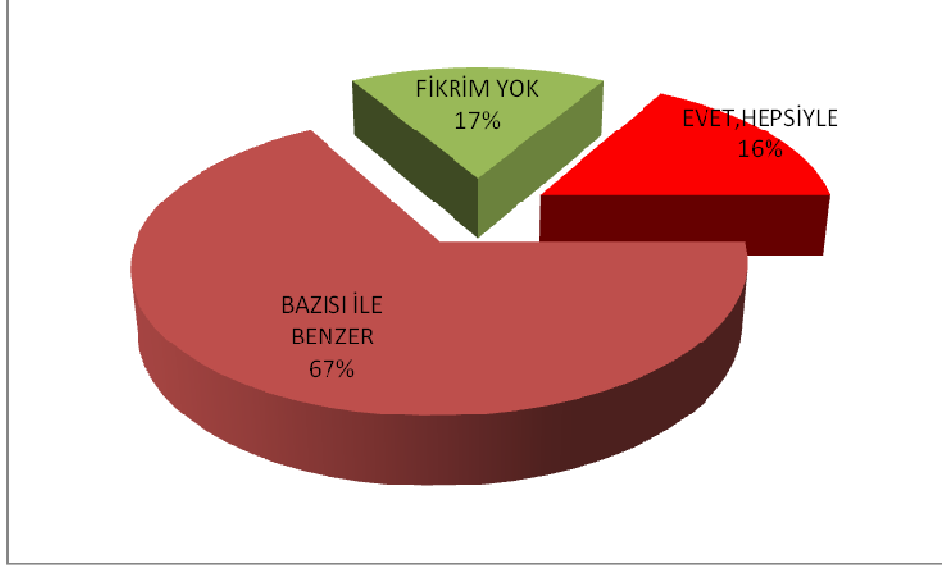
Üyesi olduğunuz derneğin, siyasal tercihinizin oluşumuna etkisi ise yüksek oranda “azda olsa etkiliyor” olduğu gözlenmiştir. Burada yüzde 50 gibi bir oranla dernek üyeleri siyasal tercihlerinde dernekten azda olsa etkilendikleri söylemiş olsalar da burada b seçeneği etkilenmiyor diyen yüzde 33’lük bir kısım hiç de azımsanmayacak ölçüdedir. Buradan çıkartmamız gereken az da olsa etkiliyor seçeneği ile dernek üyelerinin aslında dernekte birbirlerinin siyasi tercihlerinden etkilendikleri ortaya çıkmaktadır.

Tablo- 71 Dernek Üyelerini Birbirine Bağlayan Temel Nokta

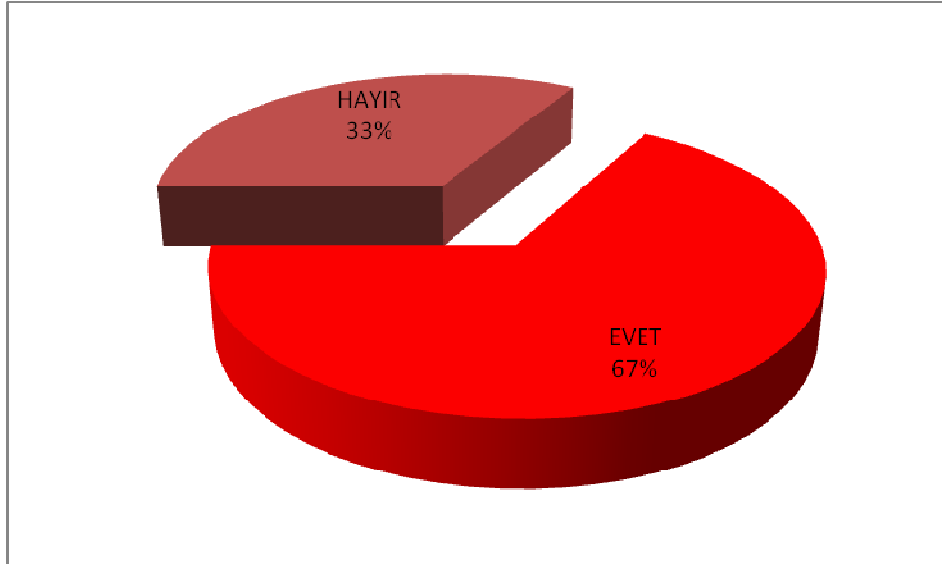
Bu dernekte, dernek üyelerini birbirine bağlayan temel nokta, ezici bir çoğunlukla “ boş zamanlarını değerlendirme duygusu” oluşturmaktadır. Ankete katılanların yüzde 71’i “d” seçeneğinde bulunan ‘ Boş zamanını değerlendirme duygusu ‘seçeneğini işaretlemişlerdir. Sosyal aktivite yapmak, yüzde 29 ile diğer bir tercih nedeni olmaktadır.

Tablo 72 Dernekteki Hemşehirlerinle Siyasal Yakınlık

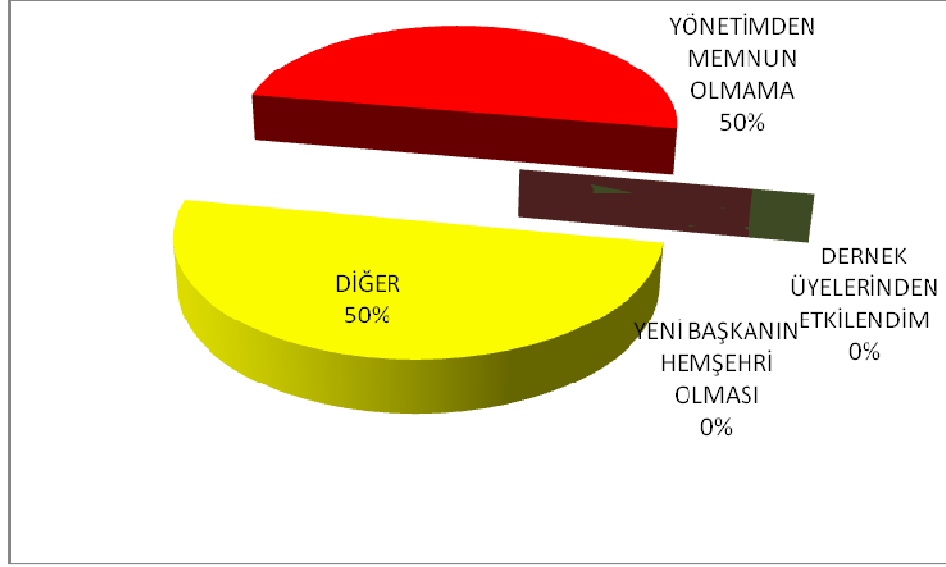
Dernek üyelerinden yüzde 67'si "bir kısmı ile benzer, bir kısmı ile tamamen farklı" görüşte olduğunu düşünerek, siyasi tercihin bir kişisel tercih olduğunu vurgulamıştır. Yüzde 17 oranında ki kararsızlar ise dernekte esecek siyasi havanın etkisinde kalacak gibi gözüküyor.

Tablo-73 2004 ile 2009 Yerel Seçimlerdeki Siyasal Tercih Değişikliği

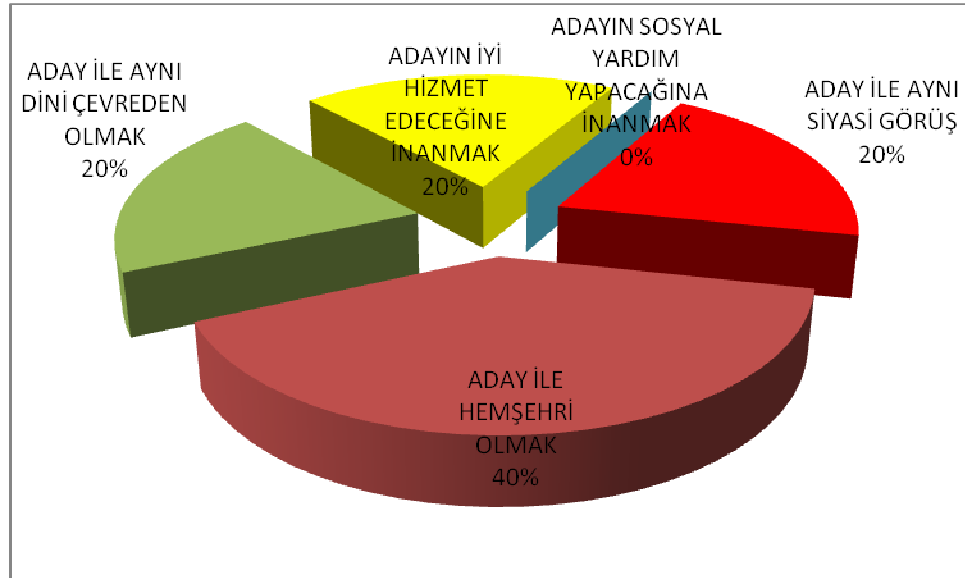
Dernek üyelerine 2004 Yerel Seçimleri ile 2009 Yerel Seçimleri arasında siyasi tercihlerinde herhangi bir değişim olup olmadığı sorusuna yüzde 67 oranında değişim olduğuna işaret etmişlerdir.

Tablo -74 Tercihiniz Neden Değişti?

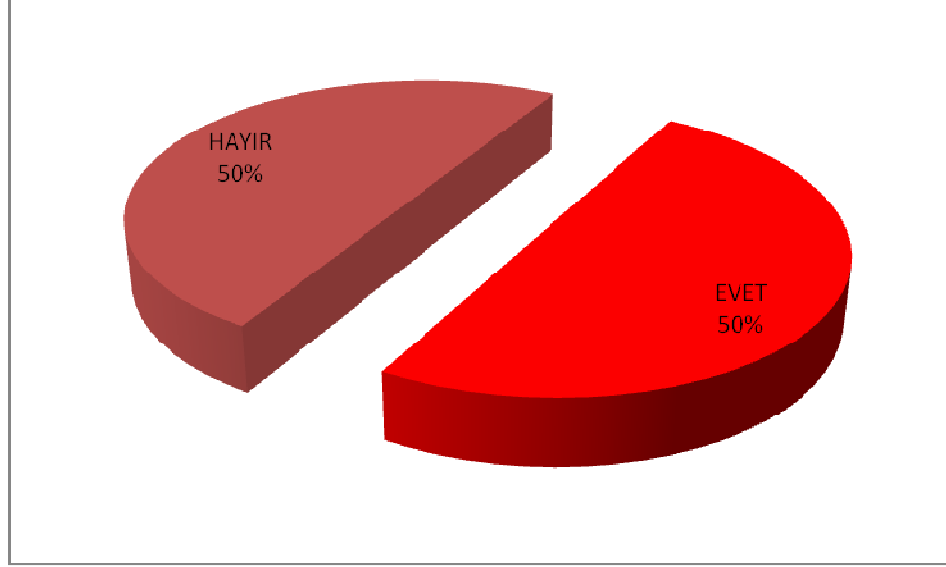
Ardahanlıların seçimlerdeki tercih değişikliğinin temel sebeplerinden biri yüzde 50 oranında geçmiş yönetimden memnun olmayışı, diğer yüzde 50'lik kesiminde kişisel nedenler olduğu gözlenmiştir.

Tablo -75 Siyasi Tercih Etkileyen Faktör

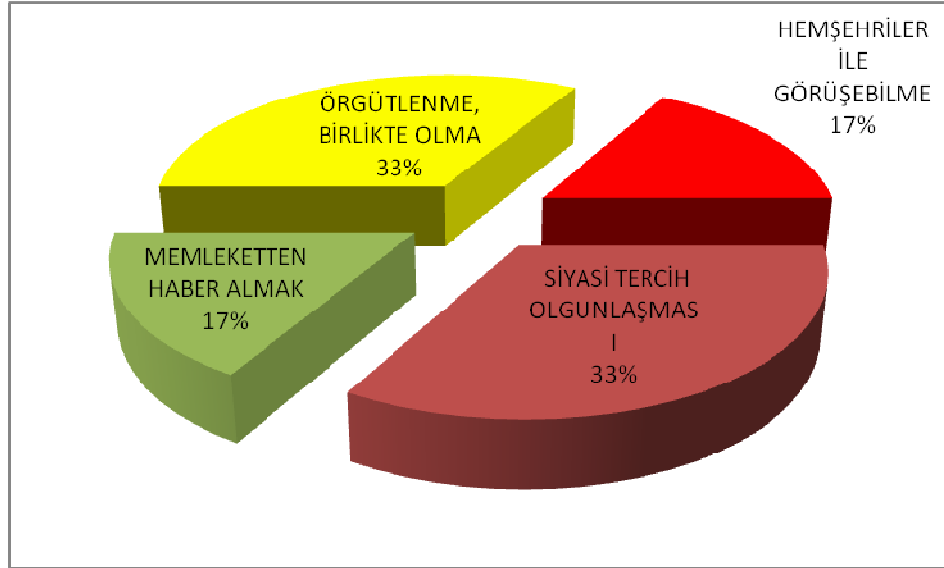
Dernek üyelerinin oylarını kullanırken siyasi tercihlerini belirleyen faktörlerden, yüzde 40'lık bir oranla adayla hemşehri olması temel tercih sebebi olarak gözükmektedir.

Tablo -76 Siyasette Hemşehri Desteğinin Önemi

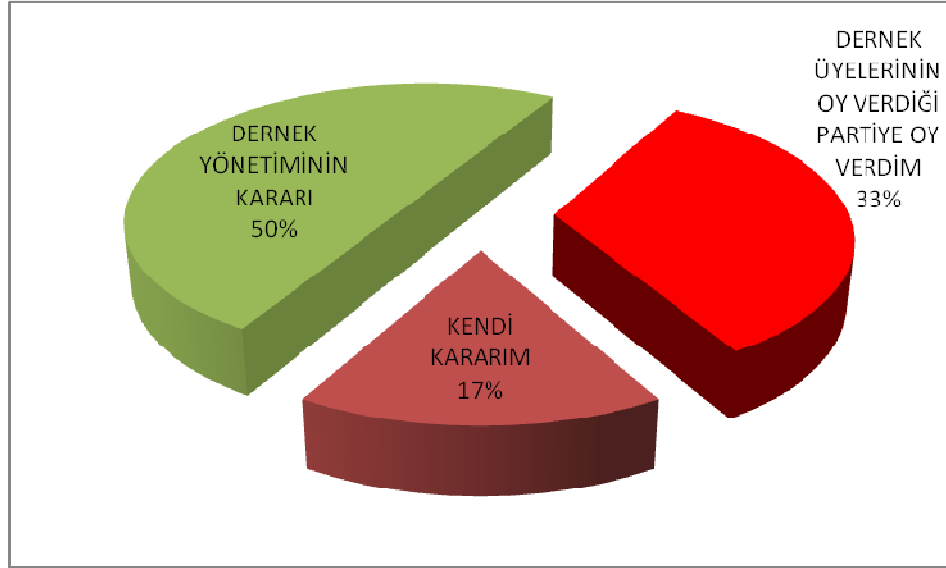
Bu soruya verilen cevapla 7. Soruya verilen cevap paralellik göstermektedir. Yüzde 50 oranında bu desteğın gerekliliğine inanılmaktadır.

Tablo -77 Derneğē Üye Olma Sebebi

Üyelerin derneğē katılma nedenleri ortak bir siyasi geleceken çok, bir nevi “sıla özlemi” gidermek için hemşehirlilerle sık sık birlikte olmak, memlekete gidip dönenlerden haberler almak ve ortak duyguları paylaşarak kendilerini yabancı gibi hissetmemek olarak tanımlamak yanlış olmaz.

Tablo-78 Derneğin Seçimlerdeki Etkisi

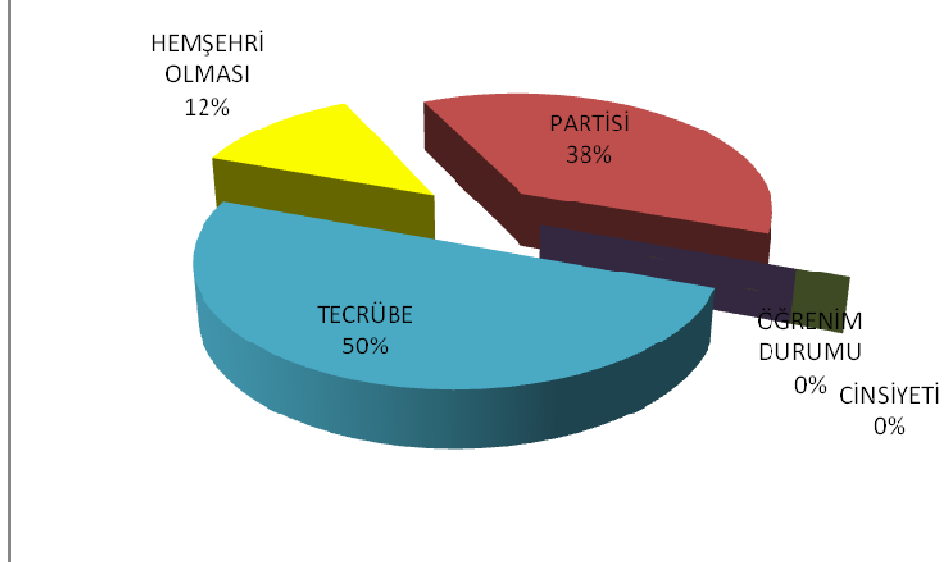

Dernek üyelerinin yüzde 50'si bir önceki sorularla benzer bir yaklaşım göstererek verecekleri oyda dernek üyelerinden etkilenebileceklerini ve dernek yönetiminin siyasi tercihi yönünde oy kullandığı gözlenmiştir.

Ardahanlılar Derneği, üyelerinin siyasi tercihlerini yönlendirme konusunda etkili bir dernek olarak görülebilir.

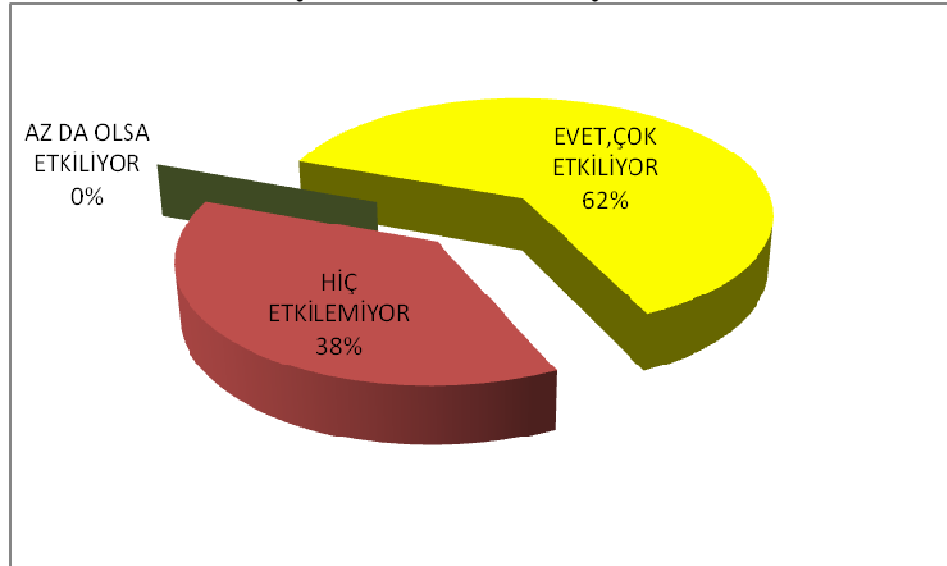
3.1.9.Nevşehirliiler Derneği

Tablo -79 Belediye Başkanı ve Meclis Üyelerinin Seçiminde ne etkili?

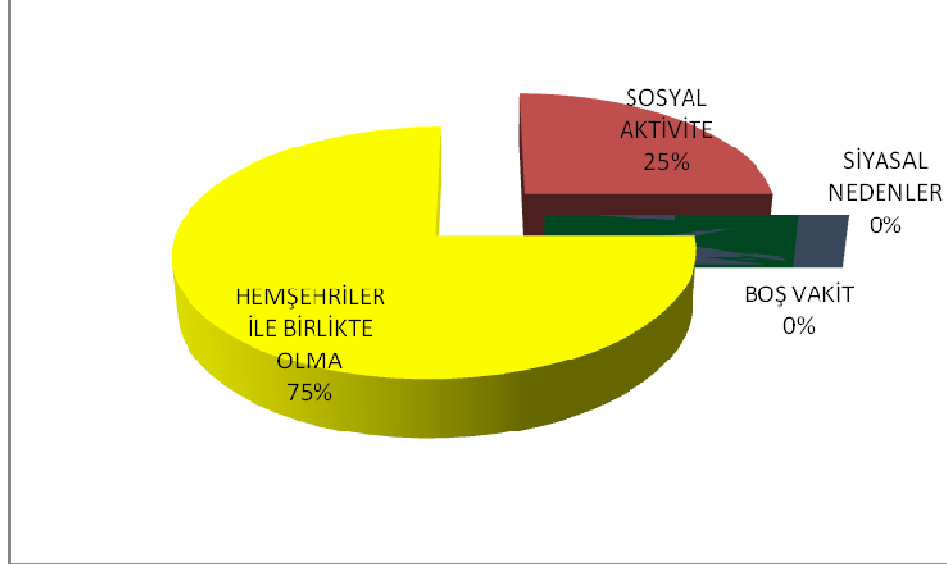
Cevapları incelediğimizde Belediye Başkanı ve Meclis Üyelerinin seçilmesinde etkili olan unsurlardan yüzde 50’lık bir oran ile “daha önce belediye başkanlığı yapmış olması” seçeneği göze çarpmaktadır. Buradan hareketle Nevşehirliiler için hemşehrilik, hemşehri olma siyaseten çok önemli bir unsur olarak görülmemektedir (yüzde 12). İkinci sırada dernek için önemli unsur ‘b ‘ seçeneğindeki yüzde 38’lik oranla “ adayın partisi” takip etmiştir. Bu dernek üyeleri için öğrenim durumu ve adayın cinsiyeti hiç bir anlam ifade etmediği görülmüştür.

Tablo – 80 Dernek Siyasi Tercihinizi Etkiliyor mu?

Dernek üyeleri bu soruda derneğin siyasal tercihlerini yüzde 62 oranında etkilediklerini söylemişlerdir. Bu rakam ciddiye alınması gereken bir orandır. Ancak yüzde 38 oranında siyasi tercihi “hiç” etkilememsi derneğin siyasi faaliyetleri olmasa dahi derneğin varlığını sürdürebileceği düşüncesini güçlendirmektedir.

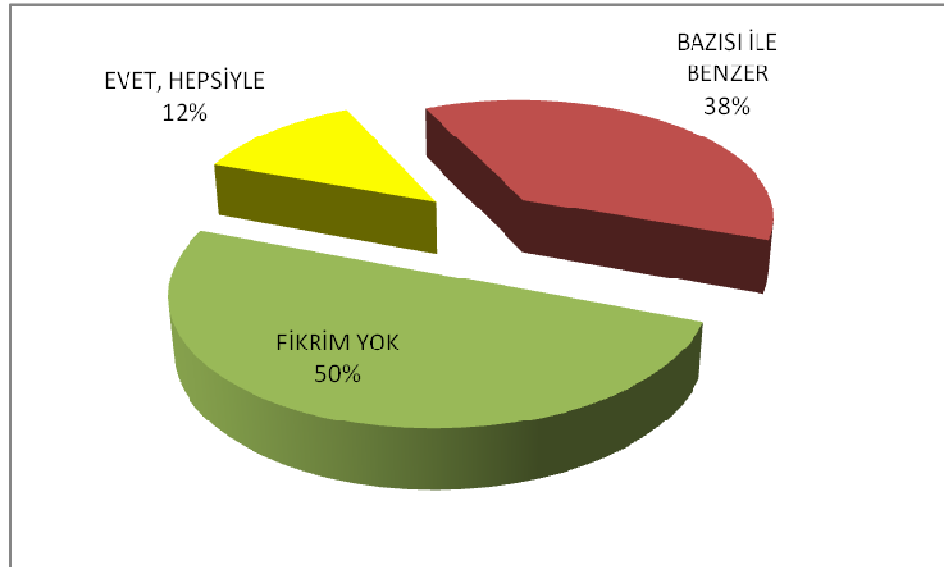
Tablo- 81 Üyeleri Derneğe Bağlayan Temel Sebep

Üyeleri derneğe bağlayan unsurların başında yüzde 75 oranında hemşehrileri ile bir arada olma duygusu oluşturmaktadır.

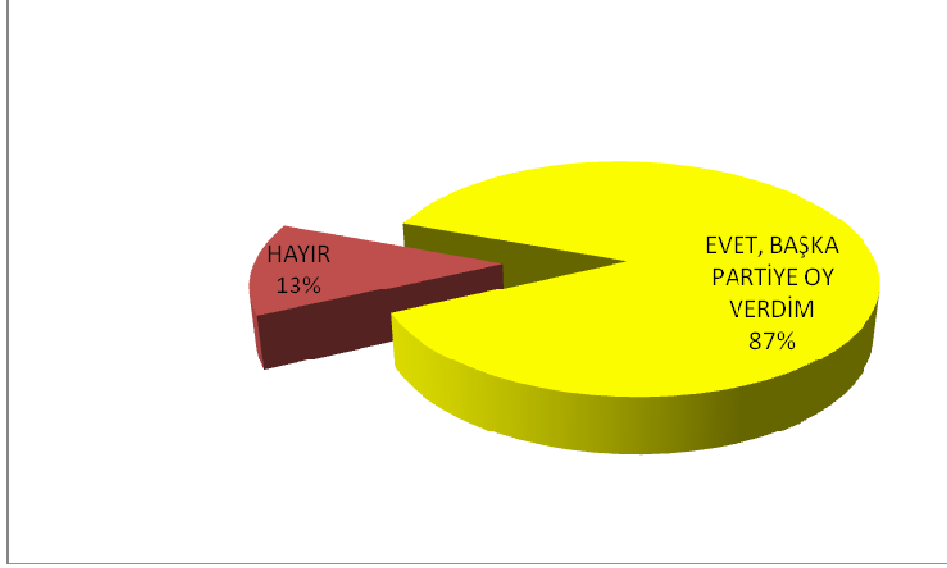
Diğer bir sebep ise yüzde 25’lik bir oranda sosyal aktivite seçeneği göze çarpmaktadır. Sosyal aktivite unsuru dernek faaliyetlerinde önemli bir unsur olup burada da ikinci en önemli seçeneği teşkil etmiştir.

Tablo- 82 Dernek Üyeleri ile Siyasi Yakınlığınız Var mı?

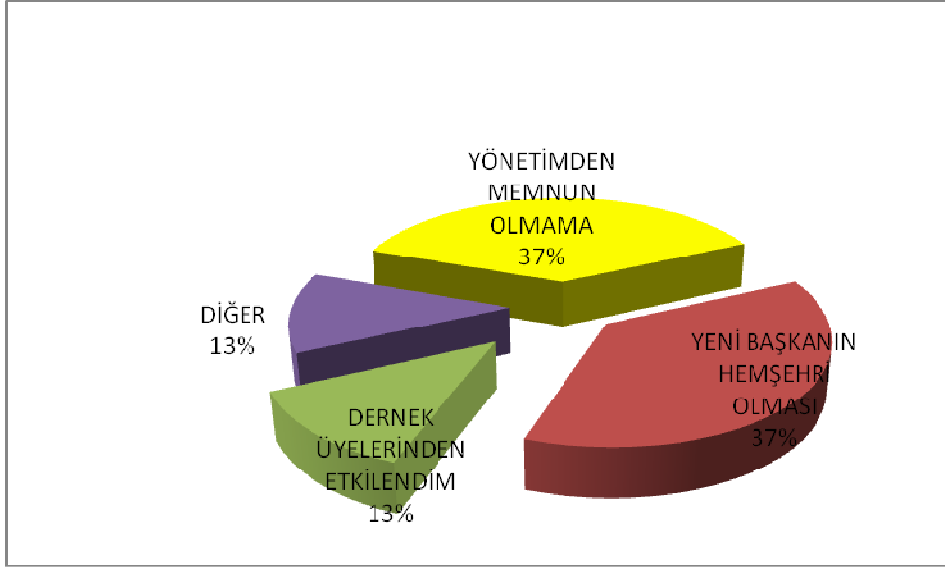
Burada yüzde 50'lik oranla dernek üyelerinin birbirlerinin siyasi görüşlerini bilmedikleri ortaya çıkmıştır. Diğer önemli bir oran ise bir kısmı ile benzer ve bir kısmı ile farklı olduğunu düşünenler oluşturmaktadır (yüzde 38). Yakınlık taşıyanlar azınlık olarak üçüncü sırada yüzde 12'lik bir oranda kalmıştır. Bu tablo, derneğin siyasi bir topluluktan çok sosyal bir kurum olduğu izlenimi doğurmaktadır.

Tablo-83 2004 -2009 Seçimlerinde Oy Kullanırken Parti Değiştirdiniz mi?

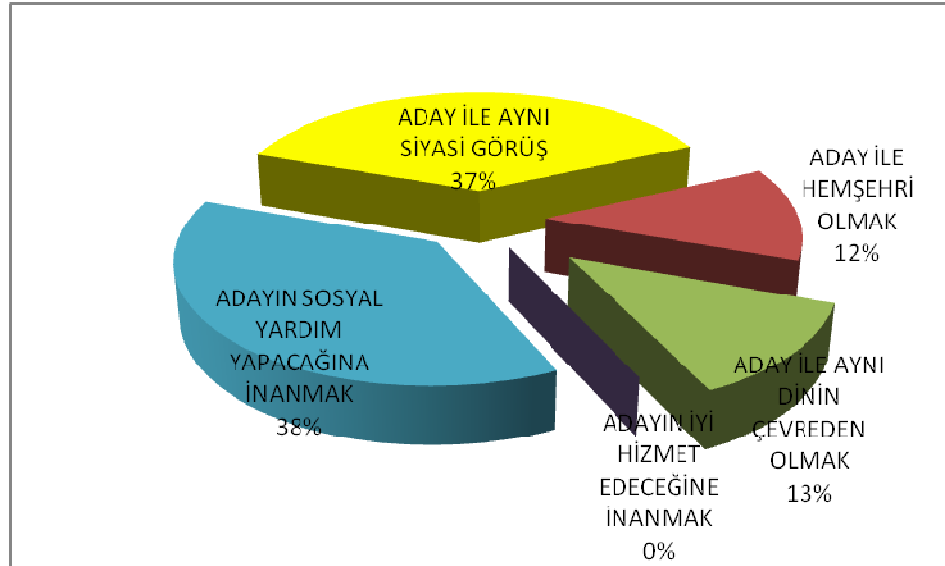
İki yerel seçim arasında 2004 ile 2009 seçimlerinde oy verdikleri partide bir değişim olmuş mu sorusunda ise yüzde 87'lik bir oran ile evet denilmektedir. Ancak yüzde 13'lük yine büyük bir kesim de partiyi değiştirmediklerini söylemişlerdir. Bu sonuç, dernek üyelerinin özgür iradeleriyle siyasi tercihlerini değiştirebildiklerini göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo – 84 Tercihiniz Neden Değişti?

Beşinci soruya evet diyenlerin cevap verebileceği bu soruda belirleyici olan iki seçenek yeni başkanın hemşehrileri olması ile yüzde 37 oranında bir dilim ile, aynı oranda yönetimden memnun olmayışları takip etmiştir. Önceki sorulara verilen cevaplar ile tutarlı bir sonuç olduğu gözükmektedir.

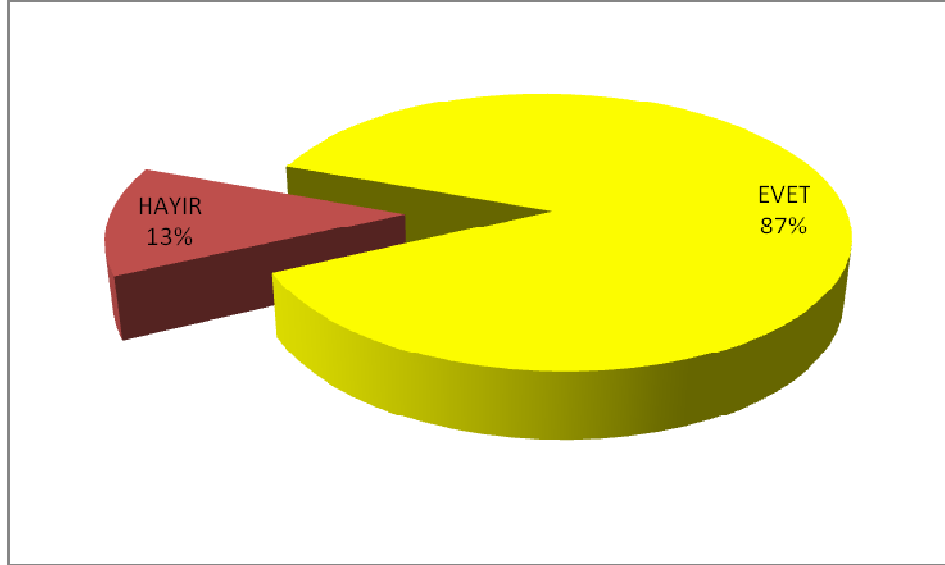
Tablo – 85 Oy Kullandığınızda Kararınızda Etkili Olan Faktörler

Beşinci soruya hayır diyenlerin yani 2004 ve 2009 yerel seçimlerinde aynı partiye oy veren kitlenin yanıt verdiği 7. soruda yüzde 38 lik bir oran ile üyeler, adayın sosyal yardım yapacağına inanmış olmalarıdır. Bu gösterge bize yerel seçimlerde adayların hizmet iddiası ile birlikte alt gelir guruplarına yardım yapma düşüncesi ile yola çıkmalarında faydalı olacağı görüşünü doğurmuştur. Ardından ‘a’

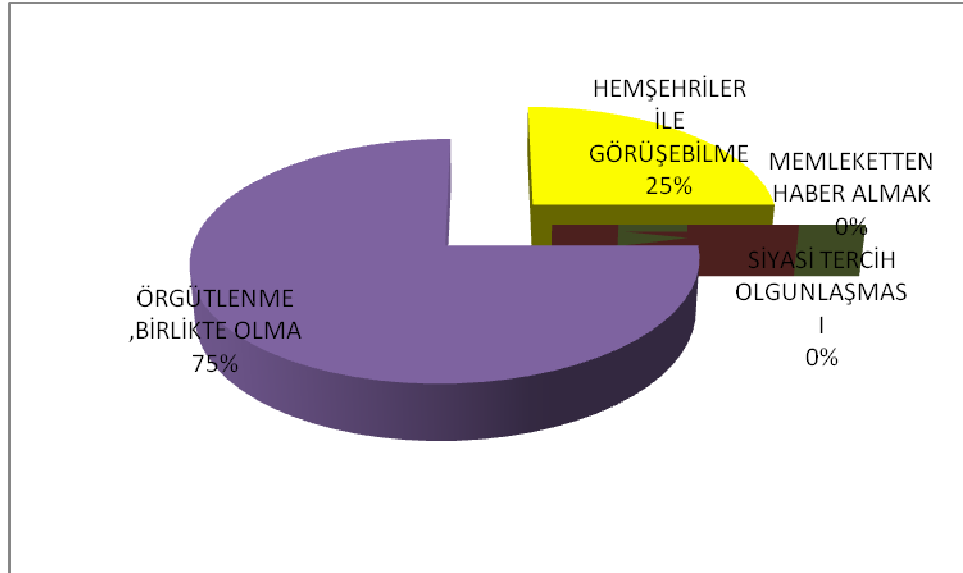
seçeneğinde yüzde 37 lik bir oran ile yine azımsanmayan ölçüt aday ile aynı siyasi düşünceye sahip olma çıkmıştır.

Tablo-86 Siyasette Hemşehri Desteği Önemli mi?

Hemşehri desteği önemli mi sorusunda yüzde 87 oranında evet denilmesi dernek önceki sorularla uyumlu bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Ancak yüzde 13 lük önemli değil diyen kesimde ise farklı kriterlerin ön plana çıkması muhtemeldir.

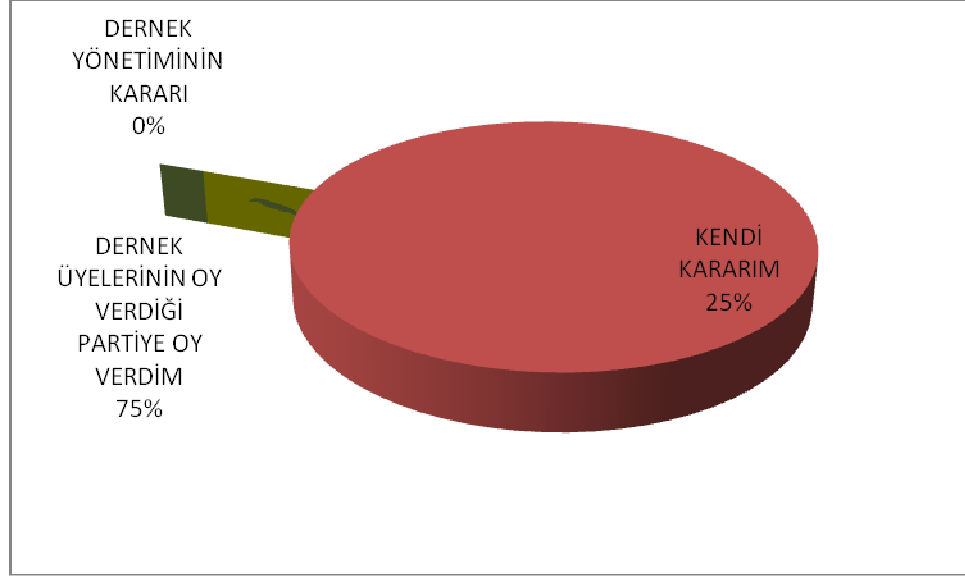
Tablo-87 Derneğe Üye Olma Sebepleri

Nevşehirli dernek üyelerinin derneğe üye olma sebeplerinde en yüksek oran yüzde 75 ile 'örgütlenerek birlikte olmak ve sosyal yardımlaşma' şikkı olmuştur. Buradan hareketle Nevşehirli dernek üyeliği b şikkında olduğu gibi siyasi tercih

olgunlaşması amacı ile bir arada olma duygusu olmamıştır. Böylelikle dayanışma amacıyla kurulan dernek amaca hizmet eder niteliktedir. Yüzde 25 gibi bir oran da Hemşehrileri ile sık sık görüşmek için derneğe üye olmaları ise üyelerin 'a' şikkını destekler niteliktedir.

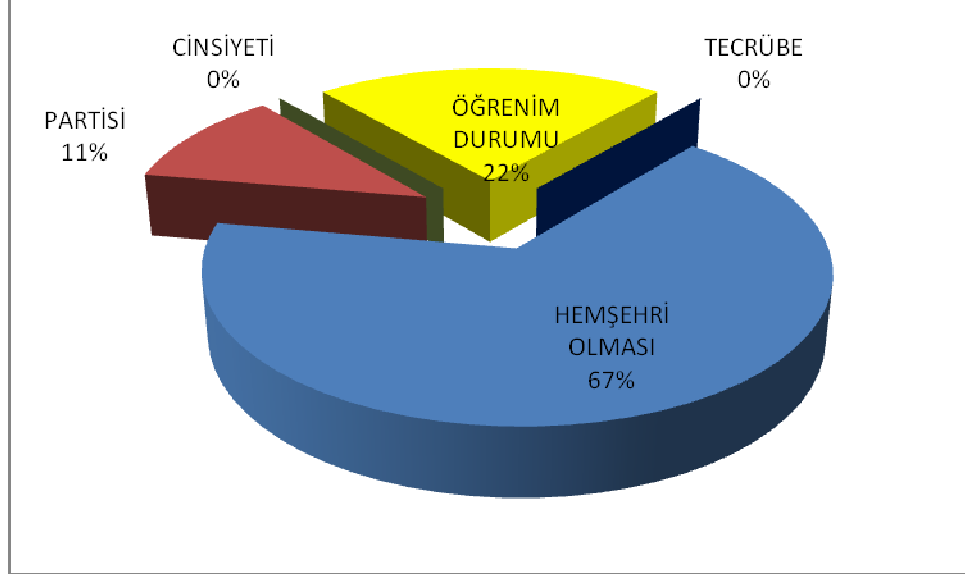
Tablo-88 Üye Olduğunuz Dernek Son Seçimlerde Sizi Ne Şekilde Etkiledi?

Dernek, üyelerini seçimlerde ne şekilde etkilemiş sorusunun karşılığını da yüzde 75 lik bir oran ile üyeler siyasi tercihlerini kullanırlarken birbirlerinde etkilendikleri ortaya çıkmıştır. Kendi bireysel kararları ile oy kullananların oranı yüzde 25`de kalmıştır. Her ne kadar sosyal bir amaçla bir araya geldiklerini söyleyen Nevşehirliiler, siyasi tercihlerini kullanırken birbirleriyle etkilendikleri gözlenmiştir.

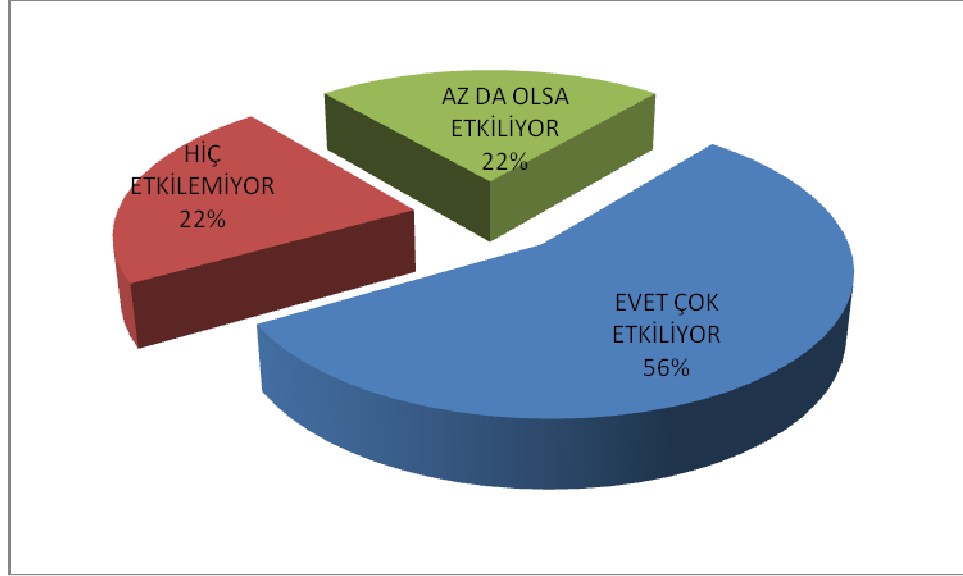
3.1.10.Niğdeliler Derneği

Tablo-89 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin Seçilmesinde Etkili Olan Unsurlar?

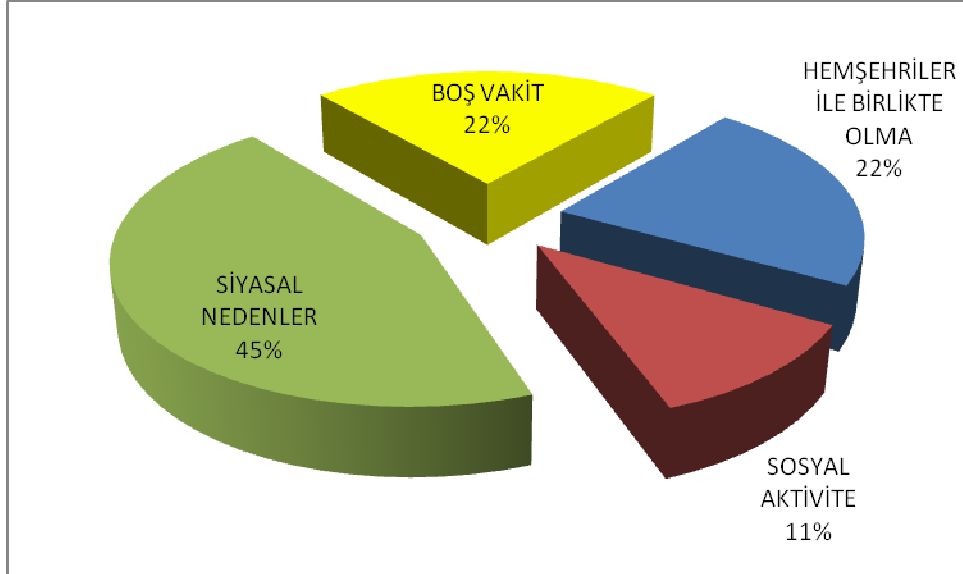
Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin seçilmesinde etkili olan unsurlarda en önemli etkenin adayın hemşehri olup olmadığı görüşü öne çıkmıştır. Yüzde 67 oranında verilen yanıtta adayın hemşeriliği seçeneği önem teşkil ederken bu sıralamayı yüzde 22 oranında öğrenim durumu tercihi takip etmiştir. Yüzde 11`lik bir kesim ise adayın partisi seçeneğini önemli görmüştür.

Tablo-90 Üyesi Olduğunuz Derneğin, Siyasal Tercihinizin Oluşumuna Etkisi

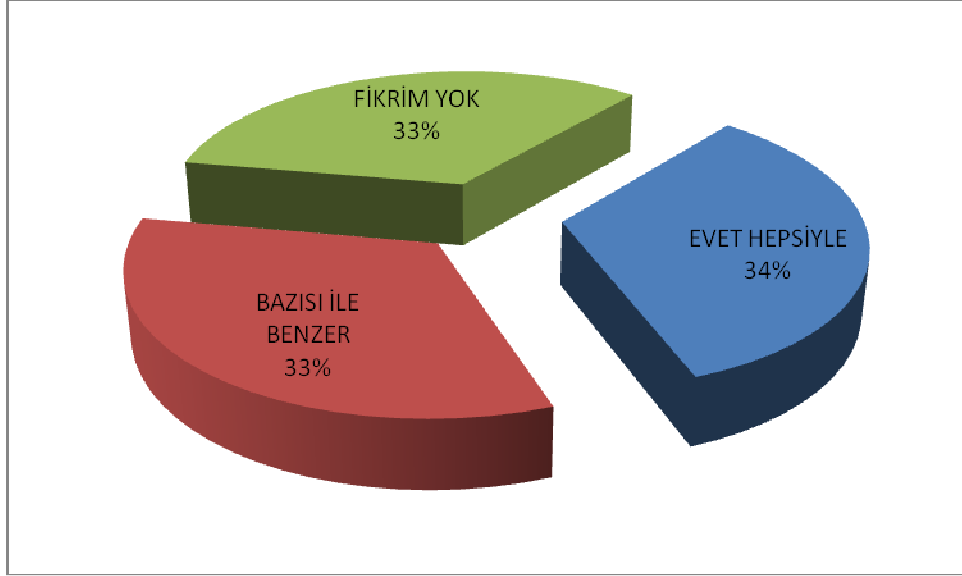
Birinci sorulara verilen cevaba paralel olarak dernek üyesinin, derneğin siyasal tercihinin oluşumuna etkisi yüzde 56 gibi bir oranla “etkili” olduğu gözlenmiştir. Diğer seçenekler eşit oranda yüzde 22 ile takip etmektedir. Niğdeliler için hemşehirlilik önemli bir olgu olduğu gözlenmiştir.

Tablo-91 Dernek Üyelerini Birbirine Bağlayan Temel Nokta

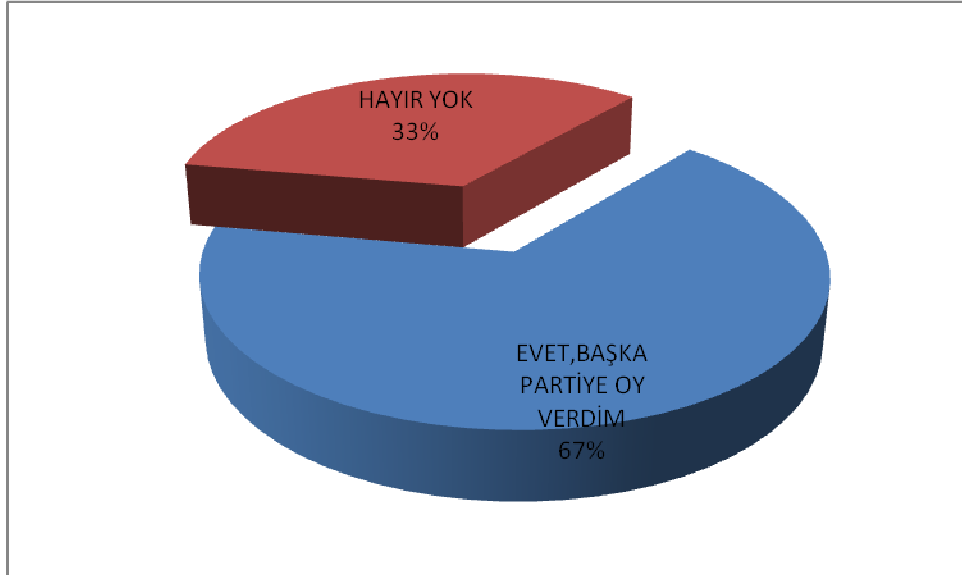
Bu dernekte, dernek üyelerini birbirine bağlayan temel nokta, çoğunlukla yüzde 45 oranı ile “siyasi nedenler” oluşturmaktadır. Diğer nedenler ise azda olsa etkili olmasına rağmen bu dernekte siyasi nedenlerin ağırlık bastığı gözlenmiştir.

Tablo-92 Dernekteki Hemşehrilerinizle Siyasal Yakınlık

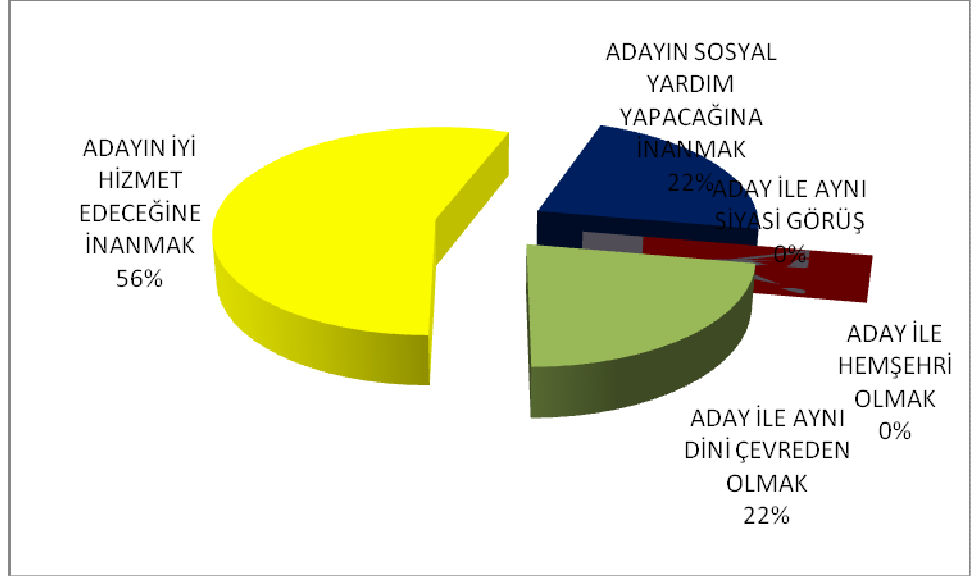
Bu soruya verilen cevaplar ise ilk üç sorudan farklı bir sonuç ortaya koymuştur. Her şıkka verilen eşit orandaki cevaplarda dernek üyeleri arasında siyasi bir birliktelik olmadığını ortaya koymuştur.

Tablo-93 2004 ile 2009 Yerel Seçimlerinde Siyasal Tercih Değişikliği

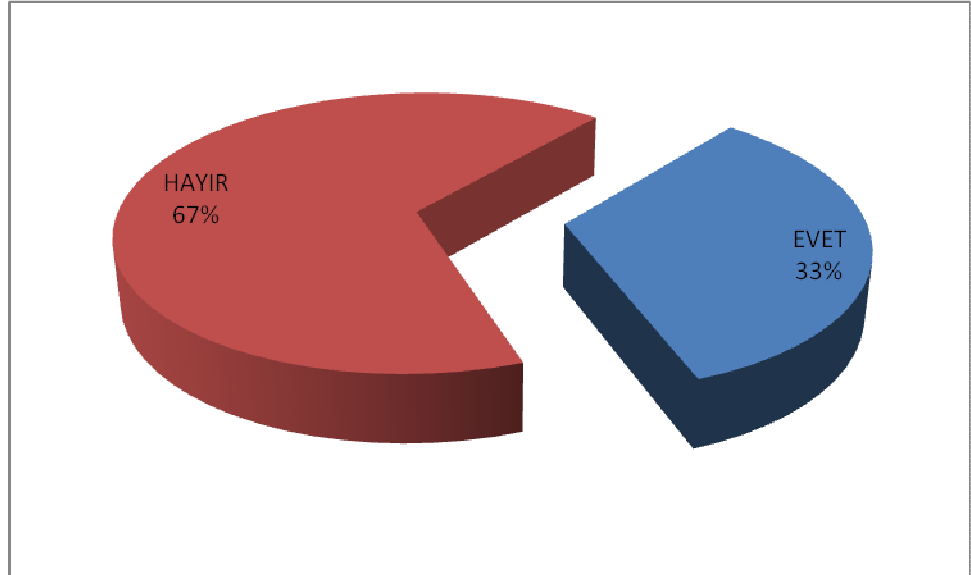
Dernek üyelerine 2004 Yerel Seçimleri ile 2009 Yerel Seçimleri arasında siyasi tercihlerinde herhangi bir değişim olup olmadığı sorusuna ezici bir üstünlükle “evet, olduğu” yanıtı alınmıştır.

Tablo-94 Siyasi Tercihi Etkileyen Faktörler

Dernek üyelerinin oylarını kullanırken siyasi tercihlerini belirleyen faktörler, adayla aynı fikirde olması yüzde 56 oranında etkilemesi derneğin siyasi bir birliktelikle bir araya geldiğini göstermektedir. Diğer taraftan dernek üyesi düşük gelir guruplarında ise adayın sosyal yardım konusundaki davranışı etkili olmaktadır.

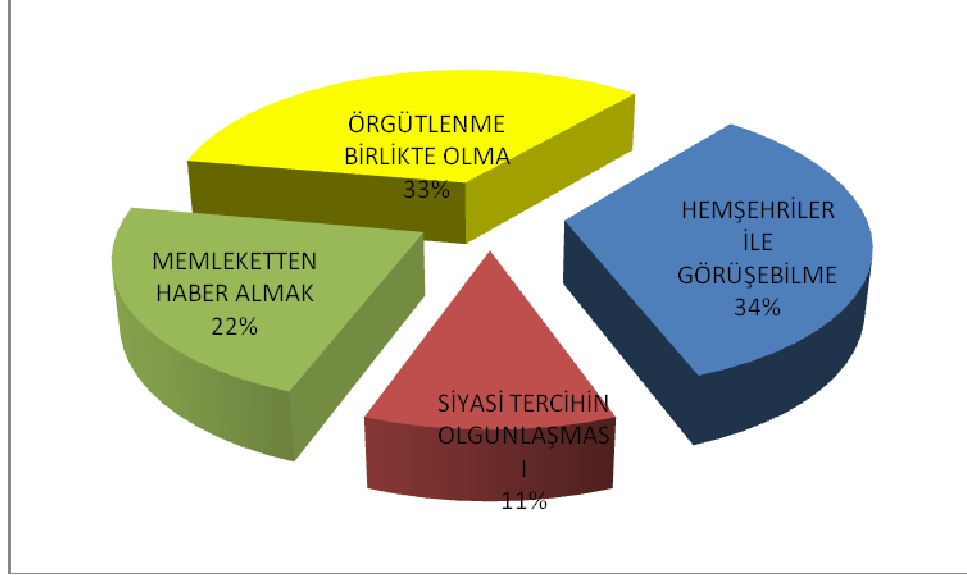
Tablo-95 Siyasette Hemşehri Desteğinin Önemi

Siyasette hemşehri desteği konusunda verilen yanıtlara bakıldığında, diğer yanıtlardan farklı bir sonuçla çoğunlukla “hayır” (yüzde 67) çıkması dikkat

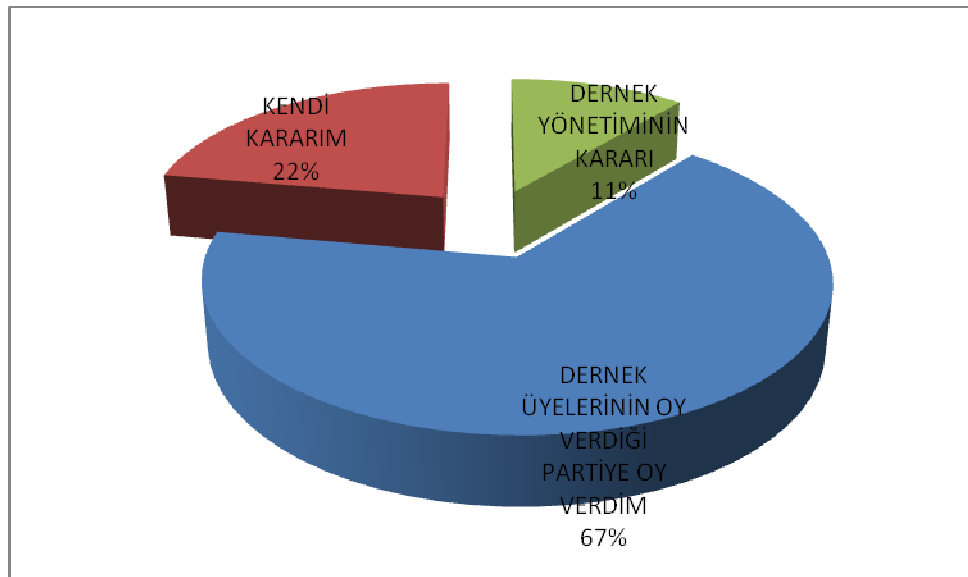
çekicidir. Aynı siyasi düşünce ile bir araya gelen dernek üyeleri için hemşehri desteğinin göz ardı edilmesi ilginçtir.

Tablo-96 Derneğe Üye Olma Sebebi

Üyelerin derneğe katılma nedenleri ortak bir siyasi geleceken çok, bir nevi “sıla özlemi” gidermek için hemşehirlilerle sık sık birlikte olmak, memlekete gidip dönenlerden haberler almak ve ortak duyguları paylaşarak kendilerini yabancı gibi hissetmemek olarak tanımlamak yanlış olmaz.

Tablo-97 Derneğin Seçimlerdeki Etkisi

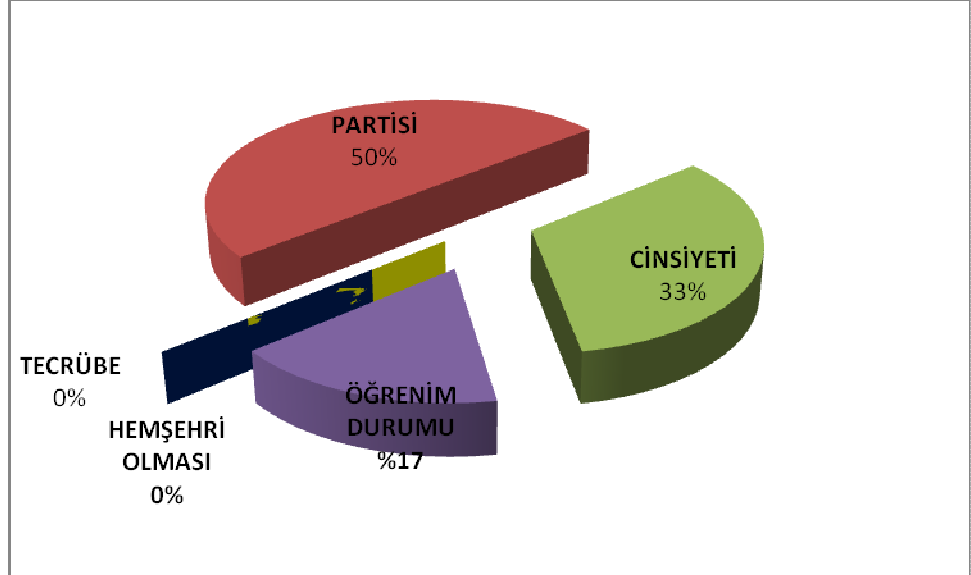

Dernek üyelerinin tamamı oy kullanırkennek üyeleri ile paralel oy kullanmış olmaları, anketin başından beri dernek üyeleri arasında siyasi bir birliğin olduğu tezini güçlendirmiştir.

Sonuç olarak Niğdeliler Derneği üyeleri başlangıçta sosyal nedenlerle üye oldukları derneklerin, zamanla siyasi kararların alınmasında da etkili olmasını sağlamışlardır.

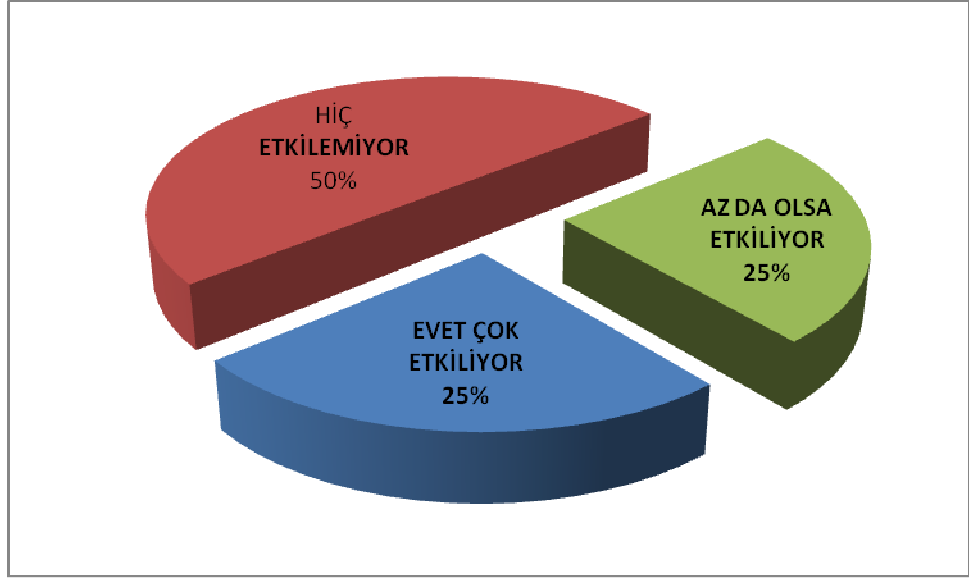
3.1.11.Vanlılar Derneği

Tablo-98 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin Seçilmesinde Etkili Olan Unsur

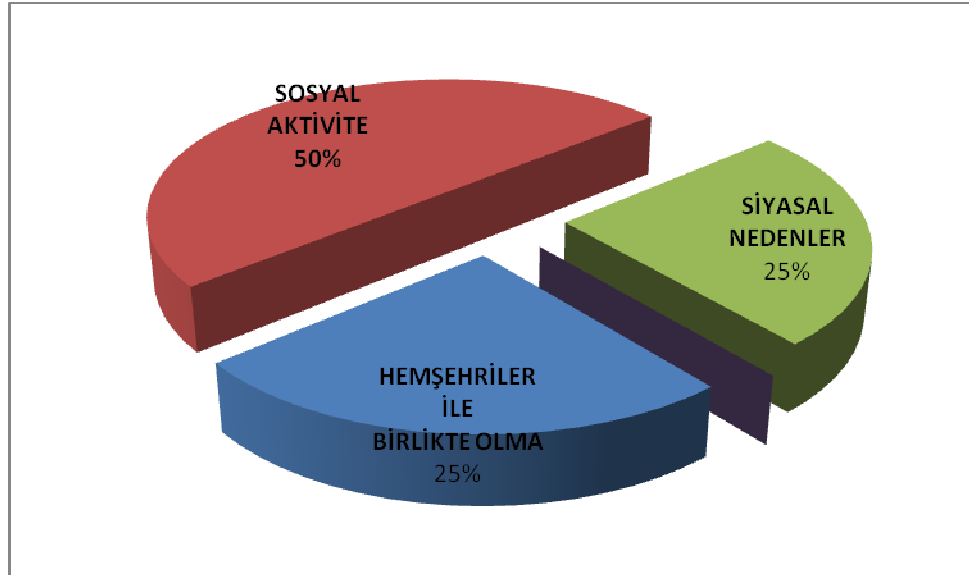
Cevapları incelediğimizde Belediye Başkanı ve Meclis Üyelerinin seçilmesinde etkili olan unsurlardan yüzde 50'lik bir oran ile "partisi" seçeneği göze çarpmaktadır. Buradan hareketle Vanlılar için "siyasi parti", hemşehri olmasından önemli bir unsur olarak görülmektedir. 2009 yerel seçimlerinde dernek başkanlarının Diğer önemli bir unsur ise yüzde 33 oranıyla "cinsiyeti" gelmektedir. Daha önce başkanlık yapması ise yüzde 17 ile üçüncü sırayı almış, Vanlılar da hemşehrilik seçeneği kabul gören bir düşünce olarak görülmemektedir.

Tablo-99 Derneğin Siyasi Tercihinize Etkisi

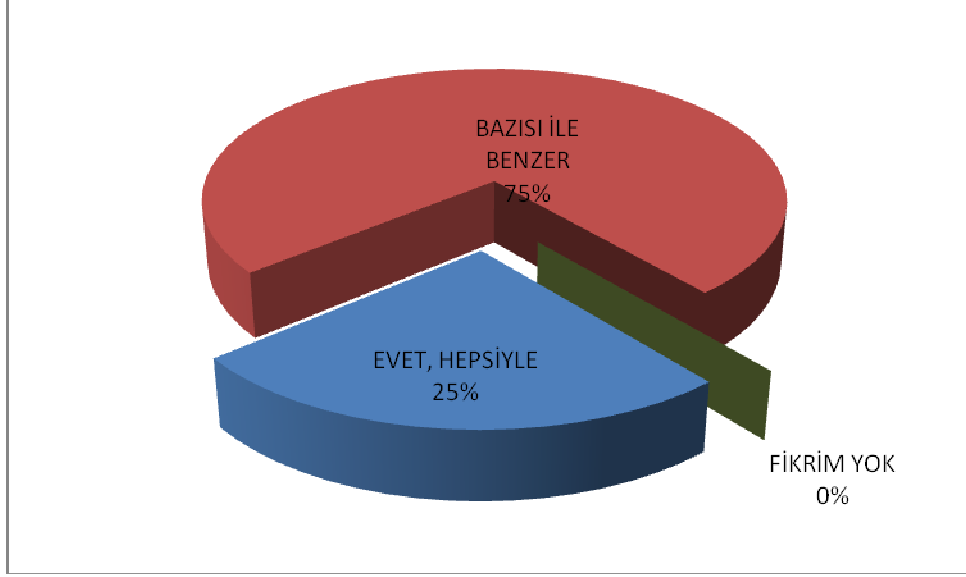
Dernek üyeleri bu soruda derneğin siyasal tercihlerini yüzde 50 oranında hiç etkilemediğini söylemişlerdir. Bu rakam ciddiye alınması gereken bir oran olup dernek üyeleri siyasal tercihlerini etkilememektedir. Ancak yüzde 25 oranında evet çok etkiliyor denilmesi de aslında kapalı bir yapısı olan derneğin siyasal faaliyetleri olmasa dahi derneğin siyasal tercihler üzerinde az da olsa etkisi mevcuttur.

Tablo-100 Sizi Derneğe Bağlayan Temel Nokta

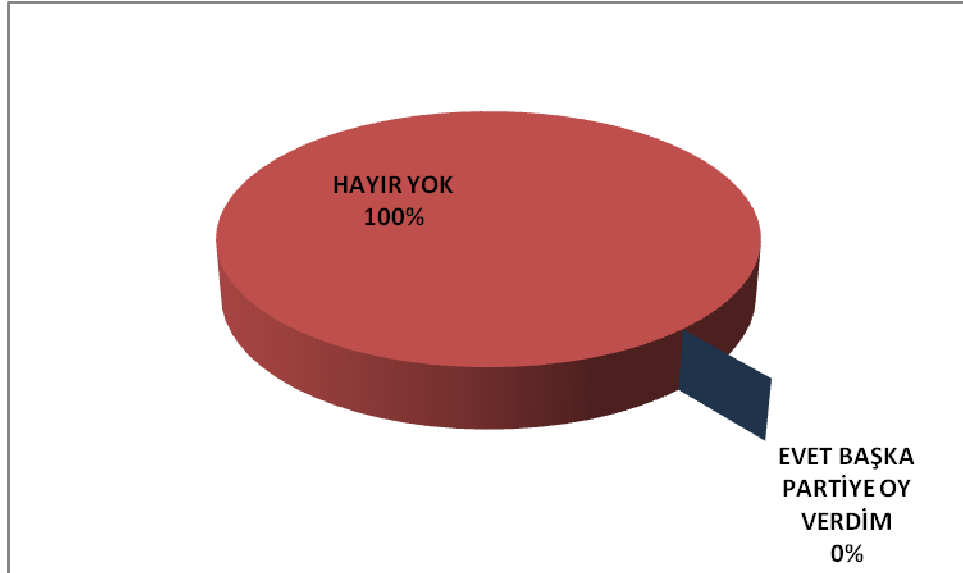
Üyeleri derneğe bağlayan unsurların başında yüzde 50 oranında sosyal aktivite yapmak duygusu yer almış, hemşehrileri ile bir arada olma duygusu ve siyasal nedenler ise yüzde 25 oranında ikinci olarak görülmüşlerdir.

Tablo-101 Derneğinizdeki Hemşehrilerinizle Siyasal Olarak da Bir Yakınlık Var mı?

Burada yüzde 75 oranında hemşehrilerin bir kısmı ile siyasi yakınlık bir kısmı ile tamamen farklı olma unsuru göze çarpan noktadır ancak az da olsa yüzde 25'lik bir kesim hepsi ile siyasi yakınlık taşıdığını düşünüyor olması derneğin belirlenmiş bir siyasi düşünce birlikteliğinin olmadığını göstermektedir.

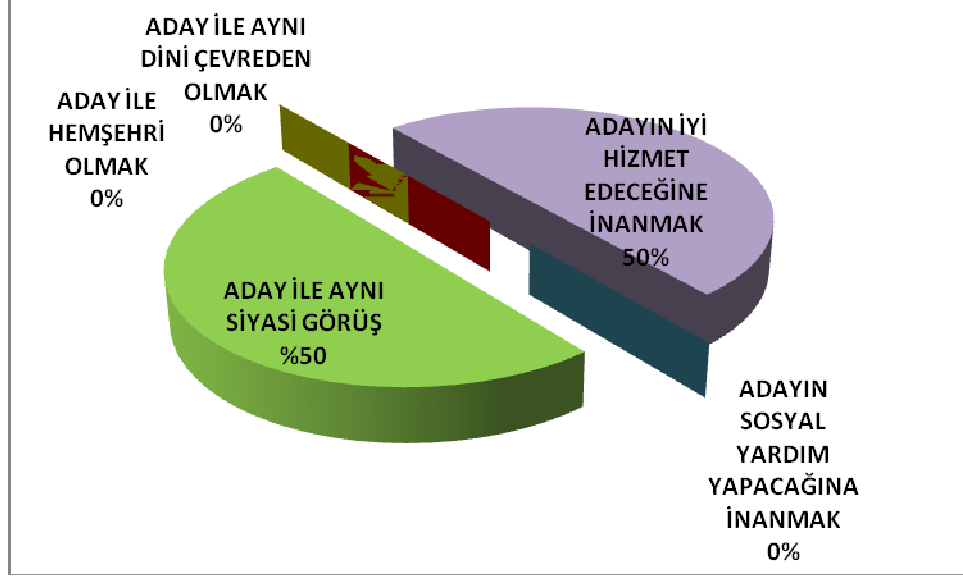
Tablo-102 2004 Yerel Seçimlerinde Oy Kullandığınız Parti ile, 2009 Yerel Seçimlerinde Oy Verdiğiniz Parti Arasında Değişiklik Var mı?

İki yerel seçim arasında 2004 ile 2009 seçimlerinde oy verdikleri partide bir değişim olmuş mu sorusunda ise yüzde 100'lük bir oran ile evet denilmektedir. Vanlı

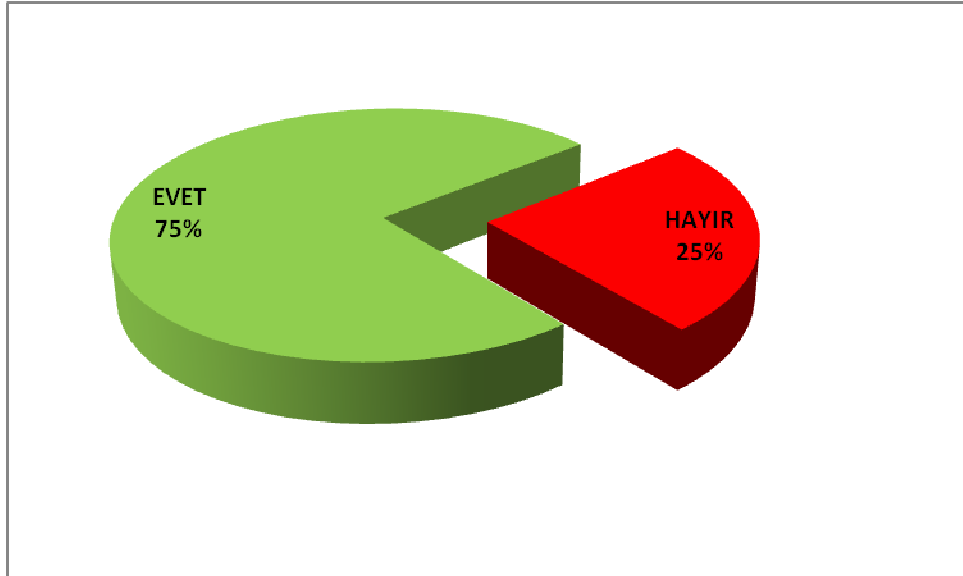
dernek üyelerinin siyasi tercihlerini belirledikleri siyasi partilerden kolay kolay vaz geçmedikleri gözlenmiştir.

Tablo -103 Oy Kullandığınızda Kararınızda Etkili Olan Faktörler

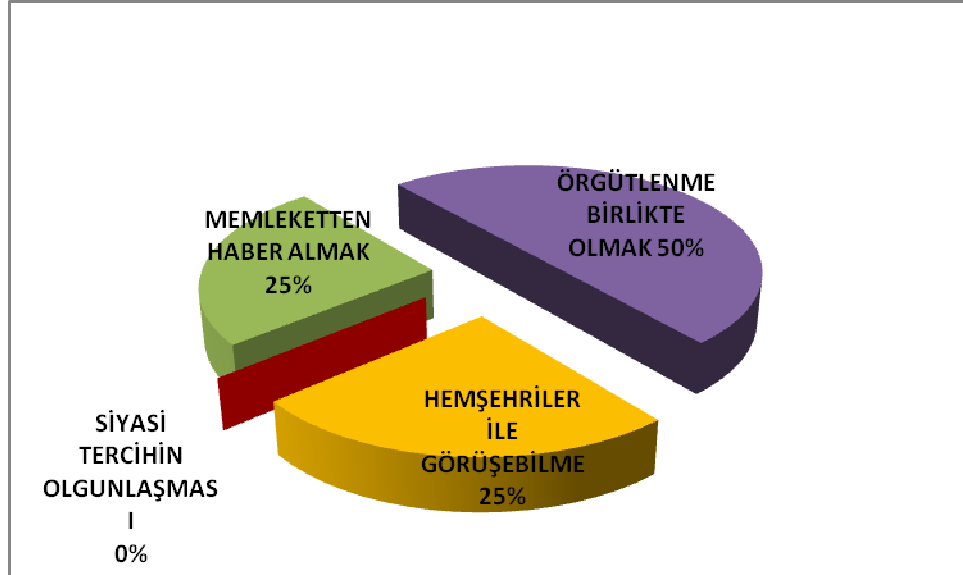
Yüzde 50 lük bir oran ile üyeler adayın Buca için iyi hizmet edeceğine inanmışlardır. Bu gösterge bize yerel seçimlerde adayların hizmet iddiası ile yola çıkmalarında faydalı olacağı görüşünü doğurmuştur. Ardından 'a' seçeneğinde yüzde 50 lik bir oran ile yine azımsanmayan ölçüt aday ile aynı siyasi düşünceye sahip olmak çıkmıştır. Burada yine hemşehirlilik unsuru önemsenmeyen bir unsurdur.

Tablo-104 Siyasette Hemşehri Desteği Önemli mi?

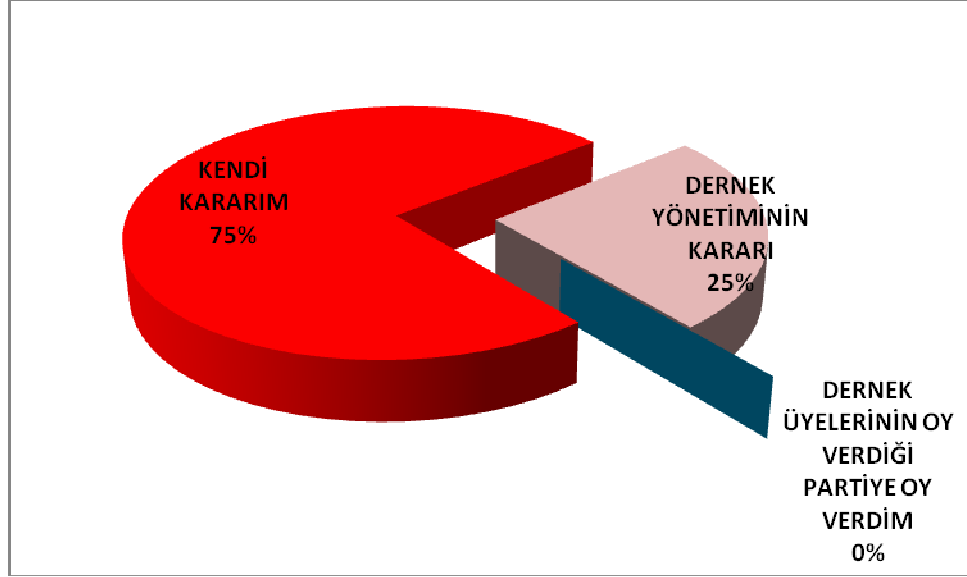
Hemşehri desteği önemli mi sorusunda yüzde 75 oranında evet denilmesi dernek bütünü ile incelendiğinde şaşırtan bir sonuçtur. Bundan önceki sorulara verilen cevaplarda bu destek önemsenmemiştir.

Tablo-105 Derneğe Üye Olma Sebepleriniz

Vanlılar arasından derneğe üye olma sebeplerinde en yüksek oran yüzde 50 ile 'örgütlenerek birlikte olmak ve sosyal yardımlaşma' şikkı olmuştur. Buradan hareketle Vanlılar dernek üyeliği b şikkında olduğu gibi siyasi tercih olgunlaşması amacı ile bir arada olma duygu olmamıştır. Böylelikle dayanışma amacıyla kurulan dernek amaca hizmet eder niteliktedir. Yüzde 25 gibi bir oran da Hemşehrileri ile sık sık görüşmek ve memleketten haber almak için derneğe üye olmaları ise üyelerin 'd' şikkını destekler niteliktedir.

Tablo -106 Üye Olduğunuz Dernek Son Seçimlerde Sizi Ne Şekilde Etkilemiştir?

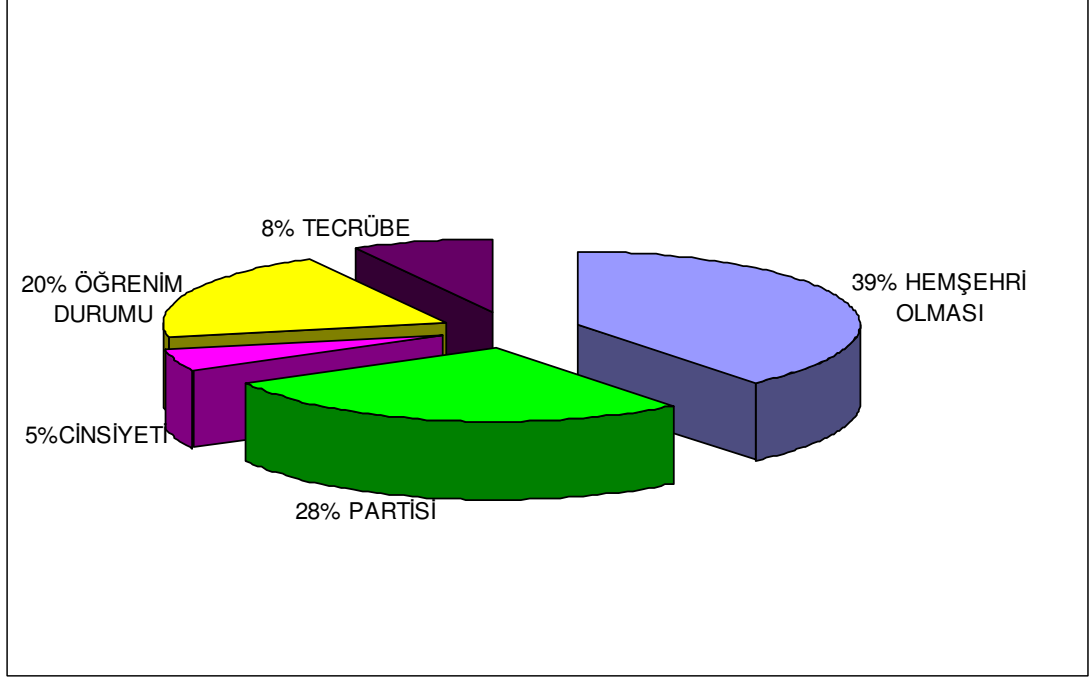

Dernek, üyelerini seçimlerde ne şekilde etkilemiş sorusunun karşılığını da Vanlılar yüzde 75'lik bir oran ile üyeler kendi bireysel kararları ile oy kullandıklarını yansıtmışlardır. Ancak yüzde 25'lik oran ise üyelerin yüzer gezer oylara sahip olduğu ve dernek üyeleri hangi partiye oy verdi ise o yönde oy kullandıkları anlaşılmıştır.

3.1.12.Toplu Analiz

Tezimizin son kısmında 'toplu analiz' adını verdiğimiz derneklerin tümünün anketimizdeki sorulara bakışı nedir, yansıması nasıl olmuştur yine tek tek grafikler üzerinden elde edilen sonuçlara göre yorumlarımız olacaktır. Burada dernek bazında isim isim dernek ayırımı yapılmadan top yekün ankete katılanlar üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.

Tablo-107 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin Seçilmesinde Etkili Olan Unsurlar Sizce Nelerdir?

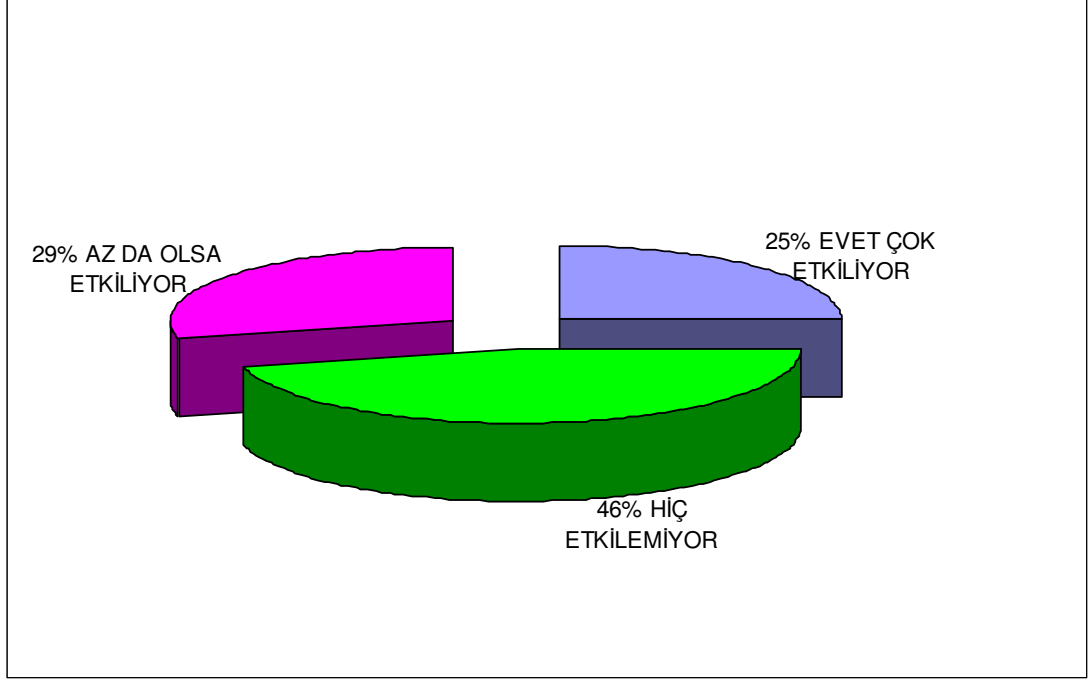
Bu soruda katılımcıların tümü üzerinden yapılan değerlendirmede, belediye yönetiminin üst organlarının halk tarafından seçilmesinde etkili olan unsurların başında ankete katılanların 'hemşehri olması' seçeneğini yüzde 39 gibi bir oran ile işaretlemesi bizlere siyasette hemşehri desteğinin önemli olduğunu, hemşehri ilişkilerinin başlangıcını ve gelişim sürecini dayanışma eksenli olarak kabul edersek de yaptığımız ankette en büyük yüzde ile sonuç veren hemşehri ilişkisi özellikle yerel politika bağlamında önemlidir diyebiliriz. Bu dayanışmanın zaman içerisinde güç ve çıkar ilişkisine döndüğü derneğin gelişim sürecinin sonunda meydana gelir.

Burada yüzde 28 gibi bir oran ile partisi seçeneğinin takip etmiş olması, hemşehri ilişkilerinden sonra gelen bu seçenek yerel politika düzleminde seçmen kitlesinin partiden ziyade hemşehrili olan bir adaya destek olunacağı sonucunu çıkartmamıza sebep olmuştur.

Yüzde 20 ile öğrenim durumuna atıfta bulunan katılımcılar için bu doğal bir sonuçtur ki her toplumda insanlar eğitim düzeyi yüksek olan kişilerin siyaset sahnesinde olmasını ister. Yüzde 8 gibi düşük bir oranda adaylarda tecrübenin aranması daha farklı söyleyişle adaylarda tecrübe aranmaması da, siyasette halkın aynı yüzler yerine daha yeni genç ve dinamik kişilerin temsil noktasında bulunması gerektiği sonucu ile bize ışık tutar.

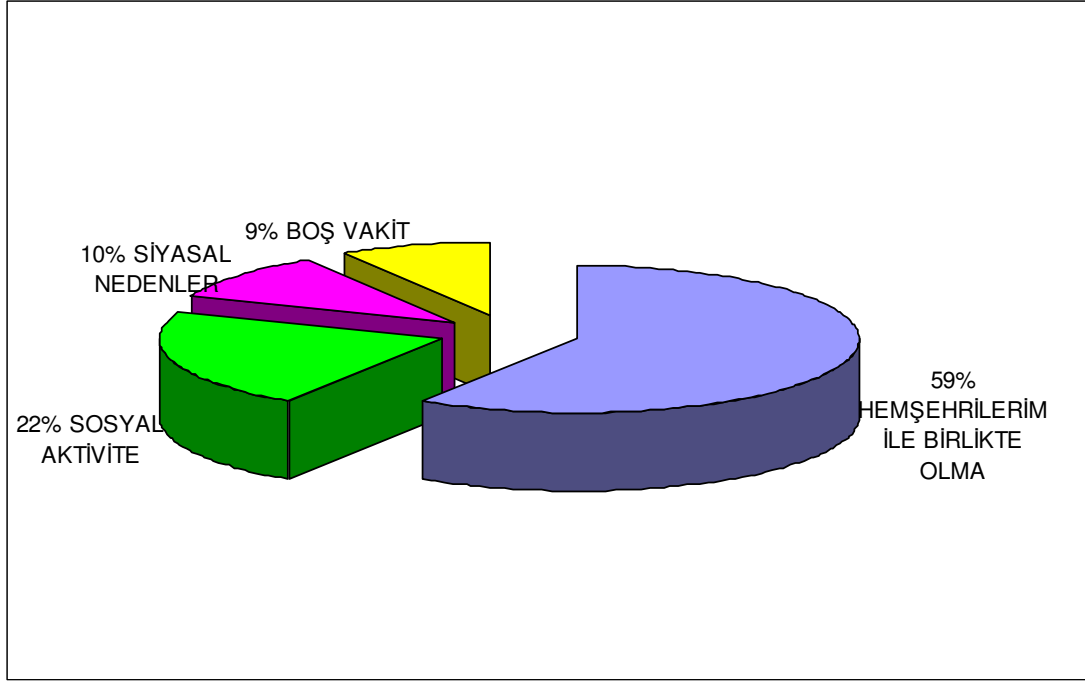
Yüzde 5 oranında cinsiyeti seçeneği genellikle kapalı toplumlarda kadın yerine erkek adayların istenmesi sonucuna bizi götürür ki burada yüzde 5 düşük bir oran olduğu için bu seçeneği göz ardı edebiliriz.

Tablo-108 Üyesi Olduğunuz Derneğin, Siyasal Tercihinizin Oluşumuna Etkisi

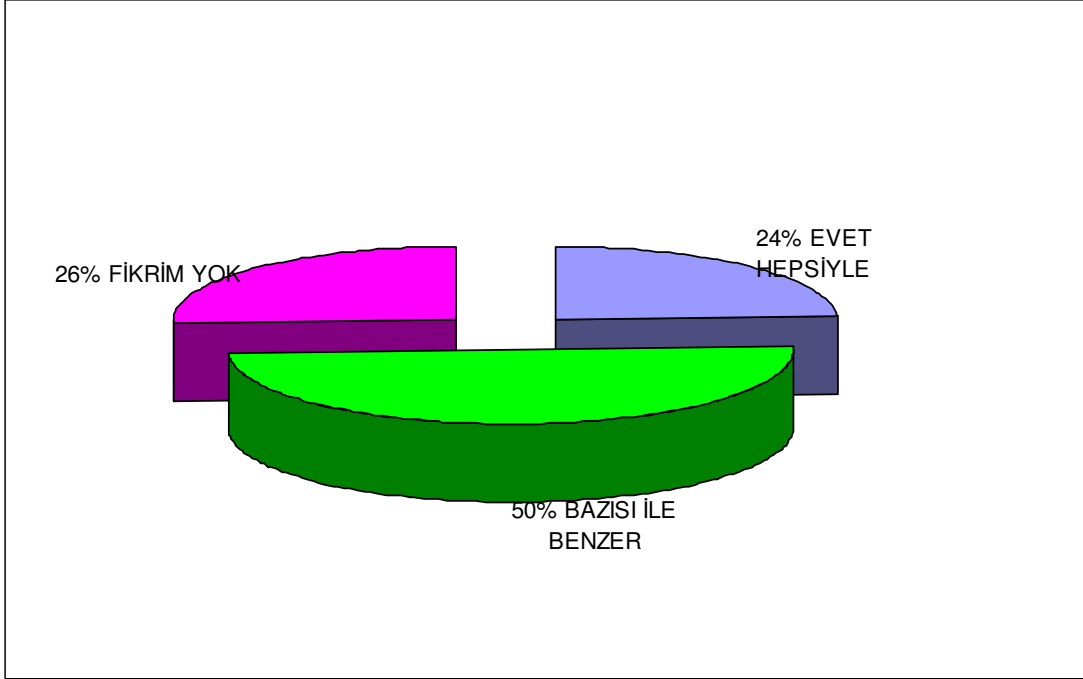
Dernek üyeleri, üyesi bulunduğu derneğin siyasi tercihini etkileyip etkilemediğini yüzde 46 oranında reddederek hiç etkilemediklerini söylemiş olmaları bireysel kararların bu oran ile sınırlı olabileceğini ancak burada psikolojik faktörleri de devreye soktuğumuzda insanlara dernek veya başka bir kurum sizin siyasi tercihinizi etkiliyor mu sorusuna tepkisel olarak karşı duruş sergiler ver hayır cevabını verir. Burada yüzde 25 oranında evet çok etkiliyor diyen kitleyi sabitlersek ona ilaveten hiç etkilemiyor diyenler kadar katı olmayan ama aslında dernekten etkilenen yüzde 29 dolayında bir grubun varlığı kesinlikle yadsınamaz niteliktedir. Bu 29'luk oran ile 25'lik oranın birleşimi de bizi yüzde 54 gibi büyük bir yüzdelik dilime götürür ki buradan da dernek üyelerinin aslında üyesi oldukları dernekten siyasi olarak etkilendiği sonucuna bizi götürür.

Tablo-109 Sizi Derneğe Bağlayan Temel Nokta

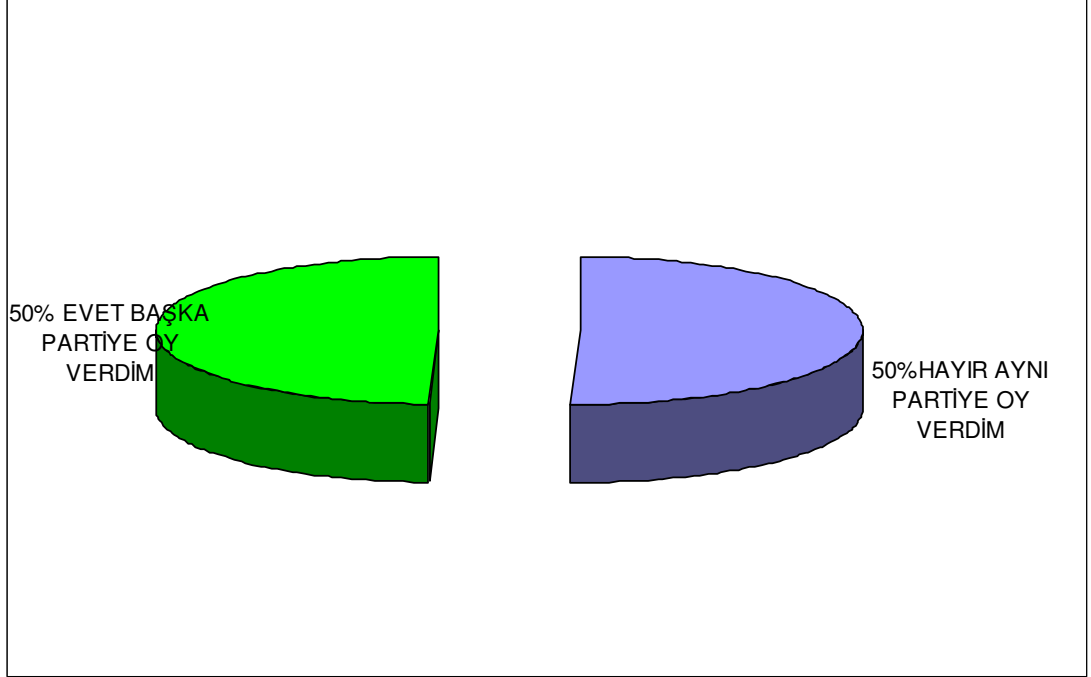
Bu soruda katılımcıların yüzde 59' u hemşehrileri ile birlikte olmak için derneğe üye olduklarını söylemişlerdir. Bu sonuç ile zaten dernek üyeleri olağan bir cevap vermişlerdir. Yüzde 22'si de sosyal aktivite yanıtı ile sosyal olarak derneğin bu yönde kendilerini bağladığı noktasına vurgu yapmışlardır. Yüzde 9 'u ise boş vakit geçirmek için derneğe bağlı olduğundan bahsederken yüzde 10'u sadece siyasal nedenler ile derneğe bağlı olduklarını söylemişlerdir. Bu oran ise az olsa da yardımlaşma ve dayanışma adı verilen derneklerde siyasi nedenler ile de üye olan az da olsa bir kesimin varlığından söz etmemiz mümkündür.

Tablo-110 Derneğinizdeki Hemşehrilerinizle Siyasal Olarak da Bir Yakınlık Taşıyor musunuz?

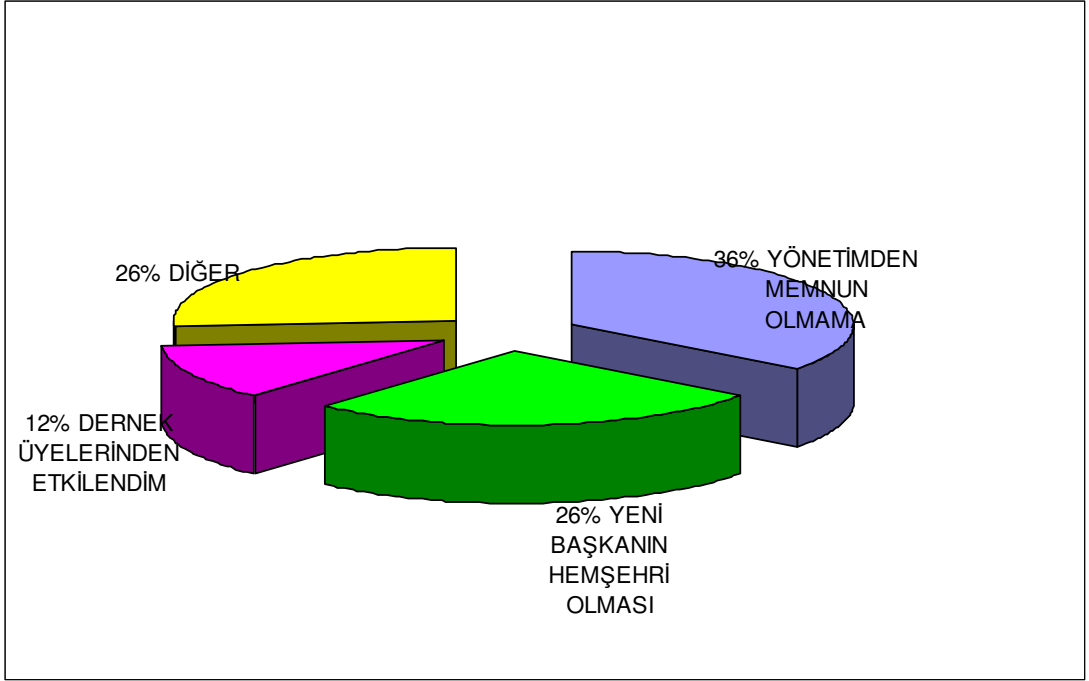
Bu soruda ise dernek üyeleri yüzde 50 yani yarısı siyasal olarak bazısı ile benzer bazısı ile tamamen farklı fikirlerde olduklarını söylemişlerdir yüzde 24 'ü ise evet hepsiyle siyasi yakınlığım var demiştir. Bu durumda yüzde 50'lik kesimin yarısını evet olarak benzer olarak alırsak yüzde 25 gibi bir oran elde ederiz buna da 24'lük evet kısmını ilave edersek yüzde 49'a ulaşan bir kesimin siyasi fikir yönünden birlikte olduğu sonucuna ulaşırız. Yüzde 26'sı ise fikri olmadığını belirtmiştir.

Tablo-111 2004 Yerel Seçimlerinde Oy Kullandığınız Parti İle 2009 Yerel Seçimlerinde Oy Verdiğiniz Parti Arasında Değişiklik var mı?

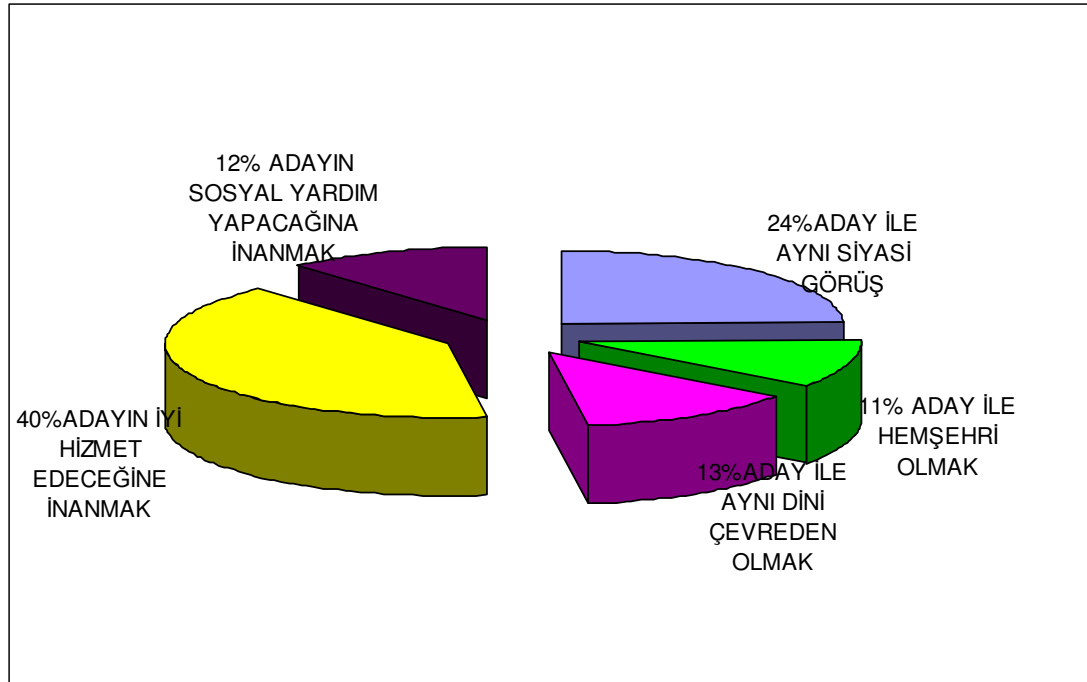
Burada tam olarak yarı yarıya bir oran ile yüzde 50'si evet derken yarısı da hayır diyerek başka partiye oy verdiklerini söylemişlerdir. Buradan anlaşılacağı üzere yarı yarıya bir seçmen profili sandık zemininde kayma yapabiliyor. Bu da bize kararsızların ve yüzer gezer oyların varlığını gösteren bir tespittir. Kaldı ki yerel yönetimler seçimlerinde hemşehrilik olgusu daha çok ön plana çıktığından bu oyların ne şekilde kayma yaptığını görmek de zor değildir.

Tablo-112 Tercihiniz Neden Değişti?

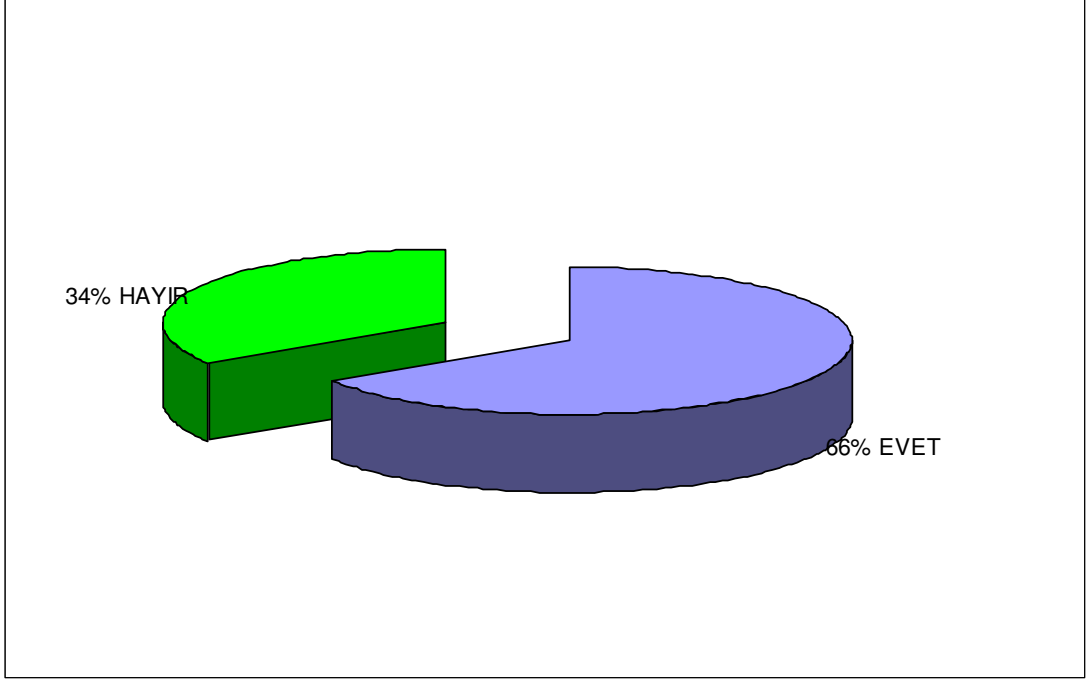
Tercihiniz neden değişti sorusuna yanıt olarak ise yüzde 36 oranında yönetimden memnun olmadıklarını söyleyen bir kesim oransal olarak en fazla yüzde ile karşımıza çıkar. Başka bir deyişle meclis üyelerinden memnun olmayan bu grubun tercihlerini değiştirdikleri sonucu karşımıza çıkar. Bu her yönetim için kendilerini gözden geçirmeleri gereken dönemlerin olduğunu bize gösterir. Seçimi kazanan yönetim 5 yıl boyunca kamuoyunda olumsuz anılır ve de olumsuz işler yapar ise partisi ne olursa olsun o yönetimden memnun olmayan iktidar belirleyicisi büyük bir seçmen kitlesinin oylarında sapma olacağı gerçeği karşımıza çıkar. Yüzde 26 ile de yeni başkan hemşehrileri olduğu için oylarını kaydıran bir kitle vardır ki bu ölçü de bizim için yüksek oranda yerel seçimlerde hemşehricilik yapıldığının göstergesini oluşturur. Yüzde 12 ise dernek üyelerinden etkilendiklerini vurgularken, dernekte doğal olarak konuşulmasını düşündüğümüz siyasetin birbirleri üzerinde etkileme mekanizması oluşturduğu gerçeği ortaya çıkar. Yüzde 26 ise diğer sebepler ile tercihlerini değiştirdiklerini söylemişlerdir.

Tablo-113 Oy Kullandığınızda Kararınızda Etkili Olan Faktörler

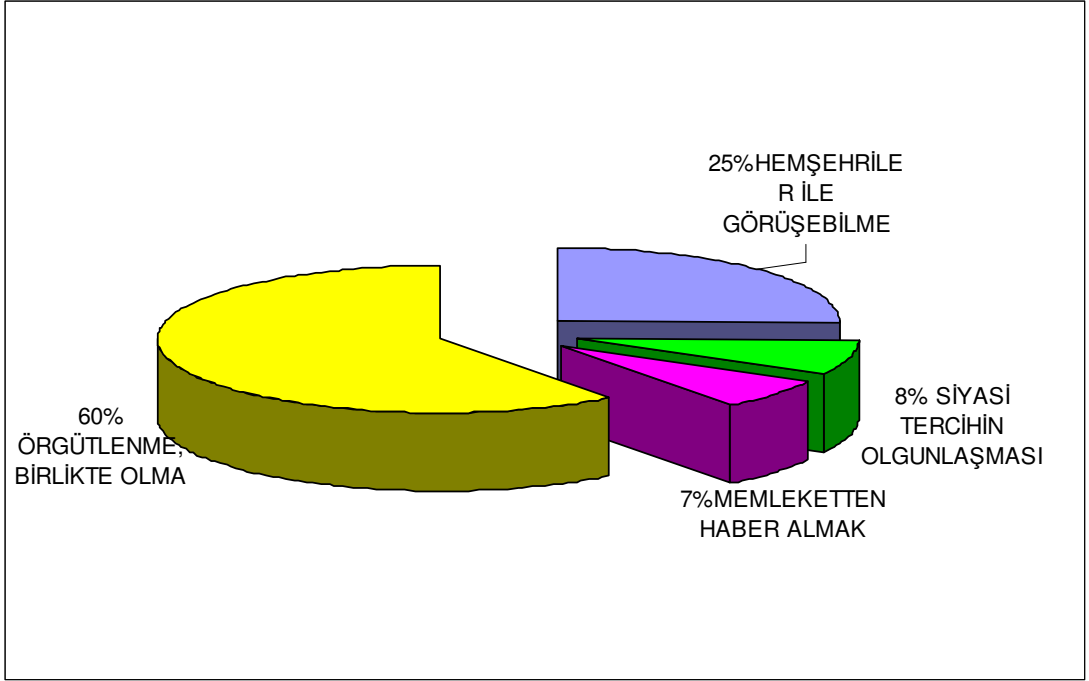
Oy kullandığınızda kararınızda etkili olan faktörler nelerdir sorusuna ise; yüzde 40 gibi bir oran ile adayın iyi hizmet edeceğine inanmaları yatmış. Buradan adaylarda hizmet etme yeterliliği, kabiliyeti ve inandırıcılığı en önemli kriter olarak karşımıza çıkar. Yüzde 24 ile aday ile aynı siyasi görüş seçeneği ikinci sırada ön plana çıkan seçenek oluyor. Böylelikle adayın siyasi görüşü seçmeni de etkileyecek olan önemli bir kriter olarak karşımızda durur. Yüzde 13 ile aday ile aynı dini çevreden olma kriterini işaretleyenler olmuştur. Burada bazı dernek üyelerinin dini cemaat veya topluluk üyesi olduğunu görüyoruz ve o çevreden olan kişiye oyların yönelmesi oluyor. Yüzde 12 ile adayın sosyal yardım yapacağına inanarak oy verenler olmuştur. Daha çok dış çeperlerde yaşayan dernek üyeleri bunu işaretlemiştir. Yüzde 11 gibi bir oran ile de aday ile hemşehri olmak sonucu bizi en çok şaşırtan bir sonuç olmuştur. Çünkü hemşehri olmanın siyasette önemine vurgu yapan dernekler oy kullanırken kararlarında hizmet, sosyal yardım gibi kriterlerden sonra hemşehri olmanın etkileyici olduğunu söylemişlerdir. Burada diğer değişkenleri devreye sokmamız ile hemşehrilik faktörü gerilemiş gözükmemektedir.

Tablo-114 Siyasette Hemşehri Desteği Önemli mi?

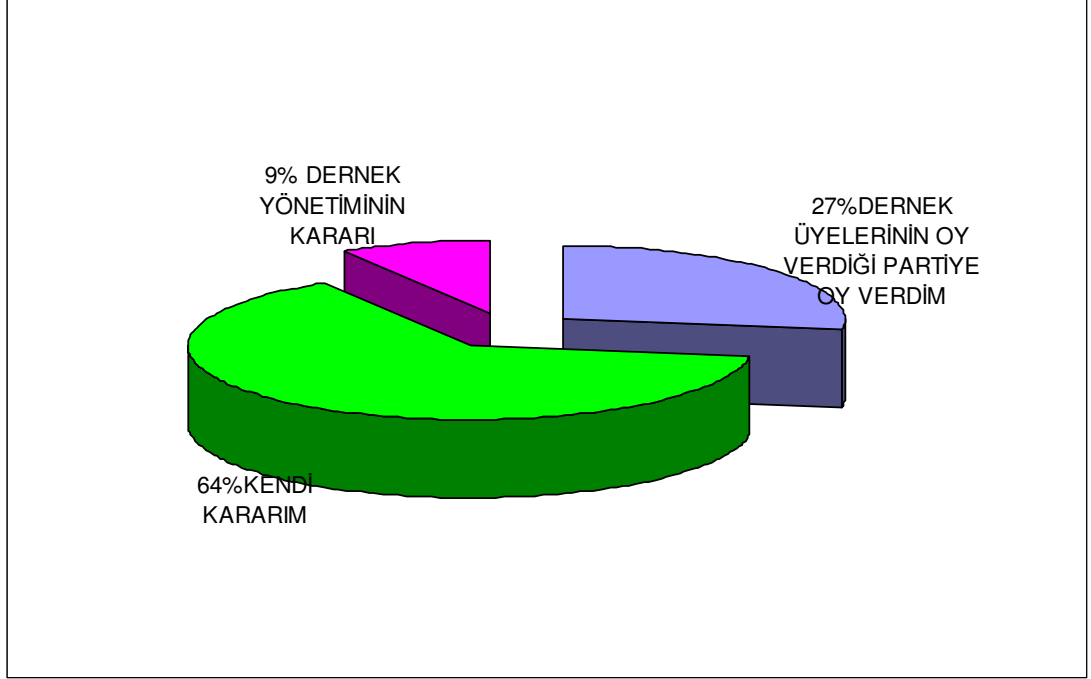
Burada yüzde 66 ile hemşehri desteğinin önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Yüzde 34 ile de hayır denilmiştir. Burada çıkan en ilginç ve en çok dikkate almamız gereken faktör ise grupta sayı arttıkça dernek üyeleri bu niceliksel artışlarını siyasette artıya dönüştürmek istemekte ve aralarından bir aday çıkartmaktadırlar. Ancak sayısal olarak az olan hemşehri kümelenmelerinde ise adaylarda aranılan kriter hemşehri olmak değil başka faktörler oluyor. Burada yüzde 34'lük kesimin örneğin Hakkarililer gibi İzmir'de kümelenmesi az olan gruplar tarafından verilen yanıt olarak düşünüyoruz.

Tablo-115 Derneğe Üye Olma Sebepleriniz

Burada derneğe üye olma sebepleri arasında yüzde 60 'ı örgütlenme birlikte olma seçeneğini işaretlemişlerdir. Memleketlerinden göç edenler için Avrupa ülkelerinde getto adı verilen şehir yaşamına adapte olmayı sağlayan yapılar vardır ancak bu Türkiye için geçerli olmadığı için göç eden gruplar pek tabii ki de büyük oranda birlikte olma örgütlenme seçeneğine yönelmiştir. Burada hemşehri derneklerinin asıl amaçlarını da göz önünde bulunduracak olursak yardımlaşma ve dayanışma amaçlı kurulan bu derneklerde amacın büyük oranda birlikte olma duygusu çıkması beklenen bir sonuçtur. Yüzde 25'i ise hemşehrileri ile görüşebilmek için derneğe üye olduklarını söylemişlerdir. Göç eden bu grupların doğal olarak birbirleri ile görüşebilmelerini sağlayan bir mekanizmadır hemşehri dernekleri. Yüzde 8 oranı ile de siyasi tercihin olgunlaşması olarak işaretlenmiş ve yüzde 7 de memleketten haber almak için bir araya geldiklerini söylemiştir.

Tablo-116 Üyesi Olduğunuz Dernek Son Seçimlerde Sizi Ne Şekilde Etkiledi?

Burada yüzde 64'ü kendi kararı ile oy kullandığını söylemiştir. Ancak yüzde 27'si ise dernek üyelerinin oy verdiği partiye oy verdiklerini söyleyerek kararsız seçmen kitlesinin azımsanmayacak varlığını bir kez daha ortaya koymuştur. Yüzde 9'u ise dernek yönetiminin kararına göre oy vermişleridir. Buradaki grup ile 27'lik grubu birleştirmemiz mümkündür.

SONUÇ

Aristoteles'in 'politke koinonia'sından başlayarak, sosyal sözleşmeciler kuramcılarının, doğa halinden ayrılıp, siyasi bir otorite etrafında bir araya gelmeyi öngören teorilerinde yer alan sivil toplum kavramı, Hegel aile ve devletin dışında, bu ikisi arasında bulunan bir alan olarak ele almıştı. Marx'ın genel olarak devletten 'arta kalan' halinde, toplumdaki geriye kalan bir sosyal yapı olarak algıladığı bu kavram, Gramsci tarafından siyasi toplumun tamamlayıcı bir unsuru olarak tasvir edildi. Sivil toplum kavramı, siyasi düşünce tarihindeki bu teorik tartışmaların bir unsuru olarak varlık kazanmakla birlikte, aynı zamanda, ortaçağda Batı Avrupa'da özerk kentlerin ortaya çıktığı tarihsel bir aşamayı da ifade etmek için de kullanıldı. 19. yüzyılın sonuna değin siyaset ve sosyal bilimcilerin tarihteki toplumsal bir aşama olarak üzerinde önemle durdukları kavrama duyulan ilgi, 20. yüzyılın ilk yarısında büyük ölçüde azaldı. Sovyet Bloku'nun dağılmasından sonraki süreçte sivil toplum kavramı yeniden güncellendi. Demokrasiye geçiş ve demokrasinin pekişmesi süreçlerinde sivil toplumun etkisini kabul etmemek mümkün değildir. Demokrasi kavramını klasik anlamda kullanıldığı gibi onun dışında halkın temsili olarak klasik demokrasilerde uygulanan yaygın anlayış olan seçimlerde oy kullanma, klasik demokrasi anlayışının halkın temsilini yerine getirmediğini göstermiştir. Bu sonuçlar katılım sorununa yönelik çeşitli cevaplar aranmasına neden olmuştur. Bir sivil topluma hiç sahip olmayan ya da onun baskı altında tutulmuş sınırlı bir varlığı ile yetinmek zorunda kalan ülkeler için, gelişmiş bir sivil toplumun gerekliliği üzerinde durulmaya başlandı. Demokrasiye geçiş ve demokrasinin pekişmesi süreçlerinde sivil toplumun etkisi tartışılmaz.

Osmanlı patrimonial yönetim sisteminde devleti güçlü kılma önemli ölçüde mevcuttur. Ancak Osmanlı toplumunda aydın kesim olarak nitelendirilen ulema sınıfı birer devlet görevlisi idi. Bu da onların devlet politikalarını destekleyen bir tavır içinde olmalarına yol açmıştır. Osmanlıda tüzel kişilik kavramı vakıflarla sınırlanmıştır. Tanzimattan önce dernek anlamı taşıyan kişi toplulukları loncaları hatta cemiyet adı ile kurulan bazı müesseseleri sadece tarihsel gelişim olarak değerlendirdik. Osmanlı hukukunda ilk defa dernekleri düzenleyen Cemiyetler Kanunu 1909 tarihinde ve II. Meşrutiyetten sonra kabul edilmiştir. Sonuç olarak

anlattıklarımız dahilinde sivil topluma en çok yaklaşan sistemin millet sistemi olduğunu söyleyebiliriz. Bu sistem uyarınca, azınlıklara tanınan, kendi eğitim kurumlarını kurabilme, meclislerini oluşturabilme ve yargılama yetkileri devlet denetiminde olsa da, bu yapıların devletten özerk bir yapısı vardır. Millet sistemi dışında, loncaların devletten özerk hareket edebilme olanakları ölçüsünde birer sivil toplum unsuru olarak değerlendirilmesi mümkündür. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise sivil toplum açısından tek partili dönemde bu tip yapılara izin verilmemiş ancak çok partili hayat ile sivil toplumun gelişim serüveni başlamıştır.

Türkiye 'de dönüm artan iletişim olanakları ile de bu hızlanmıştır. 1990'lı yılların Türkiye'si için sivil toplumun gelişme dönemi olarak nitelenmesi mümkün görünmektedir. Cumhuriyet rejiminin kendisi ve getirdiği anayasal düzen, sivil toplumun oluşması için bir alan yaratmış ise de toplumda büyük ölçüde devletin yönlendirdiği bir siyasal kültür varlığını sürdürmüştür. Devletin bu reaksiyonu seçim dönemlerinde oy vermeye sınırlı dar bir siyasi katılım anlayışının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu anlayış yaşanan askeri darbe süreçleri ile de perçinlenmiştir. 1990'lı yıllara yıllarda sivil hareketlilik yaşanmıştır.1995'de derneklerin, meslek örgütlerinin siyasi faaliyet, siyasi partilerin gençlik kollarının örgütleyebilme yasaklarının kaldırılması ile birlikte sivil toplum oluşumu meydana gelmiştir. Türkiye'de sivil toplum kuruluşu kapsamı içinde değerlendirilecek belli başlı kuruluşlar, sendikalar, dernekler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, vakıflar ve kooperatiflerdir. 12 Eylül askeri darbesinin ardından 1983 yılında kabul edilen 2908 sayılı dernekler yasasındaki kısıtlayıcı hükümlerin bir sonucu olarak görür. Örneğin 4 maddede, bir fıkrada dernek kurma hakkının herkese tanındığı belirtildikten sonra 'ancak' diye başlayan diğer fıkralarda kimlerin dernek kuramayacakları uzun uzun sıralanmıştır. Bunun dışında dernek kurulmasına izin verilenlerin, kurmaları yasak olan dernekler 5. ve 6. maddelerde hükme bağlanmıştır. Bu ve benzeri hükümler derneklerin etkinliğinin büyük ölçüde kısıtlanması neticesini doğurmuştur.

Demokratik sistemlerde halk egemenliği hakimiyeti mevcuttur ancak egemenlik hakkını kullanmasına engel olacak uygulama ve anlayış bozuklukları aşırı merkeziyetçilik sisteminin de etkisi ile halktan daha kopuk bir yönetim sistemini

geliştirmiştir. Bu etkileri azalmak için son yıllarda özellikle yerel yönetimlerde yerindelik anlayışı içinde hizmetler verilmeye başlanmıştır. Günümüzde artık halkın yönetimde söz sahibi olduğu, kararları etkileyebildiği, halkın tüm kesimlerinin birbiri ile görüşlerini paylaşabildiği ve iletişim içinde olduğu aktif, sorumlu katılımcı bir yönetim sistemi içerisinde derneklerin de önemli fonksiyonları vardır diyebiliriz.

Hemşehri dernekleri de sivil toplumun bir örneği olarak tezimizde özellikle seçilmiştir. Hızlı bir kentleşme örneği gösteren ve her yıl sayısız göç alan İzmir'in Buca ilçesinde bulunan hemşehri dernekleri tezimizde özellikle kente göç yolu ile gelmiş kentlileşme süreci içerisinde siyasi olarak yerel seçimlere ne ölçüde katılmışlar araştırmamızın bulgularından çıkan sonuçlar dahilinde sunulacaktır.

Herhangi bir yerleşme biriminde oturan kişiler, o yerleşmedeki yerel yönetim kurumunda görev üstlenecek başkan ve üyeleri seçerler. Seçilen bu kişiler devraldıkları yönetim aygıtını (örneğin belediye örgütünü) işletmekle yükümlüdürler. Ancak bu aygıtı çalıştıracak kişileri belirlemek amacıyla yapılan seçim, o aygıtın hangi koşullar altında, hangi kural ve yöntemlere göre ve nasıl çalıştırılacağını tek başına belirlemez. Çünkü yerel halkın tercihlerinin ötesinde, o yönetim kurumun hangi yasal/kurumsal çevrede işleyeceği önceden zaten belirlenmiş durumdadır. Diğer bir ifadeyle 'devletin' ilgili yasaları, bu kurumun çalışma düzenini ve yetkilerinin sınırlarını çizmiştir. Dolayısıyla halk, yapılacak seçimlerde, bu belirli görev ve yetkilere sahip kuruma kimlerin seçileceğinin kararını verir.

Yerel yönetimler seçimlerinde hemşehrilik ilişkilerini değerlendirdiğimizde on bir dernek üzerinden çıkan sonuçlar bize hemşehri dayanışmasının siyasette var olduğunu göstermiştir. Kentlere göç yolu ile gelenlerin, kente daha önce göç etmiş hemşehrilerini bularak onlardan iş bulma ve barınma sorununu giderme için yararlandıklarını, kent merkezini çevreleyen gecekonducuların bu amaca hizmet ettiğini görmemiz mümkündür. Önceleri bu tip dayanışma örnekleri ile yola çıkan hemşehri dernekleri daha sonra çoğalıp büyüdüğünde siyasette bir baskı grubu oluşturduklarını incelememizde gördük. Bu oluşan hemşehri grupları ilk başta yardım ve dayanışma diyerek birincil ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra kümeleşmeler büyüdükçe siyasette kendilerinden bir temsilci olması noktasında ısrarlı bir biçimde baskı unsuru oluşturduklarını görmemiz mümkün olmuştur. Ancak kümeleşmelerin zayıf olduğu

derneklerde örneğin Hakkarililer derneğinde olduğu gibi; eğer kişi sayısı azalıyor ise daha spesifik bir anlatımla Buca ilçesinde kişi bazında sayıları çok değil ise siyasette de hemşehri desteği yerine kendilerine yakın olan siyasi görüşün partisine yönelme eğiliminin olduğunu görmüş olduk. Ancak baskı unsuru oluşturacak kadar niceliği yüksek olan derneklerin yerel seçimlerde hemşehri desteği noktasında daha katı bir biçimde kararlılık gösterdikleri ve böylelikle de kendi hemşehrilerinden olan birilerini siyasette destekledikleri görülmüştür. Burada en çok göze çarpan dernek ise Sel-Türk diye bilinen Selanik Türkleri Derneği olmuştur. Selanik Türkleri Derneği Buca 'da Yaylacık diye tabir edilen mahalle etrafına konuşlanmış Lozan mübadilleridirler. Getto diye bilinen bir sisteme örnek teşkil eden mübadiller sayıları fazla olduğundan dolayı siyasette hemşehri desteğinin önemini vurgulamış ve 2009 yerel yönetimler seçimlerinde meclise dernek başkanlarının girmesini sağlamıştır. Burada üzerinde durulması gereken konu ise; siyasi görüş olarak desteklemedikleri bir partiden aday olan hemşehrilerini yerel seçimlerde meclise gönderebilmek amacı ile desteklemişlerdir. Burada önemli olan siyasi görüş değil hemşehrilerini temsil makamında görme anlayışı pragmatist bir biçimde karşımıza çıkar.

Araştırmamızda edindiğimiz bulgulardan tespitle; hemşehriler kendi grup çıkarılarının korunması için aktif olarak siyaset sahnesinde bulunarak dernek faaliyetlerini siyasi yönden de desteklemişlerdir. Dernekler, üyelerinin ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını temin etmede kendilerini yeterli bulduğu takdirde siyasete soyunup üye çoğunluklarını avantaja dönüştürmüşlerdir. Dernekler kendileri ile yaptığımız görüşmelerde de öncelikli amaçlarının hemşehrilerine iş bulma, hemşehrilerinden işverenlerin ve işçilerin dernekte bir biri ile buluşmasının yanı sıra yoksullara yardım edilmesi düğün, cenaze gibi ritüellerde destek sağlanması şeklinde amaçları olduğunu söylemişlerdir.

Dernekler genellikle siyaset dışı olduklarını söylemiş olsalar bile siyasetten uzak olanları yok denecek kadar az sayıda. Hemşehri derneği yöneticilerinden bazıları siyaseten kendi hemşehrilerini destekleyeceklerini açık açık beyan etmişler bazıları dernek olarak siyaset yapmak bizim de hakkımızdır diyerek derneği menfaat grubu olarak görmüşlerdir. Hatta 'yerel yönetimlere ve parlamentoya adam göndermek istiyoruz' diye de bizzat beyanat vermişlerdir. Yer olarak dernekte

siyaset yapılmaması, daha da ileri gidilerek bazılarında siyaset konuşulmaması derneklerin çoğunun ifade ettiği bir durumdur. Siyaset dışı olmak mekanı, derneğin salonu veya lokalini ilgilendirmektedir. Çünkü siyaset derneğe girince birlik bozulmaya başlamaktadır. Bunun en çarpıcı örneği Kosova – Rumeli derneğinde karşımıza çıkmıştır. Dernek yönetim kurulu üyeleri 2009 yerel seçimleri öncesinde Ankara’da tüm siyasi partilerin genel merkezlerine gidip sırası ile her partinin genel başkanı ile görüşerek her bir yöneticisini ayrı ayrı partilerden de olsa meclise göndermek için baskı unsuru oluşturmuşlardır. Nitekim daha sonra kendi aralarında birbirlerini siyasi rakip gören dernek yöneticileri derneklerinde birlik ve beraberliğin bozulmasına neden olmuşlardır.

Dernek yöneticileri genel politika anlamında siyasi olarak, milli ve manevi değerlere saygılı, dürüst kişi ile kendi işinin sahibi, çalışan, üreten, ekmeğini taştan çıkaran girişimci ve vatani milleti seven, ülkesiyle uyum içinde, ülke menfaatini kendi menfaatinden üstün tutan bir kişiliğe vurgu yapmışlardır. Ayrıca iyi geçimli, saygın olmaya dikkat çekmiş, gelenek ve görenekleri koruyup eğitilmiş olmak da bunları takip etmiştir.

Derneklerin hemşehrilerin hayatına somut katkısını sorduğumuzda alınan cevaplar; derneklerin en çok tanışma ve kaynaşmaya vesile olduğunu, akabinde ise birlik-beraberlik sağladığını ve dayanışma- yardımlaşmayı temin ettiklerini bunun dışında siyasetin dernekte konuşulmadığını hiçbir şekilde siyasetin dernekte ifade bulmadığını söylemişlerdir. Bütün bunlar derneklerin kuruluş amaçlarında birlik beraberlik dayanışma olması yönüne vurgu yapılması ile paralellik taşımaktadır.

Dernekler üzerinde yaptığımız araştırmamızda dernekte Belediye Başkanı ve Belediye Meclis üyelerinin seçilmesinde etkili olan unsurların başında hemşehri olması faktörü ön plana çıkarken sayısı az olan derneklerde daha önce de belirttiğimiz gibi Hakkarililer Derneğinde önemli olan partisi faktörü ön plana çıktığından hemşehrilik siyasette seçmen davranışlarında önemli bir rol oynarken sayıca az olan hemşehri dernekleri için önemli olan parti faktörü ön plana çıkar. Üyeler, siyasi tercihlerinin dernek tarafından etkilenmediğini savunmuş olsalar da dernek üyeleri dernekte konuşulan konular ve özellikle yerel seçimlerde adayların

birebir tanınması ve de hemşehri olması ölçüsünde ağız birliğine varılarak seçmenleri etkilemişlerdir.

2004 yerel seçimleri ile 2009 yerel seçimlerinde Buca 'da çoğu dernekte sapmalar meydana gelmiştir. Değişmeyenler genellikle bir dini cemaat etrafında toplanan dernek üyeleri olmuştur. Kararlarında değişiklik yapmadıklarını söyleyen bu üyelerin aynı zamanda dini bir cemaate üye olduklarını da söyledikleri ortaya çıkmıştır. Ancak seçmen tercihleri değişen üyeler genellikle yeni başkanın ve meclis üyelerinin hemşehrisi olduğunu söylemişlerdir. Burada da en çok ön plana çıkan dernekler Kosova- Rumeli derneği ve Selanik Türkleri Dernekleri olmuştur. Bu dernekler önceki seçimde (2004) başkan hemşehrileri oldukları için başka partiye oy verirlerken şimdi başkan hemşehri olduğu için başka partiye oy verdiklerini söylemişlerdir. Tespitlerimizde geçen seçimde Adalet ve Kalkınma Partisine oy vererek hemşehrisi olan Cemil Şeboy'a destek veren bu dernekler 2009 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy verdikleri bunun da sebebinin hemşehricilik olduğunu vurgulamışlardır.

Dernekler her ne kadar derneklerinde siyaset konuşulmadığını söylemiş olsalar da hemşehri desteğinin siyasette önemli olduğuna vurgu yapmışlardır. Zaten dernekler ilçede yerel yönetimler ile – genellikle belediyeler – ile değişik yoğunlukta ilişkilere sahiptirler. Karşılıklı ilişkilerini sorunsuz bir biçimde yürüten derneklerin de seçim zamanı tercihlerini beyan etmeleri de bize doğal gelmektedir. Kent adına da olumlu sonucu olan bu karşılıklı dayanışma örneği, yerel halkın önceliği açısından önem taşımaktadır. Genel olarak hemşehri dernekleri kent ile bütünleşik bir yapıda olma taraftarıdır. Ancak siyasette var olabilmek için de kentte kendi kimlikleri ile ayrı olarak kümelenmeyi siyasi arenada avantaj olarak görmektedirler. Derneklerin kentte yerel siyasete ile ilgisi kentine sahip çıkmayla da paralellik seyredir. Burada kente aidiyet duygusu da öne çıkmakla beraber yaşadığı çevreyi memleketinden uzak olsa da kendi ait olduğu yer olarak benimseyen bir anlayışın ürünüdür.

Derneklerde siyasi görüşün şekillenip şekillenmediğini sorduğumuzda çoğunluk olarak kendi kararım ile oy kullandım deseler de siyasete somut katkısı

olduğu ortadadır. Genel olarak tanışma kaynaşma birlik ve beraberlik temin ettiğini söyleyen dernekler de siyasete şekil verdikleri yaptığımız tespitlerimiz arasındadır.

Hemşehri derneklerini; kırdan gelenlerin yaşam biçimi değerlerini davranış kalıplarını anlama sürecinde kurulan örgütler olarak tanımladığımızdan sonraki aşamada da siyasete yön veren bir mekanizma olduklarını görüyoruz. Bu dernekler kent yaşam biçimini öğretmenin yanında bireyin eski geleneksel yaşam koşullarının devamını sağlar.

Hızlı bir göç sürecinin de yaşanması belediyelerden kamu hizmetini yeterince alamamalarına neden olmuştur. Özellikle yerel yönetimlerin bu gelişmelere ayak uydurabilmek için hemşehri dernekleri ile koordineli bir çalışma içinde olmasının gereğini ortaya koyar. Eğitim, sağlık, ulaşım vb. sorunların yoğun biçimde yaşandığı göç alan kentlerde bu hizmetlerin gelmesi için halkın ve özellikle derneklerin aktif katılım gösterdiklerini görmemiz mümkündür. Kentleşme ile ilgili yapılan çalışmalarda, kente yeni gelen bireyin cemaat ilişkilerinin devamını sağlamak için, kentte hemşehri ve akraba toplulukları ile bir araya gelmesinin neticesinde geleneksel toplumun özelliklerinin devamını sağlama işlevi görmüşlerdir.

Hemşehri ilişkileri ve kurumları eski yapılar ile başka bir deyişle kır yaşamı ile kent yaşamı arasında uyum sağlayıcı bir işleve sahip olduğundan değişim ve gelişmenin yaşanmasını sağlamaktadır. Siyasi kalkınma deyimi ile ifade edilen; yerel yönetimlerin kararlarının alınması ve uygulamasında halkın katılım kanallarının güçlendirilmesi ile meydana gelir işte burada sivil toplum örneği olarak bahsettiğimiz hemşehri dernekleri ön plana çıkar. Hemşehri dernekleri yerel halkı oluşturanlara kendi gereksinimlerini ve sorunlarını daha iyi tanıyıp, kavrama ve karar verme, sorunlarını çözüme gibi alışkanlıkları kazandırdığı ortadadır.

Hemşehri derneklerinin siyasi kalkınmadaki rolü genelde kabul edilen bir görüştür. Siyaset özellikle yerel siyaset için yerel yönetimlerde derneklerle işbirliği zorunludur görüşü de bulunmaktadır. Bu amaçla da yerel yönetimlerin kalkınmada gerekli kurumlar olması bunların sebepleri arasında da, kaynakların yerinde ve etkin kullanımı gibi ekonomik sebepler olduğu gibi, katılımcılığa elverişli olmasının

gerektirdiği siyasi sebepler de bulunmaktadır. Bu gün dünyada iktisaden kalkınmış toplumların hemen hemen hepsi yerinden yönetim anlayışına sahiptir. Yerel yönetim anlayışının tam anlamı ile oturması ve uygulamada da yerel yönetimlerin işlevlerini yerine getirmesi sonucunda toplumun iktisadi anlamda da kalkınması uygulamalarla birlikte çok iyi bir Şekilde görülmektedir. Böylelikle de kıy yaşamını terk eden ve geldikleri yerde kendi yörelerinin adı ile dernekleşen yerel halkın da siyasi mekanizmada yön verici derecede söz sahibi olduğunu görüyoruz.

Özellikle Buca ilçesine Buca'nın dışından gelenler tarafından kurulan hemşehri dernekleri var olan sosyal ve kültürel amaçları ile yardım ve dayanışma gibi amaçların doğrultusunda faaliyet gösterdikleri yadsınamaz ancak hemşehri derneklerinin büyük çoğunluğunun asıl ilgi duyduğu konu siyasal hayattır. Buca 'nın siyasal hayatında etkili olma mücadelesi içinde olan hemşehri dernekleri güçlerini arttırmak ve devam ettirmek için öncelikle ağdaş bir sivil toplum kuruluşu gibi hareket etme yerine, geleneksel bağlar ön plana alınarak, diğer gruplardan farklılaşma gayreti içine girerek 'bölgecilik' yapmaktadırlar. Bunun sonucunda da Bucalılık bilincinin gelişmesi gecikmiştir. Hemşehri dernekleri genel anlamda kente göçün yoğun olduğu dönemlerde, yeni genlerin kente uyumunda olumlu etkisi görülen örgütlenmelerdir. Ancak Buca leğindeki hemşehri dernekleri kentle bütünleşmeden ziyade ayrışarak varlıklarını devam ettirdikleri için kültürel yapıda ve siyasi organizasyonlarda bu özelliklerini ön plana çıkartmaktadırlar.

Hemşehri derneklerinin bazı olumsuz etkilerini olumluya çevirebilmek için Buca merkezinde bulunan hemşehri derneklerinin yapılarını revize etmek mümkündür. Bunun için de güçlü bir idari yapının oluşturulması suretiyle kurumsallaşma sağlanabilir. Hemsehri dernekleri güçlü idari yapı oluşturduktan sonra düzenli plan ve programlar yaparak faaliyet icra etmelidir. Hemsehri derneklerinin yerel ya da merkezi iktidarı etkileme gayreti doğaldır. Ancak dernek sadece siyasal alanda etkinlik kazanabilme aracı olmamalıdır. Bu sebeple Buca kent merkezinde bulunan hemşehri dernekleri bir sivil toplum rgt olarak siyasal otorite ile olan ilişkilerinde daha özenli olmalıdır. Hemşehri dernekleri siyaset alanının arka bahçesi olmamalıdır. Hemşehri dernekleri yöre kültürlerini tanıtma ve/veya geleneklerini yaşatma amacını taşıyan faaliyetlerine diğer hemşehri gruplarının da

katılımını sağlamak suretiyle bütünleşmeyi kolaylaştırmalıdır. Sivil toplum örgütlerinin genel sorunlarından biri olan iletişimsizliğin hemşehri dernekleri için de geçerli olduğu, hiçbir sivil toplum örgütü ile işbirliğinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu iletişimsizlik maddi imkansızlıktan kaynaklanabileceği gibi, yerel siyasette söz sahibi olma amacı taşıyan bu derneklerin benzer hemşehri örgütlerinden bilinçli olarak uzak durmalarından da kaynaklanmaktadır. Hemşehri derneklerinin tamamına yakınının, seçim dönemlerinde siyasi partiler ve adaylarla ilişki içerisine girdikleri bilinmektedir. Zaten, bazıları yalnızca seçim dönemlerinde açık tutulan derneklerin, bir kaç istisna haricinde, başka örgütlerle işbirliği yaparak kamuya yararlı işler icra etme gayretinde olmadıkları gözlenmiştir.

Hemşehri derneklerinin çoğunluğunun adında kültür kelimesi geçerken, sadece birkaç derneğin kütüphanesinin olmasına karşın çoğu lokal işletmektedir. Kahvehane benzeri rol oynayan lokaller, hemşehrileri buluştururken, farklılıkların muhafaza edilmesini ve “ötekiler”den ayırmayı kolaylaştırmaktadır. Buca’da yaşayan hemşehrilerinin sayısı konusunda abartılı tahminlerde bulunan dernek yöneticilerinden hemen hemen hepsi dernek olarak hemşehrilerinin yarısından fazlasını etkileme-yönlendirme gücüne sahip olduklarını beyan etmişlerdir. Ancak bu derneklerin üye sayılarına baktığımızda etkileme güçlerini de abarttıklarını düşünüyoruz.

Hemşehri derneklerine üye olanların çok büyük kısmı hemşehrileri ile yardımlaşma ve dayanışma amacı gütmektedirler. Önemli sayılabilecek bir miktarı ise geleneklerini yaşatmak için üye olmaktadır. Görüşmelerden elde ettiğimiz sonuçlara göre, hemşehri derneklerine üyeliğin perde arkasındaki gerekçeler; siyasal hedeflere ulaşmada bir aşama olması, yakınlarını dernekte yalnız bırakmamak gibi hususlardır. Kuşkusuz yöre kültürlerini korumak ve tanıtmak, hemşehrilerle dayanışmak amaçlarıyla üye olanların varlığı da bir gerçektir. Dernek üyelerinin yarıya yakını lokallerde buluşmaktadır. Diğerleri ise dernek merkezlerinde görüşmektedir. Üyelerin iletişim merkezlerini ziyaret sıklığına baktığımızda derneklerin yarısından fazlasının üyelerinin ayda bir veya daha az iletişim kurduğu görülmektedir. Anlaşıyor ki üyelerin bir çoğu kağıt üzerinde olan ama dernekte aktif

olmayan kişilerdir. Hemşehri derneklerinde yöneticilerin yerel seçimlerde hemşehrilerini yönlendirdiklerini belirtmişler. Gözlemlerimize göre seçim zamanı yönlendirenler doğrudan hemşehri dernekleridir.

Seçim dönemlerinde derneklerin adaylar tarafından sıklıkla ziyaret edildiği anlaşılmaktadır. Doğal olarak mahalli seçimlerde sık sık ziyaret edilen dernek sayısı artmaktadır. Hemşehri derneklerinin siyasal parti ve adayların bu yoğun ilgisi karşısında kendi belirledikleri kişilerin aday olması için çaba sarf ettikleri anlaşılmaktadır. Kendi hemşehrilerinin aday olması ve/veya seçilmesini derneklerin yarısından biraz fazlası çok önemli görürken , “önemli” görenlerin toplamı %94.4 gibi çok yüksek bir orandadır. Bu sonuç göstermektedir ki Buca’da bulunan hemşehri derneklerinin asıl önceliği ve ilgisi siyaset üzerinedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ABAY Ali Rıza, **17 Ağustos 1999 Doğu Marmara Depreminden Sonra Adapazarı'nın Yeniden Yapılanmasında Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü**, Birinci Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Kitabı, Çanakkale 2004, s.263.

AKALI Cemal Bali , **Sivil Toplumun Tanrısı**, İstanbul, Engin Yayıncılık, 1995.

AKIN İlhan, **Temel Hak ve Özgürlükler**, İstanbul 1971

Ali Yaşar Sarıbay, **Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 152–153.

ARSLAN Arslan, **Kuramsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**, Bayrak Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2001

ARSLANEL M. Nazan , ‘ **Türkiye’de Demokrasi Sürecinde Sivil Toplumun Gelişimi**’ , Konya, 2001

ARSLANEL M. Nazan, **Türkiye’de Demokrasi Sürecinde Sivil Toplumun Gelişimi**, Konya, Çağ. Yay: 2001

ÇAM Esat, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, 2005.

ÇAVDAR Tefik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950–1995)**, Ankara, İmge Yayınevi

DOĞAN İlyas, **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**, İstanbul, 2002

DOĞAN İlyas, **Sivil Toplum**, Alfa Yayınları, İstanbul 2002, s.230

DOĞAN İlyas, **Türkiye’de Çok Partili Dönemde Sivil Toplumun Gelişimi (1945–2000)**, KHUKA Yay, Eylül 2007

DUMAN Fatih Duman, **Sivil Toplum**, s. 348.

GEMALMAZ M. Semih, **Anayasada Olağanüstü Rejim Demokratikleşmede Sivil Toplum**, Kavram Yayınları, İstanbul, 1995

GEORGE Sabine George, **Siyasal Düşünceler Tarihi II**, İstanbul, Sevinç Matbaası, 1969

GÖLE Nilüfer, **1980 Sonrası Politik Kültür, Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Der: E. Kalaycıoğlu – A. Y. Sarıbay, Der Yayınları, İstanbul

GÖZE Ayferi , **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yay., İst., 2000, s. 1.

GÖZLER Kemal , **Devletin Genel Teorisi** , Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2007

HOBBS Thomas , **Leviathan**, Der. C.B.Macpherson, Penguin Book, 1968, Ayrım I, Böl. 14

İNALCIK Halil, **Sultanizm Üzerine Yorumlar**, Toplum ve Ekonomi, S:7, Ekim 1994

KALAYCIOĞLU Ersin, **Sivil Toplum ve Neopatrimonyal Siyaset Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam**, Der: E.F. Keyman, A.Y.Sarıbay, Vadi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 120.

KARATEPE Şükrü, **Osmanlı Siyasi Kurumları -Klâsik Dönem**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1989

KEANE John , **Civil Society: Old images New Visions**, (Oxford, Cambridge: Polity Press, 1998),

KIŞLALI Ahmet Taner, **Siyaset Bilimi**, İmge Yayınları. 1999.

KOÇAK Cemil, **Siyasi Tarih (1923–1950, Çağdaş Türkiye (1908–1980) Türkiye Tarihi IV.** (Der.) Sina Aksin, (İstanbul, Cem Yayınevi,1990)

KURTOĞLU Ayça, **Hemşerilik ve Şehirde Siyaset, Keçiören Örneği**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.147

KÜÇÜKÖMER İdris, **Batılılaşmada Bürokrasinin Yeri**, Cumhuriyet Dönemi Tarih Ansiklopedisi, Cilt:1,İletişim Yayınları, İstanbul,1986,s.249

MAHÇUPYAN Etyen, **Türkiye’de Merkezîyetçi Zihniyet**, Devlet ve Din, Yol Yayınları, İstanbul, 1998

MARDİN Şerif , “**Sivil Toplum, Siyasal Kültür ve Sosyal Yapı**”, **Türkiye’de Sivil Toplum ve Siyaset**, Haz: Türköne, Mümtaz’er, ÖNDER, Tuncay, İletişim Yay., İst., 2000, s. 10.

MARX Karl, The German Ideology, Selected Works, c.1, s. 38'den aktaran, Bobbio Norberto, **Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı -Sivil Toplum ve Devlet**

MİNOGUE K. R. “**Thomas Hobbes ve Mutlakiyetçilik Felsefesi**”, **Siyasi Düşünce Tarihi**, Haz: THOMSON David , Metropol Yay., İst, 2002

ONBAŞI Funda , **Sivil Toplum**, İstanbul, L&M Yayınları, 2005, s. 46

ÖLMEZ Ziya, **Sivil Toplum Kavramı Ve Türkiye'de Sivil Toplum Tartışmaları**, Ankara, 1994

ÖZ Esat, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1992

ÖZBUDUN Ergun , **Türkiye'de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür, Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür**, Türk Demokrasi Vakfı yay., Ankara, 1995

ÖZDEMİR Hikmet, **Rejim ve Asker**, Afa Yayınları, İstanbul, 1989

ÖZTÜRK Nazif, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Diyanet Vakfı yy. Ankara, 1995.

PARLA Taha, **Türkiye'de Anayasalar**, Cep Üniversitesi Dizisi, İletişim Yay. , İstanbul, 1998

PARLA Taha, **Türkiye'de Anayasalar**, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İletişim Yayınları Peter Pawelka, Herrschaft und Entwicklung im Nahen Osten, Ägypten, Heidelberg, 1985, s.62-63'den Aktaran: Cilja Härders, Carsten Jurgensen, Tanja Tabbara; **Sivil Toplumun Taşıyıcısı Olarak Mısır'daki Meslek Birlikleri**, Der.Ferhad İbrahim, Heidi Wedel, Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları, Çev. ÖZBEK Erol, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997,

PETERS R.S.T, **Hegel ve Ulus Devlet**, Siyasal Düşünce Tarihi

PİRENNE Henri , **Ortaçağ Kentleri** , İletişim Yay., İst., 2000

SARIBAY Ali Yasar, “ **Kent, Modernleşme ile Post Modernleşme Arasındaki Köprü**”, **Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne**, ed. Ferzan Yıldırım, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, İstanbul 2002

SARIBAY Ali Yaşar , **Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum, Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam**, Der: Keyman Fuat E., Sarıbay A. Yaşar, Vadi Yayınları, Ankara 1998

SAYLAN Gencay, **Türkiye’de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji**, V. Yayınları, Ankara 1986

SCHÜLER Harald, **Türkiye’de Sosyal Demokrasi Particilik- Hemşehrilik-Alevilik**, çev.

SENCER Yakut, **Türkiye’de Kentleşme Bir Toplumsal ve Kültürel Değişme Süreci**, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara, 1979

SEZGİN Ömür, SAYLAN Gencay, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet Dönemi** Tarih Ansiklopedisi, Cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, s. 2049.

ŞERİF Mardin, **Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez Çevre İlişkileri**, Çev. Şeniz Gönen, Dün ve Bugün Felsefe-1. Kitap, BFS Yayınları Kent Basımevi, İstanbul, 1985,

TANÖR Bülent, **İki Anayasa: 1961–1982**, 4.Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 1994, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789–1980)**, Genişletilmiş 2.Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 1995

TANÖR Bülent, **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu 1-Kitap**, BDS Yay, İstanbul, 1991

TEKEL İlhan , “**Türkiye’de Çoğulculuk Arayışları ve Kent Yönetimi Üstüne**”, ed. Ferzan Yıldırım, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, İstanbul 2002

TEKEL İlhan, “**Türkiye’de İç göç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi**”, Konferans, Türkiye’de İç Göç, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 1998, s.17

TEKSEN Adnan, **Kentleşme Sürecinde Bir Tampon Mekanizma Olarak Hemşehrilik**, DPT Yayını, Ankara 2003

TİBİ Bassam, **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası** , İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998

TOKSÖZ Fikret , “**Dernekler**”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.2, İletişim Yayını, İstanbul 1971

TOKSÖZ Fikret, **Dernekler, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

TOSUN Gülgün E. , **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, İstanbul, 2001.

TUNCAY Mete, **T.C.’de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923–1931)**, 2.Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 173

TURGUT Nükhet, **Siyasal Muhalefet**, Birey-Toplum Yayınları, Ankara, 1984, s. 274-275.

TÜRKKAHRAMAN Mimar, “**Kentlilik Bilinci, Kalkınma ve Kırıkkale**”, 21. Yüzyılın Basında Kırıkkale Sempozyumu, ed. A.Vural Örsdemir / Mehmet, Erdoğan / Duran, Bülbül Çelik İş Sendikası Yayını, Ankara 2003

VERGİN Nur, **Siyaset Sosyolojisi**, Ankara, Filiz Kitabevi, s. 103.

WERNER Ernst, **Büyük Bir Devletin Doğuşu, Osmanlılar, c.1**, Çev: Orhan Esen, Yılmaz Öner, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986

WILDFEUER Ursula- Nothelle Wildfeuer , **Soziale Gerechtigkeit und Zivilgesellschaft**, Schöning, 1999, 240’dan aktaran, DOĞAN İlyas , **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**, Alfa Basım Yay., İst., 2002, s.s. 267-268.

YAZGAN Turan, **Görüşler**, İstanbul Yay. 1977

YAZICIOĞLU Recep, **Sıra dışı Bir Vali - Söyleşiler ve Yorumlar**, Birey Yayıncılık, İstanbul 2001

YILDIRIM İbrahim, **Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**. Seçkin Yayınevi, Birinci Baskı, Ankara, 2004

Yılmaz Tonbul, İletişim Yayınları, İstanbul 1999

DERGİLER

ABAY Ali Rıza, **Sivil Toplum Ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma Ve Sivil Toplum Örgütleri**, SAÜ Fen – Edebiyat Fak. Sosyoloji Dergisi

ALKAN Ahmet Turan, **Hürriyet ve Akıl Kavramları Etrafında Tarikat Vakıasına Yeniden Bakmak, Türkiye Günlüğü**, S:45, Mart-Nisan 1997

ALKAN Mehmet Ö , **‘Osmanlı’da Cemiyetler Çağı**” Tarih ve Toplum Dergisi, c.40 sayı:238, Ekim 2003, s.6–7

ALKAN Mehmet Ö. , **Osmanlı’da Cemiyetler Çağı**, Tarih ve Toplum Dergisi, c.40 sayı:238, Ekim 2003

ALKAN Mehmet Ö. **Osmanlı’da Cemiyetler Çağı**, Tarih ve Toplum Dergisi, c.40 sayı:238, Ekim 2003,

ATAR Yavuz, **Demokratik Toplumda Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet Düalizmi**, Yeni Türkiye Dergisi, c.3 Sayı:18, Kasım-Aralık 1997, s.98

AYATA Ayşe Güneş , **“Gecekonduarda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik”** Toplum ve Bilim, 51/52 Güz, Kış Ankara, 1990–1991

BAL Hüseyin **“Kentsel Toplum Anomi-Yabancılaşma Olgusu Kente Göç Edenlerin Alternatif Çözümü: Hemşehri Birlikleri”**, Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Sosyoloji Derneği Yay. Ankara 1997, s. 439

BUĞRA Ayşe, **Kriz Karşısında Türkiye’nin Geleneksel Refah Rejimi**, Toplum ve Bilim, Yaz 2001 sayı: 89

CEYLANOĞLU Namık , **“Vakıf ve Sivil Toplum”**, Sivil Toplum Dergisi, Temmuz - Eylül 2006, s.152.

CRANSTON Maurice, John Locke ve Rızaya Dayalı Hükümet, Siyasal Düşünce Tarihi Dergisi Sayı: 93.

ÇAHA Çaha, **1980 Sonrası Türkiye’de Sivil toplum Arayışları**, *Yeni Türkiye: Sivil Toplum Özel Sayısı*, Sayı 18, 1997.

DAHRENDORF Ralf , **Sivil Toplumu Özerk Kurumlar Yaşatır**, New Perspectives Quarterly, WPQ Türkiye Cilt: 1–2 1991

GÜVEN İzzet, ÇİMEN İhsan, **Her Yönüyle Dernekler Dergisi Yıl:1, Sayı:1**, Ankara, 2007

HEPER Metin, **Türkiye’de Kent Göçmeni ve Bürokratik Örgütler**. İstanbul: Üçdal Neşriyat. s.42

KABACALI Alpay, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1990

KAHRAMAN Hasan Bülent, **Liberalizm-Hobbescu Devlet Gizli İlişisine Ussallık Bağlamında Foucaultgil Bir Yorum**, Doğu - Batı, Sayı:28, Ankara, 2004

KARAMAN M. Lütfullah, **Sivil Toplum Kavramı ve Türkiye Üzerine Değerlendirmeler: Bir Yeniden Bakış**, Türkiye Günlüğü, Sayı: 10, Mart 1990

KÜÇÜK Hülya; **Osmanlılarda Tarikatların Fonksiyonları**, Türkiye Günlüğü Dergisi, S:45, Mart-Nisan 1997

MAHÇUPYAN Etyen, **Kemalizm; Bir Geçiş Dönemi**, Türkiye Günlüğü Dergisi, S:28, Mayıs-Haziran 1994

MAHÇUPYAN Etyen, **Kemalizm; Bir Geçiş Dönemi**, Türkiye Günlüğü Dergisi, S:28, Mayıs-Haziran 1994

MARDİN Şerif, **Türk Toplumunu İnceleme Aracı Olarak Sivil Toplum**, Defter Dergisi Sayı: 2, Aralık-Ocak, 1987

ŞAHİN M. ve CANAN, Ö. D. “**Vakıf ve Derneklerle İlgili Mali Konular: Sorunlar ve Öneriler**”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:3, Sayı:18, 1997

TAYLOR Charles , “Modes of Civil Society”, **Public Culture**, 1990, s. 98’den aktaran, Mustafa Erdoğan , “Sivil Toplum: Bir Kavramın Anatomisi”, **Liberal Düşünce**, Sayı:10–11, Bahar- Yaz 1998,

TOSUN Gülgün E. , (2000); **Sivil Toplum Örgütleri İçinde Katılım ve Örgüt İçi Demokrasi**, Birikim, Sayı:130

TURAN İlter, **1972–1996 Döneminde İstanbul'da Derneksel Hayat**, Sivil Toplum Dergisi, yıl:1 sayı: 2, 1998

YILMAZ Aytakin, **Sivil toplum Demokrasi ve Türkiye**, Yeni Türkiye Sivil Toplum Özel Sayısı Yıl:3, Sayı:18, 1997

İNTERNET SİTESİ

5253 Sayılı Dernekler Kanununu, R.G. 23.11.2004, S.25649, Md:5.

AB Kapısında Sivil Toplum Dosyası,

ABAY Ali Rıza, **Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri**,

<http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/06-04.pdf>, 06.12.2007.

ARPACI Seyfullah , **Osmanlı Hosgörüsünün Adı: Millet Sistemi**,

ASLAN Mehmet, KAYA Gazanfer, **1980 Sonrası Türkiye’de Siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları**,

<http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/867.pdf>, 08.02.2008

ÇAHA Ömer , **Liberal Ve Sosyalist Ülkelerde Sivil Toplum**, [www.liberal.org.tr/dergiler/ldsayi16\(12-12-2004c\)](http://www.liberal.org.tr/dergiler/ldsayi16(12-12-2004c))

Filiz Bikmen, **Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci**,

<http://frm.ekshi.net/osmanli.da.hosgorunun.adi.millet.sistemi.18526.html>

<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=236&l=1>, 27.01.2008.

<http://www.geocities.com/kureseldirenis/ozel/ms48.htm?20078>, 25.01.2008

<http://www.tusev.org.tr/content/detail.aspx?cn=42>, 10.02.2008.

KAYA Gazanfer ,**Kamusal Hizmetler Gerçekleştiren STK’larının Neo-Liberal Politikalar Karsısındaki Konumları**, çevrimiçi,

NARLI Nilüfer , “ **İşçi, Mühendis, Avukat Aynı Yerde**” www.bianet.org
06.03.2002

Sendika, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Sendika>, 13.02.2008.

Tarihte Vakıflar, <http://www.vgm.gov.tr/menu/tarihce.asp>, 10.02.2008.

UZUN Güney, Sivil Toplum Kavramı ve Kurumu, Siyasi Muhalefeti Temsil Eder mi?

[www.sosyalhizmetuzmani.org/kamusalhizmetler,htm](http://www.sosyalhizmetuzmani.org/kamusalhizmetler.htm), 02.08.2004

ZİYAEDDİN Hilal,

<http://www.frmtr.com/tarih/1291968-yabancilarin-gozuyle-osmanlida-vakifhizmetleri.html>

TEZ ALINTI

ARSLAN Osman, **Kuramsal Ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999

BAYRAKTAR Fesih, **Tarihsel Kuramsal ve Bağlamsal Yönleriyle Sivil Toplum ve Karşılaştırmalı Yöntemle Türkiye Özelinde Sorunları**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002

DOĞAN İlyas, **Avrupa'da Sosyal Düşünce Tarihinde Sivil toplum ve Türkiye**, Doçentlik Çalışması, Diyarbakır, 2000

TEVFİK Erdem, **Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**, Yüksek Lisans Tezi, 1996, Kırıkkale

USTA Sefa, **Avrupa Birliği' ne Giriş Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları: Sivil Toplum, Demokrasi ve Güven**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006

EK 1

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ KAMU YÖNETİMİ BÖLÜMÜ SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER ANA BİLİM DALI TEZ ÇALIŞMASI.

- 1. Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyelerinin seçilmesinde etkili olan unsurlar sizce nelerdir?**
 - a. Hemşehri olması
 - b. Partisi
 - c. Cinsiyeti
 - d. Öğrenim durumu
 - e. Daha önce belediye başkanı yapmış olması

- 2. Üyesi olduğunuz derneğin, siyasal tercihinizin oluşumunu etkilediğini düşünüyor musunuz?**
 - a. Evet, çok etkiliyor
 - b. Hiç etkilemiyor
 - c. Az da olsa etkiliyor

- 3. Sizi derneğe bağlayan temel nokta aşağıdakilerden hangisidir?**
 - a. Hemşehrilerimle bir arada olma duygusu
 - b. Sosyal aktivite yapmak
 - c. Siyasal nedenler
 - d. Boş zamanlarımı değerlendirme

- 4. Derneğinizdeki hemşehrilerinizle siyasal olarak da bir yakınlık taşıyor musunuz?**
 - a. Evet, hepsiyle
 - b. Bir kısmıyla benzer, bir kısmıyla tamamen farklı siyasal görüş sahibiyim
 - c. Bu konuda fikrim yok

- 5. 2004 yerel seçimlerinde oy kullandığınız parti ile, 2009 yerel seçimlerinde oy verdiğiniz parti arasında değişiklik var mı?**
 - a. Evet var, farklı partiye oy verdim (bu seçeneği işaretlediyseniz 6dan devam ediniz)
 - b. Hayır yok, yeniden aynı partiye oy verdim(bu seçeneği işaretlediyseniz 6. soruyu geçip 7'den devam ediniz)

- 6.Tercihiniz neden değişti?**

- a. Yönetimden memnun değildim
- b. Yeni başkan hemşehrimizdir, bu nedenle destekledim.
- c. Dernekteki arkadaşlarım yeni başkan için olumlu düşünüyordu. Ben de onlara katıldım.
- d. Diğer. (aşağıda söylemek istediğnizi belirtin)
- e. (.....)

7.Oy kullandığınızda kararınızda etkili olan faktörler nelerdir?

- a.Aday ile aynı siyasi görüşe sahip olmak
- b.Aday ile hemşeri olmak
- c.Aday ile aynı dini çevreden olmak
- d.Adayın Buca için iyi hizmet edeceğine inanmam
- e.Adayın sosyal yardım yapacağına inanmam

8.Siyasette hemşeri desteği önemli mi?

- a.Evet
- b.Hayır

9.Derneğe üye olma sebepleriniz nelerdir?

- a.Hemşehrilerimle sık sık görüşebilmemi sağlıyor
- b.Siyasi tercihlerimizin olgunlaşmasına yardımcı oluyor
- c.Memleketten haber alıyoruz
- d.Örgütlenerek birlikte olmak ve sosyal yardımlaşma için

10.Üyesi olduğunuz dernek son seçimlerde sizi ne şekilde etkilemiştir?

- a. Dernek üyeleri hangi partiye oy verdiyse, ben de o partiye oyumu kullandım
- b. Kendi bireysel kararım ile oy verdim
- c. Dernek yönetiminin karar verdiği partiye oyumu kullandım